

รายงานการศึกษาวิจัย

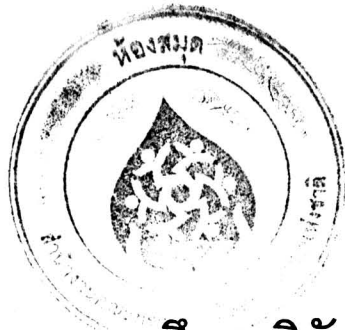
สิทธิหญิงไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

โดย

พัทยา เรือนแก้ว

เสนอ

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

B 11 17

รายงานการศึกษาวิจัย

สิทธิหญิงไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงาน ข้ามชาติ

เสนอต่อ

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

โดย

ดร. พัทยา เรือนแก้ว

กุมภาพันธ์ 2552

Call No. :	HD6300 N548 2552 0.1
Accession No. :	# 7303
Dated :	15 มี.ค. 56
Price :	500.-

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาวิจัย เรื่อง สิทธิหญิงไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ มีวัตถุประสงค์ ที่จะศึกษากระบวนการย้ายถิ่นเพื่อขายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งสะท้อนจากความคิดเห็น และเป็นการมองจากสายตาของหญิงไทยผู้ย้ายถิ่นเอง โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางและปลายทาง รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจ และสภาพปัญหาในประเทศปลายทาง วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยาย และสัมภาษณ์เจาะลึกผู้หญิงผู้ย้ายถิ่นใน 2 พื้นที่คือ ในเยอรมนีจำนวน 33 คน และในญี่ปุ่นจำนวน 16 เพื่อนำมาวิเคราะห์ในภาพรวม เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันการค้าหญิง ปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นแรงงาน โดยให้ความเคารพในสิทธิของผู้หญิง และเป็นสิ่งที่ผู้หญิงยอมรับได้ การดำเนินงานเริ่มตั้งแต่ เดือนกันยายน 2551 – กุมภาพันธ์ 2552

ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า ตลอดระยะเวลา 30 กว่าปีของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย มีความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ผู้หญิงที่ย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

ผู้หญิงที่เดินทางส่วนใหญ่ยังคงมีถิ่นกำเนิดในภาคอีสาน และภาคเหนือ ในช่วงหลังๆ จะมีภาคกลาง และภาคใต้บ้าง ด้านการศึกษา ส่วนใหญ่ยังจบการศึกษาภาคบังคับ คือ ประถมศึกษา ช่วงหลังๆ จะมี ระดับมัธยมศึกษา ปวช. ปวส. หรือแม้แต่ปริญญาตรี เพิ่มมากขึ้น จากประวัติชีวิต ก็ยังคงเป็นหญิง 3 กลุ่ม คือ แม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง หญิงบริการทางเพศกับชายต่างชาติ และหญิงสาวโสเภณีที่ต้องการยกฐานะทางเศรษฐกิจ และกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดก็คือ แม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพัง และที่สำคัญคือ หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่ ก็คือ หญิงที่เคยย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศมาก่อน

และจากตัวเลขของหญิงไทยที่พำนักอยู่ในเยอรมนี และญี่ปุ่น รวมทั้งในหลาย ๆ ประเทศในยุโรป อาจชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของไทยไปยังประเทศพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานหญิง (feminization of labour migration)

สาเหตุของการย้ายถิ่น

ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญ คือความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ที่เป็นผลพวงจากการพัฒนาชนบทที่ล้มเหลว ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ปิดกั้นโอกาสที่จะหาความมั่นคง หรือสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของหญิงจากชนบท ความคาดหวังในรายได้ที่สูงกว่า และเศรษฐกิจที่ดีกว่าของประเทศปลายทางเป็นแรงดึงดูด จึงทำให้หญิงไทยตัดสินใจเดินทาง ความมุ่งหวังในการเดินทางคือการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวและการใช้หนี้ ด้วยมองไม่เห็นหนทางที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย

ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ปัญหาครอบครัว วิกฤตในชีวิตคู่ ภาระที่ต้องดูแลลูกเพียงลำพัง ซึ่งสังคมตั้งความคาดหวังไว้กับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ประกอบกับ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการย้ายถิ่น ซึ่งก็คือค่านิยมในการย้ายถิ่น ด้วยผู้หญิงเห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติ เป็นหนทางไปสู่โอกาสทางสังคม ที่จะให้สิ่งที่ดีๆแก่ชีวิต ที่ในความรู้สึกของผู้หญิงอาจจะหาไม่ได้ในประเทศไทย กอปรกับองค์ประกอบเงื่อนไขบางอย่างทางสังคมในประเทศปลายทาง อันได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือ ปัญหาด้านตลาดคู่ครองของผู้ชายในเยอรมนีและญี่ปุ่น เป็นปัจจัยที่เอื้อและเปิดช่องทางให้การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยเป็นไปได้

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการด้านสังคมวัฒนธรรมก็คือ การดำรงอยู่ของเครือข่ายทางสังคม ซึ่งเป็นผู้ชักชวน ชี้แนะ และช่วยเหลือในการเดินทาง กอปรกับการขาดความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นปลายทาง หญิงไทยจึงตัดสินใจเดินทาง เครือข่ายเหล่านี้มีทั้งที่เชื่อมโยงกับขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ เช่น ระบบนายหน้า และ แม่แท็กซี่ หรือ ญาติ พี่น้อง เพื่อนสนิท เป็นตัวจักรสำคัญที่หนุนให้การย้ายถิ่นข้ามชาติดำเนินไป

กระบวนการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ เป็นกระบวนการหลายขั้นตอนที่ต่อเนื่อง และมีจุดเริ่มต้นจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ที่รวมถึงการย้ายถิ่นเพื่อค่าบริการทางเพศด้วย การย้ายถิ่นของหญิงไทยเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเครือข่ายที่อำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นขบวนการนายหน้า แม่แท็กซี่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง สำนักงานจัดหาคู่ หรือแม้แต่ชายเยอรมันและญี่ปุ่นเองที่เดินทางมาท่องเที่ยว และพบปะชอบพอกับหญิงไทย

การเดินทางผ่านเครือข่ายต่าง ๆ ทำให้เกิดความแตกต่างในรูปแบบการย้ายถิ่น และสถานภาพของผู้หญิงในประเทศปลายทางดังนี้

1. การเดินทางโดยผ่าน ขบวนการนายหน้า และ แม่แท็กซี่ รวมทั้ง ผ่าน ญาติ และ เพื่อนฝูง เพื่อการค่าบริการทางเพศ หรือเพื่อเป็นแรงงานด้านอื่น (โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น) ผู้หญิงมักจะเดินทางเข้าไปอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายและจะมีสถานเป็น แรงงานที่ฟันทักและทำงานอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย
2. การเดินทางโดยการอำนวยความสะดวกของ เพื่อน ญาติ เพื่อแต่งงานกับชายเยอรมันหรือญี่ปุ่น หญิงเหล่านี้จะมีสถานเป็นภรรยาที่สามารถพำนักอยู่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย
3. เดินทางเข้ามาแต่งงาน โดยผ่านสำนักงานจัดหา คู่ ทั้งที่จดทะเบียนเป็นรูปบริษัทและที่ดำเนินการโดยหญิงที่ย้ายถิ่นแต่มุ่งหากำไร หญิงกลุ่มนี้จะมีสถานเป็นภรรยาที่สามารถพำนักอยู่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

หากพิจารณาในด้านพลวัต หญิงเหล่านี้อาจเปลี่ยนสถานะทางกฎหมาย จากแรงงานที่อยู่อย่างผิดกฎหมายเป็นถูกต้องตามกฎหมายด้วยการที่แต่งงานกับชายเยอรมัน หรือญี่ปุ่น และเมื่อยังคงทำงานต่อ ก็จะกลายเป็นแรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย

ในทางที่คล้ายกัน หญิงที่เป็นภรรยาในตอนต้น ณ ช่วงเวลาหนึ่งเมื่อชวนขายแรงงานทำ และได้ทำงาน ก็จะมี พัฒนาการตนเองเป็นแรงงานข้ามชาติ ซึ่ง กลุ่มนี้รัฐบาลทั้งไทยและประเทศปลายทางอาจจะยังไม่ตระหนักถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่แอบแฝงอยู่กับการแต่งงาน

ปัญหาในท้องถิ่นปลายทาง

ปัญหาต่างๆที่ผู้หญิงประสบในต่างประเทศ ได้แก่ ปัญหาด้านภาษา อันนำมาซึ่งปัญหาอื่น ๆ อันได้แก่ ความไม่รู้ในระบบต่าง ๆ ของประเทศปลายทาง การถูกเอาเปรียบ การเข้าไม่ถึงระบบบริการต่างๆ ที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่ แสดงให้เห็นถึง การขาดข้อมูล การขาดการเตรียมตัวในการเดินทาง

ผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

นอกจากความไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยยังก่อให้เกิดผลพวงตามมาคือ

- การปรับเปลี่ยน หรือพัฒนาสถานะจากการเป็นภรรยาชาวต่างชาติ มาเป็นแรงงานข้ามชาติ
- การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทย ประเด็นที่ควรคิดถึงเกี่ยวกับการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์
- เด็กไทยไร้สัญชาติในประเทศปลายทางโดยเฉพาะในญี่ปุ่น ประเด็นที่อาจกลายเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทาง
- การเดินทางย้ายถิ่นกลับประเทศไทย ของแรงงานข้ามชาติในวัยเกษียณ มาตรการรองรับมีหรือไม่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทย

ด้านนโยบาย

1. รัฐพึงตระหนักถึงการดำรงอยู่ของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ รวมทั้งความหลากหลายของแรงงานดังกล่าว ทั้งที่ถูกกฎหมาย ผิดกฎหมาย หรือที่เป็นแรงงานแอบแฝง ตลอดจนให้ความหมายใหม่อย่างถูกต้อง

2. รัฐพึงปกป้อง ให้ความคุ้มครอง และช่วยเหลือ แก่แรงงานหญิงไทยข้ามชาติทุกกลุ่ม และรูปแบบ รวมทั้งหญิงไทย และคนไทยกลุ่มอื่นๆ เพราะว่า ณ ช่วงเวลาหนึ่งคนเหล่านี้ก็อาจจะพัฒนาตนไปเป็นแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ

3. รัฐต้องส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงตลาดแรงงานต่างชาติที่ไม่เลือกปฏิบัติ และให้ความเป็นธรรมแก่หญิงไทย รวมทั้งต้องจัดการจัดหาแรงงานไปทำงานต่างประเทศที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่หลอกลวง และเอาเปรียบ

4. รัฐต้องส่งเสริมให้ผู้หญิงตระหนักถึง รับรู้และเข้าใจในสิทธิของตนเอง รวมทั้งการใช้สิทธิ และปกป้องสิทธิของตนเองอย่างถูกต้อง

5. รัฐต้องให้โอกาสในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการสร้างมาตรการป้องกัน แก้ไขปัญหา และการช่วยเหลือแก่ แรงงานหญิงไทยข้ามชาติ และหญิงไทยในต่างแดน เพราะในบางครั้งก็เป็นการยากที่จะแบ่งกลุ่มสองกลุ่มนี้ออกจากกัน

6. รัฐต้องพึงตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ในอนาคตอันใกล้ อาจจะมีการย้ายถิ่นกลับบ้านเกิดของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ เพราะ การย้ายถิ่นนี้ดังกล่าวนี้มีมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว และขณะนี้ แรงงานส่วนหนึ่งถึงวัยเกษียณแล้ว และต้องเตรียมมาตรการรองรับ

ด้านมาตรการ

1. ตั้งเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง เท่าที่ผ่านมา การป้องกัน แก้ไขปัญหา และช่วยเหลือหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ยังไม่มีเจ้าภาพที่แน่นอนชัดเจน การทำงานเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ หรืออาจจะมีโครงการบูรณาการบ้าง แต่ก็มีลักษณะเป็นโครงการมิไช่นโยบาย ดังนั้นควรที่จะหาเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง

หน่วยงานที่รับผิดชอบประเด็นหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน หรือที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเท่าที่ผ่านมา ได้แก่ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ รับผิดชอบกรณีคนไทยในต่างแดน กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รับผิดชอบกรณีที่คนไทยที่มีปัญหา กลับมาจากต่างประเทศ และทำงานเชิงป้องกันในพื้นที่ รวมทั้งกรม การจัดหางาน กระทรวงแรงงาน ทำหน้าที่ดูแลคนงานไทยในต่างแดน และ ส่งเสริมการเข้าสู่ตลาดแรงงานต่างชาติของคนไทย

เจ้าภาพในเรื่องนี้ ควรจะเป็นคณะทำงาน อาจใช้ชื่อว่า คณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ที่มีเจ้าหน้าที่ทำงานรับผิดชอบประจำ เป็นคณะทำงานที่ตั้งขึ้นใหม่ อาจสังกัดกรมการกงสุลก็ได้ เนื่องจากว่ากรมนี้มีหน้าที่ดูแลคนไทยในต่างประเทศอยู่แล้ว โดยให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ อันได้แก่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ กรมจัดหางาน กระทรวงแรงงาน และ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

หน้าที่หลักของคณะทำงานนี้คือ

1.1. ประสานให้เกิด และสร้างนโยบาย มาตรการ ในการปกป้อง คุ่มครอง ให้ความช่วยเหลือแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แรงงานนอกระบบ หรือ แรงงานที่เข้าไปทำงาน และพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่นๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

ในการวางนโยบายต้องให้หญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งในการปฏิบัติงาน หรือดำเนินมาตรการที่เกี่ยวข้องกับหญิงไทย หรือแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ควรให้หญิงไทยและแรงงานหญิงไทยในต่างแดนมีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วน

1.2. เพื่อการสร้างนโยบาย ควรมีการประมวลประเมินการทำงานเพื่อการแก้ไขและป้องกันปัญหานี้อย่างเป็นระบบ เพื่อสรุปหาบทเรียนที่ผ่านมาของการทำงาน และประเมินสถานการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย ร่วมกับชุมชนและอาสาสมัครไทยในต่างประเทศ

1.3. ผลักดัน ดูแล ให้มีการนำมาตรการดังกล่าว และมาตรการการคุ้มครองช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ ไปใช้ในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งประเมินผลการนำมาตรการต่างๆไปปฏิบัติ เพื่อการปรับและพัฒนามาตรการให้เหมาะสมอยู่เสมอ

1.4. จัดทำฐานข้อมูลแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ เพื่อการปกป้อง คุ่มครองสิทธิแรงงานเหล่านี้ (ทั้งในและนอกระบบ) และให้ความช่วยเหลือ

1.5. สร้างความตระหนัก และรับรู้ ถึงการดำรงอยู่ของรูปแบบที่หลากหลายของแรงงานข้ามชาติหญิงไทย และหญิงไทยในต่างแดน รวมทั้งสร้างทัศนคติด้านบวกเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติและหญิงไทยกลุ่มนี้ ว่าการให้บริการแก่คนไทยกลุ่มนี้ คือ การลงทุนเพื่อผลกำไรของชาติ ให้แก่เจ้าหน้าที่ข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง ที่ทำงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ กรมการกงสุล กรมการปกครอง กรมแรงงาน การตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น โดยอาจจัดการอบรมให้ความรู้ และจัดพิมพ์เอกสารให้ข้อมูลในการทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

1.6. เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการสร้างความตระหนักข้างต้น ควรที่จะมีการสรุปประมวลภาพรวมของปัญหาการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย

1.7. ดำเนินงานในการปกป้อง คุ่มครอง และช่วยเหลือ แรงงานข้ามชาตินอกระบบ หรือ แรงงานที่เข้าไปทำงาน และพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่นๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

2. ในเชิงป้องกัน ปัจจุบันสาเหตุ ปัจจัย ของการย้ายถิ่นข้ามชาติมิใช่อยู่ที่ความยากจน แต่มีเรื่องค่านิยมบริโภคนิยม ความต้องการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถจะแก้ไขในระยะสั้นได้ นั่นคือการจะห้ามมิให้คนเดินทางนั้นเป็นไปได้ ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการระยะสั้น และระยะยาวที่จะป้องกันมิให้ผู้ที่จะเดินทางเกิดปัญหา

ระยะสั้น หรือเร่งด่วน นั่นคือ การเตรียมความพร้อม ในการเดินทาง กลุ่มเป้าหมายที่จะ จัดเตรียมความพร้อมต้องครอบคลุมแรงงานทุกรูปแบบ ในการดำเนินงานควรเป็นประสานงานและ ประสานความร่วมมือ ของคณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ร่วมกับกรมการกงสุล และ กรม พัฒนาสังคม รวมทั้งกรมการจัดหางาน เช่น การให้ข้อมูลในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นปลายทาง เช่น สิทธิ หน้าที่ กฎหมาย ความเป็นอยู่ และสภาพการทำงานในพื้นที่นั้นๆ เป็นต้น รวมทั้งรายชื่อ หน่วยงานที่สามารถติดต่อได้ในกรณีที่มีปัญหา

อันที่จริง กรมการจัดหางาน มีภารกิจที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีงานทำ และคุ้มครอง คนหางานอยู่แล้ว และก็มีโครงการในเชิงการเตรียมความพร้อมอยู่แล้ว เช่น การอบรมคน งานก่อน เดินทาง หรือมีเอกสารข้อแนะนำแก่ผู้ต้องการเดินทางอยู่แล้ว แต่จากปัญหาที่สะท้อนจากข้อมูล ที่ สัมภาษณ์ แสดงให้เห็นว่ายังมีแรงงานที่ไม่รู้ ไม่มีความพร้อมออกเดินทาง กรมการจัดหางาน อาจ ต้องสรุปบทเรียน ทบทวนนโยบาย ประเมินโครงการที่ผ่านมา เพื่อปรับเปลี่ยนการทำงานให้งานเกิด ประสิทธิภาพมากขึ้นก็เป็นได้ ทั้งนี้รวมทั้งในการประสานงานกับหน่วยงานข้างต้น เพื่อดำเนิน การ เตรียมความพร้อม โดยขยายกลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมแรงงานนอกระบบ (แรงงานแอบแฝงใน สถานภาพอื่น และแรงงานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย) ควรคำนึงว่า จะสามารถปรับนโยบาย แผนงาน และการปฏิบัติได้อย่างไรบ้าง

ทั้งนี้อาจจะจัดเป็นรูปแบบการอบรมเตรียมความพร้อมแก่แรงงานที่ต้องการเดินทางไปทำ งานในประเทศต่าง ๆ และเพื่อให้ครอบคลุมแรงงานแอบแฝง อาจจะจัดโครงการเตรียมความพร้อม ในการเดินทางไปตั้งรกรากอยู่ต่างประเทศให้แก่ กลุ่มเสี่ยงที่จะไปเป็นแรงงานข้ามชาติตามข้อมูล ที่ ทำการศึกษา อันได้แก่ หญิงที่จะเดินทางไปแต่งงาน หรือเดินทางในฐานะภรรยา หรือ นักเรียน นักศึกษา หรือเยาวชนติดตามมารดา เป็นต้น

นอกจากนี้ ควรที่จะอบรมให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการทำงานของแรงงานข้าม ชาติไทย ให้แก่ครอบครัว ญาติพี่น้อง ของแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในประเทศไทย ให้รู้ถึงความ ยากลำบากในการหาเงินส่งกลับบ้าน เพื่อที่คนอยู่ข้างหลังเหล่านี้จะได้รู้คุณค่าของเงินส่งกลับจาก ต่างประเทศ นอกจากนี้ควรให้ความรู้ในการคิดบัญชี การใช้จ่ายเงินที่เป็นประโยชน์ และการเก็บออม เพื่อให้เงินที่ส่งกลับเหล่านี้ได้สร้างประโยชน์แก่ผู้อยู่ข้างหลัง และแรงงานข้ามชาติเอง เมื่อเดินทาง กลับมา

ในระยะยาว อาจต้องหาแนวนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ที่สามารถลด ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ และให้ความรู้ในท้องถิ่นต้นทาง ในหมู่บ้าน ในโรงงาน ในเมือง ศูนย์กลางการท่องเที่ยว ซึ่งกรมพัฒนาสังคมน่าที่จะรับผิดชอบได้ เพราะส่วนหนึ่งก็ดำเนินการอยู่แล้ว เพียงแต่อาจจะต้องประเมินประสิทธิผลที่ผ่านมา รวมทั้งสืบหาความต้องการของท้องถิ่น เพื่อ ปรับเปลี่ยนแนวทางให้ทันสมัย และตรงกับความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น

หนึ่ง ที่ผ่านมาการทำงานพัฒนาประเทศมักประสบปัญหาในระดับโครงสร้างที่ไม่เอื้อต่อการลดความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบการเมือง การบริหารที่คอร์รัปชัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สิ่งนี้คืออุปสรรคใหญ่ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งควรที่จะคำนึงถึงไว้ด้วยว่าจะแก้ปัญหาเหล่านี้อย่างไร

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ การรับรู้ และเข้าใจในสิทธิของผู้หญิง และการใช้สิทธิและปกป้องสิทธิของตนเองในฐานะแรงงานข้ามชาติ จากข้อมูลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงบางส่วนไม่รู้ถึงสิทธิของตนเอง ในประเด็นนี้ อาจต้องเป็นหน้าที่ของ คณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ที่อาจจะต้องร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ความรู้แก่ผู้หญิงในเรื่องสิทธิการใช้สิทธิและปกป้องสิทธิของตนเอง ในระยะยาว อาจจะต้องสอดแทรกประเด็นเรื่องสิทธินี้เข้าไปในบทเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา สร้างหลักสูตรเกี่ยวกับประเด็นนี้ ให้ผู้หญิงได้รู้และเข้าใจถึงสิทธิของตนมิใช่เพียงรู้เฉพาะหน้าที่เท่านั้น ซึ่งต้องเป็นภาระของกระทรวงศึกษาธิการ

3. ในเชิงแก้ไข ภาครัฐควรจัดสรรเงินทุน และวางนโยบายสร้างมาตรการเพื่อช่วยเหลือคนไทย ในที่นี้ขอเสนอแนะล้อตามนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่ที่มีแนวนโยบายในประเด็นนี้ดังนี้

3.1. ส่งเสริมให้แรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศอย่างมีศักดิ์ศรี และมีคุณภาพชีวิตที่ดี กรมการจัดหางาน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ ควรที่จะประเมินการทำงานที่ผ่านมา ว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไมจึงยังมีคนงานที่เดินทางอย่างผิดกฎหมายอยู่ ทำไมจึงยังมีสำนักงานจัดหางานที่หลอกลวง ทั้งนี้อาจจัดทำกรวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มเสี่ยงและแรงงานที่เคยไปต่างประเทศ เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการป้องกัน รวมทั้งทดลองปฏิบัติในท้องถิ่นหนึ่ง เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการสร้างมาตรการให้ทั่วประเทศ

การให้ความรู้จะต้องลงไปถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น นั่นคือ ในหมู่บ้าน ในโรงงานต่างๆ และสถานที่ประกอบการ เช่น บาร์ โรงแรม ร้านอาหาร เป็นต้น ที่อาจจะมียุทธศาสตร์ที่จะเดินทางไปทำงานอยู่ การลงพิมพ์ข้อแนะนำในวารสาร ข่าวสารแรงงาน อย่างเดียวอาจจะน้อยไป ทั้งนี้อาจจะเป็นการเดินทางไปบรรยาย เป็นครั้งคราว ทำใบปลิวแผ่นพับ ไปแจกจ่าย เป็นต้น

กรมจัดหางานควรที่จะปรับ หรือสร้างนโยบายในการสร้างแรงงานมีฝีมือ หรือมีทักษะความชำนาญให้มากขึ้น ให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งแรงงานที่มีทักษะ มีความรู้ด้านประกอบวิชาชีพ เพราะในปัจจุบันไทยประเทศที่ส่งแรงงานไร้ฝีมือมีอยู่เป็นจำนวนมาก และไทยเองก็ยังเป็นประเทศหนึ่งที่รับเข้าแรงงานไร้ฝีมือจากประเทศเพื่อนบ้าน จึงควรที่จะพัฒนาแรงงานส่งออกของตนให้มีคุณภาพมากขึ้นเพื่อที่จะสามารถมั่นใจได้ว่า แรงงานไทยจะมีตลาดแรงงานในต่างประเทศ

การทำงานอาจจะต้องเร่งเชิงรุกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการส่งเสริมการมีงานทำ โดยประเมินความต้องการของตลาด เช่น ในขณะนี้ประเทศญี่ปุ่น และแม้แต่ประเทศในทวีปยุโรป กำลังต้องการแรงงานด้านอนุบาลผู้สูงอายุ อาจต้องเพิ่มมาตรการในการสร้างทักษะความเชี่ยวชาญ ในสาขาอาชีพดังกล่าว รวมทั้งสอนภาษา ทั้งนี้อาจร่วมมือกับหน่วยงานอื่นที่มีความชำนาญงาน และมีกำลังความสามารถในสาขาอาชีพนี้ เช่น กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น เพื่อที่แรงงานไทยจะได้เข้าถึงตลาดแรงงานนี้ เพราะหากไทยไม่เร่ง อาจพลาดโอกาสนี้ไป ซึ่งในขณะนี้แรงงานจากอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ได้เริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงานด้านนี้ในญี่ปุ่นแล้ว

ในด้านการคุ้มครองแรงงานไทยในต่างแดน ควรที่จะประสานงานกับอาสาสมัครคนไทย ในการวางแผนงาน นโยบาย รวมทั้งจัดสรรเงินทุนสนับสนุนการทำงาน และกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือคนไทย อาจด้วยการตั้งกองทุนอาสาสมัครเพื่อให้อาสาสมัครได้รับค่าใช้จ่ายในการทำงาน รวมทั้งการสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานแก่อาสาสมัครไทยด้วย เช่น การฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านที่จำเป็นแก่การทำงาน เป็นต้น

ในกรณีของแรงงานแอบแฝง หรือที่ พัฒนาค้นเองจากสถานภาพอื่นมาเป็นแรงงานข้ามชาตินั้น เท่าที่เป็นอยู่มักเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ดังนั้นควรที่จะมีมาตรการส่งเสริมให้แรงงานเหล่านี้สามารถยกระดับทักษะ ความรู้ ความสามารถในการทำงาน จากแรงงานไร้ฝีมือ เป็นแรงงานที่มีทักษะความรู้ หรืออาจจะเป็นผู้ประกอบการ โดยอาจจัดการอบรมส่งเสริมให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่แรงงานต้องการ

3.2 คุ้มครองและส่งเสริมสิทธิและผลประโยชน์ของคนไทย แรงงานไทย และภาคธุรกิจเอกชนไทยในต่างประเทศ และสนับสนุนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนไทยในต่างประเทศ ซึ่งจะมีกรมการกงสุลเป็นผู้รับผิดชอบ ในการวางแผนเพื่อสนับสนุนการสร้างความเข้มแข็งนี้ ควรที่จะให้ **ชุมชนไทยในต่างแดนเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะแนวทาง และดำเนินโครงการ** ชุมชนไทยในที่นี้อาจจะเป็นอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในต่างแดน ซึ่งเป็นผู้ที่รู้ปัญหาค่อนข้างดี

ในระดับการวางแผนงานรายปีหรือในระยะยาว อาจจะมีจัดประชุมระดมความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องต่างๆ โดยมีกรมการกงสุล ผ่านสถานเอกอัครราชทูตไทยเป็นเจ้าภาพ มีอาสาสมัครและชุมชนไทยในต่างประเทศเป็นผู้เข้าร่วม ร่วมกันหารือ หาแนวทางในการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างชุมชนไทยให้เข้มแข็ง เช่น ในแต่ละปี ก่อนที่จะมีการเสนอโครงการต่างๆ มายังกระทรวงการต่างประเทศ หรือ ก่อนที่จะมีการจัดทำโครงการบูรณาการเพื่อชุมชนไทยไปยังต่างประเทศ ควรที่จะมีการประชุมระดมความคิดเห็น ความต้องการของชุมชน ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านสถานเอกอัครราชทูต และชุมชนไทย (อาสาสมัครไทย และหน่วยงานที่ทำงานกับชุมชนไทย)

แต่สิ่งที่เร่งด่วนที่สุด คือการสร้างฐานข้อมูลชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนงานและโครงการให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน โดยอาจมีวิธีการ คือ

ก. การจัดเก็บข้อมูลสถิติตัวเลขและสภาพปัญหาคนไทย ทุกๆ 2 ปี เพื่อเกาะติดและรู้เท่าทัน สถานการณ์คนไทย และพัฒนาการ เพื่อการวางแผนโครงการที่มีประสิทธิภาพ

ข. จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ร่วมกับชุมชนไทย เพื่อทดลองหาวิธีการ โครงการ และกิจกรรมที่สร้างเสริม ความเข้มแข็งของชุมชน

ในที่นี้กรมการกงสุลควรมอบให้สถานเอกอัครราชทูต หน่วยงานในสังกัดที่อยู่ประเทศปลายทาง เป็นผู้ดำเนินงานร่วมกับอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย

นอกจากนี้ในด้านการคุ้มครองป้องกัน คนไทยมิให้ตกเป็นเหยื่อของการค้าหญิง หรือ ในส่วนการให้ความช่วยเหลือคนไทยที่ประสบปัญหา ควรที่จะใช้ประโยชน์จากเครือข่ายอาสาสมัครคนไทยที่มีอยู่ ในการช่วยเหลือดูแล เพราะกำลังราชการอย่างเดียวยังคงไม่พอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีคนไทยจำนวนมากเช่น เยอรมนี หรือญี่ปุ่น โดยอาจหาหรือร่วมกันวางแผนทาง และสร้างโครงการกับอาสาสมัคร และจัดสรรเงินทุนในการทำงานแก่อาสาสมัครด้วย

แต่การทำงานต้องเป็นการทำงานร่วมกัน ในฐานะหุ้นส่วนที่เท่าเทียม มิใช่การสั่งงานจากเบื้องบน (top down)

นอกจากนี้ควรที่จะสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานของอาสาสมัคร ด้วยการจัดการอบรมแบบเข้มข้น และการจัดตั้งกองทุนอาสาสมัคร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการทำงานของอาสาสมัคร เช่น ค่าเดินทาง ค่าอาหาร ค่าโทรศัพท์ เป็นต้น

และควรมีทุนสนับสนุนให้กลุ่มอาสาสมัครจัดกิจกรรมเพื่อการรวมตัว การใช้เวลาร่วมกันให้เป็นประโยชน์ เสริมทักษะความรู้ เสริมอาชีพอย่างครบวงจร แก่คนไทยในต่างแดน

โครงการบูรณาการต่างๆ ที่จะลงไปดำเนินการ ควรที่จะได้รับการหารือกับชุมชนไทย หรืออาสาสมัครคนไทยก่อน เพื่อดูความเหมาะสมว่า เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการจริงหรือไม่ หรือว่าจะก่อประโยชน์ แก่ชุมชนหรือไม่ มิใช่ตั้งโครงการไว้แล้ว จึงเข้าไปหารือกับชุมชนเพียงเพื่อให้ช่วยหาผู้ร่วมโครงการ หรือเข้าร่วมอบรม เท่านั้น การหารือ อาจเป็นการส่งแบบสอบถามความคิดเห็น หรือการประชุมร่วมกันก็เป็นได้

3.3 จากผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งได้แก่ การย้ายถิ่นของเยาวชนไทย (ลูกติด) ซึ่งบางส่วนไปประสบปัญหาในต่างแดน และ ปัญหาเด็กไทยไร้สัญชาติที่เกิดในประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งการย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาในวัยเกษียณของแรงงานข้ามชาติหญิงไทย ในประเด็นเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว สมควรที่จะมีมาตรการมารองรับ

- กรณีเด็กลูกติด ควรที่จะมีการทำการศึกษาอย่างจริงจังถึงสภาพปัญหา แท้ที่ผ่านมามักเป็นการสรุปจาก กรณีปัญหาเดี่ยวๆของ อาสาสมัคร หรือกลุ่มที่ทำงานให้ความช่วยเหลือ

เพื่อที่จะหาแนวทางในการป้องกัน และแก้ไขได้อย่างถูกต้องจำเป็นต้องมีการศึกษา ในที่นี้ กรมการกงสุลอาจร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการย้ายถิ่นในพื้นที่ปลายทาง (ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น) จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติ (action research) ค้นหาความเป็นจริง พร้อมทดลองหาทางแก้ไขด้วย และอาจนำผลการค้นพบมาวางแผนป้องกันปัญหาการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ ต่อไป

- กรณีเด็กไร้สัญชาติ ก็ควรที่จะมีการศึกษาอย่างจริงจังเช่นกัน ในเรื่องนี้ เจ้าภาพน่าจะเป็นกรมการกงสุล และกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งรับผิดชอบงานทะเบียนราษฎร และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องสัญชาติของบุคคล เพื่อหาแนวทางในการที่จะทำให้เด็กเหล่านี้ที่กำลังจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ได้ใช้ชีวิต ที่ตนเองเลือกได้ และดีกว่า ต้องกลายเป็นบุคคลที่ไม่มีใครต้องการ และเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทางต่อไป ในการนี้อาจต้องประสานทำความเข้าใจกับหน่วยราชการญี่ปุ่นที่รับผิดชอบเพื่อหาช่องทางความเป็นไปได้ด้านกฎหมายของญี่ปุ่น

- กรณีย้ายกลับถิ่นฐานของแรงงานข้ามชาติ เมื่อเกษียณอายุ คนเหล่านี้ทำงานมากกว่าสิบปี ส่งเงินตราต่างประเทศกลับประเทศไทยเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว อันเป็นผลทางอ้อมให้ประเทศชาติ มีเงินตราต่างประเทศ เมื่อคนเหล่านี้ต้องการกลับบ้านในวัยอันอ่อนล้า การกลับมานี้มิใช่มาเพื่อหาประโยชน์จากระบบสาธารณสุขปกติของไทย คนเหล่านี้มาพร้อมกับเงินบำนาญ ซึ่งก็คือเงินตราต่างประเทศ มาพร้อมกำลังซื้อ ซึ่งจะเป็นผลกระทบทำให้เกิดการผลิต ดังนั้นรัฐควรที่จะมีมาตรการรองรับบ้าง

ในเบื้องต้นอาจเป็นการให้ข้อมูลในเรื่องสิทธิพำนักระยะยาว เพราะบางรายสามีชายชาวต่างชาติจะตามมาอยู่ด้วย บางคนก็แปลงสัญชาติแล้ว ในประเด็นนี้อาจจัดทำโทรศัพท์ฮอตไลน์ในกรมการกงสุล หรือสถานเอกอัครราชทูต หรือสถานกงสุลใหญ่ เพื่อตอบปัญหาดังกล่าว ซึ่งขณะนี้ เป็นคำถามยอดฮิตที่อาสาสมัครไทยพบ รวมทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ข้อมูลด้านสิทธิ กฎระเบียบต่าง ๆ พร้อมทั้งสวัสดิการที่อาจขอรับได้

นอกจากข้อมูล อาจจะต้องมีการหารือระหว่างหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยกรมการกงสุลอาจเป็นเจ้าภาพ หารือกับกระทรวงยุติธรรมเจ้าของเรื่องสิทธิพำนักร เพื่อหามาตรการผ่อนปรนสำหรับการพำนักรอยู่ในประเทศไทยของคนเหล่านี้

รวมทั้งประสานกับกรมพัฒนาสังคมฯ ในการที่จะนำประสบการณ์การย้ายถิ่นแรงงานของคนเหล่านี้ ซึ่งถือว่าเป็น resource persons มาใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือเชิญมาเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับ การใช้ชีวิตในต่างประเทศ ในโครงการเตรียมความพร้อม เพื่อให้ข้อมูลที่ต้องการแก่ชุมชน ที่มีกลุ่มเสี่ยง ที่จะเดินทาง

ขอเรียกร้องต่อรัฐบาลประเทศปลายทาง

การเรียกร้องนี้มีเหตุผลหลักสองประการคือ

ก. สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) พิจารณาว่าหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองสิทธิด้านต่างๆของแรงงานข้ามชาติและครอบครัว มิใช่เป็นเพียงหน้าที่ของประเทศต้นทางเท่านั้น หากเป็นหน้าที่รับผิดชอบของประเทศปลายทาง ด้วยเช่นกัน (ดูคำอธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐ ในตอนต้นของบทที่ 5.3) ซึ่งในสนธิสัญญานี้ได้ระบุอย่างชัดเจน

ข. ประเทศปลายทางรับเข้าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ รวมทั้งญี่ปุ่น และ เยอรมนี มิได้ลงนามในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว และมองเห็นว่า ปัญหาแรงงานไทย หรือชุมชนไทย ในประเทศของตนมิใช่ปัญหาสำคัญ โดยยังอาจมิได้ตระหนักถึงความสำคัญหรือผลพวงของปัญหาในระยะยาว ที่อาจจะก่อให้เกิดปัญหาสังคมในประเทศของตนในอนาคต ซึ่ง ณ ขณะนี้ก็ได้เริ่มส่อแววแล้ว เช่น ปัญหาเด็กไร้สัญชาติ ปัญหาเด็กเยาวชนลुกติด เป็นต้น การที่จะให้แรงงานไทย หรือชุมชนไทยเรียกร้องต่อรัฐบาลของประเทศปลายทางแต่เพียงผู้เดียว อาจจะไม่มีประสิทธิภาพใดๆ มากเท่ากับ การหารือ ประสานงานในระดับระหว่างประเทศ

หน่วยงานที่รับผิดชอบน่าจะเป็น กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ โดยอาจร่วมมือกับกรมพัฒนาสังคม เท่าที่ผ่านมามีความร่วมมือกับหลาย ๆ ประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาค้าหญิงและเด็ก ในที่นี้ควรขยายประเทศปลายทางออกไปยังประเทศในภูมิภาคอื่นที่มีแรงงานข้ามชาติไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญี่ปุ่น และ เยอรมนี การประสานความร่วมมือนี้จะกระทำในระดับ ทวิภาคี (bilateral) กับประเทศปลายทางหนึ่ง ๆ อาจเริ่มจาก ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น

รัฐบาลไทยต้องเรียกร้องให้ประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือแรงงานไทยข้ามชาติ ทุกรูปแบบ โดยเฉพาะแรงงานนอกระบบ

- เรียกร้อง ทำความเข้าใจ ให้ประเทศปลายทางตระหนักถึงการดำรงอยู่ และความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นแรงงานจากประเทศไทยไปยังประเทศปลายทาง รวมทั้งพัฒนาการของชุมชนไทยในประเทศปลายทางที่จะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และชี้ให้เห็นปัญหาสังคมที่อาจจะตามมา หากไม่มีมาตรการใดรองรับ

- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือแรงงานหญิงไทย อย่างจริงจัง ตามกฎบัตร สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว

- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทาง ศึกษาถึงสาเหตุปัจจัยที่เอื้อต่อการเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของไทย เพื่อการสร้างนโยบาย และมาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุอย่างถูกต้อง และป้องกันการมิให้เกิดขบวนการจัดพาที่ผิดกฎหมาย

- เรียกร้องให้ประเทศปลายทาง ให้ความสำคัญสนับสนุน กลุ่มคนไทย และชุมชนไทยใน
การดำเนินโครงการเพื่อชุมชนไทยเข้มแข็งและโครงการเพื่อช่วยเหลือหญิงไทยที่ประสบปัญหา
ทั้งในด้านการเงิน และอื่นๆ

บทคัดย่อ

ปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว ประเทศปลายทางที่สำคัญของการเดินทางข้ามชาติของหญิงไทยสองประเทศ คือ เยอรมนี และ ญี่ปุ่น จำนวนผู้หญิงไทยที่เดินทางไปทำงานในทั้งสองประเทศนี้ก็ยังเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอทุกปีจนถึงปัจจุบันนี้ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Convention on Civil and Political Rights (ICCPR) ให้การรับรองสิทธิของผู้หญิงในการเลือกสถานที่อยู่อาศัย การย้ายถิ่นจึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้หญิง ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จักต้อง ดูแล คุ้มครอง ป้องกัน และให้ความช่วยเหลือแก่หญิงที่เดินทางย้ายถิ่น

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ ที่จะศึกษากระบวนการย้ายถิ่นเพื่อขายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่น รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจ เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นแรงงาน ซึ่งผู้หญิงยอมรับได้ โดยการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากข้อมูลที่ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยายผู้หญิงผู้ย้ายถิ่น 33 คนในเยอรมนี และ 16 คนในญี่ปุ่น รวมทั้งศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่ตีพิมพ์แล้ว

ผลของการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงเวลา 30 ปีของการเคลื่อนย้ายแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ มีความเปลี่ยนแปลงน้อยมากในหลาย ๆ ด้าน คือ ผู้หญิงที่ย้ายถิ่นยังคงเป็นที่มิ่นก่าเน็ดในภาคอีสาน และเหนือ และยังคงเป็น 3 กลุ่มหลักคือ แม่ที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง หญิงบริการทางเพศ ต่อชายต่างชาติ และหญิงโสเภณีที่ต้องการยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ก็ยังคงเป็นความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ การเกิดขึ้นของ “วัฒนธรรมการย้ายถิ่น” และ การคงอยู่ของเครือข่ายทางสังคมก็ยังเป็นตัวช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ผู้หญิงมองการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติเป็นหนทางที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ผู้หญิงมองไม่เห็นทางเลือกในสังคมไทย บ่อยครั้งที่การเดินทางข้ามชาตินี้เป็นไปโดยผ่านขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ อันเชื่อมโยงกับการค้ำฉนุษย์ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงมองไม่เห็นทางเลือกในการเดินทางอื่น ในประเทศปลายทางแรงงานหญิงไทยข้ามชาติต้องประสบกับปัญหาเนื่องจากขาดความรู้เกี่ยวกับประเทศปลายทาง และไม่มีความรู้ด้านภาษาพื้นฐาน จากผลการศึกษาข้างต้นได้นำเสนอข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทยและรัฐบาลประเทศปลายทาง ในเชิงนโยบายและมาตรการในการช่วยเหลือหญิงไทยผู้ย้ายถิ่น และเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น

Abstract

For 30 years Thai women have set off for international labour migration. Germany and Japan are among the most important receiving countries. Until today the number of Thai women entering these two countries has permanently increased. Many of them face difficulties. The International Convention on Civil and Political Rights (ICCPR) recognizes the rights of women to move or choose the place to stay. It is therefore the duty of Thai State to provide assistance and devise measures for prevention and protection.

The main objective of this study, *The Rights of Thai Women to Migrate to Work Abroad*, was to examine the migration process itself, and to look at migration motivation and factors associated to emigration. It attempts to draw recommendations for prevention programmes, as well as for support to Thai migrant women, in a way that is acceptable for women. This was done through analysis of narrative biographical interviews with 33 Thai women in Germany and 16 in Japan, as well as published documents.

The findings indicate that international female migration has hardly changed in most aspects during these 30 years. The main traits of migrant women are as follows: they are mostly from the Northern and North-Eastern provinces of the country and can be divided into single mothers, commercial sex workers for foreign men and young unmarried women affected by relative economic deprivation searching for economic and social advancement. The relative economic deprivation and the emergence of cultural migration as well as the existence of social networks facilitating international migration are important factors affecting migration motives of the women. Lack of information about the destination and of language skills are among the difficulties many women face in Germany and Japan. In order to provide help to the women and avert problems the study draws some suggestions for the Thai government and governments of the receiving countries.

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยกรณีเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษากระบวนการย้ายถิ่นเพื่อขายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย โดยใช้กรณีศึกษาหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางและปลายทาง รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจ ตลอดจนทางเลือกในการเดินทางของผู้หญิง เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันการค้าหญิง ปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นแรงงาน โดยให้ความสำคัญในสิทธิของผู้หญิง การศึกษาวิจัย ครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือของหลายๆท่าน

Dr. Yasuhito Asami อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Hitotsubashi ในกรุง Tokyo ที่ได้เป็นธุระในการเชิญผู้วิจัย เป็นนักวิจัยรับเชิญของมหาวิทยาลัย ทำให้สามารถใช้สาธารณูปโภคต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย ซึ่งนับเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในญี่ปุ่นอย่างมาก คุณ Takami Asami ซึ่งช่วยเหลือจัดการดูแลทุก ๆ อย่างในการใช้ชีวิต และศึกษาวิจัย ในญี่ปุ่น รวมทั้งคอยแก้ปัญหาหลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะด้านภาษา

คุณ ปิยนันท์ โสภณศิริ แห่งกลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัด Aichi ซึ่งเป็นที่ปรึกษาที่ดีในทุก ๆ เรื่อง รวมทั้งช่วยติดต่อหาผู้ที่เต็มใจให้สัมภาษณ์ คุณ วิรินทร์ ทาเคดะ เจ้าหน้าที่ Ibaraki International Association ให้คำปรึกษาคนไทย และประธานเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น และคุณสุพัตรา นากาจิมะ ผู้ประสานงานกลุ่มคนไทยใน Saitama ช่วยเหลือติดต่อผู้ที่เต็มใจให้สัมภาษณ์

คุณ อัญชัญ เฮียร์ลิง อาสาสมัครทำงาน Caritas ใน Stockach ดร.ปองใจ โรเซ็นเฟลด์ อาสาสมัครไทยใน Hamburg คุณปฏิภาณ ฮาค กลุ่มรักษ์ไทย Neumünster คุณ บานหยัน ไวกันด์ กลุ่มไทยช่วยเหลือคนไทย Würzburg คุณ อัมพร วอลค์เคอร์ ชมรมไทยเพื่อเพื่อนไทย Erlangen คุณ ดรรรชนี พรทิษฐ์เนอร์ กลุ่มธรรมา Mannheim คุณ วลาวัลย์ อาลเบิร์ตซ์ กลุ่มโรงเรียนภาษา-นาฏศิลป์ไทย Stuttgart ที่กรุณาให้ความคิดเห็นในฐานะองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือคนไทย รวมทั้งช่วยสัมภาษณ์หญิงไทยในเยอรมนี

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิที่ให้โอกาสในการศึกษาวิจัยนี้ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ในกลุ่มงานวิจัยที่ให้ความคิดเห็นต่อร่างรายงาน และประสานงานให้งานสำเร็จโดยดี

ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้คำวิจารณ์ที่สร้างสรรค์ในการนำเสนอร่างรายงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยพยายามที่จะนำมาปรับในรายงานฉบับสมบูรณ์

และที่จะลืมเสียมิได้คือหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่นที่สละเวลาบอกลาเรื่องราวการเดินทางและการใช้ชีวิตในต่างประเทศ เพื่อให้ผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัยนี้

ท้ายที่สุดคือครอบครัวของผู้วิจัย คุณแม่เผชญิ วนะภูติ ที่เป็นกำลังใจรวมทั้งคอยดูแลความผาสุก เติมพลังงาน ตลอดเวลาที่เขียนรายงานการศึกษาวิจัยนี้ในกรุงเทพฯ Dr. Kurt Salentin ซึ่งเป็นผู้ดูแลจัดการทำตัวเลขสถิติสามารถอ่านได้เป็นแผนภาพ รวมทั้งเป็นคู่กัดเถียงเสนอแนะในด้านเนื้อหาและแนวคิด บ่อยครั้งที่เป็นการทำงานข้ามทวีป

ทุกท่านที่กล่าวนามมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ไว้ ณ โอกาสนี้ ข้อผิดพลาดใดหากมีในรายงานนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้วิจัยเอง

พัทยา เรือนแก้ว

กุมภาพันธ์ 2552

สารบัญ

บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	วัตถุประสงค์	3
	ประเด็นหัวข้อในการศึกษา	4
	คำนิยามศัพท์	4
	การนำเสนอเนื้อหาหรืองานการวิจัย	6
บทที่ 2	กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
	กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา	8
	ระบบการย้ายถิ่น	8
	การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง	13
	กรอบคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจ	
	ด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย	14
	สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ	17
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	21
บทที่ 3	ระเบียบวิธีวิจัย	32
	รายงานการดำเนินการศึกษาวิจัย	32
	กระบวนการและวิธีศึกษาวิจัย	35
บทที่ 4	การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี และญี่ปุ่น	42
	จำนวนคนไทยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น	42
	คนไทยในเยอรมนี	42
	คนไทยในญี่ปุ่น	47
	หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	53
	ภูมิหลังชีวิตของหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น	53
	แบบแผนกระบวนการหลายขั้นตอนของ	
	การย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	56
	การย้ายถิ่นภายในประเทศ:	
	ขั้นตอนก่อนการย้ายถิ่นข้ามชาติ	57
	การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ	62
	การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	63

	สิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ	85
	ความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทย	93
	ภาพรวมการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย	
	ไปเยอรมนีและญี่ปุ่น	98
	ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ	98
	หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติ	99
	สาเหตุปัจจัยการย้ายถิ่น	100
	กระบวนการเดินทาง	105
	สภาพปัญหาในประเทศปลายทาง	107
	ผลกระทบ	110
	กลุ่มหญิงไทยและคนไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น	112
	การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน การเคลื่อนย้าย	
	แรงงานข้ามชาติ: ความเชื่อมโยง	114
บทที่ 5	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	116
	สรุปข้อค้นพบที่สำคัญ	116
	สาเหตุของการย้ายถิ่น	116
	กระบวนการย้ายถิ่น	117
	ปัญหา	117
	30 ปีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทย	
	อะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลง	118
	ผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ	120
	อภิปรายเชิงแนวคิดทฤษฎี	120
	อภิปรายปัญหาประเด็นสิทธิ	122
	ข้อเสนอแนะ	125
	ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย	126
	ข้อเสนอแนะด้านมาตรการ	127
	เอกสารอ้างอิง	137

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว การเดินทางข้ามชาติของหญิงไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเดินทางเข้าไปยังประเทศในยุโรป อันได้แก่ เยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ และประเทศในสแกนดิเนเวีย เป็นต้น รวมทั้ง ญี่ปุ่น มักเป็นไปโดยผ่านสำนักงานจัดหาฯ ทั้งที่เป็นในรูปแบบบริษัทสำนักงาน หรือที่เป็นในลักษณะกิจการส่วนบุคคล รวมทั้งเดินทางผ่านขบวนการที่จัดนำหญิงไทยเข้าไปประเทศเหล่านี้ เพื่อประกอบการค้าบริการทางเพศ ซึ่งโดยทั่วไปจะถูกมองว่าเป็นขบวนการการค้าหญิง ดังนั้นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย จึงมักจะถูกมองอย่างไม่แยกแยะว่าเป็นการค้าหญิงทั้งสิ้น

ในกรอบการค้าหญิง ผู้หญิงมักจะถูกมองว่าเป็นเพียงเหยื่อนำสงสารที่ถูกขบวนการการค้าหญิงกระทำ ถูกเอารัดเอาเปรียบ บังคับขู่เข็ญ ไม่มีอำนาจต่อรองตัดสินใจ อันทำให้ดูเหมือนว่า การเดินทางข้ามชาติของหญิงไทย เป็นการสร้างปัญหา ความเดือดร้อนแก่ผู้หญิง และเป็นสิ่งที่ควรแก้ไข ป้องกัน แนวทางมาตรการการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหายังมักจำกัดอยู่ที่ การส่งกลับประเทศ หรือการสกัดกั้นไม่ให้ผู้หญิงเดินทาง โดยไม่มีมาตรการที่ชัดเจนในการเยียวยาช่วยเหลือให้ได้รับโอกาสในการประกอบอาชีพหรือช่วยแก้ไขปัญหาวีชีวิตครอบครัว ซึ่งเป็นสาเหตุให้เดินทางไปเสี่ยงชีวิตในต่างแดน

การแก้ไขปัญหาลาแรงงานข้ามชาติที่ผ่านมา นอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหได้แล้วยังทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ นั่นคือ ยังคงผลักดันให้ผู้หญิงต้องใช้การเดินทางผ่านขบวนการค้าหญิง บางครั้งก็จะถูกกระทำทารุณกรรม กักขังหนองเหนียว เมื่อถูกส่งกลับประเทศต้นทางก็ต้องกลับมาเผชิญกับปัญหาแบบเดิม ๆ ผู้หญิงจึงหาช่องทางไปต่างประเทศใหม่ จึงเป็นวัฏจักรที่ไม่มีทางออก トラบโดที่ ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาลาแรงงานทางเศรษฐกิจ และไม่มีมาตรการที่เหมาะสมในการช่วยเหลือ

ข้อมูลเกี่ยวกับหญิงไทยในญี่ปุ่น (Pataya 2002) แสดงให้เห็นว่า กระบวนการจัดพาผู้หญิงไปค้าบริการทางเพศ มีลักษณะที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการค้าหญิง ซึ่งก็ไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงที่ต้องการเดินทางจะรู้เห็น แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเดินทางด้วยวิธีการนี้ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ผู้หญิงมองการเดินทางโดยผ่านขบวนการเหล่านี้อย่างไร

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นโดยการใช้การแต่งงานของหญิงไทยไปเยอรมนี (Pataya 1998, 2003) ชี้ให้เห็นว่า หากพิจารณาในส่วนของผู้หญิงเองแล้ว ผู้หญิงไม่ได้มองว่าการเดินทางข้ามชาติโดยผ่านขบวนการต่างๆ เหล่านี้ว่าเป็นการค้าหญิง หากแต่มองว่าขบวนการเหล่านี้เป็นหนทางหนึ่ง ในไม่กี่หนทางซึ่งมีเปิดให้เดินทางเข้าไปประเทศเหล่านี้ เพื่อที่จะไปขายแรงงานหรือหาโอกาสที่จะสร้างชีวิตที่ดีกว่า

ประเทศไทยเป็นภาคีอนุสัญญาจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ และกติการะหว่างประเทศ ว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ซึ่งอนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศดังกล่าวให้การรับรองสิทธิของผู้หญิงในการเลือกสถานที่อยู่อาศัย ผู้หญิง ที่ต้องการเดินทางย้ายถิ่นก็มีสิทธิที่จะเลือกว่าตนจะอยู่ที่ไหนหรือจะไปไหน กรณีที่ย้ายถิ่นเพราะ มีวัตถุประสงค์หลักคือการทำงานในต่างประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งจะทำงานขายบริการทางเพศ (sex worker) ที่ปัจจุบันนี้ถือกันว่าเป็นอาชีพหนึ่ง จึงเป็นแรงงานข้ามชาติ (migrant worker) ตาม สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) โดยสหประชาชาติใช้เป็นเครื่องมือสำหรับคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ ในประเด็นสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติ จึงมีสิทธิที่จะเคลื่อนย้ายและเลือกที่อยู่อาศัย ดังนั้น มาตรการหรือนโยบายการแก้ปัญหาแรงงานข้ามชาติ โดยเน้นการส่งกลับประเทศ หรือสกัดกั้นมิให้เดินทางไปค้าแรงงานต่างประเทศ จึงขัดกับสนธิสัญญาและอนุสัญญาข้างต้น ตลอดจนไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้หญิง

อนุสัญญาจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ และข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการจัดการค้ามนุษย์ ของพิธีสารเพื่อป้องกัน ปราบปราม และลงโทษการค้ามนุษย์ โดยเฉพาะการค้าหญิงและเด็ก เพิ่มเติมอนุสัญญาสหประชาชาติ เพื่อต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร (Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the United Nations convention against transnational organized crime) กำหนดให้รัฐภาคีต้องกำหนดนโยบาย โครงการ และมาตรการในการป้องกันและต่อต้านการค้ามนุษย์ อันรวมไปถึงการทำการค้นคว้าวิจัยด้วย

การศึกษาวิจัยประเด็นการค้ามนุษย์ที่ผ่านมา มักจะศึกษาการกระทำของขบวนการและความทุกข์ยากของเหยื่อ สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงความพยายามที่จะอธิบายลักษณะอาการ (symptom) ของปัญหาเท่านั้น แต่ไม่ได้อธิบายสาเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมุมมองและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงที่เดินทาง จึงไม่สามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุด ต่อเมื่อพบสาเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถหาทางออกได้

ดังนั้น เพื่อให้ได้ภาพรวมที่รอบด้านของการเดินทางเพื่อขายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งสะท้อนจากความคิดเห็น และเป็นการมองจากสายตาของหญิงไทยผู้ย้ายถิ่นเอง จึงจำเป็นที่จะ ทำการศึกษาวิจัยถึงกระบวนการเดินทางข้ามชาติ เน้นที่สาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทาง และ ปลายทาง รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจ ตลอดจนทางเลือกในการเดินทางของผู้หญิง โดย การศึกษาสัมภาษณ์เจาะลึกผู้หญิงผู้ย้ายถิ่นใน 2 พื้นที่คือ ในเยอรมนีและญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศ ปลายทางที่อยู่ต่างทวีป แต่มีลักษณะเป็นประเทศอุตสาหกรรมทั้งสองประเทศ เพื่อเปรียบเทียบ แล้ว นำมาวิเคราะห์สรุปหาภาพรวมของกระบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติ เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อ การป้องกันการค้าหญิง โดยให้ความเคารพในสิทธิของผู้หญิง และเป็นสิ่งที่ผู้หญิงยอมรับได้

อนึ่ง ในการศึกษาวิจัยนี้ จะหลีกเลี่ยงไม่พิจารณา ผู้หญิง ด้วยอคติ ดังที่มักปรากฏบ่อยครั้ง ในงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหญิงไทยที่เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติอื่น ๆ ที่จะพิจารณาผู้หญิงเป็นเพียงเหยื่อที่ถูกกระทำเท่านั้น

แต่จะพิจารณาผู้หญิงในฐานะ “ตัวแสดงทางสังคม” (social actor) คือเป็นผู้ที่สามารถ ตัดสินใจ และรับผิดชอบต่อการกระทำใด ๆ ของตนเองได้ นั่นคือ ผู้หญิง อาจจะมีบทบาทเป็นได้ทั้ง “ผู้กระทำ” และ “ผู้ถูกกระทำ” ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ สภาวะ โอกาส และภายใต้เงื่อนไขหนึ่ง ๆ

ในการนำเสนอข้อมูลที่วิเคราะห์ จะเรียงเรียงตามหมวดหมู่ และนำถ้อยคำที่ผู้หญิงบอกเล่า ในขณะที่สัมภาษณ์ มาใส่ไว้ตามประเด็นนั้น ๆ พร้อมแหล่งอ้างอิง เพื่อเป็นการสะท้อนความคิดเห็นของผู้หญิง

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย สาเหตุ ปัจจัย และ ผลกระทบ ทั้งในประเทศที่ส่งออก (ไทย) และประเทศรับเข้า (เยอรมนีและญี่ปุ่น) ของการเดินทาง ย้ายถิ่นของแรงงานหญิงไทยไปประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 จนถึงปัจจุบัน จาก มุมมองของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบ
2. เพื่อศึกษาหาภาพรวมของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยอย่างรอบด้าน ที่ ไม่จำกัดเฉพาะในรูปแบบของการค้าหญิง
3. เพื่อศึกษาผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อประเทศต้นทาง (ไทย) และปลายทาง (เยอรมนี และ ญี่ปุ่น)

4. เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะในการอพยพย้ายถิ่นตามทัศนะของหญิงผู้ย้ายถิ่น ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการกำหนดมาตรการป้องกัน และ แก้ไขปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย โดยเคารพในสิทธิในการเดินทางของผู้หญิง

1.3 ประเด็นหัวข้อในการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และสร้างภาพรวมของการย้ายถิ่นนี้ จำเป็นที่จะต้องศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมที่ผลักดันให้ผู้หญิงย้ายถิ่น (ปัจจัยในประเทศต้นทาง คือไทย)
2. ทางเลือกต่างๆในอันที่จะทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้หญิงในประเทศไทยมั่นคง
3. ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมทางที่ดึงดูด หรือเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ผู้หญิงเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น
4. หนทางต่างๆในการย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในเยอรมนีและญี่ปุ่น
5. สภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ปัญหา การปรับตัวในประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น ตลอดจนเงื่อนไขทางกฎหมาย
6. ผลกระทบของการย้ายถิ่นในประเทศไทย (ประเทศผู้ส่งออก) ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น (ประเทศผู้รับเข้า)
7. นโยบาย มาตรการในการแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นข้ามชาติ และช่วยเหลือหญิงไทย ทั้งในประเทศต้นทาง (ประเทศไทย) และประเทศปลายทาง (เยอรมนีและญี่ปุ่น)

1.4 คำนิยามศัพท์

หญิงไทย	หมายถึง หญิงที่เกิดในประเทศไทย ซึ่งได้ย้ายถิ่นไปพำนักอยู่ในประเทศเยอรมนี หรือ ญี่ปุ่น ในปัจจุบันอาจถือสัญชาติไทย หรือ สัญชาติของประเทศปลายทางที่ตนอาศัยอยู่
การย้ายถิ่น (migration)	หมายถึง การเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่อาศัย อาจจะเป็นโดยถาวร หรือ กึ่งถาวร ของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มของปัจเจกบุคคล จากถิ่นกำเนิด ไปยังพื้นที่ถิ่นปลายทาง (Parwell 1993:13)

การย้ายถิ่นแรงงาน	หมายถึง การเคลื่อนย้ายจากถิ่นหนึ่งไปยังอีกถิ่นหนึ่ง เพื่อการทำงานอาจเป็นในช่วงสั้น ๆ หรือตามฤดูกาล หรือแรงงานที่ย้ายถิ่นฐานอย่างเป็นทางการถาวร ทั้งนี้รวมถึงการทำงานขายบริการทางเพศซึ่งในปัจจุบันในหลาย ๆ ประเทศ โดยเฉพาะในยุโรปถือว่าเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง
การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ	หมายถึง การเคลื่อนย้ายของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มของปัจเจกบุคคล จากประเทศที่ตนถือกำเนิด ไปยังประเทศปลายทางเพื่อการขายแรงงาน รวมถึงการขายบริการทางเพศ
ประเทศต้นทาง, ประเทศส่งออก	หมายถึงประเทศที่ปัจเจกบุคคลมีถิ่นกำเนิดอยู่ หรือมีถิ่นพำนักก่อนที่จะเคลื่อนย้ายถิ่นไปต่างประเทศ ในที่นี้คือ ประเทศไทย
ประเทศปลายทาง หรือประเทศรับเข้า	หมายถึงประเทศที่ไม่ใช่ถิ่นกำเนิดของปัจเจกบุคคล แต่เป็นประเทศที่ปัจเจกบุคคลเดินทางเข้าไปอยู่ เพื่อขายแรงงาน ในที่นี้ คือ ประเทศเยอรมนี และ ญี่ปุ่น
ผู้ที่ย้ายถิ่น	หมายถึง ผู้ที่ย้ายออกจากถิ่นกำเนิด ไปอยู่ที่พื้นที่ปลายทาง
แรงงานย้ายถิ่น	หมายถึง บุคคลที่ออกจากถิ่นกำเนิดเพื่อไปทำงานนอกบ้านเกิด
แรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ หรือแรงงานข้ามชาติ	หมายถึง บุคคลที่ออกจากถิ่นกำเนิดเพื่อไปทำงานในต่างประเทศที่ไม่ใช่ประเทศที่ตนเกิด
แรงงานนอกระบบ	หมายถึง แรงงานที่ไม่สามารถแสดงหลักฐานได้ว่า เดินทางเข้ามาทำงานโดยถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้ไม่สามารถทำสัญญาการจ้างงาน และไม่สามารถได้รับสวัสดิการต่าง ๆ เหมือนแรงงานในระบบได้ อาจเป็นแรงงาน “ไม่จดทะเบียน” (irregular หรือ unregistered) หรือ “ไม่มีเอกสาร” (undocumented)
แรงงานแอบแฝง	หมายถึง แรงงานที่เดินทางเข้าประเทศในฐานะอื่นที่ไม่ใช่แรงงาน แต่มีความตั้งใจที่จะทำงาน และได้ทำงานเมื่อเดินทางเข้าประเทศ

แล้ว เช่น หญิงไทยที่เดินทางเข้าประเทศโดยการแต่งงาน แต่เข้าไป
ทำงานทำ หรือ ได้ทำงานต่อมา

แสนึคบาร์ หมายถึงร้านที่ขายเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์และอาหารเบาๆ มีหญิง
สาวคอยบริการชวนแขกดื่ม และบางแห่งแขกสามารถซื้อบริการ
ทางเพศจากผู้หญิงได้ โดยพาออกไปที่อื่น

แท็กซี่ หมายถึง ค่าหัว หรือ ค่านายหน้า ในการจัดหาเข้ามาทำงานใน
ต่างประเทศ ทั้งงานค้าบริการทางเพศ และงานอื่น ๆ อาจจะจ่าย
ครั้งเดียวก่อนเดินทาง หรือ ผ่อนใช้เป็นรายเดือน เมื่อเดินทางมาถึง
ประเทศปลายทางแล้ว โดยนายหน้าจะให้แรงงานเป็นหนี้ เป็น
จำนวนเงินเท่ากับจำนวนเงินค่านายหน้า หนี้นี้จะเรียกว่า แท็กซี่
แรงงานจะต้องทำงานใช้หนี้จนกว่าจะจ่าย ค่าแท็กซี่ นี้หมด

แม่แท็กซี่ หมายถึง นายหน้าที่จัดหาแรงงานเข้ามาทำงานในต่างประเทศ ใน
วงการค้าบริการทางเพศ มักจะเป็นผู้หญิง จึงเรียกกันว่า แม่แท็กซี่

ระบบนายหน้า หมายถึง ขบวนการข้ามชาติที่จัดหา จัดพาแรงงานไปทำงานใน
ต่างประเทศ ทั้งงานค้าบริการทางเพศ และงานอื่น ๆ

บอส หมายถึง นายหน้าที่จัดพาไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะงาน
ค้าบริการทางเพศ อาจเป็นหญิง หรือ ชาย ก็ได้

ใบ หมายถึง ธนบัตรใบละ 10,000 เยน 180 ใบ จึงเท่ากับ 1,800,000
เยน

1.5 การนำเสนอเนื้อหาผลงานการวิจัย

รายงานนี้ นำเสนอผลการศึกษาวิจัยการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปประเทศ
ญี่ปุ่น และเยอรมนี โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หญิงผู้ย้ายถิ่นชาวไทยในประเทศญี่ปุ่น และ
เยอรมนีเป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ โดยจะเริ่มด้วยการกล่าวถึง กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา
และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในบทที่ 2 เนื่องจากกระบวนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย

นับเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือการเดินทางข้ามประเทศของผู้หญิง และการตัดสินใจเลือกเดินทาง ดังนั้นในบทนี้จะกล่าวถึงกรอบคิดทฤษฎีที่จะใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ โดยสังเขป อันได้แก่ (1) กรอบคิดว่าด้วย ระบบการย้ายถิ่น (2) กรอบคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง และ (3) กรอบคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย และเนื่องจากงานศึกษาวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะพิจารณาประเด็นด้านสิทธิของผู้หญิง จึงนำเสนอประเด็น (4) สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ ไว้ด้วย จากนั้นจะเป็นการสำรวจงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยนี้โดยเฉพาะ นั่นคือ การย้ายถิ่นไปเยอรมนี และญี่ปุ่น

บทที่ 3 จะกล่าวถึง วิธีการศึกษาวิจัย อันได้แก่ การออกแบบการเก็บข้อมูล การดำเนินการเก็บข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ทั้งหมด รวมทั้งขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจะนำเสนอในบทที่ 4 โดยจะแบ่งเป็นสามส่วน ในส่วนแรกจะนำเสนอตัวเลขสถิติเกี่ยวกับคนไทยในประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่น พร้อมชี้ให้เห็นพัฒนาการ และความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทย และการย้ายถิ่นต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นของหญิงไทย ส่วนที่สองนำเสนอผลการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์หญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยจะเริ่มจากลักษณะทางประชากรศาสตร์ และภูมิหลังของผู้หญิง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่นนั้น เป็นกระบวนการหนึ่งในขั้นตอนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องยาวนาน มีหลายช่วงชั้นและเวลา ที่รวมการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศด้วย ดังนั้นในการนำเสนอจึงจะเสนอขั้นตอนต่างๆของการย้ายถิ่น ตั้งแต่การเดินทางออกจากท้องถิ่นครั้งแรก การย้ายถิ่นแรงงานครั้งที่สอง จนถึงการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ในส่วนนี้จะพิจารณาตามขั้นตอนกระบวนการย้ายถิ่น ดังที่ได้กล่าวไว้ในกรอบคิด นั่นคือ ขั้นตอนเริ่มต้นตัดสินใจ กระบวนการเดินทาง และสภาพชีวิตในท้องถิ่นปลายทาง จากข้อมูลที่น่าสนใจทั้งหมดในส่วนที่หนึ่งและสอง รวมทั้งผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ จะนำมาประมวลเป็นภาพรวมการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยในส่วนที่สาม

ในบทสุดท้ายคือ บทที่ 5 จะเป็นการสรุปและอภิปรายข้อค้นพบทั้งหมดจากบทที่ 4 พร้อมเสนอแนะแนวทางมาตรการการป้องกันและแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และมาตรการช่วยเหลือหญิงไทยในต่างประเทศ

บทที่ 2

กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะกล่าวถึง กรอบแนวคิดทฤษฎีที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และอภิปรายข้อมูล ซึ่งจะเป็นกรอบคิดในเรื่องการย้ายถิ่นข้ามชาติ รวมทั้งประเด็นเรื่องสิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ หลังจากการนำเสนอกรอบแนวคิดทฤษฎีแล้ว ในบทนี้จะได้นำเสนอผลของการสำรวจงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่ด้วย ซึ่งข้อค้นพบต่างๆ จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะนำมาเปรียบเทียบในการอภิปรายข้อมูลต่อไป

2.1 กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

กระบวนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย นับเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ประกอบด้วยหลากหลายขั้นตอน ที่สำคัญคือการเดินทางข้ามประเทศของผู้หญิง และการตัดสินใจเลือกเดินทาง ในส่วนนี้จะกล่าวถึงกรอบแนวคิดทฤษฎีที่จะใช้ในการศึกษาวิจัยนี้โดยสังเขป ซึ่งจะประกอบไปด้วย (1) กรอบคิดว่าด้วย ระบบการย้ายถิ่น (2) กรอบคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง และ (3) กรอบคิดที่มองผู้หญิงเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย (4) สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ

2.1.1. ระบบการย้ายถิ่น (migration system)

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น แสดงให้เห็นความโยงใยและความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเยอรมนี และระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ซึ่งหากมองตามหลักเศรษฐศาสตร์อย่างกว้างๆ ในด้านอุปสงค์และอุปทาน ก็คงมองได้ว่า หญิงไทยมีความต้องการและพร้อมที่จะเดินทาง ในขณะที่เดียวกันก็มีความต้องการแรงงานต่างชาติในประเทศปลายทางนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นในการอธิบายและทำความเข้าใจถึงการย้ายถิ่นนี้ จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงเงื่อนไข ปัจจัย ความเป็นมา รวมถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งในประเทศส่งออก คือไทย และในประเทศรับเข้า คือเยอรมนีและญี่ปุ่น จะต้องพิจารณาในทั้งสองระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของเครือข่ายในการย้ายถิ่น ที่จะเป็นตัวเชื่อมโยง สัมพันธ์ ระหว่างประเทศไทยและเยอรมนี และไทยญี่ปุ่นในระดับต่างๆ กรอบแนวคิดที่น่าจะอธิบายสิ่งเหล่านี้ได้ดีคือ แนวคิดที่ว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น

แนวคิดที่ว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น ถูกพัฒนาขึ้นจากพื้นฐานการวิจัยถึงข้อจำกัดของแนวคิดหลักสองกระแสที่ใช้วิเคราะห์ทำความเข้าใจการย้ายถิ่น อันได้แก่ แนวคิดสำนักนีโอคลาสสิก

ว่าด้วยดุลยภาพทางเศรษฐกิจ (neo-classical economic equilibrium approach) หรือที่รู้จักกันดีในนาม push-pull theory และ แนวคิดสำนักโครงสร้างประวัติศาสตร์ (historical structuralist approach) แนวคิดทั้งสองกระแส แม้จะเน้นปัจจัยทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน แต่จะพิจารณาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นในระดับที่ต่างกัน และแต่ละสำนักจะมองปัจจัยต่างๆเพียงในระดับเดียว โดยละเลยไม่มองในอีกระดับหนึ่ง มุมมองของทั้งสองกระแสจึงเป็นการมองเพียงด้านเดียว และไม่อาจที่จะใช้ในการทำความเข้าใจการย้ายถิ่นในปัจจุบันที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

แนวคิดของสำนักนีโอคลาสสิก จะละเลยไม่พิจารณาถึงสาเหตุปัจจัยเชิงประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่น รวมทั้งละเลยไม่มองถึงบทบาทของภาครัฐ ซึ่งก็คือปัจจัยในระดับมหภาค แต่จะเน้นสาเหตุอยู่ที่ระดับจุลภาคโดยพิจารณาว่าการย้ายถิ่นมักจะเป็นผลจากการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลที่ประเมินผลสูงสุดที่จะได้รับจากการย้ายถิ่น ทั้งนี้โดยมีอิทธิพลจากปัจจัยหลักในประเทศต้นทางอันได้แก่ ความยากจน การว่างงาน และปัจจัยดึงดูดในประเทศปลายทาง อันได้แก่โอกาสในการทำงาน รายได้ที่สูงกว่า เป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจ

ในขณะที่แนวคิดเชิงโครงสร้างประวัติศาสตร์จะเน้นความสนใจ อยู่ที่ปัจจัยทางด้านมหภาคอันได้แก่ โครงสร้างทางสังคมที่กดดัน การกระจายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันในระบบเศรษฐกิจโลก และเรื่องทุน (capital) ว่าเป็นตัวกำหนดทุกอย่าง การย้ายถิ่นจะถูกมองว่าเป็นเสมือนการเคลื่อนย้ายแรงงานราคาถูกมาสู่แหล่งทุน แนวคิดนี้จะละเลยที่จะพิจารณาความสำคัญของพฤติกรรม เป้าหมายความตั้งใจของปัจเจกและกลุ่มคน

แนวคิดว่าด้วยระบบการย้ายถิ่น จึงเป็นความพยายามที่จะประสานแนวคิด และมุมมองของทั้งสองกระแสข้างต้นเข้าด้วยกัน โดยพิจารณา การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (international migration) ในรูปแบบ ระบบของการย้ายถิ่นต่างๆที่เชื่อมโยง สานต่อกัน และมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) ซึ่งกันและกัน อันทำให้สามารถ สร้างกรอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และมิติต่าง ๆ ระหว่างประเทศต้นทางและปลายทาง นั่นคือ ระบบการย้ายถิ่นแสดงให้เห็น ความเชื่อมโยงเกี่ยวพันที่มีผลต่อการกระทำใดๆ ที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นหรือการคงอยู่ในพื้นที่ (Faist 1997: 192)

ในระบบการย้ายถิ่นหนึ่งๆ อาจประกอบไปด้วยกลุ่มประเทศต่างๆ ที่มีการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกัน ระบบการย้ายถิ่นจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อประเทศหรือภูมิภาค มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน อาจเป็นด้วยกระแสการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกัน รวมทั้งสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างกัน (เปรียบเทียบ Boyd 1989:641) นอกจากนั้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคม ชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นเนื่องจากกระแสการเคลื่อนย้ายประชากรเท่านั้น แต่ยังอาจเกิดขึ้นโดยการเลื่อนไหลหรือส่งผ่านทางข้อมูลข่าวสาร แนวความคิด การค้าหรือการบริการ (Bös 1997)

และในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชื่อมโยงของระบบการย้ายถิ่นนั้น จะต้องพิจารณาในบริบททางการเมือง สังคม ประชากรศาสตร์ และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกันด้วย (Kritz et al. 1992, Fawcett/ Arnold 1987)

ภายใต้กรอบของระบบการย้ายถิ่น มิได้พิจารณา การเคลื่อนย้ายประชากรอย่างหยุดนิ่ง นั่นคือ มิได้พิจารณาแค่การย้ายถิ่นจากพื้นที่ ก. ไป พื้นที่ ข. แล้วสิ้นสุดลงเท่านั้น หากแต่พิจารณาในโครงสร้างที่ซับซ้อนของการเคลื่อนย้ายไป รวมทั้งกระแสการเคลื่อนย้ายที่สวนทางกลับมา ซึ่งก่อให้เกิด พลวัตในตัวเองของระบบ ในที่นี้การเคลื่อนย้ายของประชากรจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนย้าย ลื่นไหล หรือส่งผ่าน ทางข่าวสารข้อมูล สินค้า หรือบริการ และก็ได้รับอิทธิพลจากสิ่งเหล่านี้ด้วย (Fawcett/ Arnold 1987:456)

Patterson (1987) ให้คำจำกัดความ ระบบการย้ายถิ่น ไว้ว่า "ระบบการย้ายถิ่นหนึ่งๆ ก็คือการเคลื่อนย้ายของผู้คนระหว่างประเทศ รวมทั้งผลกระทบที่จะได้รับทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมจากการเคลื่อนย้ายประชากร ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของผลกระทบต่างๆ นั้น" (Patterson 1987:228)

ระบบการย้ายถิ่นหนึ่ง ๆ จะประกอบไปด้วยกลุ่มของประเทศ อย่างน้อย 2 ประเทศ หรือมากกว่า ที่มีการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกัน Kritz/ Zlotnik (1992) มองว่า การเดินทางท่องเที่ยว หรือการเดินทางเพื่อการศึกษาต่อ ก็อาจก่อให้เกิดผลเช่นเดียวกับการเคลื่อนย้ายประชากรรูปแบบอื่น เพราะก่อให้เกิด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การส่งผ่านข่าวสาร แต่ในการที่จะบรรยายถึงระบบการย้ายถิ่น ระบบใดระบบหนึ่งได้นั้น จำเป็นที่จะต้องให้คำจำกัดความองค์ประกอบของระบบ คุณลักษณะต่าง ๆ ของมัน รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของมันด้วย ด้วยแนวคิดของ Zlotnik (1992) และ Bös (1997) อาจสรุปคุณลักษณะของระบบการย้ายถิ่นหนึ่ง ๆ ได้ดังนี้

1. มีประเทศที่ติดต่อด้านสัมพันธ์กัน
2. ประเทศเหล่านี้ มีการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างกันและกัน อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ (ทั้งนี้รวมถึง การเดินทางย้ายถิ่นช่วงสั้น ๆ อันได้แก่ คนงานตามช่วงฤดูกาล แรงงาน และนักท่องเที่ยว เป็นต้น)
3. รูปแบบการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างประเทศเหล่านี้จะคล้ายคลึงกัน มีพัฒนาการใกล้เคียงกัน หรือมีความเกี่ยวข้องกัน ใกล้ชิดทางวัฒนธรรม
4. ประเทศปลายทางหรือรับเข้าในระบบมีนโยบายสนองรับการย้ายถิ่นคล้ายคลึงกัน และประเทศเหล่านี้มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่เชื่อมประสานกัน

HD
6300
N548
2552
C.1

ศูนย์สารสนเทศสิทธิมนุษยชน
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

5. ประเทศต้นทางในระบบ ก็มีนโยบายด้านการเคลื่อนย้ายประชากรที่คล้ายคลึงกันเช่นกัน เพียงแต่ว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศต้นทางเหล่านี้ มักจะไม่มั่นคงหรือเข้มแข็ง เท่ากับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างประเทศปลายทาง และ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้นทางและปลายทางมักจะมีลักษณะที่ประเทศต้นทางต้องพึ่งพิง หรือขึ้นอยู่กับ (depend) ประเทศปลายทาง (Bös 1997:85-86, Zlotnik 1992:20)

นอกจากนั้นตามแนวคิดของ Castles (1994) ระบบการย้ายถิ่น ยังรวมหมายถึงกระบวนการย้ายถิ่นขั้นตอนต่าง ๆ อันได้แก่ การเริ่มต้นการย้ายถิ่น ขั้นตอนระหว่างการย้ายถิ่น ซึ่งก็คือกระบวนการเดินทาง และขั้นตอนที่สาม คือ เมื่อเดินทางถึงปลายทาง นั่นคือการดำรงชีพในประเทศปลายทาง (ดู สุภาวงศ์และคณะ 2542 ประกอบ)

ขั้นเริ่มต้นการย้ายถิ่น สิ่งที่จะพิจารณา ก็คือ กระบวนการตัดสินใจ สาเหตุปัจจัยที่มีอิทธิพลดังได้กล่าวมาแล้วแนวคิดระบบการย้ายถิ่น จะพิจารณาปัจจัยต่างๆทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค เพื่ออธิบายทำความเข้าใจเกี่ยวกับการย้ายถิ่น ปัจจัยโครงสร้างในระดับมหภาคมักจะเป็นปัจจัยที่ถูกกำหนดโดยองค์กรที่เป็นทางการ อันได้แก่ เศรษฐกิจการเมืองของตลาดโลก สัมพันธภาพระหว่างรัฐจนกระทั่งถึงกฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับคนต่างด้าว สำหรับในระดับจุลภาคปัจจัยดังกล่าวจะเป็นในรูปแบบของเครือข่ายความสัมพันธ์ (network) ของผู้ย้ายถิ่น รวมถึงมาตรการกีดกัน วิธีการ ที่ผู้ย้ายถิ่นและชุมชนนั้น ๆ พัฒนา หรือเตรียมไว้เพื่อรองรับผลอันจะเกิดจากการย้ายถิ่น ในบริบทดังกล่าวนี้ Massey et al. (1987 อ้างใน Pedraza 1991:308) ได้ให้คำอธิบายที่เชื่อมโยงให้เห็นการวิเคราะห์ทั้งทางมหภาคและจุลภาค ว่า กระบวนการย้ายถิ่น โดยแง่ประวัติศาสตร์แล้ว มีรากเง้าอยู่บนการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างด้านสังคมและเศรษฐกิจ ในประเทศต้นทางและปลายทาง เมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น ก็จะก่อให้เกิด เครือข่ายผู้ย้ายถิ่น (migrant networks) ซึ่งจะมีพัฒนาการของตนเอง เครือข่ายนี้เองจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ย้ายถิ่น และ ผู้ที่ยังคงอยู่ในถิ่นฐาน ก่อให้เกิดโยงใยความสัมพันธ์ทางสังคม และสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์นี้ไม่ได้จำกัดอยู่ที่สถานที่ และช่วงเวลาหนึ่งใดเท่านั้น และด้วยความสัมพันธ์ในด้านเครือข่ายนี้เอง ที่จะส่งผลให้เกิด "การดำเนินต่อไปอย่างยั่งยืน" (self-sustaining) ของการย้ายถิ่น (Boyd 1989:639, 641) นั่นคือ จะเกิดเครือข่ายด้านข้อมูล การช่วยเหลือสนับสนุนในการเดินทาง ซึ่งพัฒนาขึ้นมาโดยตัวผู้ย้ายถิ่น เพื่อน หรือ เครือญาติ เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่เรียกกันว่า "วัฒนธรรมแห่งการย้ายถิ่น" (Culture of Migration) (Massey 1994) ซึ่งก็คือค่านิยมในการที่จะออกเดินทางย้ายถิ่นไปทำงานในต่างประเทศ

เครือข่าย จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญใน กระบวนการย้ายถิ่นขั้นที่ 2 คือ ขั้นตอนระหว่างการย้ายถิ่น หรือกระบวนการในการเดินทาง ด้วย เนื่องจาก เครือข่ายทางสังคมนี้ จะเป็นผู้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับ

7303

เงื่อนไขต่าง ๆ ในการเดินทาง ข้อมูลเกี่ยวกับงาน และพื้นที่ปลายทาง อันอาจเป็นการลดปัญหาด้านสภาพจิตใจแก่ผู้ที่เดินทาง Fawcett (1989) จึงตอกย้ำว่า ทั้งตัวผู้ย้ายถิ่น และผู้ที่ยังคงอยู่ในถิ่นฐานเป็นตัวการสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกพื้นที่ปลายทาง นอกจากนั้นจากผลของการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับการย้ายถิ่นข้ามชาติบางชิ้น ชี้ให้เห็นว่า การเดินทางไปต่างประเทศคงจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากผู้ที่ต้องการเดินทางไม่มีเครือข่ายที่ชี้ช่องทางการเดินทางให้ (Pataya 2003, Phannee 2000)

ขั้นที่ 3 ของกระบวนการย้ายถิ่น ในขั้นตอนนี้ก็คงปฏิเสธบทบาทของเครือข่ายไม่ได้เช่นกัน ที่ช่วยลดปัญหาในการดำรงชีวิต และแก้ปัญหาของผู้ย้ายถิ่นเมื่อยามจำเป็น ตัวแปรที่ควรพิจารณาในที่นี้อีกประการหนึ่งก็คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการย้ายถิ่น หรือ สิ่งที่เกิดตามมาจากการย้ายถิ่น สิ่งหนึ่งที่ Castles/ Miller (1994) ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ การเกิดขึ้นของชุมชนชาติพันธุ์ของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งก็จะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ การย้ายข้ามชาติระหว่างคู่ประเทศหนึ่ง ๆ ดำรงอยู่เช่นกัน

ในการวิเคราะห์ ระบบการย้ายถิ่น Zlotnik (1992) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ระบบการย้ายถิ่นไม่ควรที่จะวิเคราะห์ แง่มุมจากประเทศที่อยู่ในระบบเพียงประเทศใดประเทศเดียว เช่น แค่ประเทศต้นทาง เท่านั้น เป็นต้น แต่ควรที่จะวิเคราะห์ปัจจัยแ่งมุมของทั้งสองประเทศที่เป็นคู่ระบบ คือ ทั้งประเทศต้นทางและปลายทาง เพราะการวิเคราะห์จากแ่งมุมของประเทศเดียว อาจทำให้ไม่สามารถอธิบาย พลวัตของระบบการย้ายถิ่นได้อย่างรอบด้าน หรือ อาจจะทำให้คำอธิบายที่เอนเอียงไปด้านเดียว และในการพิจารณาตัวเลขการย้ายถิ่น ก็ไม่ควรที่จะใช้ตัวเลขของการย้ายถิ่นเข้าเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว หากต้องพิจารณา ตัวเลขการย้ายถิ่นออกนอกประเทศด้วย

2. ความไม่แน่นอน และการเปลี่ยนแปลงเป็น ปรัชญาการณัธรรมาที่เกิดขึ้นในระบบการย้ายถิ่น เนื่องจากธรรมชาติของตัวมันที่เป็นพลวัต ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะให้คำอธิบายใด ๆ ที่ตายตัวที่มีความถูกต้องตลอดไป นั่นคือ คำอธิบายต่าง ๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ ตามภาวะที่เปลี่ยนไปของระบบการย้ายถิ่น

3. ในระบบการย้ายถิ่น จะมีปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ คือ ประเทศที่เปรียบเสมือน “สะพาน” ('bridge' countries) นั่นคือประเทศที่อยู่ในระบบการย้ายถิ่นหลายระบบในเวลาเดียวกัน ตัวอย่างที่ดีคือ ประเทศอิตาลี ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ทวีปอเมริกาเหนือ หรือยุโรปตะวันตก และโอเชียเนีย ประเทศอิตาลี จะเป็นประเทศส่งออก แต่หากพิจารณาในส่วนของ ทวีปอาฟริกาเหนือ และบัลข่าน อิตาลี จะเป็นประเทศรับเข้า ในกรณีดังกล่าว Zlotnik แนะนำว่า ควรที่จะนำประเทศที่เป็น “สะพาน” นี้ เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ เพื่อพิจารณา กระแสการย้ายถิ่น ในระบบการย้ายถิ่นต่าง ๆ

2.1.2. การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง (female international migration)

Morokvasic (1983) กล่าวว่า การย้ายถิ่น เป็นกระบวนการที่เลือกสรรทางเพศ นั่นคือ ภายใต้งैอนไข และบริบทเฉพาะหนึ่ง ๆ ผู้ชายจะเป็นผู้ผูกขาดการย้ายถิ่น แต่ใน เงื่อนไขและบริบท อื่น ผู้หญิงจะเป็นผู้ย้ายถิ่น แต่อย่างไรก็ตาม จากการประเมิณงานเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการย้าย ถิ่นในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ (Phizacklea 1983, Morokvasic 1983, 1984, Thadani/ Todaro 1984, Pedraza 1991, Chant/ Radcliff 1992 และ Bjerén 1997) พบว่า ประเด็นเรื่อง “gender” ยังคงเป็น ประเด็นที่ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ในการศึกษาวิจัยเรื่องการย้ายถิ่น และจากการทบทวน งานวิจัยที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นของผู้หญิง ยังพบอีกว่า ข้อวิจารณ์ของ Morokvasic (1983:31, 1984:112) ที่เคยกล่าวไว้ ยังคงเป็นจริง นั่นคือ งานศึกษาต่าง ๆ เกี่ยวกับประเด็น การย้ายถิ่นของ ผู้หญิง ยังเป็นส่วน ๆ ไม่ปะติดปะต่อกัน ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างองค์ความรู้ร่วม ปัญหาที่สำคัญ อีกประการหนึ่งก็คือ ขาดกรอบคิดทฤษฎีที่ครอบคลุม ที่จะสามารถพิจารณาการย้ายถิ่นของผู้หญิง ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการย้ายถิ่นได้ รวมทั้งไม่อาจที่จะทำการศึกษาเปรียบเทียบได้ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากขาดกรอบทฤษฎีที่ครอบคลุม นอกจากนี้ งานศึกษาวิจัยส่วนใหญ่ ละเลยที่จะมอง เบื้องหลังทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงที่ย้ายถิ่น เรื่องราวความเป็นมาก่อนการย้ายถิ่นไม่ได้รับ ความสนใจที่จะนำมาพิจารณาวิเคราะห์ การวิเคราะห์ชีวิตประวัติของผู้หญิงผู้ย้ายถิ่น มักจะเริ่มต้นเมื่อ ผู้หญิงเดินทางข้ามพรมแดนมายังพื้นที่ปลายทางแล้ว

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิงในช่วงต้น ๆ เป็นการศึกษาการ ย้ายถิ่นแรงงานของผู้หญิงจากประเทศชายขอบของยุโรป (European periphery) และจากประเทศ “ โลกที่สาม” ไปยังประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว (Phizacklea 1983, Morokvasic 1983 และ Sassen-Koob 1984) จะอธิบายการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง ด้วยกรอบแนวคิดโครงสร้าง ทางประวัติศาสตร์ โดยมองการย้ายถิ่นนี้ในบริบทของ “ระบบทุนนิยมโลก” (global capitalist system) โดยมองว่า พัฒนาการทุนนิยมในประเทศยุโรปตะวันตก ในช่วงทศวรรษที่ 60 – 70 ทำให้ เกิดความต้องการแรงงานราคาถูกและที่ยืดหยุ่น จุดศูนย์รวมของเศรษฐกิจกลายมาเป็น การ บริการ (services economy) มีตลาดแรงงานสำหรับงานที่มีรายได้ต่ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่ได้ชื่อ ว่า “งานเฉพาะของผู้หญิง” เพิ่มมากขึ้น (Sassen- Koob 1984) และที่เพิ่มขึ้นด้วยก็คือ โอกาสของ หญิงยุโรปในการที่จะได้ทำงานประเภท “white collar” ซึ่งมีรายได้สูง Phizacklea (1983) อธิบายถึง การที่แรงงานหญิงย้ายถิ่นเข้ามาทำงาน “เฉพาะของผู้หญิง” ว่าเนื่องมาจากการที่หญิงยุโรปหันไป ทำงานประเภท “white collar” นั่นคือ แรงงานหญิงผู้ย้ายถิ่นเข้ามาแทนที่แรงงานหญิงที่เป็นชนชาติ ยุโรปที่ขาดหาย ไป

กรอบแนวคิดนี้ ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของ แนวคิดว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง รุ่นหลัง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิงและการผลิตซ้ำทางสังคม (Female International Migration and Social Reproduction) ซึ่งนำเสนอโดย นักวิชาการชาวเอเชีย (เช่น Troung 1995, Heyzer/ Wee 1994) แนวคิดนี้พิจารณาว่า การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง เกิดจากภาวะเงื่อนไขในสังคมทุนนิยมปัจจุบัน ที่มีแนวโน้มของการแบ่งงาน (division of labour) ในการผลิตซ้ำในระดับระหว่างประเทศ

จุดหลักของแนวคิดนี้คือ ในสังคมทุนนิยมจะมีการแบ่งงานตามเพศ (genderized work) โดยมีการแบ่งงานระหว่างเพศชายและเพศหญิงอย่างชัดเจน งานบ้าน หรืองานดูแลคนอื่น ถือเป็นงานที่ไม่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ (Troung 1995: 3) จึงถือว่าการผลิตซ้ำทางสังคม ประกอบกับอุตสาหกรรมการผลิตแต่ละรูปแบบจะมีลักษณะเฉพาะ กระบวนการผลิตจึงถูกขยายออกมาขึ้นไปด้วย การแบ่งแยกงานตามเพศที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตใหม่ ทำให้อาชีพบริการที่เกี่ยวข้องกับการผลิต และการบริโภคเป็นอาชีพของผู้หญิง “การย้ายถิ่นของผู้หญิงจึงมิได้เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของผู้หญิงเอง แต่เกิดขึ้น เพราะเงื่อนไขที่สังคมทั้งระดับครอบครัว ระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ กำหนดขึ้นว่า เพศหญิงเป็นเพศที่เหมาะสมจะเข้าไปทำการผลิตในรูปแบบการผลิตบางประเภท” (สุภางค์ และ คณะ 2542:27) อันได้แก่ การให้บริการ งานบ้าน (domestic work) การดูแลผู้อื่น และงานให้ความบันเทิง เป็นต้น

การผลิตและการทำงานในสังคมอุตสาหกรรมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (gender relation) เปลี่ยนแปลงไปด้วยทั้งในระดับสัญลักษณ์และจิตวิสัย (symbolic and subjective) หญิงในสังคมอุตสาหกรรมไม่ต้องการงานที่ได้ชื่อว่าเป็น “การผลิตซ้ำ” อีกต่อไป อันได้แก่ งานบ้าน งานดูแลผู้อื่น หรืองานให้ความบันเทิง หรือแม้แต่ ไม่ต้องการแต่งงานหรือแต่งงานช้าลง เพราะมีทางเลือกทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ทำให้เกิดช่องว่างในตลาดแรงงานด้านดังกล่าว หรือแม้แต่ในตลาดการหาคู่ ตามแนวคิดนี้ จึงสรุปคล้ายกับแนวคิดว่าการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง ในช่วงต้น ๆ ที่ว่า หญิงต่างชาติผู้ย้ายถิ่น จะถูกนำเข้ามาเพื่อทำงานในส่วนบริการต่าง ๆ หรือแม้แต่เพื่อการแต่งงาน ทั้งนี้เพื่อเติมช่องว่างในตลาดแรงงานด้านบริการต่าง ๆ นี้ ซึ่งไม่สามารถปิดช่องว่างโดยหญิงในประเทศนั้น ๆ ได้

2.1.3. กรอบคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดมุ่งหมาย

การศึกษาวิจัยนี้ ต้องการที่จะศึกษากระบวนการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย สาเหตุ ปัจจัย และผลกระทบ ทั้งในประเทศที่ส่งออกไป และประเทศรับ จากมุมมองของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบ ดังนั้นการศึกษาวิจัยนี้ จะมองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเอง อย่างมีจุดมุ่งหมาย

เป็นผู้ที่ตัดสินใจโดยผ่านขบวนการ การเลือกหนทางต่าง ๆ ที่เป็นไปได้สำหรับเธอ ขบวนการเลือก ลักษณะเช่นนี้ มีลักษณะสอดคล้องกับแกนแนวคิดตามทฤษฎี Rational-Choice (ต่อไปจะใช้ว่า RC)

ทฤษฎี RC กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์ที่กระทำไป กระทำไปตามความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นการเลือกที่จะกระทำ จากทางเลือกหลาย ๆ ทาง ที่ให้ผลที่คาดหวังที่แตกต่างกัน (Becker 1986:108ff, Wiesenthal 1987:436, Nauck 1989:50f).Becker (1986) Nye(1979) ใช้แบบแผนการอธิบายดังกล่าว ในการวิเคราะห์ศึกษาพฤติกรรมปัญหาในครอบครัว องค์ประกอบในการเลือก(choice situation) ประกอบไปด้วย

- 1.ทางเลือกต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับทางสังคม
2. ตรรกโครงสร้างทางสถานะการณ์ และภาวะการณ์ในการเลือก ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดว่าทางเลือกและพฤติกรรมอย่างไรจะนำไปสู่ผลที่คาดหวังอะไร และ
3. การจัดอันดับทางเลือกต่าง ๆ ตามผลที่คาดว่าจะได้รับ

การจัดอันดับนี้ เป็นการจัดตามความรู้สึกนึกคิด (subjective) ของแต่ละบุคคล (Elster 1986:4) ในการตัดสินใจเลือก ความรู้สึกนึกคิดจะเข้ามามีบทบาทค่อนข้างมาก ทางเลือกที่มีอยู่จริง ๆ ไม่สามารถที่จะนำมาเป็นทางเลือกแก่บุคคลได้ ถ้าหากเขาไม่มีความรู้สึกว่ามันมีทางเลือกนั้นอยู่ เช่นเดียวกัน ผลที่จะได้มาจากการตัดสินใจกระทำใด ๆ ไม่อาจจะส่งผลให้เกิดขึ้นเลย ถ้าหากผู้ที่เลือกไม่มีความเชื่อว่ามันจะให้ผลเช่นนั้น (Elster อ้างแล้ว) Nauck เรียกเงื่อนไขการตัดสินใจนี้ว่า subjective expected utility "ในการที่จะเลือกทางเลือกหนึ่ง ๆ ระหว่างทางออกหลาย ๆทาง ผู้ที่เลือกมักจะมีคามพึงพอใจกับทางใดทางหนึ่ง ที่มีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูง ที่จะส่งผลสูงสุดตามค่านิยมที่คน ๆ นั้นให้กับสิ่งนั้น" (Nauck 1989:51)

โดยหลักเหตุผลโดยทั่วไปจะเห็นได้ว่า RC สามารถที่จะเป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ การย้ายถิ่นโดยทั่วไปได้เป็นอย่างดี แต่เนื่องจากตัว RC เองเป็นทฤษฎีที่มีโครงสร้างที่ค่อนข้างธรรมดาไม่ซับซ้อนยุ่งยาก จึงทำให้แนวคิดที่ได้จากทฤษฎีอยู่ในวงจำกัด ประเด็นที่อาจตั้งเป็นประเด็นในการศึกษาเมื่อใช้ RC พิจารณาจึงมีได้ดังนี้

- อะไรคือประโยชน์ที่ตัวผู้กระทำจะได้รับ
- ในการเลือกจะมีกลไกอะไรที่ใช้เปรียบเทียบความสำคัญของวิถีทางต่างๆ
- มีกลยุทธ์วิถีทางใดบ้างที่บุคคลจะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้
- ผู้กระทำรู้อะไรบ้างเกี่ยวกับสื่อ เครื่องมือที่จะนำเขาไปสู่เป้าหมาย

ดังนั้นเพื่อให้สามารถศึกษาอย่างรอบด้านมากขึ้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงจำเป็นต้องนำทฤษฎีอื่นมาใช้ประกอบในการศึกษา กรอบคิดทฤษฎีที่จะนำมาใช้นี้ เป็นกรอบคิด ที่ได้มาจากการรวบรวมผลการศึกษาวิจัยต่างๆของ Lee (1966) ที่ชื่อว่า "ทฤษฎีการย้ายถิ่น" ซึ่งได้ให้แนวคิด และสมมุติฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมการย้ายถิ่นไว้อย่างมากมาย ถึงแม้ว่าการศึกษาของ Lee จะเป็นการศึกษาในระดับมหภาค แต่ผลการศึกษาที่ได้ สามารถที่จะนำมาสร้างเป็นสมมุติฐานเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในระดับจุลภาคได้เช่นกัน Lee เองก็เริ่มการวิเคราะห์ โดยมองประเด็นเน้นหนักอยู่ที่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เขาเห็นว่าสาเหตุปัจจัยหลักที่สำคัญกว่าสาเหตุอื่นๆ เช่น การกดขี่ทางการเมืองที่เป็นตัวหลักให้เกิดการย้ายถิ่น คือ ความปรารถนาของคนที่ต้องการที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนเอง

ตามแนวทางของ Lee ปัจจัยหลักที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจเพื่อการย้ายถิ่นได้แก่

1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องเกี่ยวกับพื้นที่ต้นทาง
2. ปัจจัยในพื้นที่ปลายทาง
3. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค เช่น การเดินทาง ซึ่งในที่นี้จะไม่กล่าวถึง
4. ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพการณ์ส่วนบุคคลของผู้ย้ายถิ่น

ในขณะที่ผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นมีภาพที่แนชัดเกี่ยวกับพื้นที่ต้นทาง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าภาพของพื้นที่ปลายทางที่มีจะเด่นชัดเช่นกันด้วย เมื่อไม่มีโอกาสที่จะได้รับรู้ถึงสภาพความเป็นอยู่ของพื้นที่ที่จะไป ผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นก็มักจะตกอยู่ในความมืดมนไม่รู้ และคงต้องจินตนาการเอาเอง Lee (หน้า 51) ให้ความสำคัญกับการรู้สึกนึกคิดเอาเองของบุคคลค่อนข้างมาก ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้อาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริงก็เป็นได้ ในกรณีการศึกษานี้เราอาจที่จะตั้งคำถามได้ว่าก่อนที่จะตัดสินใจเดินทาง จริงๆแล้วผู้หญิงคิดว่าชีวิตในโลกอุตสาหกรรมเป็นอย่างไร เธอได้ข้อมูลเหล่านี้มาจากไหน และเธอได้กระทำการอะไรบ้างเพื่อที่จะให้ได้ภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะไป ในที่นี้อาจจะเดาเอาได้ว่า ข้อมูลต่างๆมาจากการบอกเล่าของผู้ที่เคยเดินทางมาแล้ว และก็คงจะเป็นเรื่องราวที่มีสีสันสวยงามผลเสียของการย้ายถิ่น ซึ่งก็คงจะหมายถึง การยอมรับความผิดพลาดที่เกิดขึ้นคงจะไม่ค่อยมีการถ่ายทอดถึงกัน นอกจากนี้สิ่งที่ยังไม่มีคำตอบที่แน่ชัด ก็คือในเรื่องนี้นายหน้าจัดหางานเข้ามามีบทบาทมากน้อยแค่ไหน ในการหล่อหลอมให้ภาพทั้งดงามเกี่ยวกับชีวิตในโลกอุตสาหกรรม

ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพการณ์ส่วนบุคคลของผู้ที่ย้ายถิ่น มีดังนี้คือ อายุ สุขภาพอนามัย การศึกษาครอบครัว ซึ่งอาจนำมาคำนวณเปรียบเทียบ เพื่อหาข้อเด่นและข้อด้อยซึ่งกันและกัน สำหรับตัวผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นได้ เช่นในครอบครัวของผู้หญิงหลาย ๆ คนซึ่งมีลูกและคนแก่ที่จะต้องดูแลในด้านหนึ่งสิ่งเหล่านี้คือภาระที่หนักหน่วงทางด้านเศรษฐกิจ และก็อาจจะปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการละทิ้งถิ่นฐาน แต่ในอีกด้านหนึ่งครอบครัวที่มีผู้อ่อนแอที่ช่วยตนเองไม่ได้ก็จะเป็นอุปสรรคในการที่ครอบครัวทั้งหมดจะโยกย้าย การย้ายถิ่นจึงอาจจะทำได้เพียงสมาชิกคนใดคนหนึ่งเท่านั้น

Lee มองว่าปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลในการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่นของแต่ละคน คือ การเปลี่ยนแปลง หรือจุดหักเหในแต่ละช่วงชีวิต (Lee หน้า 52,54) อันได้แก่ เมื่อจบการศึกษาและย่างเข้าสู่ช่วงชีวิตของการทำงาน การเริ่มต้นหรือสิ้นสุดของชีวิตสมรส หากเราจะตีความหมายของการเปลี่ยนแปลงในช่วงชีวิตนี้ในทางเศรษฐกิจ อาจจะกล่าวได้ว่า การตัดสินใจใด ๆ ในที่นี้จะเชื่อมโยงกับการลงทุนเพื่ออนาคตเช่น อาจจะมีการตัดสินใจที่จะหางานทำ หรือหาคู่ครองใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับวิถีทางอื่น ๆ แล้ว สิ่งที่จะต้องลงทุนเพื่อการย้ายถิ่นอาจจะเป็นการลงทุนที่คุ้มค่ามากกว่า หรือที่พอจะยอมรับได้

ในขณะที่เนื้อหาที่ Lee เสนอจะเน้นถึงการย้ายถิ่นในระดับมหภาค แต่จากสมมติฐานที่ว่า การย้ายถิ่นก่อให้เกิดการย้ายถิ่น (หน้า 54) ได้นำไปสู่คำถามที่เกี่ยวกับตัวปัจเจกบุคคล นั่นคือ ประสพการณ์ในการย้ายถิ่น ไม่ว่าจะเป็นประสพการณ์ของตนเอง หรือที่เป็นของเพื่อนบ้านใกล้เคียง อาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการย้ายถิ่นลดน้อยลง เช่น ผู้หญิงที่เคยเดินทางย้ายถิ่นเพื่อหางานทำทั้งในและนอกประเทศหรือที่เคยเห็นตัวอย่างของผู้ที่ได้รับความสำเร็จจากการย้ายถิ่น อาจจะมีแนวโน้มที่จะเดินทางไปต่างประเทศเพื่อขายแรงงานก็เป็นได้

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างการย้ายถิ่นของ Lee ได้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงที่ว่า การย้ายถิ่นดำเนินไปตามทิศทางที่วางไว้อย่างแน่นอน และนำไปสู่เป้าหมายที่ชัดเจน ในที่นี้ Lee หมายถึง ปัญหาในด้านการขนส่งเดินทาง การเลื่อนไหลของข่าวสาร จากพื้นที่ปลายทางกลับไปยังพื้นที่ต้นทาง และตัวผู้ย้ายถิ่น ซึ่งทั้งหมดนี้คาดว่าจะมีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน จากประสพการณ์ที่ได้รับมาชี้ให้เห็นว่า ในประเทศไทย พื้นที่ต้นทางที่ผู้หญิงจากมา และพื้นที่ปลายทางที่ผู้หญิงเดินทางไปไม่ได้มีการกระจายอย่างบังเอิญ ผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จจะติดต่อญาติ หรือเพื่อนบ้านของตนให้เดินทาง ถ้าหากรูปแบบการชักนำเช่นนี้เป็นที่แพร่หลาย ในการอธิบายถึงการตัดสินใจเพื่อย้ายถิ่นทางด้านทฤษฎี จะต้องพิจารณาถึงกรณีนี้ด้วยนอกเหนือไปจากการพิจารณาตามทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากปรากฏการณ์นี้ไม่มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการตัดสินใจที่เกิดขึ้นเองตามแนวคิดของ RC ถ้าหากสมมติฐานตาม RC เป็นจริงที่ว่าผลประโยชน์ที่คาดหวังเป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจแล้ว จะต้องมีการย้ายถิ่นของบุคคลที่ไม่มีความเกี่ยวข้องต่อกันเกิดขึ้นทั่วไป ไม่ใช่มีเกิดขึ้นเฉพาะในบางพื้นที่ บางกลุ่ม เป็นแหล่ง ๆ ดังที่เป็นอยู่

2.1.4. สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ

ประเทศไทยเป็นภาคี กติการะหว่างประเทศว่าด้วย สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (The International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR) และ อนุสัญญาว่าด้วย การจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Declaration on the Elimination of Discrimination Against

Women - CEDAW) ซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็นอนุสัญญาหลัก ซึ่งรับรองสิทธิและเสรีภาพในความเป็นมนุษย์ที่กว้างขวางครอบคลุมทุกมิติในชีวิตของเพศหญิง อนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศดังกล่าว ให้การรับรองสิทธิของผู้หญิงในการเลือกสถานที่อยู่อาศัย นั่นคือผู้หญิงมีสิทธิที่เลือกกว่าตนจะอยู่ที่ไหน หรือจะเดินทางไปไหนก็ได้ และตามแนวคิดปัจจุบันแล้ว สิทธิในการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่ง (มาลี 2550: 197)

หญิงไทยที่เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติไปยังประเทศเยอรมนี และประเทศญี่ปุ่น ส่วนหนึ่งมีวัตถุประสงค์หลักที่จะไปทำงานในประเทศเหล่านี้ และส่วนหนึ่งก็ทำงานค้าบริการทางเพศ (sex worker) ซึ่งในปัจจุบันนี้หลาย ๆ ประเทศให้การยอมรับว่าเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง ดังนั้นหญิงเหล่านี้ก็คือ แรงงานข้ามชาติ (migrant worker) ตามสนธิสัญญาคู่ครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) ซึ่งสหประชาชาติใช้เป็นเครื่องมือสำหรับคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ ในประเด็นสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติ¹ ก็ระบุถึงสิทธิของแรงงานข้ามชาตินี้ในการที่จะเคลื่อนย้ายและเลือกที่อยู่อาศัย เช่นกัน

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยนี้ จะพิจารณา การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ว่าเป็น สิทธิอันชอบของผู้หญิง ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสิทธิที่กำหนดให้ตามอนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศดังกล่าว

หญิงไทย ที่เป็นแรงงานข้ามชาติ จะมีสิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ ซึ่งสิทธิและเสรีภาพเหล่านี้จะมีระบุไว้ในมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ (international labour standards) ที่เป็นหลักอ้างอิงสากล กำหนดหลักการขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของนายจ้างและแรงงาน ซึ่งในเชิงกฎหมายนั้นจะปรากฏในรูปของ อนุสัญญาหรือพิธีสาร (Conventions หรือ Protocols) หรือ ข้อเสนอแนะ (Recommendations) (สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) 2551: 47)

ในมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ ว่าด้วยสิทธิแรงงานข้ามชาติ ซึ่ง จัดทำและเผยแพร่โดยสำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ (ILO 2551) กล่าวถึงสิทธิของแรงงานในแต่ละขั้นตอนของการย้ายถิ่นเพื่อทำงาน โดยเฉพาะต่อการคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติ และเนื้อหาที่สำคัญในเรื่องที่แรงงานข้ามชาติควรจะได้รับปฏิบัติ และได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกับแรงงานอื่น ๆ ซึ่งคล้ายกับสิทธิของแรงงาน

¹ ในตอนที่ 3 ตั้งแต่มาตราที่ 8-35 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติ ซึ่งกล่าวว่า แรงงานข้ามชาติและสมาชิกในครอบครัวมีสิทธิต่าง ๆ เท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปที่ได้รับสิทธิตามหลักสิทธิมนุษยชนในประเทศปลายทาง ซึ่งได้แก่ สิทธิในการเลือกถิ่นที่อยู่ สิทธิในชีวิต สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองต่อการถูกทำร้าย ทรมาน ลงโทษโดยไม่เป็นธรรม และการตกเป็นแรงงานทาส หรือแรงงานบังคับ สิทธิในการได้รับการคุ้มครองด้านกฎหมาย สิทธิในการคิดและแสดงออก รวมทั้งการนับถือศาสนา สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการได้รับข่าวสารข้อมูล และสิทธิที่จะดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ข้ามชาติในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) โดยเฉพาะในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน (ในตอนี่ 3 มาตรา 8 – 35 ดูเชิงอรรถหน้าทีแล้ว) นอกจากนี้ ทั้งมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ และ สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ ยังให้ความคุ้มครองต่อ แรงงานนอกระบบ (unregistered หรือ undocumented) โดยจะได้รับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และได้รับการคุ้มครองในสถานที่ทำงานด้วย

การศึกษาวิจัยนี้ จะนำเพียงบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ การย้ายถิ่นแรงงานของหญิงไทย มาพิจารณาเท่านั้น ได้แก่

1. อิสรภาพจากการเป็นแรงงานบังคับ นั่นคือ การทำงานต้องเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ และด้วยสิ่งจูงใจมิใช่การบังคับ ข่มขู่เช่น ถูกกดดัน บีบบังคับ หรือ กักขัง เป็นต้น
2. อิสรภาพจากการเลือกปฏิบัติ นั่นคือ กฎเกณฑ์ในการทำงานจะต้องไม่ส่งผลให้มีการเลือกปฏิบัติ อันมีเหตุ มาจาก เชื้อชาติ สีผิว สัญชาติ และ เพศ เป็นต้น
3. สิทธิในการรับข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการทำงานและความเป็นอยู่
4. สิทธิการเข้าถึงบริการจัดหางานที่ถูกต้องและไม่เอาเปรียบ
5. สิทธิที่จะได้สัญญาการจ้างงานที่ไม่ละเมิดสิทธิ และที่แรงงานสามารถอ่านทำความเข้าใจได้
6. การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ทั้งก่อนออกเดินทาง และเมื่ออยู่ในประเทศปลายทาง รวมทั้งความปลอดภัยในระหว่างทำงาน
7. เสรีภาพในการเดินทาง ไปที่ต่าง ๆ ในเวลาว่างงาน หรือ เดินทางกลับเยี่ยมบ้าน
8. การเข้าถึงความช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น การหางานที่เหมาะสม การปรับตัว เป็นต้น
9. สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนในการทำงาน
10. สิทธิการเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมาย คือได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมาย ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับสภาพการทำงาน หรือ การประกันสังคม เป็นต้น

สรุป

กรอบแนวคิดที่นำเสนอทั้งหมดข้างต้นนั้น มีความเหมาะสมและสอดคล้องในแง่มุมต่าง ๆ กัน แนวคิดเรื่อง ระบบการย้ายถิ่น สามารถที่จะอธิบายการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ โดยทั่วไปได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพิจารณาในแง่มุมของกระบวนการย้ายถิ่น ตามแนวของ Castles (1994) ข้อดีของแนวคิดนี้อีกประการ ก็คือ การพิจารณาสาเหตุ และปัจจัยในหลายระดับและมีมิติ อันทำให้เห็นความซับซ้อน และปฏิสัมพันธ์ที่แต่ละปัจจัยมีต่อกัน

แนวคิด ว่าด้วยการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดรุ่นใหม่ ๆ ที่มองประเด็นการผลิตซ้ำทางสังคม เน้นให้เห็นประเด็น ความเป็นเพศหญิงและชาย (gender) ใน การศึกษาเรื่องการค้ามนุษย์ ทำให้เห็นว่า การย้ายถิ่นระหว่างประเทศของผู้หญิง อาจมีรูปแบบเฉพาะ ซึ่งอาจที่จะพิจารณา ในกรอบแนวคิด ระบบการค้ามนุษย์ เป็นระบบการค้ามนุษย์ ระบบหนึ่งก็ได้ แต่ แนวคิดนี้ ไม่ได้พิจารณาว่า การย้ายถิ่นระหว่างประเทศเกิดจากการตัดสินใจของผู้หญิงเอง แต่ด้วย เงื่อนไขทางสังคม แนวคิดนี้ยังคงใช้กรอบคิดด้านโครงสร้างประวัติศาสตร์ เหมือนงานศึกษาการค้า มนุษย์ระหว่างประเทศรุ่นแรก ๆ ซึ่งมองการค้ามนุษย์ในบริบท “ทุนนิยมโลก” ซึ่งไม่ปลอดอคติ (moral bias) หญิงผู้ย้ายถิ่น จึงมักจะถูกมองเป็นผู้ที่ถูกกระทำ

แนวคิดที่สาม ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีจุดหมาย อาจมีขีดจำกัดในแง่การอธิบายความซับซ้อนของการย้ายถิ่น แต่หากนำ แนวคิดอื่นๆดังเช่นที่ได้เสนอ ไว้มาเสริม ก็สามารถที่จะอธิบายการตัดสินใจการค้ามนุษย์ข้ามชาติของผู้หญิงได้

สำหรับแนวคิดสุดท้ายที่เกี่ยวกับสิทธิในการย้ายถิ่นข้ามชาติ และสิทธิของแรงงานข้ามชาติ นั้น นำเสนอเพื่อเป็น หลักในการพิจารณาประเด็นสิทธิด้านต่าง ๆ ในกรณีย้ายถิ่นข้ามชาติ

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยนี้ จะใช้แนวคิดที่ว่าด้วยระบบการค้ามนุษย์ เป็นหลักในการอธิบาย การ ย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ไปเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยพิจารณา ตามขั้นตอนกระบวนการ ย้ายถิ่น

- ขั้นเริ่มต้นตัดสินใจ ว่ามีสาเหตุปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการตัดสินใจ ในส่วนนี้จะนำแนวคิดที่ มองผู้หญิงว่าเป็นผู้ที่ตัดสินใจอย่างมีจุดหมาย เข้ามาเป็นตัวพิจารณากระบวนการตัดสินใจ รวมทั้งบทบาทของเครือข่ายทางสังคม

- กระบวนการเดินทางพิจารณาหนทาง ทางเลือกในการเดินทาง ซึ่งเครือข่ายทางสังคม รวมทั้งประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงน่าจะมีบทบาทที่สำคัญ

- ขั้นตอนเมื่อเดินทางมาถึงปลายทาง โดยพิจารณาสภาพความเป็นอยู่ และปัญหา รวมทั้ง ผลที่ตามมาจากการย้ายถิ่น ทั้งในประเทศรับเข้าและส่งออก

การศึกษาวิจัยนี้ จะพิจารณาถึง สภาพชีวิตของผู้หญิงในช่วงก่อนการย้ายถิ่น ด้วย ทั้งนี้เพื่อ เป็นการตอบสนอง (response) ต่อคำวิจารณ์ของ Morokvasic (1983, 1984) ที่กล่าวว่างานวิจัย เกี่ยวกับการย้ายถิ่นของผู้หญิง ละเลยไม่พิจารณาประเด็นนี้ ทั้งนี้เพื่อหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงของ ปัจจัยที่อาจพบในช่วงชีวิตก่อนการเดินทางของผู้หญิง กับ การตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติ

นอกจากนั้น ตลอดการวิจัย จะพิจารณาประเด็นเรื่องสิทธิตามหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ใน แนวคิดข้างต้น

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปต่างประเทศมีอยู่จำนวนหนึ่ง การสำรวจในการวิจัยครั้งนี้ จะเน้นเฉพาะที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นของหญิงไทย ไปประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่นที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้โดยตรงเท่านั้น

งานวิจัยของ Sudarat Sereewat (1983) และ siriporn Skrobanek (1983) นับเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับหญิงไทยในเยอรมนีในช่วงต้น ๆ และเป็นชิ้นแรกในประเด็นนี้ งานวิจัยทั้งสองชิ้นจึงเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ สำหรับการศึกษาวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางเพศ (sex tourism) และการค้าหญิง ที่เผยแพร่ในช่วงหลัง ๆ ทั้งในประเทศไทยและเยอรมนี งานศึกษาของ Sudarat จัดเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ศึกษาเกี่ยวกับการค้าบริการทางเพศของหญิงไทยในยุโรป สาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงมาทำงานนี้ หนทางที่ผู้หญิงเดินทางเข้ามา รวมทั้งสภาพชีวิตและการทำงาน โดยทำการสัมภาษณ์ผู้หญิงไทยจำนวน 11 คน ที่ทำงานค้าบริการทางเพศในประเทศเยอรมนีและสวิตเซอร์แลนด์ ทั้งที่ทำเป็นอาชีพหลักและเป็นงานเสริม โดยทำงานในบาร์ หรือสถานประกอบการ (ช่อง หรือที่ผู้หญิงมักเรียกว่า “บ้านทำงาน”) หรือ นางทางโทรศัพท์ มีความเป็นอิสระในการทำงานต่างกัน บางส่วนก็สามารถเลือกแขกได้ บางส่วนก็ถูกบังคับให้ทำงาน

ผู้หญิงส่วนใหญ่เดินทางเข้ามายุโรป โดยผ่านเครือข่ายทางสังคม อันได้แก่ เพื่อน ญาติ สำนักจัดงาน หรือนายหน้าจัดพาผู้หญิงมาทำงานบริการทางเพศ นอกจากนี้ Sudarat กล่าวว่า สำนักงานจัดหาคูก็เป็นหนทางของการย้ายถิ่นข้ามชาติมายังยุโรปอีกหนทางหนึ่ง เธอกล่าวต่อไปว่า มีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่เดินทางผ่านเส้นทางนี้ แล้วถูกขายต่อให้ทำงานบริการทางเพศ ปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจเดินทาง ได้แก่ ความยากจนและหนี้สิน ครอบครัวแตกแยก รวมทั้งต้องการที่จะทำงานหารายได้ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับความยากจน จากการนำเสนอผลการศึกษานี้ ทำให้เกิดการเชื่อมโยง ระหว่าง การแต่งงานของหญิงไทยกับชายยุโรป กับ การค้าบริการทางเพศข้ามชาติ หรือ การค้าหญิง

งานศึกษาของ Siriporn Skrobanek (1983) ศึกษา การหาผลประโยชน์ทางเพศข้ามชาติ (transnational sex-exploitation) ต่อผู้หญิงไทย ในกรอบแนวคิดทางเศรษฐกิจสตรีนิยม โดยทำการสัมภาษณ์หญิงไทยที่ทำงานบริการทางเพศ และที่สมรสกับชายเยอรมัน จำนวน 16 คน ในเมือง Hamburg และ Berlin ในบทนำและบทสรุปของงานวิจัย Siriporn กล่าวว่าเธอไม่ได้พิจารณาว่าผู้หญิงเป็น “เหยื่อที่ไม่อาจช่วยตนเองได้” (passive victim) แต่เป็น “รูปแบบใหม่ของแรงงานที่รับค่าจ้าง (wage earners) ในกระบวนการผลิตของทุนนิยม” (Siriporn 1983:3, 59) แต่ในเนื้อหาที่

นำเสนอแนะจะพบภาพที่ชัดเจนของ ผู้หญิงที่ตกเป็นเหยื่อที่ถูกหาผลประโยชน์ โดยแกนกลางทุนนิยม ปิตาธิปไตย การแต่งงานระหว่างผู้ชายในประเทศที่เป็น "ศูนย์กลางของระบบทุนนิยม" (center of capitalism) เช่น ประเทศ เยอรมนี และ ผู้หญิงจาก "ประเทศชายขอบทุนนิยม" (periphery) เช่น ประเทศไทย Siriporn มองว่าเป็นการแต่งงานเชิงการค้าทั้งสิ้น ไม่ว่าการแต่งงานนั้น ๆ จะเกิดขึ้นได้ด้วยเงื่อนไขปัจจัยใด ทั้งที่เกิดขึ้นโดยการจัดการของสำนักงานจัดหาคู่ หรือ การแต่งงานของคู่สมรสที่พบกันระหว่างที่ชายเยอรมันมาท่องเที่ยวพักผ่อน ในความหมายของ Siriporn แล้ว ถือว่าอยู่ในการแต่งงานประเภทดังกล่าวทั้งสิ้น และก็นึกว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (เอารัดเอาเปรียบ) จากประเทศชายขอบทุนนิยม โดยประเทศทุนนิยม (Siriporn 1983: 59) ในการศึกษาชิ้นนี้ การแต่งงานถูกลดค่าลงมาเป็นเพียง "สัญญาการจ้างงาน" (labour contract) ที่ให้ผู้ชายมีสิทธิผูกขาดแรงงานที่ทำงานบ้าน และบริการทางเพศของภรรยาตนเอง ด้วยการจ่ายค่าจ้างขั้นต่ำเท่านั้น (Siriporn 1983: 7) ตามแนวคิดนี้ผู้หญิงไทยในเยอรมนีจะถูกเอาเปรียบสองต่อ "Their sexuality and their labour (housework) are controlled by a single man to whom they are bound by the law enforcing monogamy" (อ้างแล้ว) ในที่นี้ได้มีการนำปัจจัยและเงื่อนไขในระดับโครงสร้างมหภาคมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคล และสรุปว่า คู่สมรสดังกล่าวนี้อยู่ในสถานะที่ไม่เท่าเทียมกัน

ยุพา วงศ์ไชย และคณะ (2531) ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้หญิงไทยที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม ผู้หญิงที่มีประสบการณ์ด้านนี้ จำนวน 89 คน พบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศมีอายุระหว่าง 21-32 ปี มีการศึกษาน้อย ส่วนใหญ่เพียงภาคบังคับ ส่วนมากเคยประกอบกิจการเกษตรมาก่อน และมีภาระที่ต้องรับผิดชอบครอบครัวสูง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจเข้าสู่อาชีพบริการทางเพศ เพราะส่วนใหญ่เคยแต่งงาน แต่แยกทางและมีลูกที่ต้องดูแล มักจะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชายไทย เช่น ไม่รับผิดชอบ และชอบทุบตี เป็นต้น การเดินทางไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศนั้น ผู้หญิงส่วนมากมีความคาดหวังส่วนหนึ่งที่จะได้แต่งงานกับชายต่างประเทศ ที่ตนเห็นว่ามีความรับผิดชอบสูง

นอกจากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามแล้ว งานวิจัยนี้ยังได้ทำการสัมภาษณ์ครอบครัวในอีสานที่มีสมาชิกแต่งงานกับชายเยอรมันและพำนักอยู่ในเยอรมนีจำนวน 9 ครอบครัว จากการสัมภาษณ์ครอบครัวมีการเรียบเรียงเป็นกรณีศึกษา ซึ่งพบว่า กรณีศึกษาเหล่านี้เดินทางข้ามชาติเพื่อการแต่งงาน มิใช่เพื่อไปค้าบริการทางเพศ หญิงหลายคนประกอบอาชีพต่าง ๆ ในเยอรมนี ที่ไม่ใช่อาชีพค้าบริการทางเพศ แต่อย่างไรก็ตาม คณะวิจัยกลับมองกลุ่มหญิงเหล่านี้ว่าเป็น หญิงค้าบริการทางเพศ (ยุพาและคณะ 2531:59) และจากคำจำกัดความที่ให้ไว้ การแต่งงานกับชายต่างชาติเพื่อการเดินทางเข้าประเทศปลายทาง จึงถูกมองว่าเป็น การเดินทางเพื่อการค้าบริการทางเพศเช่นกัน

(หน้า 5) ด้วยการพิจารณาของคณะวิจัยที่มองรวมการย้ายถิ่นไปต่างประเทศของผู้หญิงไทยว่าเป็น การค้าบริการทางเพศทั้งสิ้น สะท้อนให้เห็น ทักษะคติที่เอนเอียงเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในต่างแดนของ สังคมในขณะนั้น ซึ่งน่าจะเป็นผลพวงมาจาก การขาดข้อมูลที่รอบด้าน

ในปี 2540 ศิริพร และ คณะ (2540) พิมพ์เผยแพร่ผลงานการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประเด็น การย้ายถิ่นระหว่างประเทศและการค้าหญิงในประเทศไทย ในหนังสือ การค้าหญิง : ภาวะที่ สังคมไทย และ The Traffic in Women: Human Realities of the International Sex Trade (Siriporn et al. 1994) โดยมีประเด็นหลักอยู่ที่การอธิบายปรากฏการณ์การค้าหญิง กระบวนการ และเครือข่าย รวมทั้ง สภาพการทำงานของผู้หญิงในต่างประเทศ ในงานวิจัยนี้ การแต่งงานโดยผ่าน สำนักงานจัดหา คู่ ถือเป็นกระบวนการรูปแบบหนึ่งที่ชักพาส่งให้ผู้หญิงเดินทางไปค้าบริการทาง เพศ รวมทั้งไปทำงานเป็นคนงานในบ้าน

งานวิจัยได้อธิบายให้เห็น ถึงขั้นตอน และกระบวนการ การค้าหญิงไทยไปยังประเทศ เยอรมนี และญี่ปุ่น ซึ่งพบว่า กระบวนการค้าหญิงมีเครือข่ายอยู่ในทุกระดับ ตั้งแต่หมู่บ้านจนถึง ระดับประเทศ สังคมอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่น จนนำไปสู่การเป็นสินค้า ทางเพศ ผู้หญิงส่วนใหญ่จะมาจากท้องถิ่นชนบทที่ยากจน ต้องการมีรายได้และชีวิตที่ดีกว่า เนื่อง จากค่านิยมทางวัตถุ ซึ่งได้กลายมาเป็นมาตรฐานทางสังคมในปัจจุบัน บางส่วนได้รับการสนับสนุน จากครอบครัว และชุมชน ดังนั้นการเดินทางจึงเป็นไปโดยสมัครใจ แต่บางส่วนก็ถูกล่อลวง ให้ไป ทำงาน และถูกเอาเปรียบจากเอเยนต์หรือผู้ประกอบการ โดยสุดท้ายจะมีรายได้เพียงเล็กน้อย และมีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อ HIV และสภาพป่วยทางจิต นอกจากนี้งานวิจัยพบว่า ความร่วมมือและความพยายามประสานงานเพื่อกำจัดและหยุดยั้งเครือข่ายการค้าหญิงเหล่านี้ ทั้งจากภาครัฐและ เอกชน ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากมุ่งไปปราบปรามและลงโทษหญิงค้าบริการทางเพศมากกว่า ผู้ประกอบการ หรือเอเยนต์ ข้อเสนอแนะหนึ่งจากงานวิจัยก็คือ ควรที่จะสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง รวมทั้งให้ข้อมูลที่เป็นความจริงแก่ผู้หญิงและครอบครัวพร้อมทั้งจัดตั้งศูนย์ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ ที่ ตกเป็นเหยื่อ

งานศึกษาวิจัยที่กล่าวถึงข้างต้น จะพิจารณาประเด็นการย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีของ หญิงไทยในบริบทการค้าหญิง ซึ่งมักจะให้ภาพของผู้หญิงที่เป็นเหยื่อที่ถูกเอาเปรียบ แต่ก็มีงาน ศึกษาวิจัยอีกส่วนหนึ่งที่ ศึกษาการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยในกรอบแนวคิดอื่น อันได้แก่งาน ศึกษาของ พัทยา (2541) ซึ่งศึกษากระบวนการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปยังเยอรมนี ที่มีจุดเริ่มต้นจาก ข้อค้นพบของงานวิจัยในช่วงก่อนหน้านั้นที่เกี่ยวกับ คู่สมรสระหว่างหญิงไทยและชายเยอรมันใน เยอรมนี (Pataya 1990) ซึ่งพบว่า ปัจจัยที่ทำให้หญิงไทยสมรสกับชายเยอรมัน คือ ความต้องการที่ จะเข้ามาทำงานหารายได้ในประเทศเยอรมนี แต่ด้วยเงื่อนไขทางกฎหมาย ที่ไม่เปิดโอกาสให้

หญิงไทยที่มีความรู้น้อยเดินทางเข้ามาขายแรงงาน แต่จะมีเพียงหนทางเดียวเท่านั้นที่เปิดให้ นั่นคือ การแต่งงานกับชายเยอรมัน หรือชายที่มีสิทธิพำนักในเยอรมนี ที่จะทำให้ผู้หญิงไทยได้สิทธิพำนักใน เยอรมนี และมีสิทธิที่จะทำงานได้ ดังนั้นในกรณีดังกล่าวการแต่งงานจึงกลายเป็นเครื่องมือ หรือ หนทางในการย้ายถิ่นแรงงานเข้ามายังเยอรมนีของหญิงไทย จากข้อค้นพบนี้เองที่ทำให้ พัทยา (Pataya 1998, 2003) ทำการศึกษากระบวนการย้ายถิ่นของหญิงไทยเข้ามาเยอรมนี เพื่อพิสูจน์ข้อ ค้นพบเดิม การศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กรอบแนวคิดด้วยระบบการย้ายถิ่น เพื่อที่จะ พิจารณาถึงสาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางปลายทาง ข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์จึงเป็นข้อมูลจากการ สัมภาษณ์หญิงไทยที่สมรสกับชายเยอรมันและพำนักอยู่ในเยอรมนีจำนวน 42 คน และชายเยอรมัน ที่เป็นสามีของหญิงไทยจำนวน 31 คน และเพื่อเป็นตัวแปรที่ควบคุม ให้ผลการศึกษาไม่มีอคติ ได้ สัมภาษณ์หญิงไทยที่ตัดสินใจไม่ย้ายถิ่นในประเทศไทยจำนวน 21 คน ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบหาปัจจัย ที่เป็นตัวกำหนดแรงจูงใจที่ทำให้ผู้หญิงย้ายถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า หญิงที่ย้ายถิ่นมาเยอรมนีส่วนใหญ่จะเป็น แม่ที่ต้องดูแลเลี้ยงลูกเพียง ลำพัง (single mother) หญิงบริการทางเพศต่อชายต่างชาติ และหญิงโสเภณีที่ต้องการเลื่อนชั้นทาง สังคม สาเหตุที่ทำให้หญิงย้ายถิ่น คือต้องการทำงานหารายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยเฉพาะเพื่อ ดูแลลูกที่เกิดจากชายไทย ผู้หญิงส่วนหนึ่งจะมีปัญหาครอบครัว และอีกส่วนหนึ่งต้องการที่จะมี สภาพทางสังคมที่ดีกว่า ในกรณีหญิงบริการทางเพศ ความหวังอย่างหนึ่งคือ การเลิกอาชีพนี้และการ สร้างครอบครัวใหม่ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยในด้านโครงสร้างที่ผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นซึ่งได้แก่ ความ ไม่เท่าเทียมทางสังคมและความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลเนื่องมาจากแผนพัฒนา เศรษฐกิจที่ล้มเหลว การที่รัฐไม่มีสวัสดิการทางสังคมให้แก่ผู้ที่ประสบปัญหา เช่น แม่ที่ต้องดูแลลูก เพียงลำพัง รวมทั้งการควบคุม หรือคาดหวังทางสังคมต่อชายและหญิงที่ไม่เท่าเทียมกัน ในเรื่อง ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ที่สังคมไทยคาดหวังให้หญิงต้องดูแลรับผิดชอบบุตร เป็นต้น นอก จากนี้ยังพบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจมิใช่ปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดว่าใครจะย้ายถิ่นหรือไม่ เพราะทั้งหญิงที่ ย้ายถิ่นและไม่ย้ายก็มีทั้งที่มีฐานะยากจน และปานกลางคล้าย ๆ กัน ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจ ย้ายถิ่นหรือไม่ คือ ความพอใจในสภาพที่ตนเป็นอยู่ ความเชื่อมั่นหรือความคิดว่าตนเองสามารถที่จะ เดินทางได้หรือไม่ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เครือข่ายที่จะชี้ช่องทางหรือให้โอกาสในการ เดินทาง

สาเหตุปัจจัยในประเทศปลายทาง (เยอรมนี) ที่มีส่วนช่วยให้เกิดการย้ายถิ่น พิจารณาได้จาก แรงจูงใจของชายเยอรมันที่ต้องการแต่งงานกับหญิงไทย เพราะหากไม่มีชายเหล่านี้ หญิงไทยก็ไม่ อาจเดินทางเข้าเยอรมนีได้ งานวิจัยพบว่า นอกจากลักษณะบุคคลิกส่วนตัว อันได้แก่นิสัยที่ซื่อสัตย์ เก็บ ตัว ไม่กล้าที่จะเป็นผู้เริ่มต้นสร้างความสัมพันธ์ รูปร่างที่ไม่ดึงดูดความสนใจ อายุที่สูง หรือไม่มีเวลา ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์ หรือขาดการติดต่อสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นผลกระทบที่ชายเหล่านี้ ได้รับ อันเนื่องมาจากปัญหาใน “สังคมทันสมัย” (modern society) ที่ประกอบด้วยการอุตสาหกรรม

ที่เร่งรัด ทำให้คนต้องทำงานหนัก เกิดการโดดเดี่ยว ไม่มีความสัมพันธ์ มีผลทำให้ชายเหล่านี้มีปัญหาในการหาคู่ ต้องพึ่งการหาคู่วิธีอื่น เช่น โดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ หรือหาคู่เป็นชนชาติอื่น เป็นต้น ปัจจัยอีกประการหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงเชิงความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในสังคมเยอรมัน ที่ผู้หญิงไม่ต้องการที่จะจำกัดบทบาทของตนเพียงแค้อยู่ในบ้าน แต่ต้องการทำงานนอกบ้าน ซึ่งมีผลต่อ ตลาดคู่ครองของชายเยอรมัน

การศึกษาวิจัยพบว่า การเดินทางย้ายถิ่นของผู้หญิงไทย เริ่มตั้งแต่ประมาณปี 2518 ทั้งนี้พิจารณาจากตัวเลขสถิติของหญิงไทยในเยอรมนีที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วนับจากปีดังกล่าว การเดินทางย้ายถิ่นของหญิง ไทยเข้าไปเยอรมนีมี 4 รูปแบบด้วยกันได้แก่

1. การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ ซึ่งเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (2516) และต้นทศวรรษที่ 80 การเดินทางเข้ามามักจะมียาหน้าจัดพา ซึ่งเรียกกันว่า ผ่านแท็กซี่

2. เดินทางเข้ามาแต่งงานกับชายเยอรมัน โดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่ ที่เรียกกันในช่วงต้น ๆ ว่า “ธุรกิจเมียส่งทางไปรษณีย์” เริ่มต้นประมาณปี 2521

3. การเดินทางเข้ามาทำงานที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศ ซึ่งเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (ประมาณพ.ศ. 2520) ส่วนมากจะเข้ามาเป็นนักท่องเที่ยวล่วงลบนี

4. การเดินทางเข้ามาเพื่อสร้างครอบครัว หรือเพื่อแต่งงาน หญิงที่เดินทางในรูปแบบนี้ มักจะเป็นหญิงที่ทำงานค้าบริการทางเพศที่ต้องการเลิกอาชีพ ได้พบปะชายเยอรมันที่ไปเที่ยวในประเทศไทย การพบปะมักเป็นในช่วงที่ผู้หญิงทำงาน รูปแบบนี้เกิดขึ้นหลังสงครามเวียดนามสิ้นสุดประมาณปี 2518-20

นอกจากนี้ยังค้นพบว่า การเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยมาเยอรมนี เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ผู้หญิงส่วนใหญ่จะมีถิ่นฐานอยู่ในชนบท มักออกเดินทางย้ายถิ่นครั้งแรกเมื่อจบการศึกษามัธยมศึกษาบังคับเพื่อมาขายแรงงานในเมือง จากนั้นจึงไปขายแรงงานในตะวันออกกลาง หรือประเทศฮ่องกง บางส่วนหลังจากย้ายถิ่นมาทำงานก็จะมาค้าบริการทางเพศ จากนั้นอาจเดินทางไปค้าบริการทางเพศในประเทศใกล้เคียง หรือบางกลุ่มก็เดินทางตรงมาทำงานค้าบริการทางเพศในพัทยา ก่อนที่จะเดินทางมาเยอรมนี

สุภาวงศ์ และคณะ (2542) ศึกษาการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปเยอรมนี สาเหตุ ชีวิตความเป็นอยู่ และผลกระทบในประเทศไทยและเยอรมนี เป็นการศึกษาจาก กรณีศึกษาซึ่งเป็นหญิงไทยจำนวน 15 คน ที่พำนักอยู่ในเยอรมนี ใน เบอร์ลิน ฮัมบวร์ก และในเขตเวสฟาเลิน งานวิจัยกล่าวว่า ปัจจัยที่ดึงดูดและผลักดันให้ผู้หญิงเดินทางได้แก่ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ และความคาดหวังต่อรายได้ที่ดีกว่าในเยอรมนี รวมทั้งค่านิยมที่ต้องการย้ายถิ่นของผู้หญิง นั่นคือความอยากไปต่างประเทศ ไปเผชิญโชค เป็นต้น การเดินทางของผู้หญิงจะมีเครือข่ายที่ช่วยอำนวยความสะดวก

นั่นคือ พี่น้องร่วมสายโลหิตหรือเพื่อน แพนหรือสามีชาวเยอรมัน คนรู้จักหรือญาติห่าง ๆ บริษัทจัดหา คู่ และเอเจนต์ทั้งในระดับต้นทางและปลายทาง การเดินทางโดยผ่านญาติจะปลอดภัยที่สุด

การย้ายถิ่นไปเยอรมนีมีอยู่ 2 รูปแบบคือ ไปทำงานซึ่งรวมทั้งการค้าบริการทางเพศด้วย และการไปแต่งงาน ซึ่งในทั้งสองรูปแบบนี้ สุภาภรณ์ และคณะ มองว่าผู้หญิงอาจมีสภาพเป็นผู้ตัดสินใจ และอาจเป็นผู้ที่ถูกล่อลวง ที่ถูกสถานการณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับแวดลอมตลอดจนโครงสร้างของบริบททางเศรษฐกิจสังคมเอาเปรียบ ในแง่ผลกระทบต่อประเทศไทย ในด้านเศรษฐกิจหญิงไทยสามารถหารายได้ หรือได้รับการสนับสนุนจากสามีเยอรมันส่งเงินมาจนเจือจรรอบครัว ในแง่สังคมวัฒนธรรม ก่อให้เกิดค่านิยมที่ว่า การย้ายถิ่นไปเยอรมนีเป็นสิ่งที่ดี เพราะผู้หญิงไม่ยอมเปิดเผยสภาพปัญหาที่ตนประสบ ครอบครัวและชุมชนจะตัดสินความสำเร็จด้วยความมั่งมีทางวัตถุและการส่งเงินกลับบ้าน ผลกระทบในเยอรมนี เนื่องจากแบบแผนการใช้ชีวิตของหญิงไทยไม่กลมกลืนกับสังคมเยอรมัน ทำให้มี “การกระจุกตัวอยู่ในย่านเดียวกันโดยสมัครใจ” (voluntary segregation)

งานศึกษาของ Pataya Ruenkaew (2002) เกี่ยวกับกระบวนการเดินทางเพื่อค้าบริการทางเพศของหญิงไทยไปเยอรมนี ศึกษาการย้ายถิ่นนี้ในกรอบการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และมองว่าผู้หญิงเป็น “ตัวแสดงทางสังคม” (social actor) คือ ผู้ที่สามารถตัดสินใจและรับผิดชอบต่อการกระทำใด ๆ ของตนเองได้ ซึ่งเป็นมุมมองที่ต่างไปจากงานศึกษาวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิงไทยในต่างแดน ที่มักจะมองการเดินทางค้าบริการทางเพศข้ามชาติในกรอบของการค้าหญิง ข้อค้นพบในด้านรูปแบบการย้ายถิ่น และแรงจูงใจให้ย้ายถิ่นจะคล้ายกับข้อค้นพบของงานศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นข้ามชาติข้างต้น (Pataya 1998, 2003 สุภาภรณ์ และ คณะ 2542)

การค้าบริการทางเพศข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี จะเริ่มต้น ประมาณปลายทศวรรษที่ 70 และ ต้นทศวรรษที่ 80 ในช่วงต้นทศวรรษที่ 70 ถึง พ.ศ. 2531 การเดินทางมาค้าบริการทางเพศของหญิงไทยจึงเป็นลักษณะ ไป ๆ มา ๆ (shuttle prostitution) คือทำงานครบ 90 วัน ก็จะเดินทางออกนอกประเทศไปประเทศอื่น หรือกลับประเทศไทย แล้วจึงเดินทางเข้ามาทำงานอีก เพราะในช่วงนี้คนไทยสามารถเดินทางเข้าเยอรมนีโดยไม่ต้องใช้วีซ่า เมื่อเข้ามาแล้วสามารถอยู่ได้ 90 วัน ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2532 ถึง ปัจจุบัน เยอรมนีบังคับใช้วีซ่ากับบุคคลบางสัญชาติ รวมทั้งประเทศไทย ดังนั้นการเดินทางมาค้าบริการจึงเป็นเป็นการจัดหา ผู้ที่เป็นนายหน้ามักจะได้แก่เพื่อน ญาติ คนรู้จักที่เคยมีประสบการณ์การเดินทางมาก่อน ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 90 เป็นต้นมา มีชายไทยที่เรียกกันว่า “สาวประเภทสอง” บางส่วนแปลงเพศแล้ว เดินทางมาทำงานค้าบริการทางเพศด้วย

จากข้อเท็จจริงที่ว่า ในเยอรมนีหญิงค้าบริการทางเพศมิได้ถูกผูกขาดโดยหญิงต่างชาติจากประเทศที่พัฒนาทางอุตสาหกรรมน้อยกว่า แต่ยังคงมีหญิงเยอรมันที่ประกอบอาชีพนี้ด้วย บทความนี้จึงยังกรอบคิดว่าด้วย การย้ายถิ่นแรงงานหญิงข้ามชาติ และการผลิตซ้ำทางสังคม ที่ว่าการเข้ามา

ทำงานบริการทางเพศของหญิงต่างชาติ เข้ามาเพื่ออุดช่องว่างทางแรงงาน ที่ไม่อาจเติมให้เต็มได้ด้วยแรงงานที่เป็นชนชาตินั้น ๆ

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหญิงไทยในญี่ปุ่นมีอยู่เป็นจำนวนพอสมควร แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นประเด็นเฉพาะ เช่น เกี่ยวกับหญิงค้าบริการทางเพศ (Chitraporn Vanaspong 1996, Watanabe 1997) เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการทำงานของหญิงไทยในญี่ปุ่น (วิจิต ระวิวงศ์ และ ภาวนา พัฒนศรี 2540) เป็นต้น แต่งานศึกษาเหล่านี้ก็ไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการย้ายถิ่นของหญิงไทยไปญี่ปุ่น

งานวิจัยของ พรณี ชื่นจิตกรณา (Phanee Chunjitkaruna 2000) ศึกษาเกี่ยวกับแรงงานไทยในญี่ปุ่น สภาพชีวิตและปัญหา แต่ก็กล่าวถึงกระบวนการย้ายถิ่นเข้าไปญี่ปุ่นด้วย Phanee พบว่า เหตุผลหลักที่ทำให้แรงงานไทยเดินทางไปทำงานในญี่ปุ่น คือ ความต้องการที่จะทำงานให้ได้รายได้มาก ๆ ในเวลาที่รวดเร็ว เพื่อที่จะได้มีชีวิตที่สุขสบาย อันสะท้อนให้เห็นระบบค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปในชุมชนชนบท อันเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่เดินตามอุดมคติทุนนิยมตะวันตก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้มาพร้อมกับความทันสมัย เงินกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้บรรลุปเป้าหมายบางอย่างในชีวิต แรงงานที่เดินทางกลับบ้านนับเป็นตัวแทนที่สำคัญที่ทำให้ช่วยให้เกิดภาพที่ว่า ญี่ปุ่นคือประเทศที่สามารถทำงานหาเงินได้อย่างง่ายดาย

ต้นทศวรรษที่ 90 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเติบโตเป็นอย่างมาก ญี่ปุ่นตกอยู่ในภาวะที่ขาดแคลนแรงงาน แต่ก็ไม่มีนโยบายรับแรงงานไร้ฝีมือ แรงงานไทยจึงมักจะใช้กระบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ เป็นหนทางเข้าประเทศ แรงงานไทยมักจะเดินทางเข้าญี่ปุ่นด้วยวีซ่านักท่องเที่ยวแล้วก็จะอยู่ในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมาย การเดินทางเข้าไปนี้แรงงานไทยต้องจ่ายค่านายหน้าเป็นเงินจำนวนมาก เนื่องจากสถานะที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย แรงงานไทยจึงประสบปัญหาหลายประการ เช่น กลัวที่จะถูกส่งกลับประเทศไทย ปัญหาด้านภาษา การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ การถูกเอารัดเอาเปรียบ หาผลประโยชน์จากนายจ้างชาวญี่ปุ่น แม้ว่าแรงงานเหล่านี้จะพบปัญหามากมายเพียงใด ส่วนใหญ่ก็ไม่ต้องการที่จะเดินทางกลับประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากความมุ่งหวังที่จะหารายได้มาก ๆ ยังไม่บรรลุผล แรงงานเหล่านี้พยายามทำทุกอย่างเพื่อให้อยู่ในญี่ปุ่นได้ ตั้งแต่การใช้ชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นในที่ทำงาน หรือหลบอยู่เพียงในที่พักในช่วงว่างงานเพื่อไม่ให้ถูกจับได้

งานวิจัยเรื่อง หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นในประเทศญี่ปุ่น ของ Pataya (2002) มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา กระบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปประเทศญี่ปุ่น โดยทำการสัมภาษณ์หญิงไทยที่พำนักอยู่ในญี่ปุ่นจำนวน 22 คน พบว่าคนไทยเริ่มเข้าไปขายแรงงานในญี่ปุ่นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เมื่อบริษัทข้ามชาติของญี่ปุ่นจัดส่ง “คนงานฝึกงาน” (trainees) ไปฝึกงานที่บริษัทแม่ในญี่ปุ่น ในขณะเดียวกัน การจัดพาคนไทยให้เดินทางเข้าไปทำงานในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมาย โดยเฉพาะอย่าง

ยังการเข้าไปทำงานค้าบริการทางเพศของหญิงไทยก็เริ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2524 หญิงไทยที่เดินทางไปขายแรงงานในญี่ปุ่นอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม เช่นเดียวกับหญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี นั่นคือ กลุ่มของแม่ที่ต้องดูแลบุตรแต่เพียงลำพัง หญิงโสเภณีที่ต้องการเลื่อนฐานะทางสังคม และหญิงบริการทางเพศ แต่เมื่อเดินทางเข้าถึงประเทศญี่ปุ่นผู้หญิงจะเปลี่ยนสถานะ ตามบทบาทใหม่ และหน้าที่การงานที่ตนเลือก อันได้แก่ คนงาน หญิงบริการทางเพศ และเป็นเจ้าสาว ที่น่าสนใจก็คือ กลุ่มแม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพัง และกลุ่มสาวโสเภณี อาจจะเปลี่ยนสถานะไปเป็น คนงาน หญิงบริการทางเพศและเป็นเจ้าสาวได้ แต่หญิงบริการทางเพศจะไม่หารายได้โดยการเป็นแรงงานประเภทอื่น ๆ

สาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงย้ายถิ่นขายแรงงานที่ค้นพบจะคล้ายกับ ข้อค้นพบในการศึกษาของ Phannee (2000) นอกจากการเดินทางโดนผ่านกระบวนการอาชญากรรมข้ามชาติแล้ว งานวิจัยยังพบว่า อีกหนทางหนึ่งที่หญิงไทยใช้ในการเข้าประเทศญี่ปุ่น คือการเดินทางไปในฐานะนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการเรียนภาษาหรือสายอาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากทางการญี่ปุ่นอนุญาตให้นักศึกษาสามารถทำงานได้ในระหว่างที่เรียนไปด้วย

เนื่องจากหญิงไทยส่วนใหญ่เดินทางเข้าประเทศโดยใช้วีซ่านักท่องเที่ยว หรือปลอมแปลงหนังสือเดินทาง จึงพำนักอยู่ในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมาย งานวิจัยพบว่าเมื่อเวลาผ่านไปหญิงเหล่านี้สามารถที่จะเปลี่ยนสถานทางกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง มาเป็นการอยู่ในญี่ปุ่นโดยถูกกฎหมายได้ ด้วยการสมรสกับชาวญี่ปุ่น แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีหญิงไทยจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายของตนได้ ยังคงเป็นผู้ที่พำนักอยู่อย่างผิดกฎหมาย ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มักเป็นผู้ที่มีอายุมาก และนับวันกลุ่มหญิงไทยเหล่านี้ก็จะมีอายุมากขึ้นทุกวัน อันอาจนำมาซึ่งปัญหาของสังคมญี่ปุ่น หากไม่มีการดูแลแก้ไข

บทความเรื่อง “แรงงานไทย” วันนีในญี่ปุ่น โดย กณณิกา อังศุณสมบัติ (2550) เป็นส่วนหนึ่งของงานศึกษาวิจัยหัวข้อ แรงงานไทยคืนถิ่น กรณีศึกษาแรงงานไทยในญี่ปุ่น (Kannika 2007) ได้กล่าวถึงสถานการณ์แรงงานต่างชาติในญี่ปุ่น สถิติการถูกเนรเทศกลับประเทศ รวมทั้งสถิติแรงงานไทยในญี่ปุ่น พบว่าในปี พ.ศ. 2547 มีแรงงานไทยอยู่ในญี่ปุ่นประมาณ 21,300 คน กว่า 14,000 คนเป็นแรงงานที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย แรงงานที่ถูกกฎหมายส่วนใหญ่จะทำงานในโรงงาน โดยสมัครผ่านบริษัทจากประเทศไทย มีสัญญาจ้างงาน และได้รับสวัสดิการในฐานะแรงงานฝึกงาน นอกจากนั้นจะทำงานเป็นผู้ช่วยแม่บ้าน และพ่อครัวหรือแม่ครัว สำหรับแรงงานที่ผิดกฎหมาย ผู้ชายจะทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้างและทำงานโรงงาน ผู้หญิงจะทำงานในสเน็คบาร์ งานในโรงงาน งานรับจ้างรับรายวัน และงานค้าบริการทางเพศ ด้วยสภาพที่ผิดกฎหมายทำให้แรงงานเหล่านี้ประสบปัญหา อันได้แก่ ถูกนายจ้างเอารัดเอาเปรียบ หรือถูกคนไทยด้วยกันเอารัดเอาเปรียบ และปัญหาการเข้าไม่ถึงบริการของรัฐ นอกจากนั้นยังมีปัญหาการค้ามนุษย์ และปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งและเด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากหญิงไทยที่อยู่อย่างผิดกฎหมายด้วย

ในรายงานการวิจัยเรื่อง แรงงานไทยคืนถิ่น นอกจากประเด็นที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว Kannika (2007) ยังได้กล่าวถึง แผนการของแรงงานไทยที่ต้องการกลับบ้านเกิดภายในเวลาประมาณ 2-3 ปี โดยคิดที่จะกลับมาเปิดกิจการของตนเอง บางส่วนก็ตั้งใจจะกลับมาทำการเกษตร แต่อย่างไรก็ตามแรงงานส่วนใหญ่กล่าวว่า การตัดสินใจที่จะกลับมาประเทศไทยนั้นยากกว่าการตัดสินใจอยู่ในประเทศญี่ปุ่นต่อไป

อาจเนื่องมาจากว่า สำหรับแรงงานไทยแล้ว การตัดสินใจที่จะอยู่ต่อในญี่ปุ่นนั้นง่ายกว่าการย้ายกลับประเทศไทย ทำให้แรงงานไทยส่วนหนึ่งเลือกที่จะพำนักอยู่ต่อในประเทศนี้ จากงานวิจัยของ สุริยาและพัฒนา (2539) ทำให้เห็นว่า ได้มีชุมชนไทยเกิดขึ้นในญี่ปุ่น ชุมชนเหล่านี้ประกอบไปด้วยแรงงานไทย ซึ่งจำนวนไม่น้อยอยู่ในญี่ปุ่นอย่างผิดกฎหมาย สุริยาและพัฒนา (2539:26) พิจารณาชุมชนนี้ว่า เป็นชุมชนชายขอบ (marginal community) ซึ่งประกอบด้วยคนไทย 5 กลุ่มได้แก่

- โฮสตะ กลุ่มหญิงไทยที่ทำงานในสเน็คบาร์ หรือคาราโอเกะ
- เกมบะ กลุ่มกรรมกรชาย
- โฮชูโตะ กลุ่มชายที่ทำงานในบาร์ให้บริการแก่ลูกค้าหญิง
- มาม่าซัง หญิงเจ้าของบาร์ เป็นผู้ควบคุมหญิงโฮสตะ
- โอคุซัง คือ ภรรยาของชายญี่ปุ่น

สุริยาและพัฒนา (2539) อธิบายการเกิดชุมชนไทยโดยใช้แนวคิดที่ว่าด้วย ชุมชนจินตนาการ (imagined community) ของ Benedict Andersons (1991) มองว่าชุมชนไทยในญี่ปุ่นเป็นชุมชนผลประโยชน์ คืออยู่ร่วมกันด้วยผลประโยชน์ที่มีต่อกัน ชุมชนแรงงานไทยนี้ไม่ได้เกิดขึ้นตามแนวคิดที่ว่าด้วยชุมชนแบบดั้งเดิมที่ ให้ความหมายของชุมชนด้วยการขีดเส้นพรมแดนที่แน่นอน ที่ซึ่งกลุ่มคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ชุมชนแรงงานไทยในญี่ปุ่นในความหมายของสุริยาและพัฒนา เป็นกลุ่มของคนที่มีความสัมพันธ์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานผลประโยชน์เดียวกัน และการสร้างจินตนาการของการที่มีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเดียวกัน

ด้วยมุมมองที่ว่า กระบวนการย้ายถิ่นนั้นมีพลวัต นั่นคือการย้ายถิ่นไม่ได้จบลงหยุดนิ่งเมื่อผู้ที่ย้ายถิ่นเดินทางถึงประเทศปลายทาง และผู้ย้ายถิ่นที่เป็นแรงงานก็ไม่ใช่ว่า ไม่อาจจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นอย่างอื่นได้ แต่กระบวนการย้ายถิ่นอาจผันตัวก่อให้เกิดกระบวนการอื่น และผู้ย้ายถิ่นภายใต้เวลาและเงื่อนไขหนึ่ง ๆ อาจเปลี่ยนสถานะตนเองได้ Pataya (2004) วิเคราะห์การเกิดของชุมชนไทยในญี่ปุ่น โดยไม่ใช้แนวคิดเรื่องชุมชนตามแบบแผนดั้งเดิมที่ติดยึดกับพรมแดน แต่สร้างกรอบการวิเคราะห์จากแนวคิดของสุริยาและพัฒนา (2539) และ แนวคิดของ Brummelhuys (1999) โดยกล่าวว่า ชุมชนไทยในญี่ปุ่นมีลักษณะดังนี้คือ

- มีพื้นที่ร่วมกันโดยมีขอบเขตร่วมกัน นั่นคือผู้ย้ายถิ่นชาวไทยจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างคนไทยในดินแดนประเทศญี่ปุ่น โดยมีเครือข่าย อันได้แก่ เพื่อน หรือ ญาติ เป็นต้น เป็นตัวประสาน เพราะถึงแม้จะอยู่ต่างเมือง แต่ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยก็สามารถที่จะติดต่อกันได้ รวมทั้งยังมีกิจกรรม เช่น การจัดงานรื่นเริงตามเทศกาลต่าง ๆ อันได้แก่ เทศกาล สงกรานต์ ลอยกระทง ที่เป็นโอกาสให้คนไทยได้พบปะกัน

- คุณสมบัติทั้งทางภาวะวิสัยและจิตวิสัยร่วมกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้เห็นได้ชัดเจนในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นแรก ๆ นั่นคือ การใช้ภาษา หรือการสร้างคำเฉพาะที่มีแต่กลุ่มคนไทยในญี่ปุ่นเท่านั้นที่เข้าใจ เช่น คำว่า “โบ” ที่หมายถึงธนบัตรใบละ 10,000 เยน หรือ คำว่า “กอ ไก่” ที่หมายถึงแก๊งยาสูบ เป็นต้น นอกจากนั้นลักษณะดังกล่าวยังพบได้ในเรื่องความเชื่อ เช่น เชื่อว่า การมีรูปร่างงวักไว้บูชาจะทำให้การค้าเจริญมีลูกค้ามาก ในร้านธุรกิจที่เป็นของคนไทยจะเห็นรูปปั้น หรือรูปภาพของนางงวัก ติดอยู่ที่นี้

- ลักษณะที่พึ่งพาพึ่งพิงต่อกัน แรงงานไทยในญี่ปุ่นก็เหมือนแรงงานไทยในประเทศอื่นที่ทำงานและส่งเงินกลับบ้าน เนื่องจากแรงงานไทยในญี่ปุ่นส่วนใหญ่มักมีปัญหาด้านภาษา และไม่สามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้ แต่ก็มีคนไทยบางกลุ่มที่มีความรู้ภาษาค่อนข้างดี คนกลุ่มนี้มักจะมีธุรกิจร้านค้าและรับส่งเงิน เมื่อแรงงานไทยที่ไม่เข้าใจภาษามักจะมีปัญหามักจะต้องมาพึ่งพากลุ่มที่มีความรู้ภาษาดี และในขณะเดียวกัน กลุ่มที่มีกิจการที่มักรู้ภาษาดีก็ต้องช่วยเหลือแรงงานที่มีปัญหาทั้งนี้เพื่อที่จะไม่เสียลูกค้า สมาชิกชุมชนไทยจึงต้องพึ่งพาอาศัยกันในระดับหนึ่ง

การเกิดของชุมชนไทยยังอยู่ในขั้นเริ่มต้น และยังคงต้องพัฒนาต่อไปตามเวลา ชุมชนดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อที่จะพยายามรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมหรือความเป็นไทย แต่เป็นการรวมกันเพื่อการอยู่รอดของสมาชิกในชุมชน เป็นลักษณะการพึ่งพาตนเองในระดับหนึ่ง การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของคนไทยเข้ามายังประเทศญี่ปุ่นเริ่มต้นขึ้นเมื่อต้นทศวรรษที่ 80 แม้จะประสบกับปัญหานานาประการ เนื่องจากการพำนักอยู่อย่างผิดกฎหมาย แต่แรงงานไทยเหล่านี้ก็เลือกที่จะอยู่ในญี่ปุ่น แม้จะเป็นแรงงานเมื่อเดินทางเข้ามา แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป แรงงานเหล่านี้ก็เปลี่ยนบทบาทและฐานะเป็นผู้ตั้งรกรากในต่างแดน

สรุป

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ทั้งที่ไปเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาในช่วงแรก ๆ มักถูกมองอยู่ในกรอบการค้าหญิง ซึ่งมักจะอธิบายปรากฏการณ์ของปัญหา มากกว่าวิเคราะห์ถึงสาเหตุปัจจัย แต่งานศึกษาวิจัยในช่วงหลังจะพิจารณาประเด็นปัญหาที่กว้างขึ้น รวมทั้งมีความพยายามที่จะพิจารณากระบวนการการย้ายถิ่นอย่างมีพลวัต ประการหนึ่งที่น่าสนใจคือข้อค้นพบเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่น จะเห็นว่ามีหลายประเด็นที่มีข้อค้นพบที่คล้ายกัน เช่น กลุ่มของหญิงที่ย้ายถิ่นที่จะเป็น แม่ที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง หรือ

สาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่น เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่น เป็นประเทศที่มีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ซึ่งอาจจะมีลักษณะบางประการ หรือประเด็นปัญหาบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นหากมีการศึกษาเปรียบเทียบการย้ายถิ่นแรงงานไทยไปยังประเทศทั้งสอง อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง และรอบด้าน ที่อาจเสนอเป็นภาพรวมของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติจากไทยไปประเทศอุตสาหกรรม อันเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการวางนโยบายด้านการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งการวางมาตรการช่วยเหลือและป้องกันปัญหาแก่ผู้ย้ายถิ่นชาวไทย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

เป้าหมายของการนำเสนอในบทนี้ คือการนำเสนอกระบวนการศึกษาวิจัย ด้วยเหตุผลที่ว่า หากว่าไม่มีความชัดเจนว่ากระบวนการศึกษาวิจัยเป็นอย่างไร การที่จะประเมินความน่าเชื่อถือของ ผลการวิจัยก็คงเป็นไปได้ยาก ดังนั้นในบทนี้จะกล่าวถึง รายงานการดำเนินการศึกษาวิจัย และ กระบวนการรวมทั้งวิธีศึกษาวิจัย รวมทั้งกล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการเก็บข้อมูล

3.1 รายงานการดำเนินการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สิทธิสตรีกรณีย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ” ศึกษากรณีหญิงไทยในประเทศ เยอรมนีและญี่ปุ่น จึงมีพื้นที่ศึกษาหลักในประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่น ตารางเวลาการ ดำเนินการศึกษามีพอสรุปได้ดังนี้

กันยายน 2551	เก็บข้อมูลด้านเอกสารในประเทศไทย สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในประเทศไทย
ปลายกันยายน – ตุลาคม 2551	เก็บข้อมูลด้านเอกสารในประเทศเยอรมนี ส่งแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญในประเทศเยอรมนี สัมภาษณ์หญิงไทยในประเทศเยอรมนี นำเสนอข้อมูลเพื่อระดมความคิดเห็นในประเทศเยอรมนี
พฤศจิกายน – ธันวาคม 2551	เก็บข้อมูลด้านเอกสารในประเทศญี่ปุ่น สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในประเทศญี่ปุ่น สัมภาษณ์หญิงไทยในประเทศญี่ปุ่น นำเสนอข้อมูลเพื่อระดมความคิดเห็นในประเทศญี่ปุ่น
มกราคม – กุมภาพันธ์ 2552	สัมภาษณ์หญิงไทยในเยอรมนีเพิ่มเติม วิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงานฉบับเต็ม

การศึกษามีเริ่มต้นในเดือนกันยายน 2551 โดยเริ่มจากการเก็บข้อมูลด้านเอกสาร ผู้ที่ ดำเนินการหลักคือผู้ช่วยนักวิจัย สำหรับผู้วิจัยนั้นได้ทำการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ อันได้แก่

- ศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา

- คุณสุวิทย์ ใจหาญ ผู้อำนวยการส่วนการแก้ไขปัญหานาถิงและเด็ก และ คุณพัชรี แนวพานิช หัวหน้าฝ่ายการแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์และเด็ก กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ
- คุณสุดาร์ตน์ เสรีวัฒน์ ผู้อำนวยการองค์กร FACE

การเก็บข้อมูลในประเทศเยอรมนีเริ่มต้นในปลายเดือนกันยายน 2551 ผู้วิจัยได้จัดทำแบบสอบถามสำหรับสอบถามผู้เชี่ยวชาญ อันได้แก่ อาสาสมัคร กลุ่มคนไทย องค์กร และหน่วยงาน ที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในเยอรมนี และแบบสอบถามนาถิงไทย เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยเก็บข้อมูลให้ส่วนหนึ่ง และขอความร่วมมืออาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือคนไทยช่วยแนะนำนาถิงที่เต็มใจให้สัมภาษณ์ นอกจากนี้อาสาสมัครเหล่านี้ยังช่วยสัมภาษณ์นาถิงไทยบางส่วนด้วย

แบบสอบถามดังกล่าว ได้จัดส่งให้แก่ หน่วยงาน กลุ่ม หรือองค์กร ดังกล่าว จำนวนทั้งสิ้น 20 ราย ทั้งที่เป็นองค์กรเยอรมัน และกลุ่มคนไทย ทางอินเทอร์เน็ต และไปรษณีย์ มีตอบกลับมาทั้งสิ้น 7 กลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มอาสาสมัครคนไทยทั้งสิ้น กลุ่มบุคคลเหล่านี้ทำงานให้ความช่วยเหลือ และให้คำปรึกษาแก่นาถิงไทย และคนไทย บางส่วนในนามกลุ่ม บางส่วนเป็นการทำงานส่วนบุคคล ได้แก่

- คุณ ดร.ชเน็ ฟริทซ์เนอร์ กลุ่มธราา Mannheim
- คุณปฏิภาณ ฮาค กลุ่มรักษ์ไทย Neumünster
- คุณ บาหยัน ไวกันด์ กลุ่มไทยช่วยเหลือคนไทย Würzburg
- คุณ วลาวัลย์ อาลเบิร์ตซ์ กลุ่มโรงเรียนภาษา-นาฏศิลป์ไทย Stuttgart
- คุณ อัมพร วอลค์เคอร์ ชมรมไทยเพื่อนไทย Erlangen
- คุณ อัญชัญ เฮียร์ลิง อาสาสมัครทำงาน Caritas ใน Stockach
- ดร.ปองใจ โรเซนเฟลด์ท์ อาสาสมัครไทยใน Hamburg

เมื่อได้แบบสอบถามกลับมาหมดแล้ว ได้ประเมินข้อมูลคร่าวๆ และในวันที่ 18 ต.ค. 2551 ได้เชิญอาสาสมัครที่ตอบแบบสอบถามเสนอประเด็นที่ประมวลได้จากข้อมูลร่วมระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์

อนึ่งหลังการประเมินข้อมูลคร่าวๆ ซึ่งพบว่านาถิงไทยในเยอรมนีที่สัมภาษณ์ยังมีกลุ่มที่เดินทางมาทำงานค่อนข้างน้อย จึงได้ทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมอีก 5 คน ในเดือนธันวาคม

การเก็บข้อมูลในประเทศญี่ปุ่นเริ่มต้นในเดือนพฤศจิกายน 2551 ผู้วิจัยเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นในฐานะนักวิจัยรับเชิญ ของบัณฑิตวิทยาลัยสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอิโตชิบาชิ ทำให้สามารถให้บริการห้องสมุดของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีหนังสือและวารสารวิชาการภาษาต่างประเทศจำนวนมาก และมีระบบบริการที่ทันสมัย

ในช่วงสัปดาห์แรกและสัปดาห์ที่สองของเดือนพฤศจิกายน 2551 ได้ติดต่อกับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการย้ายถิ่น และองค์กร กลุ่มต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับ หรือช่วยเหลือคนไทย ส่วนหนึ่ง

ด้วยความช่วยเหลือของผู้ช่วยวิจัย เพื่อประสานงานขอแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสัมภาษณ์ รวมทั้งขอความอนุเคราะห์ในการแนะนำหญิงไทยที่ควรจะสัมภาษณ์

ตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2551 เป็นต้นมาได้เดินทางพบผู้เชี่ยวชาญเพื่อทำการสัมภาษณ์ อันได้แก่

- Prof. Dr. Ruri Ito อาจารย์คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Hitosubashi ผู้เชี่ยวชาญด้าน gender study และ การย้ายถิ่น

- คุณนันทิยา อูชิโน นักสังคมสงเคราะห์ให้คำปรึกษาผู้ติดเชื้อ HIV ชาวไทย ประจำ สำนักงานอนามัย ในกรุงโตเกียว และผู้ประสานงานกลุ่มตะวัน

- Dr. Junichi Akashi อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Tsukuba ผู้เชี่ยวชาญด้าน นโยบายว่าด้วยคนเข้าเมืองของญี่ปุ่น (Immigration policy)

- Prof. Dr. Motoko Shuto อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย Tsukuba ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองของญี่ปุ่น

- คุณนงนี วาดานาเบ้ เจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่คนไทยใน Shinjuku Multicultural Plaza และ สมาชิกกลุ่มตะวัน

- คุณ Yuriko Saito ผู้ประสานงาน Japan Network against Traffic in Person

- คุณวิรินทร์ คาเคตะ เจ้าหน้าที่ Ibaraki International Association ให้คำปรึกษาคนไทย และประธานเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น

- คุณ Naoko Hashimoto ผู้ประสานงาน และ คุณ Carina Morita ผู้ช่วยโครงการ องค์การนานาชาติเพื่อการย้ายถิ่น (IOM)

- คุณปิยนันท์ โสภณศิริ ผู้ประสานงานกลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัดไอจิ

- คุณ Rieko Aoki ผู้อำนวยการองค์กร Center for Health and Rights of Migrants (CHARM)

- อาจารย์ สุจินดา อีซุมิดา อาจารย์ภาษาไทย มหาวิทยาลัย Utsunomiya ล่าม และรองประธานเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น

- คุณสุพัตรา นากาจิมะ ผู้ประสานงานกลุ่มคนไทยใน Saitama

การสัมภาษณ์หญิงไทย ดำเนินการระหว่างวันที่ 22 พ.ย. ถึง 2 ธ.ค. 51 โดยสัมภาษณ์ หญิงไทยในพื้นที่ต่างๆ 6 พื้นที่ ได้แก่ Ishioka ในจังหวัด Ibaraki Togu Utaga และ Yokkaichi ใน จังหวัด Mie Nagoya ในจังหวัด Aichi และ Kasahata ในจังหวัด Saitama

นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสสังเกตการณ์ กิจกรรมของคนไทย และที่เกี่ยวกับคนไทยดังนี้

- 28 พ.ย. 51 ร่วมสังเกตการณ์การประชุมการศึกษาวิจัยเรื่อง HIV/AIDS ของญี่ปุ่นครั้งที่ 22 ที่ Osaka ซึ่งมีการนำเสนอประเด็นการทำงานช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ HIV/AIDS ชาวไทย ด้วย
- 4 ธ.ค. 51 สังเกตการณ์งานฉลองสิ้นปีของสมาคมนานาชาติ ใน Kawagoe จังหวัด Saitama ซึ่งกลุ่มคนไทยใน Saitama ร่วมแสดงกิจกรรม
- 7 ธ.ค. 51 ร่วมงาน และสังเกตการณ์งานวันชาติไทยใน Nagoya
การนำเสนอข้อมูลเพื่อระดมความคิดเห็นดำเนินการในวันที่ 6 ธ.ค. 51
การวิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงานเริ่มกลางเดือนธันวาคม 2551

3.2 กระบวนการและวิธีศึกษาวิจัย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึง กระบวนการและวิธีศึกษาวิจัย โดยจะเริ่มจาก วิธีการเก็บข้อมูล โดยเลือกการสัมภาษณ์เชิงอัตชีวประวัติซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล จากนั้นจะได้กล่าวถึงวิธีการสุ่มตัวอย่าง แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา และการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการศึกษานี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงอัตชีวประวัติ (biographic interview) นั่นคือ การสัมภาษณ์โดยการให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าประวัติชีวิตของตน ตั้งแต่เล็กจนถึงปัจจุบัน โดยจะเน้นประเด็นอยู่ที่สาเหตุ ปัจจัย ที่ผลักดันให้เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติ และกระบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติที่ผู้ถูกสัมภาษณ์มีประสบการณ์ เทคนิคในการสัมภาษณ์ที่จะใช้ คือ การสัมภาษณ์เชิงบรรยาย (narrative interview) อันเป็นแนวคิดและเทคนิคที่พัฒนาโดยนักวิชาการเยอรมัน Fritz Schütze (1977) ซึ่งเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี การสัมภาษณ์เชิงบรรยายนี้เป็นขบวนการตอบโต้ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (interaction) อันจะนำมาซึ่งข้อมูลหรือแง่มุมใหม่ที่อาจคาดไม่ถึง ทำให้ผู้สัมภาษณ์สามารถที่จะพัฒนาสมมุติฐานใหม่ในระหว่างการสัมภาษณ์ได้ (Hoffmann-Riem 1980:351f) ในการทำการสัมภาษณ์เชิงบรรยายนั้น จะแตกต่างจากการสัมภาษณ์ทั่วไปคือ ผู้สัมภาษณ์จะไม่ตั้งคำถาม แต่จะบอกเพียงหัวข้อที่ตนต้องการจะรู้แก่ผู้ถูกสัมภาษณ์ ในบางครั้งอาจใช้การเขียนหัวข้อ หรือตรรกะนี้คาลงในแผ่นกระดาษเล็กๆ แผ่นละหัวข้อ ส่งให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ เพื่อขอให้บรรยายในประเด็นดังกล่าว การสัมภาษณ์เชิงบรรยาย ซึ่งถือเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึกลักษณะหนึ่ง Witzel (1982:47) เห็นว่าเทคนิคนี้มีข้อได้เปรียบในแง่ที่ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถบรรยายเรื่องราวตามกรอบความคิดเห็นของตน เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ถูกสัมภาษณ์จะตกอยู่ในภาวะเชิงบังคับตนเอง ที่จะต้องพยายามบรรยายเรื่องราวให้ได้ครบถ้วนตามความคิดเห็นของตนเอง รวมทั้งจะพยายามเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆให้ต่อเนื่องกัน

กระบวนการในการสัมภาษณ์ จะใช้เวลาอย่างน้อยประมาณ 2-4 ชั่วโมง เนื่องจากเป็นการสัมภาษณ์ชีวิตประวัติ และเชิงบรรยายที่ผู้สัมภาษณ์จะไม่ตั้งคำถามแต่จะเริ่มต้นด้วย การขอร้องให้ผู้ถูกสัมภาษณ์บรรยายเรื่องราวตามประเด็นที่ตั้ง ซึ่งมักจะเริ่มต้นด้วยประโยคที่ว่า "ดิฉันสนใจใคร่ทราบเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับตัวท่าน ขอให้เล่าเรื่องชีวิตตนเองตั้งแต่เล็ก จนถึงปัจจุบัน" ตลอดเวลาการสัมภาษณ์ผู้สัมภาษณ์ต้องเป็นผู้ฟังที่ดี และอดทน ต้องไม่ขัดจังหวะ หรือทักท้วง แต่จะต้องตั้งใจ (concentrate) ฟังเรื่องราว อาจผนวกสาระเพื่อยืนยันว่ากำลังรับฟัง และต้องพินิจวิเคราะห์ไปด้วย เพื่อให้จะให้ทราบว่าประเด็นอะไรบ้างที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้กล่าวไปแล้ว และมีประเด็นใหม่ๆอะไรอีกที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้เริ่ม และบรรยายจบหรือไม่ มีข้อความไม่ชัดเจนอย่างไร เพื่อที่จะได้สอบถามในช่วงท้ายการสัมภาษณ์เมื่อผู้ถูกสัมภาษณ์บรรยายเสร็จ ทั้งนี้ตลอดเวลาผู้สัมภาษณ์ต้องบันทึกประเด็นต่าง ๆ ว่าครบตามที่ต้องการหรือไม่ และมีประเด็นหรือ สมมุติฐานใหม่อะไรเกิดขึ้น ในการสอบถามประเด็นที่ไม่ชัดเจน ก็จะต้องพยายามไม่ให้เป็นการตั้งคำถาม โดยเฉพาะต้องพยายามที่จะไม่ใช้คำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ หาเหตุผลแก้ตัว แต่ให้เป็นการตอบแบบบรรยาย นั่นคือหลีกเลี่ยงคำถามว่า "ทำไม" แต่อาจใช้ว่า "เมื่อสักครู่ท่านได้กล่าวถึง..... กรุณาช่วยเล่ารายละเอียดอีกนิดนะคะ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร"

กลุ่มตัวอย่างและวิธีการสุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรตัวอย่าง (Sampling Unit) ที่ออกแบบไว้ คือ หญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น ในประเทศเยอรมนี คือผู้หญิงที่ย้ายถิ่นเข้ามาโดยผ่านสำนักงานจัดหา คู่ หรือที่ได้รับการติดต่อชักชวนจากเพื่อน หรือญาติ และแต่งงานกับชายชาวเยอรมัน รวมทั้งที่เดินทางเข้ามาโดยมีนายหน้าจัดหา เพื่อให้มาประกอบการค้าบริการทางเพศ ในประเทศญี่ปุ่น คือหญิงไทยที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่น โดยผ่านนายหน้า หรือการติดต่อชักชวนจากญาติหรือเพื่อน เพื่อขายแรงงานในโรงงาน หรือเพื่อขายบริการทางเพศ หรือเพื่อการแต่งงานกับชายญี่ปุ่น รวมทั้งกลุ่มผู้ฝึกงาน (trainees) และใช้ระยะเวลาในการเดินทางเข้าประเทศเป็นหลักในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง นั่นคือจะพยายามให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่นในช่วงเวลาที่หลากหลายต่างกัน แต่จะเน้นให้ความสำคัญกับ การเดินทางตั้งแต่ช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์

การสุ่มตัวอย่างใช้วิธีการที่เรียกว่า snowball นั่นคือจะเริ่มต้นสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคนแรก แล้ว ขอให้ผู้ให้สัมภาษณ์แนะนำ หรือ ชักชวนผู้ที่มีคุณสมบัติเข้าข่ายเป็นกลุ่มตัวอย่างให้แก่คณะผู้วิจัย ตอนที่ออกแบบการศึกษานั้น ในการเลือกตั้งใจจะยึดหลัก "theoretical samplings" ของ Glaser and Strauss (1979) นั่นคือเมื่อผู้สัมภาษณ์ทำการสัมภาษณ์แล้วเสร็จ จะทำการวิเคราะห์เบื้องต้นและสร้างแนวคิดเชิงทฤษฎี เพื่อพัฒนาเงื่อนไขตัวแปรในการเลือกตัวอย่าง

ในการดำเนินการสัมภาษณ์นั้น เนื่องจากการหากลุ่มตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์นั้น ต้องอาศัยความอนุเคราะห์จากเครือข่ายคนไทยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่นในการติดต่อผู้ให้สัมภาษณ์ รวมทั้งต้องอาศัยความสนใจของผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย ดังนั้น วิธีการและหลักการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ออกแบบไว้ จึงใช้ได้ไม่เต็มที่นัก ในการเลือกตัวอย่างผู้วิจัยได้บอกเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างแก่เครือข่ายที่อนุเคราะห์ในการหาผู้ให้สัมภาษณ์ แต่หลายครั้งที่เครือข่ายเห็นว่าชีวิตของหญิงหลายคน น่าสนใจต่อการศึกษา จึงติดต่อขอสัมภาษณ์ ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่นในหลากหลายช่วงเวลา และหลายคนมิใช่เป็นการย้ายถิ่นแรงงานโดยตรง

การสัมภาษณ์

การติดต่อกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์ ได้รับการอนุเคราะห์จาก กลุ่มอาสาสมัครไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยทั้งในเยอรมนีและญี่ปุ่น ในเยอรมนี ได้แก่ กลุ่มธรา Mannheim กลุ่มรักษไทย Neumünster กลุ่มไทยช่วยเหลือคนไทย Würzburg กลุ่มโรงเรียนภาษา-นาฏศิลป์ไทย Stuttgart ชมรมไทยเพื่อนไทย Erlangen อาสาสมัครไทย ใน Stockach และ Hamburg ในญี่ปุ่น ได้แก่ เครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น กลุ่มคนไทยใน Saitama และ กลุ่มเพื่อนหญิงไทยใน จังหวัด Aichi

การสัมภาษณ์ในเยอรมนีส่วนหนึ่งจะใช้แบบสัมภาษณ์ (ดูภาคผนวก) ในกรณีที่อาสาสมัครและผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ บางส่วนในเยอรมนี และในการสัมภาษณ์หญิงไทยในญี่ปุ่น ซึ่งผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เองจะไม่ใช้แบบสัมภาษณ์ แต่ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยาย (narrative interview) โดยจะมีประเด็นที่ต้องการข้อมูล อันได้แก่

- ชีวิตตั้งแต่เด็กจนถึงการตัดสินใจเดินทาง
- ครอบครัว พ่อแม่ พี่น้อง
- ประสบการณ์ทำงานในประเทศไทย
- ชีวิตคู่ บุตร
- จุดหักเหในชีวิตที่ทำให้ตัดสินใจเดินทางออกต่างประเทศ
- ทางเลือกโอกาสในการอยู่สร้างฐานะในประเทศไทย
- ทางเลือก หนทางในการเดินทาง
- ชีวิตในประเทศปลายทาง
- ทักษะต่อการเดินทางออกต่างประเทศ

การสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้อธิบายให้หญิงไทยที่เต็มใจให้สัมภาษณ์ ทราบถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษา ว่าเป็นศึกษาการเดินทางและสภาพชีวิตของหญิงไทย เพื่อนำมาจัดทำข้อเสนอแนะ ด้าน

มาตรการการช่วยเหลือหญิงไทย ขอให้ผู้ให้ข้อมูลช่วยเหลือเรื่องราวชีวิตตนเองตั้งแต่ เล็กจนปัจจุบัน เมื่อผู้หญิงเล่าจบ ได้สอบถามบางประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนเพิ่มเติม

การสัมภาษณ์ได้บันทึกเทปไว้เพียงรายเดียว คือในการสัมภาษณ์ในเยอรมนี การสัมภาษณ์ในญี่ปุ่นใช้การจดบันทึกแทน เนื่องจากหญิงไทยที่ให้สัมภาษณ์ไม่เต็มใจที่จะให้ทำการบันทึกเทป ระยะเวลา ที่ใช้ในการสัมภาษณ์แต่ละรายประมาณ 2-3 ชั่วโมง

จำนวนหญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ทั้งสิ้นรวม 52 คน ในเยอรมนี 34 คน

- 13 คน เดินทางมากับสามีชาวเยอรมนี หรือสามีเป็นคนจัดการ
- 9 คน เดินทางโดยมีญาติเป็นคนจัดการ หรือชักชวน ให้มาแต่งงาน
- 5 คน เดินทางผ่านนายหน้าจัดหาคู่
- 1 คน เดินทางโดยเพื่อนเป็นคนชักชวน และหาสามีให้
- 1 คน เดินทางโดยญาติเป็นผู้จัดการให้มาทำงานเป็นแม่ครัว
- 4 คน เดินทางโดยผ่านนายหน้ามาทำงานค้าบริการทางเพศ

สถานที่ที่ทำการสัมภาษณ์มักจะเป็นบ้าน หรือ ห้องชุด ที่หญิงไทยพำนักอยู่ นอกจากหญิงที่ทำงานบริการทางเพศจะนัดพบกันที่ร้านกาแฟ

ในญี่ปุ่นสัมภาษณ์ผู้หญิงทั้งสิ้น 16 คน

- 1 คน เดินทางโดยญาติชักชวนและช่วยเหลือในการเดินทาง เพื่อมาทำงาน
- 6 คนเดินทางผ่านนายหน้ามาทำงานค้าบริการทางเพศ
- 3 คน เดินทางเข้ามาพร้อมกับสามีชาวญี่ปุ่น
- 2 คน เพื่อนเป็นคนชักชวน และแนะนำสามีให้
- 3 คน เดินทางโดยผ่านสำนักงานจัดหาคู่
- 1 คน เดินทางโดยผ่านนายหน้าเข้ามาเป็นผู้ฝึกงาน (trainee)

นอกจากนี้ยังได้พูดคุยกับหญิงที่เดินทางเข้ามาลักษณะผู้ฝึกงานอีกสองราย เป็นการถามชีวิตอย่างคร่าวๆไม่ได้สัมภาษณ์ เนื่องจากพบกันโดยไม่ได้นัดหมายในงานเลี้ยง ไม่มีเวลาสัมภาษณ์ แต่ข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยนี้จะนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ด้วย

สถานที่ที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มักจะเป็นร้านอาหาร หรือ ร้านกาแฟ และมีบางส่วนที่ทำการสัมภาษณ์ใน บ้าน หรือ ห้องชุด ที่หญิงไทยพำนักอยู่

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

แหล่งข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ได้แก่

1. ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร ได้แก่ งานศึกษาวิจัย บทความทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของคนไทย รวมทั้งนโยบายการ

ส่งแรงงานไทยไปต่างประเทศ และนโยบายการรับแรงงานต่างชาติของเยอรมนีและญี่ปุ่น ทั้งนี้ กำหนดที่จะค้นเอกสาร และสิ่งตีพิมพ์ ที่เผยแพร่ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ถึงปัจจุบันเท่านั้น ด้วย ต้องการข้อมูลใหม่ๆ เพื่อเสริมข้อมูลในประเด็นต่างๆที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเป็นข้อมูลที่เผยแพร่จนถึงปี พ.ศ. 2543

การเก็บข้อมูลด้านเอกสารพบว่า มีงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทยไป เยอรมนีและญี่ปุ่นโดยตรงอยู่น้อยมาก ประเด็นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปยัง เยอรมนีและญี่ปุ่น จะมีกล่าวถึงอยู่บ้างในงานศึกษาวิจัยอื่นๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเข้าประเทศปลายทางนั้นๆ หรือที่เกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวในประเทศปลายทางเยอรมนีและญี่ปุ่น แต่เป็นใน ลักษณะที่พาดพิงถึงเท่านั้น ไม่ใช่หัวข้อหลักอะไร ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ประเด็นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่นเป็นประเด็นที่ยังถูกละเลย มิได้รับความสนใจทั้งในประเทศ ปลายทางเยอรมนีและญี่ปุ่น และที่น่าสนใจก็คือในประเทศต้นทาง คือประเทศไทยเอง ซึ่งมี ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยมายาวนานกว่า 3 ทศวรรษ แม้สื่อมวลชน เคยเผยแพร่ภาพข่าวปัญหาของหญิงเหล่านี้อยู่เป็นระยะๆ ประเด็นดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับความสนใจ อย่างจริงจัง และต่อเนืองที่จะหยิบยกมาศึกษาเพื่อหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ดังนั้นผลการเก็บข้อมูลด้านเอกสาร ตอกย้ำให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษการ ย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นสิทธิ

2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หญิงไทยในเยอรมนี และญี่ปุ่น จำนวนทั้งสิ้น 52 คน ดังกล่าวไป แล้วข้างต้น

3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (expert interviews) อันได้แก่ นักวิชาการ และผู้ที่ที่ ทำงานในกลุ่ม หรือ องค์กรที่เกี่ยวข้อง หรือที่ทำงานให้ความช่วยเหลือหญิงไทยในเยอรมนี และญี่ปุ่น ในประเทศไทยดังที่กล่าวรายนามไว้ในรายงานการดำเนินการศึกษาวิจัย ในกรณีของประเทศ เยอรมนีจะเป็นการส่งแบบสอบถามทางอินเทอร์เน็ต และไปรษณีย์แก่กลุ่มฯ และองค์กรเหล่านี้ สำหรับในกรณีประเทศญี่ปุ่น มิได้จัดส่งแบบสอบถาม แต่จะเป็นการพบปะแลกเปลี่ยนและสัมภาษณ์ ถามความคิดเห็น

4. ข้อมูลจากการระดมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ประเด็นที่เกี่ยวกับ ทางเลือกในการเดินทางย้ายถิ่น และมาตรการป้องกัน แก้ไขปัญหา และช่วยเหลือ หญิงไทย ทั้งในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น ผู้ที่เข้าร่วมการแลกเปลี่ยน คือ กลุ่มอาสาสมัครไทยที่ ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย

ในการระดมความคิดเห็น ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นที่สำคัญ เสนอในการแลกเปลี่ยนความ คิดเห็น เป็นการเปิดประเด็นการหารือ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเสนอความเห็น และข้อมูลเพิ่มเติม

5. ข้อมูลที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้เขียนสังเกตการณ์ และบันทึกไว้ในระหว่างที่ทำงานให้ปรึกษา และให้ความช่วยเหลือหญิงไทย รวมทั้งในระหว่างที่ทำงานแปลให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือ กับศาลในเยอรมนี

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มต้นด้วยการเตรียมข้อมูล ผู้วิจัยได้สรุปข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หญิงไทย จัดใส่ในตารางเอ็กเซล ตามประเด็นที่สำคัญต่าง ๆ อันได้แก่ อายุ การศึกษา จำนวนปีที่พำนักในต่างประเทศ ชีวิตในวัยเด็ก การเดินทางย้ายถิ่นครั้งแรก การเดินทางย้ายถิ่นเข้าเยอรมนี และญี่ปุ่น เป็นต้น

จากนั้นเพื่อประโยชน์ในการจัดโครงสร้าง และจัดกลุ่มช่วงชั้นของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จะได้นำวิธีวิทยาว่าด้วย "การสร้างแบบชนิดในอุดมคติ" (ideal type building หรือ Idealtypen-bildung) ตามเทคนิคของ Ute Gerhardt (1986, 1991) ซึ่งพัฒนามาจากแนวความคิดของ Max Weber นั่นคือ การสร้างมโนภาพจากสิ่งที่สังเกตได้ในสังคม เพื่อนำไปศึกษาหรือเปรียบเทียบกับข้อเท็จจริง หรือปรากฏการณ์บางอย่างของสังคม การสร้างต้องยึดหลักเหตุผลและตรรกศาสตร์ โดยวิเคราะห์ข้อเท็จจริงนั้นเป็นส่วนประกอบหรือลักษณะต่างๆ แล้วพิจารณาว่า รูปแบบที่สมบูรณ์ที่สุดจะต้องมีส่วนประกอบสำคัญอย่างไร จากนั้นจึงรวมลักษณะต่างๆ เข้าด้วยกัน สร้างเป็น "แบบชนิดในอุดมคติ"

"การสร้างแบบชนิดในอุดมคติ" นี้ใช้ในการจัดกลุ่มตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูล อิงหลักการสรุปเชิงทฤษฎีจากข้อมูลภาคสนาม (Grounded Theory ของ Graser and Strauss: 1979) ซึ่งเหมาะที่จะใช้กับข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative datas) ในกระบวนการสรุปเชิงทฤษฎีจากข้อมูลภาคสนาม (ดู Glaser 1978:22ff และ Wiedemann 1991: 443ff) จะทำการสรุปวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามที่ได้ ออกมาเป็นแนวคิด (concept) สร้างตัวแปร และจัดกลุ่มเชิงนามธรรม (abstraction) ซึ่งสามารถสรุปย่อให้เห็นข้อมูลทั้งหมดเชิงทฤษฎี โดยพยายามวิเคราะห์ข้อมูลนั้นออกเป็นส่วนประกอบ หรือลักษณะต่างๆ รวบรวมจัดเป็นประเภทกลุ่มต่าง ๆ ให้มากที่สุด จากกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลายจะทำการสรุปหาแก่นกลาง หรือกลุ่มหลักใหญ่ ๆ (main categories) แล้วนำข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งกลุ่มต่าง ๆ ที่สร้างไว้จัดผนวกเข้าตามกลุ่มแกนเหล่านี้ กลุ่มและตัวแปรช่วงชั้นเหล่านี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐาน สำหรับการสร้างกลุ่มตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) และพัฒนาการไปสู่ทฤษฎีที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ในระหว่างที่เก็บข้อมูล จะมีการทำบันทึกภาคสนาม บันทึกความคิด แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับข้อมูลหรือสมมุติฐานที่เกิดขึ้นในระหว่างนั้น รวมทั้งข้อสังเกตต่าง ๆ ในด้านวิธีการเก็บข้อมูล ซึ่งจะสามารถใช้เป็นหลักฐาน หรือข้ออ้างอิงได้สำหรับประเด็นค้นพบต่าง ๆ จากนั้นจะทำการรวบรวมคัดแยกกลุ่มแกนเหล่านี้ เพื่อพัฒนาเป็นแนวคิดทฤษฎี ดังนั้นการอ้างอิงถึงข้อมูลพื้นฐานที่เป็นแหล่งเกิดของกลุ่มแกนจึงสำคัญ เพื่อเชื่อมโยง

ให้เห็นความสัมพันธ์ของความคิด หรือแนวคิด (concept) เหล่านี้ ในการอธิบาย จะบรรยายเฉพาะความคิด หรือ แนวคิดเท่านั้น แต่จะไม่บรรยายเป็นกรณีศึกษา

ผู้วิจัยพัฒนา แนวคิด และกลุ่มต่าง ๆ โดยการอ่านเปรียบเทียบข้อมูลที่สัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นได้ทำการบันทึก ความคิด และ กลุ่มต่างๆ ที่ได้จากข้อมูลเอาไว้ และสรุปหามิติต่างๆของการย้ายถิ่น โดยประเมินจากข้อมูลที่คล้ายกัน หรือเหมือน ๆ กันจัดเป็นกลุ่ม โดยจัดเป็นกลุ่มอย่างหยาบตามระดับเวลา อันได้แก่ ชีวิตก่อนการเดินทาง ขั้นตอนการตัดสินใจ และกระบวนการเดินทางย้ายถิ่น เป็นต้น จากนั้นจะพิจารณาเนื้อหาในข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อีกครั้ง เพื่อสร้างประเด็นที่ละเอียดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆได้อย่างชัดเจน และเป็นตรรกะมากขึ้น แล้วสร้างเป็น “โครงสร้างเชิงทฤษฎี” จากการพิจารณาเปรียบเทียบกรณีศึกษาต่างๆ ซึ่งจะค่อย ๆ แยกย่อย และแยกแยะประเด็นต่าง ๆ มากขึ้น หลังจากนั้นก็จะเปรียบเทียบ “แนวคิด” และ “กลุ่ม” ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น กับข้อค้นพบของงานวิจัยอื่น ๆ

หมายเหตุเกี่ยวกับการอ้างอิงบทสัมภาษณ์

ในการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย เพื่อให้เห็นความคิดเห็นของผู้หญิง จะพยายามอ้างอิงคำพูดของหญิงที่สัมภาษณ์เท่าที่เป็นไปได้ เพื่อปกป้องตัวตนของผู้หญิง จะเปลี่ยนชื่อของผู้หญิงที่สัมภาษณ์ รวมทั้งสถานที่ที่เกี่ยวข้องด้วย ในตอนท้ายของคำบอกเล่าของผู้หญิงที่นำมาอ้างอิงจะแสดงแหล่งที่มาของข้อมูล อันประกอบด้วย ชื่อ หน้า และบรรทัดของเอกสารบันทึกการสัมภาษณ์ เช่น ปานจันทร์: 2/4-9 หมายถึง บทสัมภาษณ์ปานจันทร์ หน้าที่ 2 บรรทัดที่ 4-9 ชื่อต่าง ๆ ที่ให้คือนามสมมุติ หญิงที่สัมภาษณ์ในเยอรมนี ชื่อจะขึ้นต้นด้วยอักษรตัว ป และหญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่น ชื่อจะขึ้นต้นด้วย อักษรตัว จ

การอ้างอิงเอกสาร จะยึดตามหลักสากล แต่สำหรับเอกสารที่ผู้เขียนเป็นคนไทย จะขึ้นต้นด้วยชื่อตัวก่อน ตามวัฒนธรรมนิยมการใช้ชื่อตัวและนามสกุลของไทย

บทที่ 4

การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี และญี่ปุ่น

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด โดยจะแบ่งเป็นสามส่วน ในส่วนแรกจะนำเสนอตัวเลขสถิติเกี่ยวกับคนไทยในประเทศเยอรมนีและประเทศญี่ปุ่น พร้อมชี้ให้เห็นพัฒนาการ และความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นแรงงานหญิงไทย และการย้ายถิ่นที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นของหญิงไทย ส่วนที่สองนำเสนอผลการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์หญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยจะเริ่มจากลักษณะทางประชากรศาสตร์ และภูมิหลังของผู้หญิง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่นนั้น เป็นกระบวนการหนึ่งในขั้นตอนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเป็นกระบวนการ ที่ต่อเนื่องยาวนาน มีหลายช่วงชั้นและเวลา ที่รวมการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศด้วย ดังนั้นในการนำเสนอthisจึงจะเสนอขั้นตอนต่างๆของการย้ายถิ่น ตั้งแต่การเดินทางออกจากท้องถิ่นครั้งแรก การย้ายถิ่นแรงงานครั้งที่สอง จนถึงการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น ในส่วนนี้จะพิจารณาตามขั้นตอนกระบวนการย้ายถิ่น ดังที่ได้กล่าวไว้ในกรอบคิด นั่นคือ ขั้นตอนเริ่มต้นตัดสินใจ กระบวนการเดินทาง และสภาพชีวิตในท้องถิ่นปลายทาง จากข้อมูลที่น่าสนใจทั้งหมดในส่วนที่หนึ่งและสอง รวมทั้งผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จะนำมาประมวลเป็นภาพรวมการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยในส่วนที่สาม

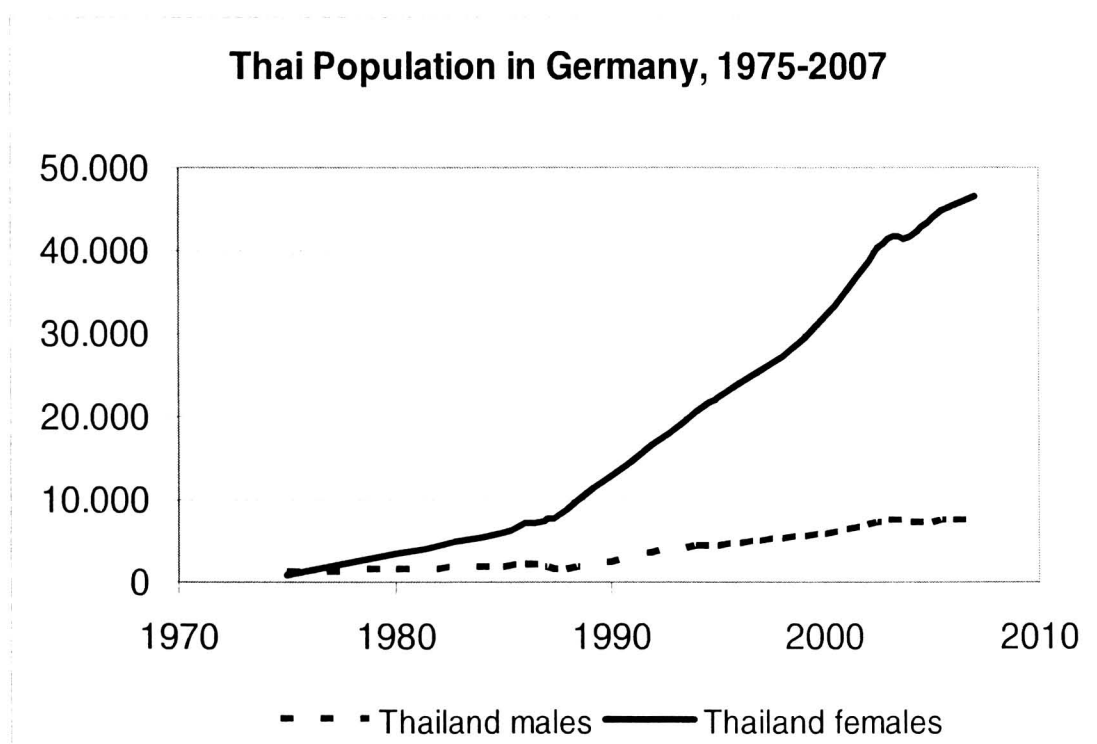
4.1 จำนวนคนไทยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

4.1.1 คนไทยในเยอรมนี

ตัวเลขสถิติของสำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Statistisches Bundesamt หรือ StatBA) แสดงให้เห็นว่ามีข้อมูลตัวเลขเกี่ยวกับคนไทยตั้งแต่ปี 1975 ซึ่งเป็นตัวเลขคนไทยที่พำนักอาศัยอยู่ในเยอรมนี แต่หากพิจารณาตัวเลขในส่วนอื่นจะพบตัวเลขเกี่ยวกับคนไทยตั้งแต่ปี 1960 เป็นต้นมา นั่นคือตัวเลขจำนวนคนไทยที่สมรสกับชาวเยอรมัน (ดู Pataya 2003) แสดงให้เห็นว่าคนไทยก็เป็นชนต่างชาติกลุ่มหนึ่งที่เดินทางเข้ามาพำนักอยู่ในเยอรมนี แต่มีจำนวนไม่มากนัก จนถึงปี 1975 จะมีคนไทยอยู่ประมาณ เกือบ 2000 คนเป็นชายและหญิงเกือบจะเท่าๆกัน (ชาย 1,004 คน หญิง 988 คน ดู Pataya 2003:256) แต่ตั้งแต่ปี 1975 เป็นต้นมาจำนวนคนไทยที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนี และพำนักอยู่ในประเทศนี้มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นทุกปี อย่างต่อเนื่อง คือจาก 1992 ในปี 1975 มาเป็น 10,746 ในปี 1988 และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี 1989 เป็นต้นมา ภายในเวลา 5 ปี จำนวนคนไทยเพิ่มขึ้นถึงสองเท่าตัว คือจาก 13,276 ในปี 1989 มาจนถึง 1995

เพิ่มเป็น 26,675 คน ที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ ในขณะที่จำนวนชาวไทยที่เดินทางเข้ามานั้นมีอัตราเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยและค่อนข้างคงที่ แต่หลังจากปี 1975 เป็นต้นมาจำนวนหญิงไทยที่เดินทางมาเยอรมนีกลับมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากจำนวน 988 คนในปี 1975 เพียงระยะเวลา 5 ปี จำนวนหญิงไทยก็เพิ่มขึ้นถึงสามเท่าตัว คือ เป็น 3,298 ในปี 1980 และตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 80 เป็นต้นมาจนปัจจุบัน ประชากรผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติชาวไทยส่วนใหญ่ในเยอรมนีจะเป็นหญิง (ดู พัทยา 2545) ตัวเลข ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2007 มีประชากรไทยในเยอรมนีทั้งหมด 53,952 คน เป็นชาย 7,514 คน เป็นหญิง 46,438 คน (ดู StatBA 2008) ตัวเลขเหล่านี้เป็นตัวเลขของผู้ที่พำนักอยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งมีได้รวมตัวเลขของผู้ที่แปลงสัญชาติเป็นเยอรมันแล้ว และผู้ที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นหากนับรวมตัวเลขทั้งสองส่วนที่กล่าวถึง จำนวนคนไทยในเยอรมนีอาจจะมากกว่านี้ จากการคาดการณ์ของหน่วยงานที่ทำงานให้ความช่วยเหลือหญิงไทยกล่าวว่าคนไทยในเยอรมนีน่าจะมีจำนวนเกือบหนึ่งแสนคน

แผนภาพที่ 1 ประชากรไทยในเยอรมนี 1975-2007

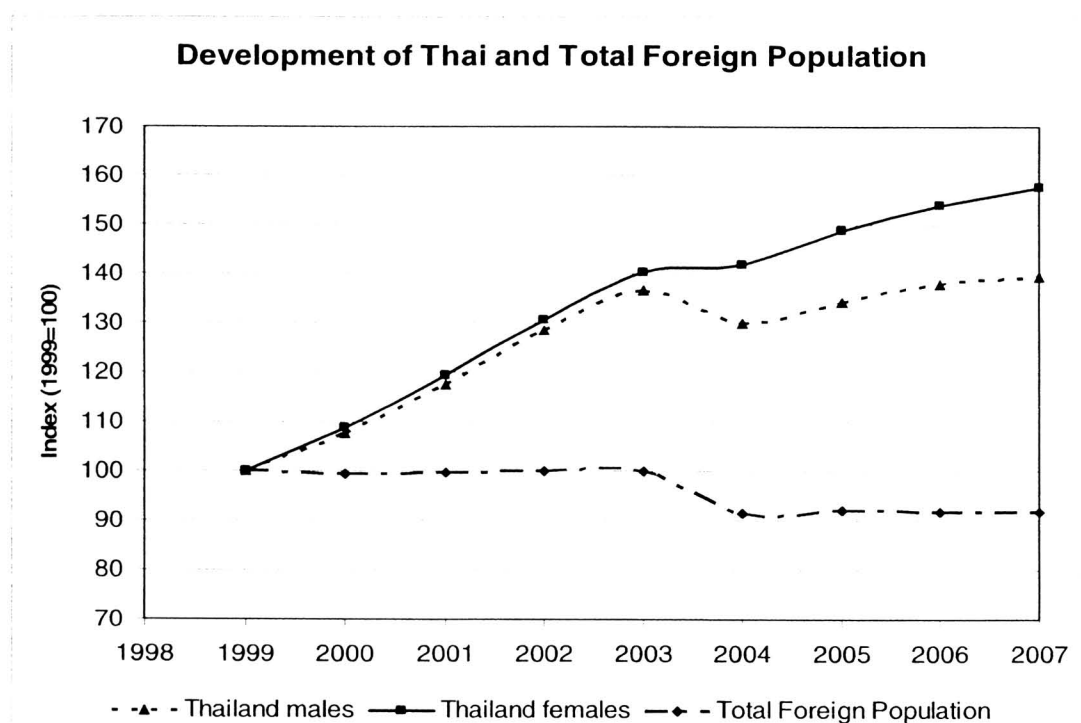
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์ (StatBA 1980-2008)

แผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็น พัฒนาการของจำนวนคนไทยในเยอรมนี ตั้งแต่ปี 1975 จนถึงปัจจุบัน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จำนวนคนไทยเพิ่มขึ้นอย่างมากในปี 1975 และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี และในปี 2007 จะพบว่ามีจำนวนคนไทยมากที่สุด เกือบ 54,000 คน ในแผนภาพได้แสดงจำนวนชายและหญิงไทยแยกกันไว้ ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าประชากรไทยส่วนมากจะเป็น

ผู้หญิง สัดส่วนของหญิงไทยจากปีที่ผ่านมาจะมากกว่าชายไทยประมาณ 6-7 เท่า เมื่อพิจารณา สัดส่วนการเพิ่มขึ้นของเพศชายและเพศหญิง จะพบว่าสัดส่วนการเพิ่มขึ้นจะแตกต่าง จากที่แสดง เป็นตัวเลขไว้ ทั้งนี้เพราะในตัวเลขเหล่านี้จะมีตัวเลขจำนวนเยาวชนทั้ง 2 เพศ อยู่ด้วย ซึ่งจะไม่มีความแตกต่างกันเท่าไรหากเอาตัวเลขจำนวนเยาวชนออกจะเห็นว่าประชากรในเยอรมนีที่เป็นผู้หญิง อาจมีจำนวนมากกว่าเพศชายกว่า 7 เท่า

ในแผนภาพนี้จะเห็นว่ามีจำนวนคนไทยลดลงระหว่างปี 2003 และ 2004 ซึ่งดูเหมือนว่า มีจำนวนคนไทยน้อยลงนั้น ในความเป็นจริงแล้ว สิ่งนี้เป็นเพียงผลของการปรับข้อมูลของสำนักงาน สถิติเท่านั้น ไม่ได้หมายความว่าจำนวนคนไทยลดลงจริงๆ และ ก็ไม่ได้หมายความว่า ในปีดังกล่าว มีคนไทยเดินทางเข้าเยอรมนีน้อยลงกว่าปีอื่น ๆ ด้วย ทั้งนี้ เพราะการปรับตัวเลขนี้ จะเป็นการปรับ เนื่องจากเหตุผลทางด้านการบริหารงานการจัดเก็บข้อมูล ที่ดำเนินการในปีนั้นๆจนถึงปี 2003 คือมีการปรับข้อมูลให้ถูกต้องมากขึ้น

แผนภาพที่ 2 พัฒนาการประชากรไทยในเยอรมนีเปรียบเทียบกับประชากรต่างชาติทั้งหมด

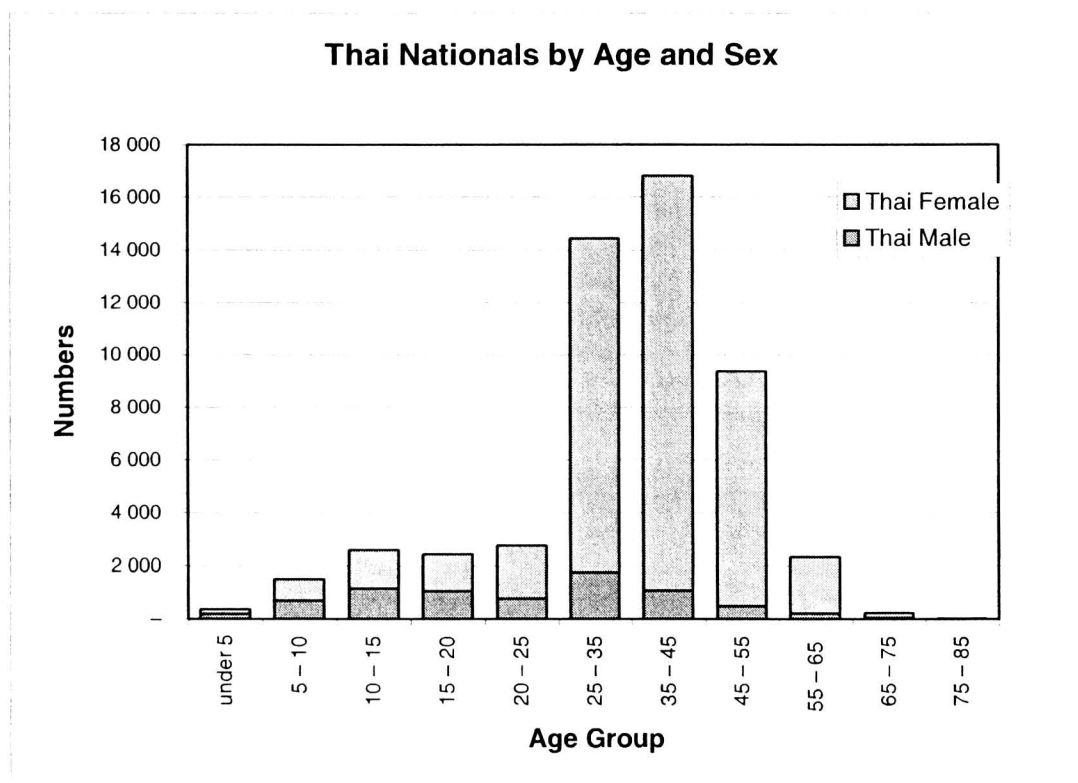

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์ฯ (StatBA 2000-2008)

เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนคนต่างชาติทั้งหมดในเยอรมนี (แผนภาพที่ 2) จะเห็นว่าจำนวนคนต่างชาติที่เพิ่มขึ้นในปีที่ผ่านมา เป็นไปค่อนข้างช้า จะเห็นได้ว่า จำนวนคนต่างชาติตั้งแต่ปี 1999 ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย ทั้งนี้ได้จัดทำ index (อัตราส่วนเอการเปรียบเทียบ) ให้ปี 1999 เป็น 100 และในปีต่อไปกำหนดให้การเปลี่ยนแปลงเป็นจุด จากการปรับข้อมูล ปี 2003 ทำให้เห็นว่า จำนวน

คนต่างชาติจะลดลงในปี 2003 ถึง 2004 แต่จะเห็นได้ชัดเจนว่า จำนวนคนไทยทั้งชาย และหญิง ในช่วงเวลานี้กลับเพิ่มมากขึ้น จาก index 138 หรือ 154

แผนภาพที่ 3 ประชากรไทยในเยอรมนีแบ่งตามเพศ และอายุ

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์ฯ (StatBA 2007)

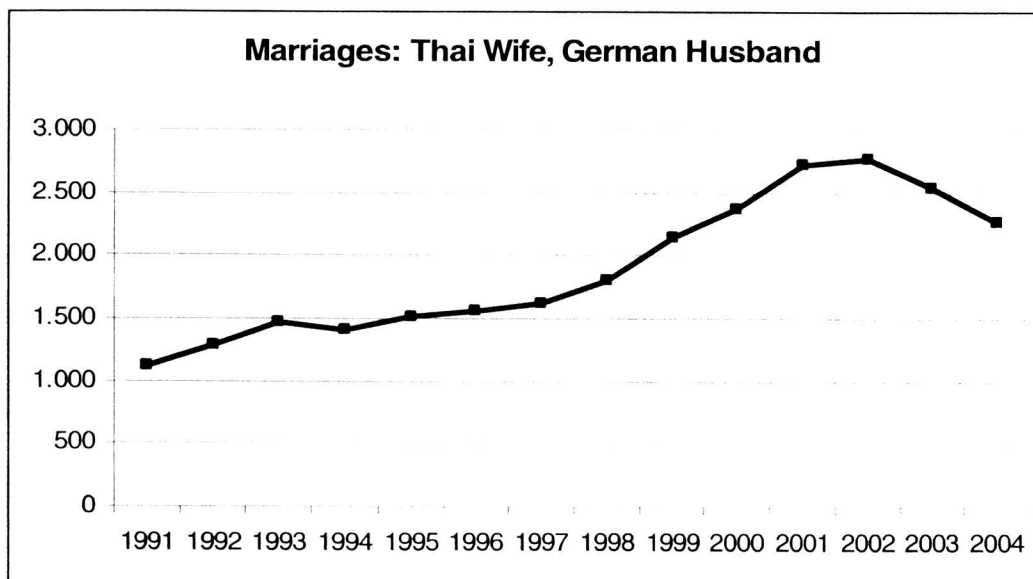
แผนภาพที่ 3 แสดงให้เห็นจำนวนประชากรไทยจำแนกตามช่วงอายุ และ ตามเพศ ดังที่เห็นในแผนภาพ เพศชายและหญิงในช่วงชั้นอายุจนถึง 25 ปี จะมีจำนวนค่อนข้างเท่ากันจะแตกต่างกันอยู่น้อยมาก ตัวเลขตรงนี้แสดงอายุของเยาวชนที่จะมีจำนวนเพศหญิงและชายเท่าๆกัน แต่ในช่วงอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป จะเห็นได้ชัดเจนว่าจำนวนคนไทยที่เป็นหญิงจะมีจำนวนมากกว่ามาก

ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ ในกลุ่มของผู้หญิงไทย จะพบว่ากว่า 75% ของจำนวนผู้หญิงไทยทั้งหมดมีอายุอยู่ระหว่าง 25 และ 55 ปี และเห็นได้อย่างชัดเจนว่าในช่วงอายุนี้นจำนวนคนไทยที่เป็นหญิงจะมีจำนวนมากกว่าชายไทยมาก สัดส่วนของหญิงไทยที่อายุระหว่าง 55-65 ปี จะมีจำนวนน้อยมาก

ในทางตรงกันข้ามการกระจายของตัวเลขจำนวนผู้ชายไทย จะเห็นว่าค่อนข้างจะอยู่ในกลุ่มที่มีอายุน้อย ในที่นี้จะเห็นว่า กลุ่มผู้ชายไทยจำนวนมากจะเป็นบุตรที่เดินทางติดตามมารดาไทยที่เดินทางมาสมรสกับชายเยอรมัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชายไทยที่อายุระหว่าง 10 - 20 ปีจะมีเป็น

จำนวนมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ไม่มีแหล่งข้อมูลที่สามารถจะให้จำนวนของเยาวชนที่เป็นบุตรที่ติดตามมารดาได้ ซึ่งจะทำให้เห็นข้อมูลชัดเจนยิ่งขึ้น

แผนภาพที่ 4 การสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมัน

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์ฯ (StatBA 2006)

แผนภาพที่ 4 แสดงพัฒนาการของการสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมันในประเทศเยอรมนี ตั้งแต่ปี 1991 จริงๆแล้วตัวเลขการสมรสระหว่างคนไทยกับคนเยอรมัน มีบันทึกไว้ตั้งแต่ก่อนปี 1975 (เปรียบเทียบ Pataya 2003) แต่ในช่วงนั้นจนถึงปี 1989 จำนวนการสมรสระหว่างคนสองสัญชาติมีจำนวนไม่ถึง 1,000 ต่อปี ตั้งแต่ปี 1990 เป็นต้นมาจำนวนการสมรสจะเพิ่มขึ้นมากกว่า 1,000 ต่อปี และตามแผนภาพ จำนวนสูงสุดจะอยู่ที่ปี 2002 ในปีนี้มีคนไทยแต่งงานกับคนเยอรมัน 2,728 หลังจากปีนี้แล้ว ตัวเลขจะลดลง เหตุผลอาจเป็นเพราะว่า การเดินทางเข้ามาแต่งงานในเยอรมนีมีความลำบากมากขึ้น ด้วยทางการเยอรมันออกกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดมากขึ้น อีกประการหนึ่ง ตัวเลขนี้เป็นตัวเลขของคู่สมรสที่ทำการจดทะเบียนสมรสในสำนักทะเบียนในประเทศเยอรมนี แต่จะไม่รวมตัวเลขของคู่สมรสที่จดทะเบียนในประเทศไทย หรือประเทศอื่น ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่า การจดทะเบียนสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมันในเยอรมนีจะลดลง แต่จำนวนการแต่งงานระหว่างบุคคลสองชาติอาจไม่ลดลง ด้วยไปจดทะเบียนที่ประเทศอื่น เช่น เดนมาร์ก ซึ่งมีเงื่อนไขการแต่งงานที่ไม่ยุ่งยากนัก เป็นต้น

อนึ่งเมื่อเดือนสิงหาคม 2007 ที่ผ่านมา ทางกรเยอรมันได้ออกกฎใหม่สำหรับผู้ที่จะขอวีซ่าแต่งงาน (ในฐานะคู่หมั้น) หรือติดตามคู่สมรส นั่นคือ ผู้ที่จะขอวีซ่าประเภทดังกล่าวจะต้องเรียนภาษาเยอรมันเป็นเวลา 200 ชั่วโมง และต้องสอบให้ผ่านการทดสอบด้วย เงื่อนไขนี้เป็นปัญหา

อันหนึ่งที่มีผลทำให้การเดินทางเข้าประเทศเยอรมนีด้วยวีซ่าดังกล่าวลดลง จากข้อมูลเกี่ยวกับการออกวีซ่าของทางราชการเยอรมัน พบว่ามีเพียง 52% ของผู้ยื่นคำร้องขอวีซ่าชนิดนี้เท่านั้นที่ผ่านการทดสอบ (Migration and Bevölkerung 2008) นั่นก็คือมีประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ขอวีซ่าเท่านั้นที่จะได้วีซ่าและสามารถเดินทางเข้าเยอรมนีได้

เมื่อเปรียบเทียบแผนภาพที่ 1 และ 4 จะพบว่า รูปแบบการเพิ่มขึ้นคนไทย จะคล้ายกับรูปแบบการเพิ่มขึ้นของการสมรสระหว่างคนไทยกับเยอรมัน

จากตัวเลขสถิติโดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การเดินทางเข้ามาเยอรมนีของคนไทย ยังมีประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ยาวนานนัก เมื่อเปรียบเทียบกับคนต่างชาติอื่นๆ นั่นคือเริ่มต้นจริงๆ ในช่วงทศวรรษที่ 70 ประมาณ ปี 1975 ซึ่งเป็นปีที่จำนวนคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิงไทย เริ่มเพิ่มมากขึ้น และก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทุกปี ทำให้เห็นได้ว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติของคนไทยมาเยอรมนีเป็นการย้ายถิ่นของผู้หญิง พร้อมๆ กับการเพิ่มขึ้นของหญิงไทย การเพิ่มขึ้นของการสมรสระหว่างหญิงไทยและชายเยอรมันก็เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ในช่วงเวลา 5 - 6 ปีที่ผ่านมา หญิงไทยติดอันดับ 1 ใน 5 ของหญิงต่างชาติที่ชายเยอรมันทำการสมรสด้วย ทั้ง 2 ปรากฏการณ์นี้ ทำให้การเดินทางเข้ามาของหญิงไทยมีลักษณะเฉพาะที่เรียกกันว่า "เดินทางย้ายถิ่นเข้ามาเพื่อการสมรส" หรือ marriage migration (ดู Pataya 2003)

นอกจากนี้ตัวเลขสถิติที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่า มีเยาวชนไทยพำนักอยู่ในเยอรมนีเป็นจำนวนไม่น้อยประมาณเกือบ 10% ของจำนวนคนไทยทั้งหมด เยาวชนเหล่านี้คือเยาวชนที่เดินทางติดตามมารดาไทยมาอยู่ในเยอรมนี สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยได้ก่อให้เกิด การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทยอีกด้วย

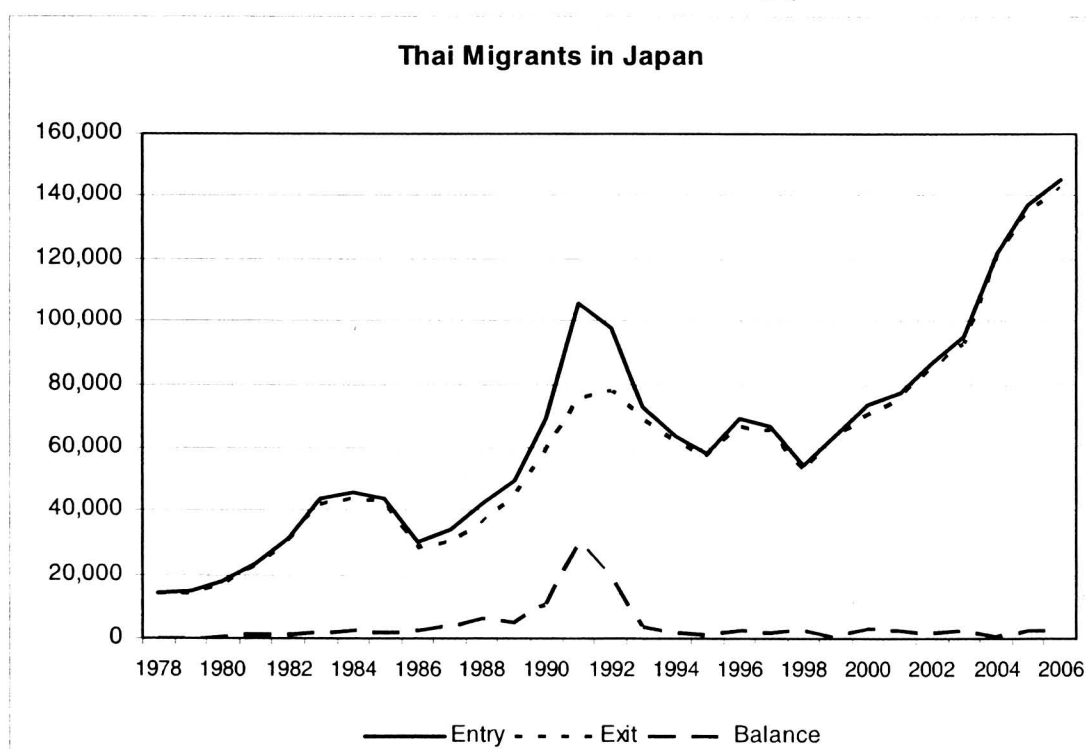
4.1.2 คนไทยในญี่ปุ่น

การย้ายถิ่นแรงงานไทยไปยังประเทศญี่ปุ่น เริ่มต้นเมื่อประมาณ ปี 2522 เมื่อสาขาบริษัทข้ามชาติญี่ปุ่นในประเทศไทย ได้รับอนุญาตให้ส่งคนงานไทยไปฝึกงานยังบริษัทแม่ในประเทศญี่ปุ่น (วิจิตร ระวีวงศ์ และ ภาวนา พัฒนศรี 2540: 26) และควบคู่ไปกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาตินี้ ประมาณปี 2525 การเดินทางไปญี่ปุ่นเพื่อค่าบริการทางเพศของหญิงไทยก็เกิดขึ้น ต่างกับในประเทศเยอรมนี สถิติตัวเลขเกี่ยวกับคนไทยในญี่ปุ่นไม่มีรายงานไว้อย่างชัดเจน ตัวเลขทางการที่มีจะเป็นตัวเลขของจำนวนคนไทยที่เดินทางเข้าประเทศและออกนอกประเทศ ดังนั้นตัวเลขของคนไทยที่พำนักอยู่ในญี่ปุ่นจึงต้องคำนวณจากตัวเลขเหล่านี้

จากสถิติที่จัดเก็บโดยกระทรวงยุติธรรมของญี่ปุ่นแสดงให้เห็นว่า ตัวเลขการเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นของคนไทยนั้นค่อนข้างจะไม่สม่ำเสมอ นั่นคือจากปี 1980 ถึง 1989 จำนวนคนไทยที่เดินทางเข้าญี่ปุ่นจะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอและสูงถึง กว่า 100,000 คนในช่วงปี 1991 เมื่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นพัฒนาถึงขีดสุด และจากนั้นอีก 5 ปี จำนวนคนไทยที่เดินทางเข้าญี่ปุ่นก็จะลดลงเกือบครึ่ง

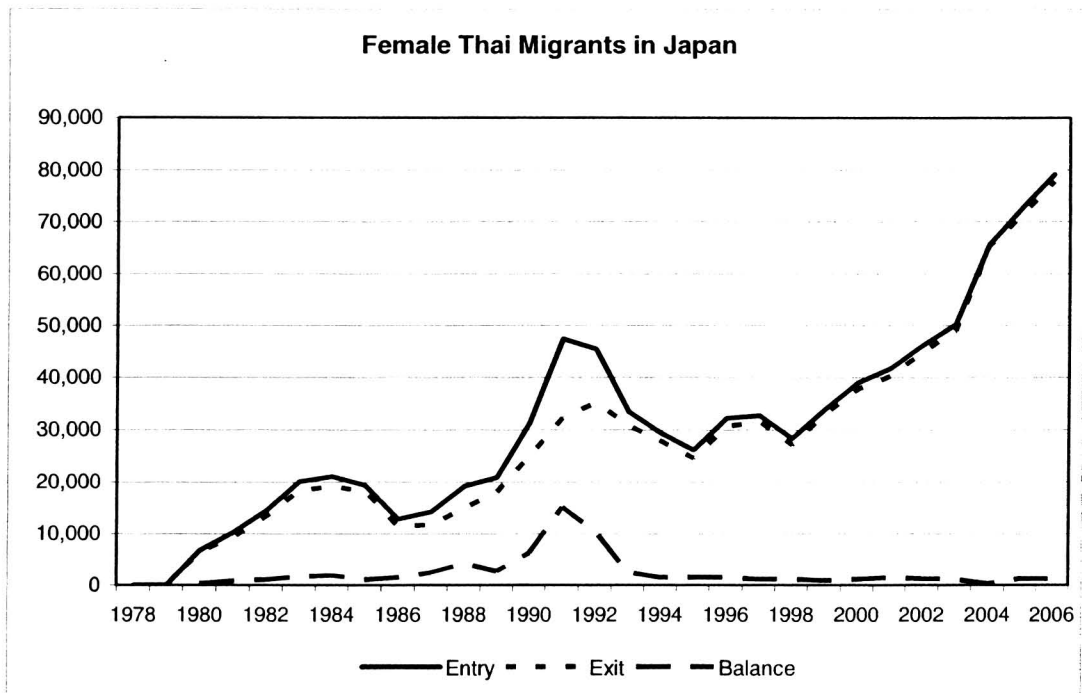
หากพิจารณาในแง่เพศสภาพ (gender) จะพบว่าตั้งแต่ปี 1980 จนถึง 1987 จำนวนชายไทยที่เดินทางเข้าญี่ปุ่นและเดินทางออกจะมากกว่าผู้หญิงเล็กน้อย แต่ตั้งแต่ ปี 1988 เป็นต้นไปผู้หญิงไทยทั้งที่เดินทางเข้ามาและออกจากญี่ปุ่นจะมากกว่าผู้ชาย โดยสรุปอาจจะกล่าวได้ว่า อัตราการเคลื่อนย้ายประชากรชายจะสูงกว่าผู้หญิงแต่ผู้หญิงไทยจะอยู่ญี่ปุ่นนานกว่าผู้ชาย อย่างไรก็ตามตัวเลขดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวเลขทางการ จากข้อมูลของ NGOs ที่กล่าวว่าในปัจจุบันพบว่ามีลักลอบเข้ามาอย่างผิดกฎหมายของคนไทยเป็นจำนวนไม่น้อยและตัวเลขเหล่านี้ไม่ได้รวมอยู่ในสถิติของทางการ ดังนั้นตัวเลขที่แท้จริงของคนไทยที่เดินทางเข้ามาญี่ปุ่นจึงน่าจะมากกว่านี้

แผนภาพที่ 5 ประชากรไทยในประเทศญี่ปุ่น

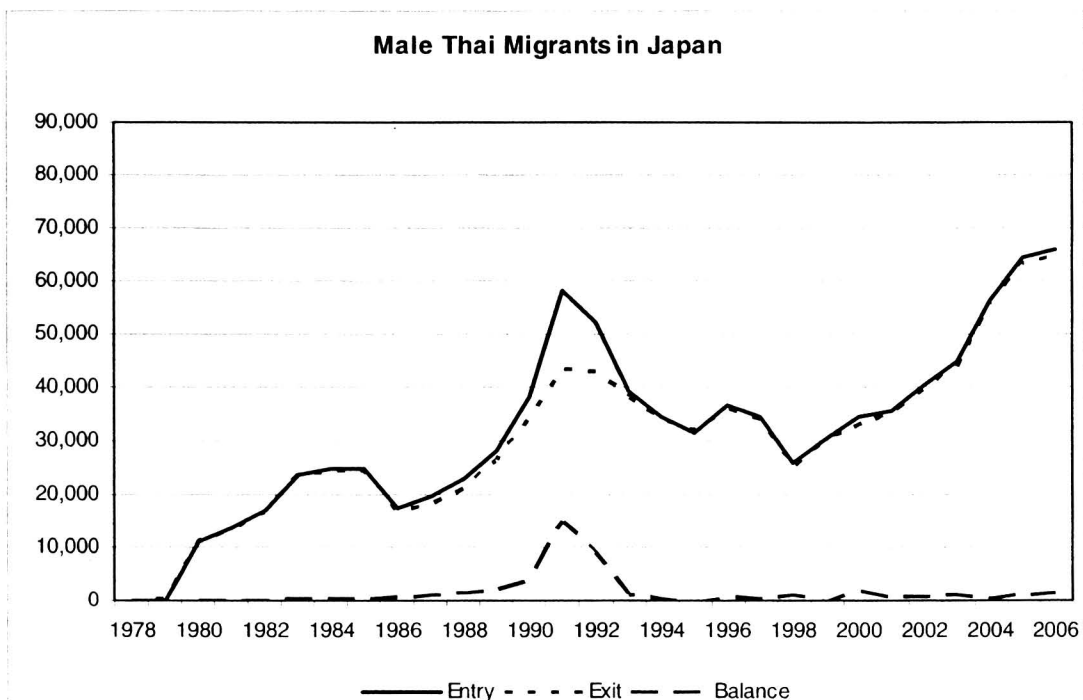
ที่มา : Ministry of Justice, Annual Report of Statistics on Legal Migrants, 1981-2008

แผนภาพที่ 6 ประชากรหญิงไทยในประเทศญี่ปุ่น

ที่มา : Ministry of Justice, Annual Report of Statistics on Legal Migrants, 1981-2008

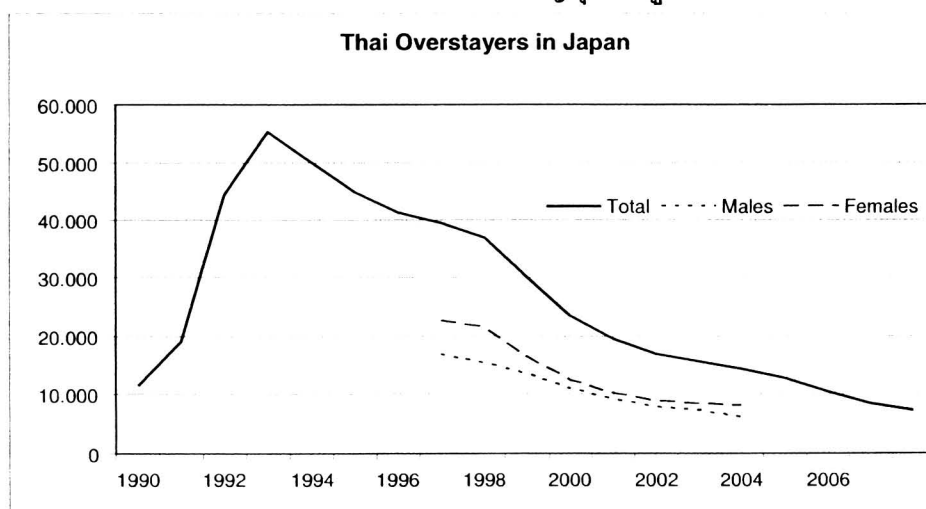
แผนภาพที่ 7 ประชากรชายไทยในประเทศญี่ปุ่น

ที่มา : Ministry of Justice, Annual Report of Statistics on Legal Migrants, 1981-2008

เมื่อพิจารณาตัวเลขของการเดินทางเข้ามาและออกจากประเทศญี่ปุ่นของคนไทยพบว่า จำนวนคนไทยที่เดินทางออกนอกประเทศนั้นน้อยกว่าจำนวนที่เดินทางเข้ามา และนี่ก็แสดงให้เห็นว่ามีคนไทยจำนวนหนึ่งอยู่เกินกว่าระยะเวลาที่ได้รับอนุญาต (overstay) จากตัวเลขสถิติของ กระทรวงยุติธรรมญี่ปุ่น และสำนักงานแรงงานไทยในญี่ปุ่น จะพบว่าคนไทยที่อยู่เกินระยะเวลาที่วีซ่ากำหนด จะเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (ดูแผนภาพที่ 8)

แผนภาพที่ 8 ประชากรไทยในญี่ปุ่นที่อยู่เกินวีซ่ากำหนด

ที่มา: Immigration Control, Immigration Bureau, Ministry of Justice 2004

รายงานสำนักงานแรงงานไทย กรุงโตเกียว

ตัวเลขในแผนภาพที่ 8² แสดงให้เห็นระหว่างปี 1993-1995 จะมีจำนวนคนไทยที่อยู่เกินวีซ่ามากที่สุด จากนั้นจำนวนผู้อยู่เกินวีซ่าชาวไทยจะลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงปี 2004 จะมีผู้อยู่เกินวีซ่าเพียง หนึ่งในหมื่นกว่าคน และต่ำกว่าหมื่นคนตั้งแต่ปี 2005 แต่ตัวเลขนี้ก็มิได้แสดงว่า จำนวนคนไทยในประเทศญี่ปุ่นจะลดลง เพราะหากพิจารณาจากตัวเลขของคนไทยที่ลงทะเบียนเป็นผู้ที่พำนักในญี่ปุ่น จะพบว่า จำนวนคนไทยที่ลงทะเบียนจะมากขึ้น

ประเทศญี่ปุ่นมีกฎระเบียบให้คนต่างชาติที่พำนักอยู่ในประเทศนานเกินกว่า 90 วันต้องลงทะเบียนกับทางหน่วยราชการท้องถิ่น ในปี 1999 มีคนไทยลงทะเบียนพำนักในญี่ปุ่น 25,253 คน และ 6,760 เป็นชาย อีก 18,493 คนเป็นหญิง ตัวเลขในปี 2007 พบว่า มีคนไทยลงทะเบียนพำนักใน

2

ปี	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
จำนวนรวม	11,523	44,354	55,383	49,992	44,794	41,280	39,513	37,046	30,065	23,503	19,500	16,925	15,693	14,334
ชาย							16,839	15,542	13,552	11,082	9,281	8,020	7,307	6,148
หญิง							22,674	21,504	16,513	12,421	10,219	8,905	8,386	8,186

ที่มา: Immigration Control, Immigration Bureau, Ministry of Justice 2004-2008 และรายงานสำนักงานแรงงานไทย กรุงโตเกียว

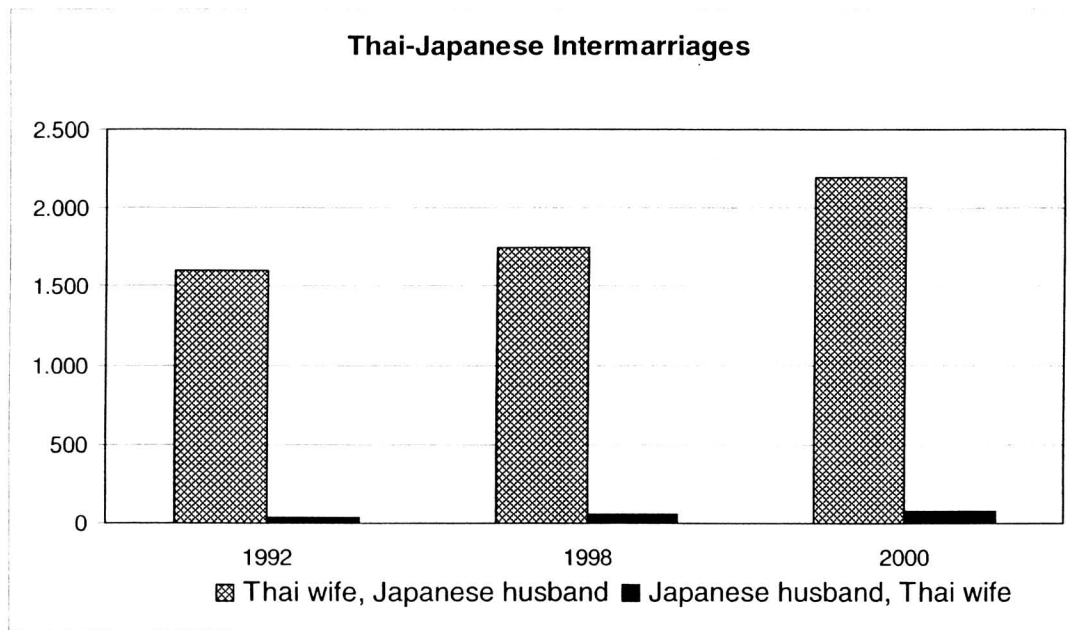
ปี 2005 ถึง 2008 จะมีคนไทยอยู่เกินวีซ่า 12,787 10,352 8,460 และ 7,314 ตามลำดับ

ญี่ปุ่น 41,384 คน และ 11,230 เป็นชาย อีก 30,154 คนเป็นหญิง (Japan Immigration Association 2000, 2008) สำหรับผู้ที่ลงทะเบียนพำนักอยู่ในประเทศญี่ปุ่นนี้ ผู้ที่ไม่มีวีซ่าก็สามารถที่จะลงทะเบียนได้ ดังนั้นตัวเลขนี้จึงเป็นคนไทยที่อยู่อย่างถูกต้องและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่คาดว่าจำนวนผู้ที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องที่ลงทะเบียนน่าจะน้อยกว่า เพราะคนไทยที่อยู่อย่างไม่มีวีซ่ามักมีความหวาดกลัวเจ้าหน้าที่ ดังนั้นจำนวนคนไทยที่แท้จริงที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่น จึงน่าที่จะมีมากกว่านี้ หากรวมผู้ที่อยู่เกินวีซ่ากำหนดที่ไม่ได้มาลงทะเบียน จากการคาดการณ์ขององค์กรที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย และสถานเอกอัครราชทูตไทย จำนวนคนไทยในญี่ปุ่นน่าจะมีเกือบหนึ่งแสนคน

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งสำหรับตัวเลขคนไทยที่ลงทะเบียนพำนักอยู่ในญี่ปุ่นก็คือ ผู้ที่ลงทะเบียนในฐานะคู่สมรสของชาวญี่ปุ่น และผู้ที่ได้สิทธิพำนักถาวร จะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ทศวรรษที่ 90 และหากพิจารณาว่า จำนวนหญิงไทยที่จดทะเบียนพำนักอยู่ในญี่ปุ่นมีมากกว่าจำนวนชายไทยถึง 2-3 เท่าแล้ว (ดูจำนวนตัวเลขข้างต้น) และจากความเป็นจริงที่ว่า ประมาณ 78% ของคู่สมรสข้ามวัฒนธรรมในประเทศญี่ปุ่นจะเป็นคู่สมรสระหว่างชายญี่ปุ่นกับหญิงต่างชาติ (Suzuki 2003:170) รวมทั้งอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างมากของการสมรสระหว่างหญิงไทยกับชายญี่ปุ่นในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (ดูแผนภาพที่ 9) แล้ว อาจกล่าวได้ว่าหญิงไทยส่วนใหญ่ที่พำนักอยู่ในญี่ปุ่นจะเป็นหญิงไทยที่สมรสกับชายญี่ปุ่น อันอาจชี้ให้เห็นแนวโน้มของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติจากประเทศไทยไปประเทศญี่ปุ่นที่จะคล้ายกับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี นั่นคือ การย้ายถิ่นข้ามชาตินี้จะมีรูปแบบเป็น “การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน” หรือ ในกรณีนี้ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปญี่ปุ่นก่อให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน ซึ่งในประเด็นนี้จะได้อธิบายอีกครั้งในส่วนที่ 2

ในจำนวนคนไทยที่ลงทะเบียนพำนักอยู่ในประเทศญี่ปุ่น เมื่อพิจารณาจากกลุ่มอายุจะพบว่า เกือบ 10% ของจำนวนคนไทยที่ลงทะเบียนพำนักอยู่ในญี่ปุ่นจะเป็นกลุ่มที่มีช่วงอายุระหว่าง 0-19 ปี ซึ่งกลุ่มนี้ก็คือ เยาวชนไทยที่เดินทางติดตามมารดาไปอยู่ในประเทศญี่ปุ่นด้วย ซึ่งก็จะคล้ายคลึงกับปรากฏการณ์ในกรณีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนี ที่ปรากฏว่าผลที่ตามมาคือ การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทยนั่นเอง

แผนภาพที่ 9 การสมรสระหว่างชาวไทยและชาวญี่ปุ่น

ที่มา: Suzuki 2003: 176

4.1.3 สรุป

จากตัวเลขสถิติเกี่ยวกับคนไทยทั้งในประเทศญี่ปุ่นและเยอรมนีที่มีอยู่ชี้ให้เห็นว่า จำนวนคนไทยในทั้งสองประเทศน่าจะมียู่ประเทศละเกือบแสนคน และจากตัวเลขที่เพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะจำนวนผู้หญิงไทยในทั้งสองประเทศ ชี้ให้เห็นแนวโน้มว่าการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่นนี้จะเป็นการย้ายถิ่นข้ามชาติของแรงงานหญิงไทย (feminization of migration) นั่นคือ ผู้หญิงจะย้ายถิ่นข้ามชาติเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และการย้ายถิ่นนี้จะยังคงดำเนินอยู่ต่อไป

จากการเพิ่มขึ้นของการสมรสระหว่างชายญี่ปุ่นกับหญิงไทย อาจทำให้เห็นว่า การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นข้ามชาติรูปแบบใหม่นั้นคือ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน และการย้ายถิ่นของเยาวชนที่ติดตามมารดา ทั้งนี้คงจะได้ชี้ให้เห็นชัดในส่วนที่ 2 จะพบว่า แรงงานไทยที่เข้ามาทำงานในญี่ปุ่นมักจะอยู่ เกินวีซ่ากำหนด หรืออยู่อย่างผิดกฎหมายในช่วงแรก หลังจากนั้นระยะเวลาหนึ่ง เมื่อพบชายที่เต็มใจแต่งงานด้วย ก็จะมอบตัวกลับประเทศไทย เพื่อที่จะเดินทางกลับมาใหม่ในฐานะเจ้าสาว และหลังจากนั้นไม่นานก็จะไปปรับบุตรมาอยู่ด้วย

4.2 หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

4.2.1 ภูมิหลังชีวิตของหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น

ภูมิหลังชีวิตที่สำคัญของหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่นที่ทำการสัมภาษณ์ได้แสดงไว้ในตารางที่ 2 และ 3 ตามลำดับ การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับหญิงไทยในทั้งสองประเทศจะเสนอเปรียบเทียบกันไปตามประเด็นต่างๆ

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีส่วนใหญ่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในชนบท คือในภาคอีสาน 13 คน อันได้แก่ อุดรธานี อุบลราชธานี มุกดาหาร สกลนคร หนองคาย ร้อยเอ็ด นครราชสีมา และ อีสานใต้ คือ สุรินทร์ บุรีรัมย์ เป็นต้น และ หญิงไทย 10 คน เกิดในจังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ ลำปาง พะเยา พิษณุโลก เพชรบูรณ์ พิจิตร อุดรดิตถ์ กำแพงเพชร และ นครสวรรค์ เป็นต้น นอกจากนั้นจะเป็นผู้ที่มีถิ่นกำเนิดในภาคกลาง 4 คน ได้แก่ จังหวัด ปทุมธานี อุทัยธานี สุพรรณบุรี และ ราชบุรี หญิงไทยอีก 3 ราย เกิดและเติบโตในภาคใต้ ในจังหวัด พังงา นครศรีธรรมราช และ ตรัง มีเพียง 2 คนที่เกิดในกรุงเทพฯ และอีก 1 คนมีถิ่นกำเนิดในจังหวัดภาคตะวันออกคือ ระยอง

เมื่อพิจารณาตามช่วงเวลาของการเดินทางเข้าเยอรมนี โดยแบ่งเป็นช่วง 10 ปี คือตั้งแต่ปี 1997 จนถึง 2007 หรือแม้แต่จะย้อนไปถึงปี 1977 (เปรียบเทียบงานศึกษาวิจัยชิ้นก่อนของผู้วิจัย Pataya 2003) ก็พบว่า หญิงส่วนใหญ่ที่เดินทางเข้าเยอรมนีจะมีถิ่นกำเนิดในภาคอีสานและภาคเหนือ

ภูมิลำเนาของหญิงไทยที่เดินทางไปญี่ปุ่น จะคล้ายคลึงกับภูมิลำเนาของหญิงไทยที่ไปเยอรมนี นั่นคือ ส่วนใหญ่เป็นหญิงที่มีถิ่นฐานในภาคอีสาน (9 คน) ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี อุดรธานี ขอนแก่น สกลนคร ร้อยเอ็ด สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ นอกจากนั้นจะเป็นหญิงที่มีถิ่นกำเนิดในภาคเหนือ (2 คน) คือ เชียงราย และ อุดรดิตถ์ ในกรุงเทพฯ (3 คน) รวมทั้งภาคกลางจังหวัดสมุทรสาคร (1 คน) และภาคใต้ คือ สงขลา (หาดใหญ่ 1 คน)

เมื่อพิจารณาตามช่วงเวลาของการเดินทางเข้าญี่ปุ่น ก็พบว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา คือตั้งแต่ปี 1997 จนถึง 2007 และช่วงก่อน 1997 (เปรียบเทียบงานศึกษาวิจัยชิ้นก่อนของผู้วิจัย (Pataya 2002) ก็ยังพบว่า หญิงส่วนใหญ่ที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นจะมีถิ่นกำเนิดในภาคอีสานเช่นกัน

ผู้หญิงไทยที่เดินทางเข้ามาเยอรมนีส่วนใหญ่ (22 คน) จะจบการศึกษาระดับประถมศึกษา คือประถมศึกษาปีที่ 4 ปี หรือปีที่ 6 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้หญิงนั้นจะเติบโตในช่วงเวลาของการใช้ระบบการศึกษาไหน รองลงมาจะจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (9 คน) นอกจากนั้นจะจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (2 คน) สายอาชีพระดับ ป.ว.ช.และป.ว.ส. และอนุปริญญา (อย่างละ 1 คน)

และพบว่า มีหญิงที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเดินทางเข้ามาด้วยเยอรมนี (5 คน) เช่นกัน

การที่พบว่า มีผู้จบปริญญาตรีเดินทางเข้ามาเยอรมนีด้วยนั้น จะเป็นตัวชี้หรือไม่ว่า หญิงไทยที่เดินทางออกนอกประเทศมีการศึกษาสูงขึ้น เมื่อพิจารณาตามช่วงเวลาเดินทางเข้าเยอรมนี แล้วพบว่า หญิงกลุ่มนี้เดินทางเข้ามาในช่วงเวลาที่ต่างกัน นั่นคือ มี 3 คน ที่เดินทางเข้ามาเมื่อ 10 กว่าปีที่แล้ว อีก 2 คน เดินทางเข้ามาเมื่อ 4 และ 7 ปีก่อน และหากเปรียบเทียบกับงานศึกษาวิจัยชิ้นก่อน ที่เป็นการศึกษาเมื่อเกือบสิบปีที่แล้ว จะพบว่า ระดับการศึกษาของหญิงไทยที่เดินทางเข้าเยอรมนีส่วนใหญ่ยังเป็นระดับประถมศึกษาเช่นเดิม

ด้านการศึกษาของหญิงไทยที่เดินทางไปญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (5 คน) และตอนปลาย (3 คน) นอกจากนั้นจะจบการศึกษาศาสนาอาชีวะคือ ระดับ ป.ว.ช. และป.ว.ส. (3 คน) ระดับประถมศึกษา (2 คน) และปริญญาตรี (3 คน) เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาเมื่อสิบปีก่อน (Pataya 2002) ซึ่งพบว่าหญิงที่เดินทางมาญี่ปุ่นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่จบการศึกษาระดับประถม อาจมองได้ว่าหญิงไทยที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะมีการศึกษาสูงขึ้น แต่อย่างไรก็ตามผลการศึกษานี้ก็พบว่า ในช่วงปี 1992 ก็มีหญิงที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาเดินทางเข้ามาญี่ปุ่นเช่นกัน

ในด้านอาชีพของผู้หญิงก่อนที่จะเดินทางมาเยอรมนีนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ทำงานค้าบริการทางเพศ (8 คน) และกลุ่มที่ทำงานเป็นพนักงาน (9 คน) อันได้แก่ เป็นพนักงานในบริษัท ทำหน้าที่เสมียน ยาม และพนักงานขายในห้างสรรพสินค้า นอกจากนั้นจะประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างในโรงงาน (3 คน) ลูกจ้างในร้านอาหาร เป็นคนเสิร์ฟ ช่วยงานในครัว (2 คน) และรับจ้างทั่วไป (1 คน) มี 2 คน เคยเป็นครูโรงเรียนเอกชนมาก่อน 3 คน ประกอบอาชีพส่วนตัว คือเปิดร้านซักรีด รับเหมา ทำอาหารส่งตามโรงเรียน และเสริมสวย มีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ยังไม่ได้ทำงานอะไร

อาชีพก่อนการเดินทางของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นนั้น ส่วนใหญ่จะทำงานเป็นพนักงาน คือพนักงานบริษัท (4 คน) พนักงานขายในห้างสรรพสินค้า (1 คน) พนักงานขายในร้านบูติก (1 คน) และในสำนักพิมพ์ (1 คน) นอกจากนั้นจะทำงานส่วนตัว (2 คน) คือเย็บผ้า และ ทำร้านกาแฟ ค้าขาย (1 คน) ช่วยพ่อแม่ทำงานรับเหมาก่อสร้าง เป็นแม่บ้านเลี้ยงหลานให้น้อง และเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยยังไม่ได้ทำงาน อย่างละ 1 คน มีเพียง 2 คน เท่านั้นที่ทำงานในกลุ่มค้าบริการทางเพศ

ในด้านอาชีพก่อนการเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น เมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบในงานศึกษาการเดินทางของหญิงไทยไปประเทศทั้งสองประมาณก่อนปี ค.ศ. 2000 (เปรียบเทียบ Pataya 2002, 2003) จะเห็นว่าแตกต่างกัน นั่นคือในช่วงก่อนปี ค.ศ. 2000 อาจที่จะแบ่งกลุ่มอาชีพก่อนการเดินทางได้เป็นสองกลุ่มอย่างชัดเจนนั่นคือ กลุ่มที่ประกอบอาชีพทั่วไป และกลุ่มที่ค้าบริการทางเพศ

หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนีส่วนใหญ่เคยสมรส (14 คน) หรืออยู่กินกันสามีมารยากับชายไทยมาก่อน (4 คน) แต่ได้หย่าร้างหรือแยกทางกันก่อนที่จะเดินทางมาเยอรมนี หญิงเหล่านี้จะมีบุตรกับสามีไทย และเป็นผู้ที่ต้องดูแลบุตรแต่เพียงผู้เดียว หญิงหลายคน (7 คน) นำบุตรมาอยู่ด้วยในประเทศเยอรมนี

ในกรณีของหญิงไทยในญี่ปุ่นที่ทำการสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะเป็นโสดไม่เคยสมรสมาก่อนที่จะเดินทาง (9 คน) อีกส่วนหนึ่งของหญิงไทยในญี่ปุ่นจะเป็นหญิงที่เคยสมรสกับชายไทยและหย่าร้างแล้วก่อนเดินทางเข้าญี่ปุ่น และเช่นเดียวกับหญิงไทยในเยอรมนี หญิงเหล่านี้จะมีบุตรที่ต้องดูแลเลี้ยง และหญิง (2 คน) นำบุตรจากประเทศไทยมาอยู่ในญี่ปุ่น

ในด้านอายุ หญิงไทยในเยอรมนีที่สัมภาษณ์จะมีอายุ ณ วันที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ระหว่าง 26-35 ปี (16 คน) และ 36-45 ปี (11 คน) นอกจากนี้จะเป็นผู้ที่อายุต่ำกว่า 25 ปี (2 คน) และสูงกว่า 46 (4 คน) หากพิจารณาอายุเมื่อเดินทางเข้าประเทศเยอรมนีจะพบว่าหญิงเหล่านี้จะอายุน้อยกว่านี้ ส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 21-30 ปี (19 คน) และ 31-40 ปี (9 คน) จะมีเพียงส่วนน้อยที่เดินทางเข้ามาเมื่ออายุเกิน 40 (4 คน) และต่ำกว่า 20 (1 คน)

สำหรับหญิงไทยในญี่ปุ่นอายุ ณ วันที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่าง 31-40 ปี (9 คน) และ 41-50 ปี (8 คน) นอกจากนี้จะเป็นผู้ที่อายุต่ำกว่า 35 ปี (4 คน) และสูงกว่า 51 (1 คน) หากพิจารณาอายุเมื่อเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นจะพบว่าหญิงเหล่านี้จะอายุน้อยกว่านี้ ส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 20-30 ปี (11 คน) จะมีเพียงส่วนน้อยที่เดินทางเข้ามาเมื่ออายุเกิน 31 (4 คน) และต่ำกว่า 20 (อายุ 19 ปี 1 คน)

แต่เมื่อเปรียบเทียบกับอายุเมื่อหญิงเหล่านี้เดินทางย้ายถิ่นครั้งแรกอายุน้อยกว่านี้มาก หญิงเหล่านี้จะตั้งถิ่นฐานครั้งแรกเมื่ออายุระหว่าง 15-20 ปี (หญิงไทยในเยอรมนี 20 คน ในญี่ปุ่น 8 คน) และ 21-25 ปี (หญิงไทยในเยอรมนี 8 คน ในญี่ปุ่น 1 คน) สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นครั้งแรกกับการย้ายถิ่นข้ามชาตินั้นมีระยะเวลาห่างกันพอสมควร ดังนั้นหญิงเหล่านี้จึงไม่ใช่ผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ในชีวิตมาก่อน

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะมีญาติ หรือเพื่อน อยู่ในประเทศปลายทางที่ตนเดินทางเข้าไป และเครือข่ายเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเหลือให้ผู้หญิงได้เดินทางข้ามชาติ นอกจากนี้ในถิ่นกำเนิดของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ หรือหมู่บ้านใกล้เคียงจะมีคนที่เดินทางไปขายแรงงานในญี่ปุ่นหรือเดินทางไปแต่งงานกับชาวยุโรป ซึ่งทำให้การย้ายถิ่นข้ามชาติไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด สำหรับหญิงเหล่านี้

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีส่วนใหญ่สมรสกับชายเยอรมัน (21 คน) ในขณะที่

บางส่วนเคยสมรสและหย่าร้างแล้ว (10 คน) ที่เหลือจะเป็นหม้ายและแยกกันอยู่กับสามี (อย่างละ 1 คน) ประมาณครึ่งหนึ่งของหญิงเหล่านี้มีบุตรกับสามีชาวเยอรมัน

หญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะสมรสกับชายญี่ปุ่น (8 คน) บางส่วนจะหย่าร้างแล้ว (2 คน) แยกทางกันอยู่กับสามีซึ่งไม่ได้จดทะเบียนชาวญี่ปุ่น อยู่กินกับชายไทย และอยู่กินกับชาวญี่ปุ่น (อย่างละ 1 คน) หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีบุตรกับชายญี่ปุ่น มีหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นเพียงคนเดียว ที่สมรสกับชายไทยแต่สามีอยู่ประเทศไทย

ประมาณหนึ่งในสามของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนี ไม่ได้ทำงานเป็นเพียงแม่บ้าน (12 คน) สำหรับสองในสามของหญิงไทยในเยอรมนีที่ประกอบอาชีพ ประมาณครึ่งหนึ่งจะทำงานรับจ้างได้แก่ ทำงานโรงงาน ทำความสะอาด ผู้ช่วยพ่อครัว พนักงานขาย และ ทำสวน นอกจากนั้นจะทำงานส่วนตัวอันได้แก่ งานเย็บผ้า งานนวด และ สอนทำอาหาร และทำงานค่าบริการทางเพศ (4 คน)

หญิงไทยในญี่ปุ่นส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานเป็นแม่บ้าน (10 คน) แต่มีแม่บ้านหนึ่งคนที่เปิดร้านสแน็คบาร์³ สำหรับกลุ่มที่ประกอบอาชีพ จะเป็นลูกจ้างในโรงงานทำอาหารลัทธิยนต์ ลูกจ้างในอุตสาหกรรมเกษตรกรรม ลูกจ้างในร้านนวด หรือทำงานรับจ้างมัดผักโดยรับมาทำที่บ้าน และมีบางคนทำงานขายดื่มในร้านสแน็ค มีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่เป็นเจ้าของร้านสแน็ค และค่าบริการทางเพศด้วย

4.2.2 แบบแผนกระบวนการหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

ชีวประวัติของผู้หญิงก่อนที่จะเดินทางเข้ามาในเยอรมนีและญี่ปุ่น แสดงให้เห็นว่าหญิงเหล่านี้มีภูมิลำเนาอยู่ในชนบท และส่วนใหญ่จะเคยมีประสบการณ์การย้ายถิ่นภายในประเทศมาก่อน ซึ่งจะคล้ายกับชีวประวัติหญิงไทยที่ย้ายถิ่นไปยังเยอรมนีและญี่ปุ่นในงานศึกษาก่อนหน้านี้ (พัทยา 2541, Pataya 2002, 2003) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นของผู้หญิงกลุ่มนี้นั้น จึงมีแบบแผนและขบวนการเช่นเดียวกับข้อค้นพบในงานศึกษาก่อนหน้านี้ นั่นก็คือ การย้ายถิ่นข้ามชาตินี้ มักจะมีใช้ขบวนการขั้นตอนเดียว แต่เป็นกระบวนการที่ยาวนานซึ่งครอบคลุมขั้นตอนการย้ายถิ่นภายในประเทศหลายขั้นตอน ซึ่งมักจะมีจุดเริ่มต้นที่หมู่บ้านในชนบท การย้ายถิ่นข้ามชาติจะเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย และเป็นช่วงต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นภายในประเทศ (เปรียบเทียบ พัทยา 2541, Pataya 2002, 2003) ขั้นตอนต่างๆของกระบวนการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นอาจสรุปได้ดังนี้

1. การเริ่มต้นเข้าสู่กระบวนการย้ายถิ่น ผู้หญิงจะละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดเข้าสู่ตัวเมืองซึ่ง

³ สแน็คบาร์ เป็นร้านที่ขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และอาหารเบาๆ มีหญิงสาวคอยบริการชวนแชกดื่ม และบางแห่งยังสามารถซื้อบริการทางเพศจากผู้หญิงได้ โดยพาออกไปที่อื่น

อาจจะเป็นตัวอำเภอหรือจังหวัด บางส่วนมุ่งหน้าเข้าสู่เมืองหลวงเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ เพื่อหา
งานทำหรือศึกษาต่อ หรือบางส่วนก็เดินทางไปสู่แหล่งค้าบริการทางเพศโดยตรงจากหมู่บ้าน

2. จากอำเภอ หรือจังหวัดสู่จังหวัดที่ใหญ่กว่า หรือเคลื่อนย้ายสู่กรุงเทพฯ ด้วยความมุ่งหวังที่
จะได้รายได้ที่ดีกว่า หรือการศึกษาที่สูงขึ้น

3. จากการขายแรงงานสู่การค้าบริการทางเพศ การย้ายถิ่นนี้จะเป็นการย้ายถิ่นไปยังแหล่งที่
เป็นศูนย์กลางการค้าบริการทางเพศ อันได้แก่พัทยา วัฒนพงศ์ และบางจังหวัดภาคใต้ที่เป็นแหล่ง
ท่องเที่ยวของชาวต่างชาติ

4. จากแรงงานหญิงผู้ย้ายถิ่นภายในประเทศไปสู่แรงงานงานข้ามชาติ หรือการค้าบริการทาง
เพศข้ามชาติ

5. และขั้นตอนสุดท้ายการย้ายถิ่นไปยังเยอรมนี และญี่ปุ่น ในกรณีของหญิงไทยที่เกิดและ
เติบโตในกรุงเทพฯ การย้ายถิ่นข้ามชาตินี้จะเป็นขั้นตอนเดียวคือจากกรุงเทพฯ ไปเยอรมนี หรือญี่ปุ่น

4.2.3 การย้ายถิ่นภายในประเทศ: ขั้นตอนก่อนการย้ายถิ่นข้ามชาติ

หญิงไทยที่สัมผัสภาวะทั้งในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่นส่วนใหญ่เคยเดินทางย้ายถิ่น
ภายในประเทศมาก่อน รูปแบบการย้ายถิ่นภายในประเทศของหญิงเหล่านี้มีอยู่ 3 รูปแบบ ซึ่งจะได้
กล่าวถึงในส่วนต่อไป นี้ อันได้แก่ การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษา การย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ และ
การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการย้ายถิ่นแรงงาน จากนั้นจะได้
กล่าวถึงปัจจัยและแรงจูงใจที่ทำให้หญิงเหล่านี้ละทิ้งบ้านเกิด

การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาและการย้ายถิ่นแรงงาน

ตามแบบแผนหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นข้ามชาติ ขั้นตอนแรกคือ การละทิ้งถิ่นกำเนิด ซึ่ง
เหตุผลหนึ่งก็คือ เพื่อศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นไป เส้นทางในการเดินทางมักจะเป็นจากหมู่บ้านสู่ตัว
เมือง อันอาจจะเป็นตัวอำเภอหรือจังหวัด และในบางครั้งก็คือกรุงเทพฯ ซึ่งมีสถาบันการศึกษาที่มี
ชื่อเสียง หญิงที่สัมผัสภาวะมักต้องย้ายออกจากบ้านเกิดเมื่อจบชั้นประถมศึกษา เพื่อไปเรียนต่อชั้น
มัธยมศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากในตัวหมู่บ้านมักจะมีโรงเรียนประถมศึกษาเท่านั้น เมื่อจะเรียนต่อใน
ระดับที่สูงขึ้นจึงต้องไปเรียนในตัวอำเภอ เช่น ประทีป ในตัวจังหวัด เช่นกรณีของประภาที่ต้องไปเข้า
โรงเรียนประจำในจังหวัดอื่น

หญิงหลายคนเมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษา ก็จะย้ายถิ่นอีกครั้งเพื่อเรียนต่อสายอาชีวะ หรือ
มัธยมปลาย ในจังหวัดอื่น ทั้งนี้เนื่องจากมีญาติอยู่ที่นั่น หรือเมื่อต้องการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาก็
จะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพราะเป็นแหล่งมหาวิทยาลัย ดังเช่น จิตติ ซึ่งมีพี่สาวทำงานในกรุงเทพฯ อยู่
แล้ว การไปเรียนต่อมหาวิทยาลัยจึงไม่ใช่เรื่องยากเย็นอะไร

หลังจากจบการศึกษา มักจะมีการย้ายถิ่นอีกรูปแบบหนึ่งเกิดขึ้น นั่นก็คือ ผู้จบการศึกษาเหล่านี้จำเป็นต้องย้ายถิ่นอีกครั้งจากถิ่นที่ตนเองศึกษาอยู่เพื่อที่จะไปรับตำแหน่งงาน หรือไปหางานทำในเมืองที่ตนเองได้ตำแหน่งงาน การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาจึงกลายมาเป็นการย้ายถิ่นแรงงาน และสำหรับหญิงหลายคนแล้ว การย้ายถิ่นแรงงานก็คือการย้ายถิ่นต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นเพื่อศึกษานั้นเอง ตัวอย่างในที่นี้คือ ชีวิตของจันทร์ จันทรา เรียนจบชั้นปวช.สายพานิชยการที่จังหวัดอุบลราชธานี จากนั้นจึงไปอยู่กับญาติเพื่อศึกษาต่อระดับปวส.ที่จังหวัดลพบุรี เมื่อจบปวส.ไม่คิดจะเรียนต่อ แต่เดินทางมาหางานทำในกรุงเทพฯ

การย้ายถิ่นแรงงาน ในความหมายจริง ๆ แล้ว คือการละทิ้งถิ่นฐาน เพื่อหางานทำ สำหรับหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีและญี่ปุ่น แล้ว การย้ายถิ่นแรงงานจะเริ่มโดยการย้ายไปหางานทำในเมืองที่อยู่ใกล้ก่อน ซึ่งอาจเป็นตัวอำเภอหรือจังหวัด จากนั้นอาจจะเดินทางต่อเพื่อหางานที่ดีกว่า หรือให้รายได้ที่มากกว่าในเมืองที่ใหญ่กว่า หรืออาจเป็นกรุงเทพฯ เมื่อย้ายถิ่นแรงงานไปอยู่ในเมืองใหญ่ หรือในกรุงเทพฯ แล้วผู้หญิงมักจะไม่ได้เดินทางย้อนกลับไปทำงานในท้องถิ่นเดิมหรือในเมืองที่เล็กกว่า เพราะโอกาสที่จะได้งานทำที่มีรายได้ดี มักจะรวมอยู่ที่เมืองใหญ่ ๆ หรือในกรุงเทพฯ เท่านั้น

หญิงที่สัมภาษณ์มักจะออกเดินทางเพื่อหางานทำเมื่อเรียนจบชั้นการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือชั้นประถมศึกษา เช่น ปิ่น เกิดและเติบโตในหมู่บ้านในจังหวัดทางภาคกลาง เมื่อเรียนจบประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่ได้เรียนต่อเพราะมีน้องหลายคนต้องส่งเสีย จึงออกมาทำงานร้านเสริมสวยในตัวอำเภอ

หญิงหลายคนไม่ได้เริ่มต้นหางานทำในตัวอำเภอแต่เดินทางเข้าเมืองในตัวจังหวัด จากนั้นจึงเดินทางต่อเพื่อทำงานในกรุงเทพฯ ปรีดาเป็นคนหนึ่งที่มีแบบแผนการย้ายถิ่นแรงงานเช่นนี้ ปรีดาเรียนไม่จบชั้นประถมศึกษา ต้องออกมาทำนาทำไร่ช่วยพ่อแม่ พออายุ 17 ปีจึงไปรับจ้างทำงานบ้านในบ้านเศรษฐีในตัวจังหวัด ทำอยู่หลายปี เจ้านายจึงแนะนำให้มาทำงานลักษณะเดียวกันในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เพราะ “ได้รับค่าจ้างสูงกว่า (ปรีดา: 2/4)”

แต่ก็มีหญิงบางคนที่ไม่ได้เดินทางอ้อมผ่านเมืองเล็กๆ เพื่อหางานทำก่อนที่จะเดินทางต่อไปเมืองใหญ่ แต่เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อหางานทำโดยตรง จุดหมายปลายทางเหล่านี้ผู้หญิงมิได้เลือกอย่างบังเอิญ หากแต่ว่าเธอจะเดินทางไปยังท้องที่นั้นๆ เพราะเธอมีญาติ พี่น้อง หรือเพื่อนทำงานหรือพำนักรออยู่ที่นั่น ปวีณาก็เช่นเดียวกัน “ไปทำงาน ไปหาเงิน ไป กทม. ไปทำงานเป็นแคชเชียร์ (ปวีณา: 2/4-5)” ผู้ที่ชักชวนและช่วยเหลือหาที่ทำงานให้คือญาติคนหนึ่งเดินทางมาทำงานก่อนแล้ว

หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เดินทางออกจากท้องถิ่นในขณะที่ยังอายุน้อยและยังไม่มีคู่ครอง แต่ก็มีหญิงบางส่วนที่ไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มนี้ เพราะเธอเหล่านี้เดินทางย้ายถิ่นหลังจากที่ชีวิตคู่ล้มเหลว แจ่มจันทร์ เรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาเพราะมีน้องหลายคนที่ต้องดูแล ปรีณี ต้องมีสามีตั้งแต่อายุน้อยโดยที่ไม่เต็มใจนัก เมื่อคลอดลูกคนแรก และทนกับชีวิตคู่ไม่ได้จึงตัดสินใจออกมาหางานทำในกรุงเทพฯ คนที่มาชวนคือเพื่อน ซึ่งเดินทางออกจากหมู่บ้านไปด้วยกัน

สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้ละทิ้งถิ่นฐาน

ก่อนที่จะกล่าวถึงสาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงที่สัมภาษณ์ละทิ้งถิ่นฐาน ใคร่อธิบายในที่นี้ว่า แต่ละขั้นตอนของการย้ายถิ่นมักจะเป็นผลมาจากสาเหตุปัจจัยเฉพาะอันหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อทุก ๆ คนเหมือน ๆ กัน แม้ว่าสาเหตุปัจจัยดังกล่าวนี้จะจัดอยู่ในหัวข้อหมวดหมู่เดียวกันก็ตาม ดังเช่น ภายใต้หัวข้อ “สาเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจ” อาจจะมีสาเหตุหลากหลายที่จัดอยู่ในหมวดหมู่นี้ เช่น รายได้ที่ขาดหายไปในการเกษตร หรือ รายได้ที่ดีกว่าเดิม เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ อาจส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่ต่างกัน เช่น เกิดการละทิ้งถิ่นฐาน การเข้าสู่งานค้าบริการทางเพศ หรือ การเข้าร่วมการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ เป็นต้น ซึ่ง น้ำหนักของสาเหตุเหล่านี้จะได้กล่าวอีกครั้งในช่วงต่อไป

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์สามารถสรุปสาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจทิ้งบ้านเกิด ดังนี้

ก. ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ดังที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ในประเทศไทยโอกาสในการที่จะศึกษาในระดับที่สูงกว่าการประถมศึกษา นั้น จะมีอยู่เฉพาะในเขตที่เป็นตัวเมือง เมืองใหญ่ๆ และกรุงเทพฯ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่หญิงที่สัมภาษณ์อยู่ในวัยศึกษา ซึ่งก็คือ ประมาณเมื่อ 20 – 30 ปีที่ผ่านมา โรงเรียนมัธยมประจำตำบลถือเป็นของแปลก การศึกษาระดับมัธยมที่ใกล้ที่สุด จะมีอยู่ในตัวอำเภอเท่านั้น

ข. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ตามทฤษฎีปัจจัยผลักและดึงดูด (Push-Pull-Modell) ซึ่งมีต้นกำเนิดจากงานศึกษาวิจัยของ Ravensteins (1885) สาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่นเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ผลักดันที่ทำให้คนต้องละทิ้งถิ่นฐาน และปัจจัยดึงดูด ที่ทำให้คนเดินทางไปยังท้องถิ่นนั้น ๆ จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยที่ผลักดันและดึงดูดนี้เป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยที่เป็นตัวผลักดันให้ผู้หญิงที่สัมภาษณ์ต้องเดินทางละทิ้งถิ่นฐานก็คือ ความยากจนของครอบครัว ส่วนสิ่งที่ดึงดูดก็คือ โอกาสในการทำงานมีรายได้ที่ดีกว่าในเมือง หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวเกษตรกรรมที่ยากจนในชนบท ซึ่งรายได้จากการเกษตรไม่สามารถพอเพียงเลี้ยงครอบครัวได้ ดังนั้นการย้ายถิ่นของหญิงเหล่านี้ คือการหารายได้มาเสริมให้แก่ครอบครัว เพื่อที่จะให้ครอบครัวสามารถประกอบการเกษตรต่อไปได้

ค. ปัจจัยด้านครอบครัว ในงานศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของหญิงในประเทศไทย Arnold และ Suwanlee พบว่า ชีวิตคู่ที่ล้มเหลวก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจย้ายถิ่น (Arnold/Suwanlee 1984:151) ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ก็ดูจะเป็นจริงในกรณีของหญิงที่สัมภาษณ์บางคน เช่น ประณี ที่ได้กล่าวไปแล้ว รวมทั้งปราณี ซึ่งออกมาทำงานในตัวอำเภอเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ปรานีอยู่กินกับสามีตั้งแต่อายุไม่ถึง 20 ปี สาเหตุที่เธอตัดสินใจออกจากบ้านคือ “อยากมากรุงเทพฯ อยากมีรายได้ดีกว่าที่เป็นอยู่ และหนีสามีที่เจ้าชู้ชอบตบตี (ปรานี: 3/6-7)”

Hugo (1981:203) เสนอสมมุติฐานของความขัดแย้ง ว่า ความขัดแย้งภายในครอบครัว หรือ ในชุมชน ก็เป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่น ในประเด็นนี้ Connell et al. (1976:203) พบว่า ความขัดแย้งภายในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นในประเทศโลกที่สาม จากการศึกษาเขาพบว่า ผู้ที่ย้ายถิ่นมักจะมาจากครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกหลายชีวิต และมักจะเป็น ลูกคนเล็ก สมมุติฐานนี้น่าจะใช้ได้ในกรณีของ ปานจันทร์ เธอเป็นลูกคนที่ 9 ในบรรดาลูกทั้งหมด 12 คนของพ่อแม่ ที่เป็นชาวนายากจน ปานจันทร์อยากเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษา แต่พ่อแม่ไม่สามารถที่จะ ส่งเสียได้ ปานจันทร์ โกรธพ่อแม่จึงหนีไปหางานทำในกรุงเทพฯ เพื่อหารายได้ส่งน้อง ๆ และเรียนต่อ ภาควิชา

การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ

รูปแบบการย้ายถิ่นภายในประเทศอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งถือเป็นรูปแบบพิเศษของการย้ายถิ่น แรงงาน นั่นคือ การย้ายถิ่นเพื่อการค้าบริการทางเพศ เส้นทางการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศนี้มีอยู่ 2 เส้นทางคือ การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศขั้นตอนเดียว และ การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศที่มี หลายขั้นตอน

การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบขั้นตอนเดียว คือ การที่ผู้หญิงเดินทางโดยตรงจาก หมู่บ้านเข้าสู่แหล่งค้าบริการทางเพศ ซึ่งก็คือ พักยา เส้นทางที่จะไปแหล่งค้าบริการนี้ คนที่ขึ้นนำ มักจะเป็นเพื่อน หรือญาติพี่น้อง ที่ทำงานในวงการอาชีพนี้เช่นกัน ปัทมา เป็นคนหนึ่งที่เลือกเส้นทาง นี้ เธออยู่กินฉันทามีภรรยาผู้ชายในหมู่บ้านตั้งแต่อายุยังน้อย เมื่อมีลูกเกิดขึ้นก็มีปัญหากัน “สามี เจ้าชู้ประทุดิน ใจร้าย เห็นหนูเป็นกระสอบซ่อมมวดยประจำ (ปัทมา: 2/5-6)” จึงตัดสินใจ “ไปพักยา กับเพื่อนที่มีปัญหาเหมือนกัน ไปสมัครนักร้องเรียกแขก และนอนกับแขก มีทั้งแขกอินเดีย อาหรับ จีน ญี่ปุ่น (ปัทมา: 2/4)”

โดยทั่วไปในชุมชนมักจะมีหญิงสาวที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศ คนเหล่านี้จะกลับมา เยี่ยมหมู่บ้านพร้อมความมั่งมี หญิงเหล่านี้กลายเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ ที่เป็น ต้นแบบให้หญิงสาวหลายๆคนอยากเอาแบบอย่าง และบ่อยครั้งที่หญิงต้นแบบเหล่านี้เองที่ เป็นผู้ชัก พາ หรือช่วยเหลือบอกเส้นทางแก่ หญิงรุ่นต่อไปที่ต้องการเดินทางเดียวกับเธอ ในกรณีของปัทมาก็ เช่นเดียวกัน “ไปกับเพื่อน เพราะคิดว่าอยู่ก็ไม่มีอะไร มีเพื่อนข้างบ้านคนหนึ่ง เค้าบอกไปทำงาน พักยา โอ้โอเธอใส่ทองหนักไม่ต่ำกว่าสิบบาท สร้างบ้านบังกะโลให้พ่อแม่ เสียหาย ๆ (ปัทมา: 3 /4-5)”

การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบหลายขั้นตอน การเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบหลายขั้นตอนนี้ จะต่างจากการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศแบบขั้นเดียว ตรงที่ว่า การเข้าสู่การค้าบริการฯ แบบนี้เป็น ขั้นตอนต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ขั้นตอนแบบนี้จะเริ่มต้นจากการที่ผู้หญิงลงทะเบียนกับสำนักงานในเขตเมือง อาจเป็นตำรวจอำเภอ หรือตัวจังหวัด แล้วย้ายถิ่นต่อไปสู่เมืองใหญ่ หรือกรุงเทพฯ ผู้หญิงมักจะทำงานอื่น ๆ อยู่ช่วงหนึ่งก่อน จึงเดินทางเข้าสู่การค้าบริการทางเพศ

ผู้หญิงที่สัมภาษณ์หลายคนมักจะเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อทำงานในเมือง หรือเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ เธอมักจะเปลี่ยนงานหลายครั้ง ด้วยความมุ่งหวังที่จะได้รายได้ที่งดงามกว่า แต่เมื่อทำงานไปแล้วระยะหนึ่ง ผู้หญิงก็ต้องยอมรับว่า งานค้าบริการทางเพศสามารถสร้างรายได้ให้ดีที่สุด โดยทั่วไปแล้วผู้หญิงเหล่านี้มักจะมีแควดวงอยู่ในวงการค้าบริการทางเพศนี้ ปิดี ออกจากบ้านเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อหางานทำ “ไปทำงานร้านอาหาร ระบุว่าอยากเป็นนักร้องนะคะ ไปกรุงเทพฯ ไปเสิร์ฟอาหาร (ปิดี: 3/ 5-6)” การเดินทางครั้งแรกนี้ปิดีมาพร้อมกับเพื่อนๆ ทำงานได้ระยะหนึ่ง จึงเดินทางไปพัทยา กับเพื่อนคนเดิมซึ่งรู้เส้นทางในการหางานทำดี “ไปพัทยา ก็ทำงานบาร์อย่างที่รู้จักกัน (ปิดี: 3/ 4-5)”

เส้นทางการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศของปรารมย์ คล้ายคลึงกับเส้นทางของปิดี คือเริ่มต้นจากการย้ายถิ่นแรงงาน จะแตกต่างกันอยู่ที่เพียงที่ว่า หลังจากย้ายถิ่นแรงงาน ปรารมย์มีคู่ครองอยู่กินฉันสามีภรรยา กับแฟนหนุ่ม หลังจากที่มีลูก สามีก็หนีจากไป ปรารมย์มีภาระหนักต้องเลี้ยงน้องและลูก จึงตัดสินใจไปทำงานบาร์

สาเหตุปัจจัยที่เข้าสู่การค้าบริการทางเพศ

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มักจะตั้งจุดมุ่งหมายหรือความหวังอะไรบางอย่าง เมื่อเธอเริ่มต้นการค้าบริการทางเพศ หลายคนตั้งใจที่จะทำอาชีพนี้เพียงระยะหนึ่ง เมื่อได้สิ่งที่หวังก็จะเลิกสาเหตุปัจจัยของการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศ ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสาเหตุปัจจัยเดียวกับการย้ายถิ่นแรงงาน แม้ว่า ในการเข้าสู่การค้าบริการฯ แบบขั้นตอนนี้จะมีจุดเริ่มต้นจากหมู่บ้านเช่นเดียวกัน ดังนั้นในส่วนนี้จึงจะกล่าวถึงสาเหตุปัจจัยในการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศดังนี้

ก. **ปัจจัยทางเศรษฐกิจ** ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงเลือกที่จะประกอบอาชีพนี้ทั้งที่ถือเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริม สำหรับผู้ที่มีรายได้น้อย และต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูครอบครัวเพียงคนเดียว การค้าบริการทางเพศนับเป็นช่องทางที่นำมาสู่รายได้ที่มากที่สุด กลุ่มนี้คือกลุ่มที่มีอาชีพหลักอยู่แล้วเพียงแต่ทำงานค้าบริการทางเพศเสริมเท่านั้น ปรานี คือหนึ่งในกลุ่มนี้ ปรานีมีงานประจำเป็นพนักงานขายของในห้างสรรพสินค้า เธอบอกว่า “จากการทำงานในห้างสรรพสินค้า ความรู้หน่อย เงินเดือนน้อย แทบไม่พอกิน ต้องหารายได้พิเศษจากการไปทำงานอาบอบนวดในตอนกลางคืนเป็น

บางครั้ง (ปราณี: 3/ 5-6)" ช่องทางในการเข้าสู่งานนี้คือ เพื่อนที่ทำงานในห้างเดียวกัน ซึ่งก็มีปัญหาค่ายๆกัน

ข. การเลียนแบบตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ในหมู่บ้านต้นทางของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ และหมู่บ้านใกล้เคียง จะมีรูปแบบของหญิงสาวที่ประสบผลสำเร็จในเชิงเศรษฐกิจ จากการไปทำงานค้าบริการทางเพศในพัทยา ดังเช่นคำกล่าวของปัทมาข้างต้น และส่วนหนึ่งก็ได้แต่งงานกับ "ฝรั่ง" ฐานะดี ได้ให้การช่วยเหลือ ส่งเสียครอบครัว และหญิงที่สัมภาษณ์เองส่วนใหญ่ก็มีญาติหรือพี่สาว น้องสาว หรือ เพื่อนสมรสกับชาวเยอรมัน หรือญี่ปุ่น และดูเหมือนจะทำให้ครอบครัวมั่งมีขึ้น ภาพเหล่านี้คือ รูปจำลองในฝัน ที่หญิงสาวอยากที่จะเลียนแบบ ดังที่สะท้อนในคำกล่าวของปิติ "ไปหาจับผู้ชายทำสามีคะ (ปิติ: 3/6-7)"

แต่การดำรงอยู่ของรูปแบบในฝันนี้ ก็มักจะเกิดขึ้นมาพร้อมกับปัจจัยอื่น เช่น รายได้ที่ไม่เพียงพอเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ รูปแบบในฝันนี้ มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

ค. ปัญหาครอบครัว ในงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ โสเภณีในประเทศไทย ของ Wathinee/Guest (1994) พบว่า หญิงค้าบริการทางเพศและหมอนวดส่วนใหญ่ที่ทำการสัมภาษณ์ เคยสมรสหรืออยู่กินฉันสามีภรรยากับชายไทยมาก่อน หญิงเหล่านี้เข้าสู่งานค้าบริการทางเพศ เมื่อความสัมพันธ์และชีวิตสมรสสิ้นสุดลง เธอเลือกที่จะค้าบริการทางเพศเพราะเป็นงานที่ทำรายได้ให้มากกว่า และมากพอที่เธอจะเลี้ยงดูลูก และในบางราย รวมถึงพ่อแม่ด้วย ซึ่งสาเหตุปัจจัยนี้ก็จะจริงเช่นกันในกรณีหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีและญี่ปุ่น ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ ปารามย์

สำหรับจารุณี ปัจจัยที่ผลักดันให้เธอเข้าสู่การค้าบริการทางเพศ ก็อาจถือว่าอยู่ในปัจจัยปัญหาครอบครัวก็ได้ ทั้งนี้ จารุณีเล่าว่า "ชีวิตไม่อบอุ่น พ่อแม่ไม่มี ไม่เคยอยู่กับแม่ ไม่เคยเจอพ่อ อยู่กับก๋ง และมีน้ำสาวที่รัก มีป้าที่อยู่ญี่ปุ่นส่งเสีย พอน้ำมีแฟนก็เลยหนีออกจากบ้าน (จารุณี :1/ 8-9)"

นอกจากนี้ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้หญิงสามารถก้าวสู่การค้าบริการทางเพศได้ก็คือ เครือข่าย นั่นคือผู้หญิงมักจะมีเพื่อน หรือ ญาติ ที่พัวพันอยู่กับธุรกิจนี้

4.2.4 การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องที่เว้นช่วงเวลาห่างช่วงหนึ่ง ของการย้ายถิ่นแรงงานจากชนบทสู่เมือง หลังจากที่ผู้หญิงเดินทางออกจากหมู่บ้าน ก็จะไ้ทำงานในเมืองจุดหมายปลายทาง และจะพำนัก อยู่ที่นั่นเป็นระยะเวลาหนึ่งอาจเป็นเวลาหลายปี ก่อนที่จะตัดสินใจย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ แบบแผนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของ ปรีดา ปรีศนา ปริม และ ปานจันทร์ ก็เป็นเช่นนั้น ที่สำคัญในประเด็นนี้ก็คือ แบบแผนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาตินี้จะไม่มี ความ

แตกต่างกันไม่ว่าจะมีจุดเริ่มต้นที่ไหน เพียงแต่อาจจะมีความแตกต่างกันไปบ้างตามประสบการณ์ชีวิตการย้ายถิ่นฐานของผู้หญิงเท่านั้น ปริศนาเดินทางไปทำงานเป็นแม่บ้านในซาอุดีอาระเบีย ในขณะที่ปริม และ ปรีดา ไปทำงานเป็นคนรับใช้ในฮ่องกง และปานจันทร์ เดินทางไปค้าบริการทางเพศในประเทศญี่ปุ่น

นอกจากรูปแบบหลายขั้นตอนแล้ว จะมีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติแบบขั้นตอนเดียว นั่นคือการเดินทางไปทำงานในต่างประเทศโดยตรง โดยไม่มีประสบการณ์การย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ซึ่งในกรณีของการศึกษาวิจัยนี้ เป็นหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ซึ่งเกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ จารุณี เดินทางไปค้าบริการทางเพศที่มาเลเซีย และฮ่องกง

หญิงที่สัมภาษณ์เดินทางไปเป็นแรงงานข้ามชาติ ด้วยเหตุผลต่างๆกัน ซึ่งสาเหตุปัจจัยเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ต่างไปจาก สาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศมากนัก สำหรับหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติ ก็คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ แต่ในที่นี้มีปัญหาความยากจน หรือ มีรายได้ไม่เพียงพอ เหมือนกับสาเหตุปัจจัยของการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ แต่เป็นความหวังที่จะยกระดับสภาพทางเศรษฐกิจ นั่นคือ “ต้องการที่จะมีรายได้สูงๆ (ปริศนา: 3/ 6-7)” หรือต้องการที่จะได้เงินจำนวนมากเพื่อที่จะนำไปช่วยเหลือครอบครัวที่มีหนี้สิน ดังเช่น ปานจันทร์ แต่สำหรับปรีดา นอกจากต้องการที่จะได้เงินเยอะๆ แล้ว ยัง”อยากไปเมืองนอก (ปรีดา: 4/ 5-6)” ทั้งนี้เพราะการ “ไปเมืองนอก” นั้น จะมีแค่ขั้นหนึ่งในสังคมเท่านั้นที่สามารถไปได้ ดังนั้นสิ่งนี้จึงเป็นสิ่งที่ชนชั้นกลางระดับล่างและชนชั้นล่างให้คุณค่ามาก เพราะอาจนำมาซึ่ง “หน้าตาทางสังคม”

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ย้ายถิ่นข้ามชาติได้คือ ช่องทางและโอกาส ซึ่งก็คือ เครือข่ายทางสังคมนั่นเอง หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ มักจะมีคนรู้จักหรือ เพื่อน ที่รู้หนทาง ที่สามารถช่วยจัดการเกี่ยวกับการเดินทางได้ จารุณี ทำงานเป็นหมอนวด และแขกประจำคนหนึ่งก็คือ “บอส” ที่จัดหาผู้หญิงไปทำงานค้าบริการทางเพศในต่างประเทศ ปานจันทร์พักอยู่ในอพาร์ทเมนต์ และมีคนรู้จักในที่พักนั้นที่รู้จักนายหน้าจัดหาผู้หญิงไปญี่ปุ่น

4.2.5 การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่นนี้ ตามแบบแผนกระบวนการหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นข้ามชาติ อาจถือเป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศขั้นตอนสุดท้าย หรือในกรณีของหญิงบางคนอาจเป็นขั้นตอนสุดท้ายชั่วคราว เพราะอาจจะมีการย้ายถิ่นต่อเนื่องได้อีกก็เป็นได้ ดังที่เคยกล่าวไว้ในกรอบแนวคิดการศึกษานี้ ในบทนี้จะได้นำเสนอข้อมูลตามขั้นตอนกระบวนการในการย้ายถิ่น อันได้แก่ (1) ขั้นตอนเริ่มต้นตัดสินใจเดินทาง ซึ่งจะกล่าวถึง

สาเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจ (2) กระบวนการย้ายถิ่น และ (3) สภาพชีวิตในท้องถิ่นปลายทาง รวมทั้งปัญหาที่ประสบ

ในตอนต้นนี้ เพื่อที่จะให้เห็นภาพที่ต่อเนื่องจากแบบแผนหลายขั้นตอนของการย้ายถิ่นที่นำเสนอมาแต่ต้น จะกล่าวถึงแบบแผนต่างๆในการเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่นโดย คร่าวๆดังนี้

จากข้อมูลชีวประวัติของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์สามารถที่จะแบ่งแบบแผนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงเหล่านี้ได้เป็น 3 แบบแผนคือ

การย้ายถิ่นแบบขั้นตอนเดียว ซึ่งก็คือการเดินทางโดยตรงจากถิ่นกำเนิดข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่นโดยไม่เคยมีประสบการณ์การย้ายถิ่นภายในประเทศมาก่อน สำหรับหญิงที่สัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะเป็นหญิงที่เกิดและเติบโตในกรุงเทพฯที่ย้ายถิ่นด้วยแบบแผนนี้ เช่น ประทีป จรรยา ปรียา จิราภา เป็นต้น แต่ก็มีหญิงอีกส่วนหนึ่งที่มีแบบแผนการเดินทางข้ามชาติแบบขั้นตอนเดียว นั่นคือ ในกรณีของ จุลี และ จุไร ซึ่งเกิดและเติบโต ทำงาน และมีครอบครัว ในจังหวัดอุดรธานี และสุรินทร์ตามลำดับ ดังนั้นผลการค้นพบนี้จึงเสริมการค้นพบในการศึกษาชิ้นก่อน ที่พบว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติแบบขั้นตอนเดียวนี้ จะเป็นแบบแผนการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงที่มีถิ่นกำเนิดในกรุงเทพฯเท่านั้น (เปรียบเทียบ พัทยา 2541, Pataya 2002, 2003)

จากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศสู่การย้ายถิ่นข้ามชาติ จากข้อมูลพบว่า การย้ายถิ่นแบบแผนนี้ซึ่งมักจะพบค่อนข้างบ่อยมาก เป็น ขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ เพียงแต่ระยะเวลาจากขั้นตอนการย้ายถิ่นภายในประเทศครั้งสุดท้าย กับการเริ่มต้นการย้ายถิ่นข้ามชาติทั้งช่วงห่างกันพอสมควร บางครั้งก็เป็นเวลาหลายปี หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะแต่งงานหรือมีคู่ครองหลังจากที่จากบ้านเกิดเพื่อหางานทำ การตัดสินใจที่จะเดินทางข้ามชาติมักเกิดขึ้นเมื่อการสมรสหรือชีวิตคู่ล้มเหลว เช่น แจ่มจันทร์ จริญญา ปราณี่ เป็นต้น

หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนหนึ่งที่แบบแผนการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นอาจจัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ก็คือกลุ่มที่ เคยไปทำงานในต่างประเทศหลังจากที่ย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ อันได้แก่ ปรีศนา ปริม และปรีดา

จะมีเพียงปารัตีเท่านั้นที่เคยย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาต่อ จากประถมศึกษา จนถึงระดับมหาวิทยาลัย แต่ยังไม่ได้ทำงาน เนื่องจากหางานไม่ได้ จึงตัดสินใจมาหาคู่ที่เยอรมนี

จากการย้ายถิ่นเข้าสู่การค้าบริการทางเพศภายในประเทศ สู่การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ หญิงที่สัมภาษณ์ส่วนหนึ่ง เคยทำงานค้าบริการทางเพศมาก่อน ก่อนที่จะเดินทางไปเยอรมนี และ

ญี่ปุ่น การเดินทางไปทั้งสองประเทศของหญิงกลุ่มนี้ ค่อนข้างที่จะต่างกันในด้านวัตถุประสงค์ และรูปแบบของการเดินทาง ในขณะที่หญิงส่วนใหญ่ที่เดินทางไปเยอรมนี จะเป็นการเดินทางไปเพื่อสร้างครอบครัว หรือ กล่าวง่าย ๆ คือ การแต่งงานกับชายต่างชาติ ซึ่งเคยเป็นลูกค้ามาก่อน เช่น ปิติ ปรารมย์ ปภาดา ปรณี และ ปิ่น เป็นต้น แต่สำหรับกลุ่มที่เดินทางไปญี่ปุ่น จะมีความตั้งใจที่ไปค้าบริการทางเพศเพื่อสร้างฐานะ เช่น จรียา เป็นต้น

ในกลุ่มนี้ หญิงที่ทำการสัมภาษณ์บางคนเคยไปค้าบริการทางเพศในต่างประเทศมาก่อนที่จะไปค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่น เช่น จารุณี ที่เคยไปทำงานที่มาเลเซีย และ ฮ่องกง เป็นต้น สำหรับ ปานจันทร์นั้น ก่อนที่จะเดินทางไปค้าบริการทางเพศที่เยอรมนี เคยไปค้าบริการทางเพศที่ประเทศญี่ปุ่น ดังนั้น ประสบการณ์ชีวิตของปานจันทร์จึงสะท้อนประสบการณ์เปรียบเทียบของหญิงบริการทางเพศในญี่ปุ่นและเยอรมนีได้อย่างชัดเจน

ขั้นตอนเริ่มต้นตัดสินใจเดินทาง

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงขั้นตอนแรกในการเดินทางย้ายถิ่น นั่นคือ เมื่อเริ่มต้นตัดสินใจ ในการตัดสินใจ ย่อมต้องมีเงื่อนไข ปัจจัยที่ทำให้ต้องตัดสินใจ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ก. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ในที่มีทั้งปัญหาความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ และความคาดหวังต่อสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้น

ปัญหาความเดือดร้อนดังกล่าวที่ชัดเจน คือ ภาระหนี้สิน จุไร ติดการพนันทำให้มีหนี้สินมากมาย หนทางเพียงที่เธอเห็นคือการเดินทางไปทำงานค้าบริการทางเพศ เพื่อนำเงินมาใช้หนี้ เธอมีอยู่ การเดินทางเข้าเยอรมนีของปานจันทร์ และ ปราณนา ก็เพราะมีหนี้สินเช่นกัน ปานจันทร์เดินทางไปค้าบริการทางเพศครั้งแรกในญี่ปุ่น ทำงานได้เกือบสองปีจึงมอบตัวเดินทางกลับมาเดินเรื่องเอกสารเพื่อนำไปแต่งงานกับแฟนชาวญี่ปุ่น การเดินเรื่องใช้เวลานานกว่าปี และไม่สำเร็จ แฟนชาวญี่ปุ่นไม่รอ ปานจันทร์เดินทางไปญี่ปุ่นไม่ได้ ค่าใช้จ่ายในการเดินเรื่องและกินอยู่เกือบล้านบาท ปานจันทร์จึงตัดสินใจไปค้าบริการที่เยอรมนี ปานเงินเดินทางไปค้าบริการทางเพศที่เยอรมนี แต่ทำงานยังใช้แท็กซี่ไม่หมด ก็ถูกจับ หนี้สินของพ่อแม่ รวมทั้งหนี้สินที่นำไปจ่ายค่าแท็กซี่ยังไม่หมด เธอจึงตัดสินใจเดินทางอีกครั้ง

ภาระหนี้สิน อีกอย่างหนึ่งที่เป็นสาเหตุให้หญิงไทยที่สัมภาษณ์เดินทางข้ามชาติ ก็คือ หนี้สินของครอบครัว ปานจันทร์ ตัดสินใจตกลงรับคำชวนของนายหน้าไปค้าบริการทางเพศที่ญี่ปุ่น เพราะต้องการที่จะช่วยถ่วงหนี้ให้กับพ่อ “พ่อเป็นหนี้สินมาก เพราะพี่ชายเอาเงินไปซาลู ใช้กันไม่หมดจนถึงรุ่นหนู หากจะเอาแต่ตัวเองก็ได้สบายดี แต่คิดถึงทางบ้าน จะเอาเงินมาใช้หนี้ให้พ่อ ตอนไปแม่ตายแล้วเหลือแต่พ่ออยากให้พ่อได้สบาย (ปานจันทร์: 1/10-11)” ปานเงิน และ จอมใจ ตัดสินใจย้ายถิ่น

ข้ามชาติก็เพราะต้องการใช้หนี้ที่พ่อแม่ต้องไปกู้เพื่อเอามาทำนา จอมใจตัดสินใจแต่งงานกับชายญี่ปุ่น ในขณะที่ปานเงินไปค่าบริการทางเพศในเยอรมนี

สาเหตุจูงใจที่ทำให้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ตัดสินใจ ซึ่งอาจจัดอยู่ในความเดือดร้อนเชิงเศรษฐกิจได้ ก็คือ “ต้องการหนีความยากจน (ปริศนา: 4/ 4-5)” และ “ไม่อยากจน เห็นความลำบากของแม่ ก็เลยอยากมาทำงาน พ่อเสียไม่เหลืออะไรไว้ให้ (จริยา:1/8)”

ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความคาดหวังต่อสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ความหวังของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ก็คือ งานที่มีรายได้มากขึ้น เนื่องจากรายได้ที่มีอยู่ไม่พอกับการเลี้ยงดูครอบครัว “ตั้งใจเต็มที่ที่จะมาทำงาน เมืองไทยลำบาก ตัดผ้า ทำผมเงินไม่พอใช้ เพราะส่งเสียพ่อแม่พี่น้องอีก 8 คน (แจ่มจันทร์: 1/27-28)” “อยากไปทำงานในเยอรมนี อยากมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม ทำงานได้เงินมากกว่าเดิม (ปราถนา:4/8-9)” หลาย ๆ คนตั้งใจที่จะมาทำงานเพื่อเก็บเงินสร้างตัว หรือ ต้องการหาเงินส่งเสียทางบ้านโดยเฉพาะต้องการส่งเสียให้ลูก “อยู่ไทยทำงานรายได้ไม่ดี มาที่นี่หวังว่าจะได้เงินก้อน (จุลี: 2/10-11)” “อยากทำงานหาเงินเพราะลูกกำลังจะจบม.หก อยากเรียนต่อมหาวิทยาลัย (ปาน: 3/5-6)”

แต่ก็มีหญิงที่สัมภาษณ์บางคนที่ไม่ได้เดือดร้อน หรือต้องส่งเสียครอบครัว แต่ก็ต้องการเงินเพียงเพื่อให้ได้ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย “ตอนนั้นเรียนอยู่.....ฯ ฟุ่มเฟือยอยากได้รถยนต์ คิดว่ามาทำงานไม่นาน บอกบอกว่ามาแค่หนึ่งเดือนก็ได้เงินแล้ว (จิราภา: 1 /4-5)”

ข. *ต้องการแต่งงานสร้างครอบครัว* หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนหนึ่ง เดินทางเข้าเยอรมนีด้วยความตั้งใจที่จะแต่งงานกับชายเยอรมัน “ญาติชวนมาเที่ยวเพื่อหาสามี ... อยากได้สามีเยอรมัน อยากมีครอบครัว (ปริดา: 4/ 5-9)” บางคน เพราะคิดว่าตนเองอายุมากแล้วสมควรที่จะมีครอบครัว เช่น ปองจิต เป็นต้น

หญิงที่สัมภาษณ์หลายคนเข้าเยอรมนีและญี่ปุ่นในฐานะเจ้าสาวหรือภรรยา สำหรับกลุ่มที่เดินทางเข้าเยอรมนีมักจะเป็นกลุ่มหญิงที่เคยประกอบการค้าบริการทางเพศมาก่อน หรือทำงานในโรงแรม หรือร้านอาหาร หรือร้านตัดผม ในแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินิยม สำหรับหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ที่ญี่ปุ่น มักจะเป็นหญิงที่รู้จักสามีชาวญี่ปุ่นผ่านสำนักงานจัดหา คู่ ทั้งที่เป็นในรูปธุรกิจแบบบริษัท และที่เป็นลักษณะส่วนตัว หญิงเหล่านี้มีความหวังที่จะฝากชีวิตไว้กับสามี “คิดว่าสามีคงจะดูแลได้เพราะอายุมากแล้ว คิดว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว (จริงใจ: 1/ 27-28)”

ปัจจัยที่สำคัญอีกอันหนึ่งที่ส่งเสริมการตัดสินใจแต่งงานและเดินทางข้ามชาติ ก็คือ ความน่าเชื่อถือของคนที่ชวน โดยเฉพาะเมื่อเป็นญาติ และที่สำคัญคือตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จของคู่สมรสข้ามชาติ “คิดว่าอาเป็นผู้ใหญ่รองจากพ่อ คงคิดว่าดีแล้ว และที่เห็นคุณอา แก่ก็มีความสุข ไปรับลูกไปอยู่ด้วยที่เยอรมัน ก็เห็นว่าไม่มีอะไร (ปวีณา: 4/6-7)” “คิดว่าสามีแก่แล้วคงเลี้ยงเราได้ และ

หนูก็ขาดคนเห็นใจ ขาดคนรัก ขาดความอบอุ่น และคิดว่าคนที่มาเยอรมันจะต้องสบายดีกันทุกคน (ปริม: 4/6-7)".

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนการตัดสินใจแต่งงานและเดินทางข้ามชาติของหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ โดยเฉพาะหญิงที่เดินทางไปญี่ปุ่นก็คือ ลูก นั่นคือความห่วงใยอนาคตของลูก "ตอนที่แฟนมาจับก็ไม่ได้คิดอะไร ไม่คิดว่าจะมาขอแต่งงาน เขาบอกว่าเด็กผู้ชายไม่มีพ่อไม่ดี ตอนที่มาขอแต่งงาน ก็ถูกใจแต่ไม่ได้รัก แต่เห็นเขาเป็นห่วงลูก ห่วงอนาคตลูกก็เลยแต่งงาน ฐานะก็พอไปได้ คิดว่าคงจะเลี้ยงลูกได้ (จันทร์: 1/ 14-15)" ใจดี อยู่กินกับสามีชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย แต่ไม่ยอมแต่งงานและเดินทางไปอยู่ญี่ปุ่น จนมีลูกจึงยอมแต่งงานและย้ายไปญี่ปุ่น เพราะต้องการให้ลูกเติบโตในญี่ปุ่นด้วยคิดว่าน่าจะดีกว่าในประเทศไทย

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การตัดสินใจแต่งงานกับชายต่างชาติ โดยเฉพาะเยอรมนี หรือญี่ปุ่นนั้น บางครั้งก็แฝงไว้ด้วยเป้าหมายอื่น เช่น โอกาสที่จะได้เงินมาใช้หนี้ "ทำงานห้างสรรพสินค้าได้ 4-5 ปี เห็นแม่ทำนาแล้วเป็นหนี้ ทำงานอยู่กรุงเทพฯ รายได้ไม่สามารถช่วยแม่ได้ คิดว่าหากแต่งงานกับคนญี่ปุ่น อาจได้สินสอดมาให้แม่ใช้หนี้ (จอมใจ: 1/9-10)" หรือ โอกาสในการทำงาน "ชีวิตที่เมืองไทยหางานทำไม่ได้ ก็คิดมาหาเลี้ยงชีพที่นี่ อีกอย่างมีพี่สาวอยู่ Hamburg (ปาราดิ: 4/6-7)"

ค. ปัญหาครอบครัว Zlotnik (1995:265) กล่าวว่า สำหรับผู้หญิงแล้ว การย้ายถิ่นมักเกี่ยวข้องกับ ความล้มเหลวของชีวิตคู่ ทั้งนี้เพราะว่า หญิงที่แยกทางกับคู่ครองหรือหย่ามักจะย้ายถิ่นฐานมากกว่าหญิงที่มีชีวิตคู่ที่ราบรื่น จากข้อมูลที่สัมภาษณ์พบว่า หญิงที่ย้ายถิ่นข้ามชาติไปญี่ปุ่นและเยอรมนีนั้น มักจะเป็นผู้ที่ประสบความล้มเหลวในชีวิตคู่ สาเหตุส่วนใหญ่มักจะเนื่องมาจากสามีไปมีหญิงอื่น และทิ้งร้างให้ต้องรับผิดชอบดูแลลูกแต่เพียงผู้เดียว หญิงหลายคนต้องการใช้การย้ายถิ่นเป็นการหนีปัญหา "คิดสั้นๆ เพราะสามีมีหญิงใหม่ ไม่อยากอยู่ (จันทร์:3/19)" แต่ในขณะเดียวกันก็มีความหวังด้วยว่า การย้ายถิ่นอาจเป็นหนทางให้สามารถหารายได้ได้มากขึ้น "เลิกกับแฟนคนไทย ต้องรับผิดชอบลูกๆหลายคน หากินไม่พอใช้ ไม่รู้ว่าตัวเองจะประกอบอาชีพอะไรดี ทำอะไรก็ล้มเหลวหาทางออกให้ตัวเองไม่ได้ ไม่รู้จะทำอะไรดี (ประเพ็ญ:5/4-5)" "ตอนนั้นเศรษฐกิจแย่ กิจการที่ช่วยที่บ้านมีปัญหา พอมีคนชวนมาญี่ปุ่น มาล้างจาน บอกเงินดี จึงสนใจ มาญี่ปุ่นต้องการหนีสามีด้วย หนีมาเลย มาแล้วสภาพก็ดีกว่ากินศอกกินเช่า (จรรยา:1/20-25)"

ง. ชีวิตที่ดีกว่า หญิงที่ทำการสัมภาษณ์หลายคน ต้องการที่จะมี "ชีวิตที่ดีกว่าเดิม" หรือ "มีอนาคตที่ดี" และ ต้องการที่จะ "พ้น" สภาพที่เป็นอยู่ในประเทศไทย อาจเป็นด้วยว่าเธอมองไม่เห็นโอกาส หรือความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์หากยังคงอยู่ในประเทศไทย และมองว่า การย้ายถิ่นอาจเป็นทางเลือกหนึ่ง แม้จะเป็นการเสี่ยงก็ตาม "ดีกว่ากินเกลืออยู่ที่โน้น อยู่ในเมืองไทย

ต้องหาเข้ากินค่า อยู่ในไทยต้องประเคนให้สามีไทย มีส่วยก็ต้องเอาไปขาย คิดว่ามาอยู่กับคนต่างชาติจะสบาย เคยเข้าใจกับคนไทยมาก่อน น้าแนะนำว่าอยู่ทำไมกับผัวไทยไปเอาผัวต่างชาติดีกว่า หากมาแล้วอาจมีอะไรดีขึ้น (ใจใส: 2/4-6) “อยากมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม มาเสี่ยงโชค (ปราณี:4/3-4)”

จ. โอกาสทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงชีวิต ภายใต้สมมุติฐาน bright light ของ May/Skeldon (1977) กล่าวว่า ความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิต เป็นแรงจูงใจอันหนึ่งให้คนย้ายถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากชนบทสู่เมือง ทั้งนี้เนื่องจากโอกาสทางสังคมที่เปิดให้ (Yap 1977, Arnold/Cochrane 1980) หากพิจารณาว่าหญิงที่ทำการสัมภาษณ์มีภูมิลำเนาจากชนบท และเยอรมนีและญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศที่พัฒนาทางอุตสาหกรรมมากกว่าประเทศไทย ย่อมเสนอโอกาสทางสังคมให้มากกว่า ดังนั้นตามแนวคิดนี้ แรงจูงใจที่ทำให้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ตัดสินใจเดินทางน่าจะอยู่ที่โอกาสทางสังคมที่เธอสามารถคาดหวังได้จากการย้ายถิ่นข้ามชาติ จากข้อมูลที่สัมภาษณ์พบว่า หญิงหลายคน อยากมาเห็นสิ่งที่ไม่เคยมีในประเทศไทย เช่น ปางศรี ที่ “อยากเห็นหิมะ” หรือ ป้อมที่ “อยากมาเที่ยว” เป็นต้น บางคนต้องการที่จะมาทดลองชีวิตใหม่ “อยู่เมืองไทยไม่มีอะไร อยากลองเปลี่ยนชีวิตดูว่า อยู่ต่างประเทศจะเป็นอย่างไร และก็ชอบสามีด้วย (แจ่มจิต:1/13-14)” บางคนเห็นการย้ายถิ่นข้ามชาติเป็นโอกาสในการที่จะได้ทำในสิ่งที่ใฝ่ฝัน “ต้องการคนที่สนับสนุนการทำงานด้านศิลปะ ตอนแต่งงานตกลงกันว่าเขาจะต้องสนับสนุนในการทำงานศิลปะ พร้อมส่งเสียครอบครัวที่เมืองไทย (พ่อแม่) เขาตกลง (เจนจิรา:2/5-10)”

ฉ. การเลียนแบบ ความคุ้นเคยกับการย้ายถิ่นข้ามชาติ ในหมู่บ้านที่ผู้หญิงเกิดและเติบโตรวมทั้งในหมู่บ้านใกล้เคียง จะมีหญิงที่เดินทางไปขายแรงงานในต่างประเทศโดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น หรือแต่งงานกับชาวต่างชาติ แล้วกลับมาเยี่ยมบ้านพร้อมความร่ำรวย “ที่หมู่บ้านมาญี่ปุ่นกันเยอะ มาเกือบทุกบ้าน เสียค่าหัวกันเป็นแสน มีหลาย ๆ คนอยู่ Nagano ส่วนใหญ่พวกที่มาค่าหัวมาทำงานโรงงานกัน หรือไม่ก็ทำร้านสเน็ค (แจ่มจิต:5/1-3)” หรือแม้แต่ญาติ หรือเพื่อนสนิทของหญิงที่ถูกสัมภาษณ์เองก็ยังเดินทางไปทำงาน หรือแต่งงานในต่างประเทศ สิ่งเหล่านี้ทำให้การย้ายถิ่นข้ามชาติมิใช่เรื่องแปลกในสังคมหมู่บ้าน และอาจกลายเป็นเรื่องคุ้นเคยสำหรับผู้หญิง เพราะแม้แต่คนใกล้ตัว อย่างพี่ น้อง ป้า หรือ เพื่อนสนิทก็เดินทางข้ามชาติ สิ่งเหล่านี้อาจมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทาง เพราะเห็นแบบอย่างของผู้หญิงเดินทาง และเห็นว่าไม่ใช่เรื่องเลวร้ายอะไร

ความคุ้นเคยนี้ อาจจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ได้ใคร่ครวญ ตรวจสอบ หรือหาข้อมูลเตรียมตัวในการเดินทาง มักจะเชื่อคล้อยตามที่นายหน้าหรือคนชักชวนพูดเกี่ยวกับการทำงาน การแต่งงาน “เพื่อนรุ่นพี่แนะนำให้แต่งกับคนญี่ปุ่น คุยให้ฟังว่าดินะรวยมีเงิน คนแถวบ้านไปญี่ปุ่นกันมาก แต่กับพี่คนนี้มาอย่างถูกต้อง ไม่ต้องเสียค่าหัว (แจ่มจิต:1/5)” นายหน้าไม่ได้หลอก

หรือบอกตรง ๆ ว่าไปทำงานก็กลัวเหมือนกันเรื่อง ยาภูเขา ก็หลายคนมาพูดว่าไม่ต้องกลัวหรือหากว่าไม่ได้ไปทำอะไรผิดใจ เขาก็ไม่ทำ (ปานจันทร์:3/30-31)“

กระบวนการย้ายถิ่น

กระบวนการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น เกิดขึ้นได้เนื่องจากมีเครือข่ายอำนวยความสะดวก ซึ่งในอีกแง่หนึ่งอาจจะเรียกว่าหนทางหรือช่องทางในการเดินทางก็ได้ ในส่วนนี้จะกล่าวถึงหนทางเหล่านี้ดังนี้

1. ชายชาวเยอรมันและญี่ปุ่น ซึ่งก็มักจะเป็นสามี หรือสามีในอนาคต หญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีที่เดินทางด้วยหนทางนี้มักจะเป็นหญิงบริการทางเพศแก่ชายชาวต่างชาติที่ให้บริการแก่ชายเหล่านี้ เช่น ปรีดี ปัทมา และ ปริม เป็นต้น หรือไม่ก็จะเป็นหญิงที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยวโดยทำงานในร้านอาหารหรือในโรงแรม เช่น ปิ่น และ ประพร เป็นต้น ในกรณีของหญิงบริการฯ เธอมักจะเดินทางหรืออยู่ร่วมกับผู้ชายตลอดระยะเวลาการท่องเที่ยวของผู้ชายเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาการท่องเที่ยว ฝ่ายชายมักชอบพอ และชักชวนให้เดินทางไปแต่งงานกับตน ชายหลายคนจะเดินทางมารับอนาคตภรรยาของตนแล้วเดินทางไปพร้อมกัน แต่ในหลายๆคู่ฝ่ายชายจะเดินทางกลับก่อน แล้วจึงส่งตัวเครื่องบินพร้อมเอกสารในการขอวีซ่ามาให้ จากนั้นฝ่ายหญิงจะเดินทางตามไป ในกรณีของหญิงที่ไม่ใช่หญิงบริการฯ มักจะมีการติดต่อกันทางจดหมายหลังจากที่ฝ่ายชายเดินทางกลับไปแล้ว บางครั้งเมื่อตกลงใจที่จะเดินทางไปแต่งงาน ฝ่ายชายจะเดินทางมารับ หรือในบางกรณีก็จะให้ฝ่ายหญิงเดินทางไปโดยออกค่าใช้จ่ายและจัดการด้านเอกสารให้

กรณีหญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่น ก็คล้ายๆกัน เช่น ใจดี พบสามี ขณะทำงานในโรงแรมย่านถนนข้าวสาร แต่ในกรณีของจันทร์ภา จะแตกต่างจากที่กล่าวมาข้างต้น เพราะจันทร์พบสามีขณะที่ตนเองทำงานซึ่งเป็นบริษัทญี่ปุ่น ทำให้มีโอกาสทำความรู้จัก สนิทสนมกัน

อย่างไรก็ดี ข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การเดินทางด้วยช่องทางนี้ ผู้หญิงมักจะต้องอยู่ในแวดวงที่เกี่ยวข้องกับชาวต่างชาติ เช่น อยู่ในแหล่งที่มีชาวต่างชาติ ในหน้าที่การงาน หรือทำงานโดยตรงกับชาวต่างชาติ เป็นต้น นั่นคือ หญิงเหล่านี้ มีโอกาสที่จะได้พบชายต่างชาติ และ ชายต่างชาติก็มีอยู่ในแวดวง ดังนั้นการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างหญิงที่สัมภาษณ์กับสามีชาวเยอรมนีและญี่ปุ่น จึงย่อมเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะ โอกาส และ ภาวะที่มีอยู่พร้อม (chance and availability) นี่เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิด การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม (Char 1977:34-37)

2. สำนักงานจัดหาคู่ ซึ่งเปิดกิจการเป็นบริษัทถูกต้องตามกฎหมาย จากข้อมูลที่ศึกษาวิจัยพบว่า หญิงที่สัมภาษณ์ในประเทศญี่ปุ่น ได้แก่ จริญญา ใจใส และ จิตติ รู้จักและได้แต่งงานกับสามีโดยบริการของสำนักงานจัดหาคู่นี้ ใจใสกล่าวว่าสำนักงานดังกล่าวเป็นสำนักงานท่องเที่ยวและ

จำหน่ายตัวโดยสารเครื่องบินอยู่แถว ๆ สีลม ในตอนที่เธอติดต่อไป ใจใสรู้จักสำนักงานแห่งนี้ก็เพราะเพื่อนร่วมงานในบริษัทที่เธอทำงาน มีนางสาวทำงานอยู่ในสำนักงานจัดหาคน⁴ จึงแนะนำให้ใจใสไปติดต่อสมัครหาคน ใจใสบอกว่า “ตอนนั้นที่นั่นแนะนำไม่ได้คิดอะไรนาน เพราะคนอื่นก็ไปกันเยอะแยะจะต้องกลัวอะไร (ใจใส: 2/13-14)” วิธีการสมัครก็คือ ใจใสจะต้องกรอกข้อความเกี่ยวกับตัวเอง พร้อมให้ที่อยู่ติดต่อเพื่อติดต่อกลับ ประมาณหนึ่งเดือนให้หลังทางบริษัทก็ติดต่อกลับมาว่ามีผู้ชายสนใจ (ใจใส: 1/5-6)” เช่นเดียวกับใจใสส่วนมากผู้หญิงไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย เพราะฝ่ายชายที่ต้องการแต่งงานจะเป็นผู้จ่าย รวมทั้งค่าวีซ่า ค่าใช้จ่ายต่างๆในการเดินทาง กรณีของใจใสสามีจ่ายไปทั้งสิ้นประมาณ 5,000,000 เยน เมื่อเป็นที่ตกลงกันแล้ว เจ้าบ่าวจะเดินทางมาจัดพิธีแต่งงานในประเทศไทย แล้วบินกลับญี่ปุ่นพร้อมเจ้าสาวชาวไทย เมื่อพิจารณาจากปีที่จริงใจ และจิตติ เดินทางเข้าญี่ปุ่นซึ่งเป็นการเดินทางผ่านสำนักงานจัดหาทั้งสองคน จะพบว่า การเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นเพื่อแต่งงานผ่านสำนักงานจัดหาคน มีมาตั้งแต่ ปี 1992 (ปีที่จิตติเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่น และจนถึงปี 2004 (ปีที่จริงใจแต่งงานและเดินทางมาญี่ปุ่น) ก็ยังมีการดำเนินธุรกิจสำนักงานจัดหาคนอยู่

เหตุผลที่ชายญี่ปุ่นหาคนเป็นสาวไทย ใจใสกล่าวว่า “ผู้ชายที่ไปบริษัทจัดหาคน คือ ไม่รู้จักใคร ไม่รู้จะไปหาที่ไหน ในญี่ปุ่นสามีเคยติดต่อกับบริษัท เคยไปดูตัวกันสามครั้ง แต่ผู้หญิงญี่ปุ่นไม่เอารอบครัวสามีเป็นชาวสวน เป็นลูกคนโต อยู่กับพ่อแม่ แต่สามีก็ทำงานบริษัท⁴ (ใจใส: 2/11-12)”

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีไม่มีใครที่เดินทางเข้าเยอรมนีโดยผ่านสำนักงานจัดหาคน

3. นายหน้าที่ทำการค้าขายกับสำนักงานจัดหาคน แต่เป็นไปในลักษณะส่วนตัวมิได้เปิดเป็นบริษัทสำนักงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย นายหน้าเหล่านี้ส่วนมากมักจะเป็นหญิงไทยที่ย้ายถิ่นมาอยู่ก่อน แล้วเห็นว่าการทำธุรกิจนี้ทำกำไรได้งดงามจึงตั้งตัวเป็นนายหน้า หญิงนายหน้านี้จะทำงานประสานกับญาติหรือคนรู้จักในประเทศไทยซึ่งจะทำหน้าที่ติดต่อจัดหาหญิงไทยที่ต้องการเดินทาง ผู้หญิงต้องจ่ายค่านายหน้าให้กับนายหน้านี้ ส่วนค่าใช้จ่ายในการเดินทางนายหน้าจะเรียกเก็บจากชายที่ต้องการแต่งงานรวมทั้งบวกค่านายหน้าไปด้วย สำหรับคนที่ทำหน้าที่จัดหาผู้หญิงในเมืองไทยก็จะได้ “ค่าหัว” คือได้ค่าตอบแทนคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ตามจำนวนของผู้หญิงที่สามารถติดต่อได้ ปราณีรู้จักสามีโดยผ่านนายหน้าประเภทนี้ เสียค่าหัวแก่นายหน้าทั้งสิ้น 200,000 บาท นายหน้าที่ปราณีติดต่อนี้ก็เป็น คนที่รู้จักในละแวกหมู่บ้านนั่นเอง

4. โดยผ่านการชักนำ ชักพา แนะนำของญาติ พี่น้อง เพื่อนสนิท ซึ่งมักจะเป็นหญิงผู้ย้ายถิ่นเช่นกันที่ได้เดินทางไปตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว และรู้รูทาง ในการเดินทางเข้าเยอรมนีและญี่ปุ่นดี

⁴ คุณสมบัติของชายญี่ปุ่นดังที่ใจใสกล่าวถึงนี้ ไม่เป็นที่พึงปรารถนาของสาวญี่ปุ่น เพราะไม่ต้องการที่จะไปเป็นสมาชิกครอบครัวคนสวน และการที่ผู้ชายเป็นลูกคนโตย่อมเป็นที่คาดหวังว่าต้องสืบทอดเจตนารมณ์ครอบครัว (สัมภาษณ์ คุณยุริโกะ ไชโตะ)

เครือข่ายเหล่านี้จะเป็นผู้ให้ข้อมูลต่างๆทำเรื่องรับรองการเดินทางเพื่อการขอวีซ่า รวมทั้งจัดการหาที่พัก ซึ่งโดยมากมักจะเป็นบ้านของตนเอง

ในกรณีหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนี ญาติ พี่น้อง หรือเพื่อนสนิท จะช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเดินทางเพื่อค่าบริการทางเพศ เช่น การเดินทางไปค่าบริการทางเพศครั้งที่สองของ ปานจันทร์ และ ของปรารถนา เป็นต้น ตั้งแต่แนะนำการเดินทางเรื่องเกี่ยวกับเอกสาร เช่น ให้ “ยกเครื่อง” เป็นต้น คือ ให้เปลี่ยนเอกสารที่เกี่ยวกับตนเองทั้งหมด กรณีที่มีปัญหา เพื่อเป็นคนใหม่ในการเดินทางเข้าเยอรมนีอีกครั้ง การช่วยเหลือนี้ รวมถึงการจัดหาผู้ขายเพื่อจ้างแต่งงานเพื่อให้ได้วีซ่า และใบอนุญาตทำงาน ในช่วงก่อนที่กฎหมายว่าด้วยคนต่างด้าวจะประกาศใช้ ตั้งแต่วันที่ 1 ม.ค. 2005 ตามกฎหมายใหม่ การอนุญาตทำงานจะผูกติดอยู่กับสิทธิพำนัก ผู้ใดได้สิทธิพำนักก็สามารถทำงานได้ และในทางกลับกันด้วย นอกจากนี้ยังแนะนำแหล่งทำงานด้วย เพราะ เครือข่ายที่สามารถช่วยเหลือในการเดินทางเพื่อค่าบริการทางเพศนี้มักจะเป็นผู้ที่เคยประกอบการค้าบริการฯ มาก่อน หรือยังประกอบอยู่ หรือกลายเป็นผู้ประกอบการเอง

นอกจากงานค่าบริการทางเพศแล้ว เครือข่ายที่เป็นญาติ หรือเพื่อนสนิท ยังอำนวยความสะดวกในการหางานอื่นที่ไม่ใช่งานค่าบริการทางเพศด้วย ดังกรณีของ ปาน ที่มีน้องชายทำงานเป็นพ่อครัวในร้านอาหารไทยในเยอรมนี น้องชายเป็นคนช่วยเหลือจัดการให้ปานเดินทางมา และให้ทำงานเป็นผู้ช่วยพ่อครัวในร้านที่ตนเองทำงานอยู่ รวมทั้งช่วยลงหนังสือพิมพ์ประกาศหาคู่ให้ด้วย เพราะปาน ไม่มีหนังสือรับรองการทำงานเป็นผู้ประกอบอาหาร จึงไม่สามารถขอวีซ่าทำงานได้ หนทางเดียวที่เธอจะอยู่เยอรมนีเพื่อทำงานได้ คือ แต่งงานกับคนเยอรมัน

การค้าบริการทางเพศ หรือการหางานอื่นๆ สำหรับหญิงที่สัมภาษณ์ในประเทศญี่ปุ่น เครือข่ายสามารถแนะนำได้เพียงแหล่งที่ติดต่อกับนายหน้า หรือพาไปหานายหน้าเท่านั้น มิได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกอื่นๆ ดังเช่นเครือข่ายในเยอรมนีอำนวยความสะดวก จูลีเดินทางผ่านนายหน้าที่พี่สาวแนะนำเพื่อเข้ามาทำงานในฐานะผู้ฝึกงาน (trainees) เนื่องจากพี่สาวก็เข้ามาทำงานโดยใช้สถานภาพเป็นผู้ฝึกงานมาก่อน หรือแม้แต่แจ่มจันทร์ที่มีญาติแนะนำให้มาทำงานในร้านสแน็คก็ต้องเดินทางผ่านนายหน้าที่เรียกว่า “แม่แทกซ์” เช่นกัน ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า ธุรกิจการจัดหาแรงงาน หรือหญิงเพื่อค่าบริการทางเพศถูกผูกขาดโดยขบวนการอิทธิพล หรืออาชญากรรมข้ามชาติ ทำให้ผู้ที่ไม่ได้อยู่ในขบวนการไม่สามารถเจาะผ่านเข้าไปได้ แม้แต่กรณีของจูซึ่งเดินทางเข้าไปทำงานค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่นเป็นครั้งที่ 4 แล้ว ทุกครั้งเธอต้องติดต่อ “บอส” นายหน้าในประเทศไทยเพื่อให้จัดหาเข้าไป ข้อดีของการเคยทำงานในญี่ปุ่นแล้วก็คือ รู้ว่าจังหวัดไหนมีการทำธุรกิจนี้อย่างไร รู้ทางว่าควรจะไปทำงานนี้ที่ไหน เมื่อหมด “แทกซ์” เหตุผลอีกประการหนึ่งที่มีการเข้าญี่ปุ่นเพื่อค่าบริการทางเพศ หรือทำงาน ต้องอาศัยขบวนการผิดกฎหมายเหล่านี้ อาจเป็นเพราะกฎหมายญี่ปุ่นที่จะไม่อนุญาตให้ผู้ที่เคยอยู่เกินวีซ่า เมื่อมอดตัวกลับประเทศเดินทางเข้าญี่ปุ่นอีก นอกเสียจากจะจดทะเบียนสมรสกับชายญี่ปุ่น

นอกจากนี้ เครือข่ายเหล่านี้ ในบางกรณี ก็ทำหน้าที่เป็นแม่สื่อสำหรับชายเยอรมันที่สนใจจะแต่งงานกับสาวไทยด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นญาติ หรือเพื่อน ของสามีชาวเยอรมันของเครือข่ายนั่นเอง ดังกรณีของ ปวีณา และ ปาหนัน หรือบ่อยครั้งที่ลงประกาศหาคู่ทางหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่เครือข่ายพำนักอยู่ เช่น กรณีของปาราดิ และ ปรางทอง เป็นต้น

การช่วยเหลือจัดการในลักษณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือเพื่อการค้าบริการทางเพศ หรือเพื่อการแต่งงาน จะเป็นความช่วยเหลือที่ให้แก่อนระหว่างญาติ เพื่อนซึ่งหวังดีไม่มีการเรียกค่าตอบแทน แต่ค่าใช้จ่ายในการเดินทางผู้หญิงมักจะต้องออกเอง หรือในกรณีที่มาแต่งงาน ชายหนุ่มฝ่ายที่จะเป็นเจ้าบ่าวในอนาคตมักจะเป็นผู้ออก ค่าใช้จ่ายรวมทั้งทำเรื่องรับรองการเดินทางเพื่อการขอวีซ่าด้วย

กรณีของหญิงที่สัมภาษณ์ที่ญี่ปุ่น หญิงที่เดินทางไปแต่งงานกับชายญี่ปุ่นหลายคน เช่น จอมใจ และ แจ่มจิต ก็ได้รับการชักชวนจากเพื่อน และอำนวยความสะดวกช่วยเหลือด้านเอกสาร ทั้งสองคนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ แต่ เพื่อนที่มาชักชวนนี้จริงๆแล้วได้รับค่าตอบแทนจากผู้ชาย คล้ายเป็นธุรกิจจัดหาคู่กลายเป็น

5. ขบวนการนายหน้า ที่เรียกกันว่า ระบบ “เทกซ์” เป็นขบวนการที่จัดหาหญิงและชายไปทำงานในต่างประเทศ ทั้งงานค้าบริการทางเพศ และงานอื่นๆ หญิงที่สัมภาษณ์ทั้งในเยอรมนีและญี่ปุ่นที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศในประเทศนั้นๆ จะเดินทางผ่านระบบนายหน้านี้ ระบบนายหน้านี้จะทำงานเป็นเครือข่าย โดยจะมีผู้ชักชวน (recruiter) ซึ่งก็อาจเป็นคนรู้จัก หรือเพื่อนของเพื่อน ดังเช่นกรณี ปานจันทร์ ที่รู้จัก นายหน้าพาไปญี่ปุ่นก็จากการแนะนำของคนรู้จักที่อยู่ในอพาร์ทเมนต์เดียวกัน หรือ กรณีของจันทร์ ก็คือคนรู้จักของเพื่อนร่วมงานในบริษัท ผู้ชักชวนเหล่านี้จะพาหญิงที่ต้องการเดินทางไปติดต่อ นายหน้า ซึ่งหญิงที่สัมภาษณ์ มักจะเรียกว่า “บอส” ซึ่ง “บอส” นี้ก็คือ ชายหรือหญิงไทยที่มีอาชีพเป็นหลักเป็นฐานทั่วไป แต่หญิงบางคนก็เข้าไปหา “บอส” โดยตรง เช่น จริยา หรือ จารุณี ซึ่ง “บอส” ก็เป็นลูกค้าที่คุ้นเคย อันชี้ให้เห็นว่า “บอส” กลุ่มนี้ ก็คือ ผู้ที่อยู่ในแวดวงการค้าบริการทางเพศในประเทศไทย จากข้อมูลที่สัมภาษณ์นี้ อาจสรุปได้ว่า “บอส” หรือนายหน้า ก็อาจจะเป็นได้ทั้งผู้ที่อยู่ในวงการค้าบริการทางเพศ และผู้ที่ประกอบอาชีพอื่นๆ นอกจากนี้จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ ยังมีอยู่ทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด จารุณี จริยา ปานจันทร์ ติดต่อกับ “บอส” ในกรุงเทพฯ แต่ จุไร ติดต่อกับ “บอส” ในจังหวัดสุรินทร์

“บอส” จะเป็นผู้จัดการเรื่องเอกสารต่างๆในการเข้าประเทศ พร้อมซื้อตั๋วเดินทาง “บอส” จะทำงานประสานกับเครือข่ายนายหน้าในประเทศปลายทาง และมักจะเป็นคนพา หรือไม่ก็อาจจะจัดหา “คนควง” หรือผู้ที่ดูแลมาส่งผู้หญิงเดินทางเข้าไปประเทศปลายทาง ในกรณีประเทศญี่ปุ่น นายหน้าจากไทยจะนำผู้หญิงมาส่งให้แก่นายหน้าในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งอาจเป็นคนไทย หรือญี่ปุ่น

หรือชาติเอเชียอื่น ๆ และจะได้รับเงินเมื่อส่งผู้หญิงให้นายหน้าในประเทศญี่ปุ่นแล้ว จากนั้นนายหน้าญี่ปุ่นก็จะนำผู้หญิงไปยังสถานที่ทำงาน ค่านายหน้าหรือ แท็กซ์ นี้ผู้หญิงยังไม่ต้องจ่ายก่อนเดินทาง แต่จะไปจ่ายโดยระบบหนี้เมื่อเจ้าของสถานประกอบการรับผู้หญิงไว้

ก่อนการเดินทางไปญี่ปุ่น จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ จะมีการเก็บตัวผู้หญิงที่จะเดินทาง นั่นคือผู้หญิงที่จะเดินทางจะมาอยู่รวมกันในห้องพักหรือบ้านที่ทาง “บอส” จัดไว้ เพื่อเตรียมตัวในการเดินทาง ส่วนหนึ่งก็เพื่อจัดการด้านเอกสารการเดินทาง การเดินทางเข้าญี่ปุ่นมีหลากหลายวิธี เช่น โดยการใช้หนังสือเดินทางปลอม เช่น จุไร และ จารุณี ที่ต้องแต่งหน้าให้เหมือนรูปถ่ายในหนังสือเดินทาง หรือใช้วิธีการ transit คือเข้าประเทศเพื่อต่อเครื่องบินไปประเทศอื่นแล้วลักลอบออกไป ซึ่งวิธีการเหล่านี้ มีรายละเอียดอยู่ในงานเขียนอื่นๆแล้วจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีกในที่นี้ (ดู (Caouette/Saito:1999)

เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2007 ที่ผ่านมา รัฐบาลญี่ปุ่นออกกฎหมายใหม่ในการเข้าเมือง นั่นคือผู้ที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นจะต้อง พิมพ์ลายนิ้วมือ และถ่ายรูป พร้อมทั้งต้องตอบคำถามเชิงสัมภาษณ์ที่เจ้าหน้าที่จะซักถาม กระบวนการดังกล่าวนี้ จะมีผลอย่างไรหรือไม่ต่อวิธีการจัดหาแรงงานต่างชาติเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย ซึ่งก็เป็นสิ่งที่จะต้องติดตามกันต่อไป

งานศึกษาวิจัยชิ้นอื่นๆ กล่าวว่า นายหน้าชาวไทยเหล่านี้มักทำงานประสานงาน และพัวพันอย่างแน่นแฟ้นกับ ขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ ซึ่งอยู่ในประเทศต่างๆ ได้แก่ จีน ฮองกง เกาหลีใต้หวันและมาเลเซีย (Chunjitkaruna 2000, HRW 2000) และขบวนการนายหน้าเหล่านี้ก็ซับซ้อน มีเครือข่ายมากมายเกินกว่าที่หญิงที่เดินทางจะล่วงรู้ (Caouette/Saito:1999:38) และ นี่ก็อาจจะเป็นคำอธิบายอันหนึ่งก็ได้ว่า ทำไมการเดินทางไปทำงานในประเทศญี่ปุ่นจึงมักต้องผ่านนายหน้าผ่านระบบแท็กซ์ ทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงมีญาติทำงานอยู่ที่นั่น หรือ แม้ว่าจะเคยเดินทางไปหลายครั้งอย่าง จุไร

การเดินทางไปทำงานค้าบริการทางเพศในเยอรมนีของปานจันทร ก็ผ่านระบบแท็กซ์นี้เช่นกัน และนายหน้าก็เป็นคนเดียวกันกับที่จัดหาเธอไปทำงานค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่น ตอนที่เดินทางนั้น ปานจันทรเดินทางมากับหญิงไทยอีกคนหนึ่ง นายหน้าตั้งใจจะนำปานจันทรไปทำงานในฮอลแลนด์ แต่เดินทางมาเยอรมนีก่อนเพื่อส่งผู้หญิงที่เดินทางมาด้วยกัน เมื่อถึงเยอรมนีปรากฏว่าเจ้าของบาร์รับไว้ทั้งคู่ ปานจันทรจึงได้ทำงานอยู่ในบาร์ที่เยอรมนี

นอกจากระบบนายหน้าซึ่งโยงโยมีเครือข่ายข้ามประเทศดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ก็ยังมีระบบนายหน้า ที่ ทำงานกันในแวดวงคนรู้จัก หรือพี่น้อง ซึ่งเป็นระบบนายหน้าที่จัดหา ปานเงิน ปริญญา ประรณนา และ ปภาดา เข้ามาทำงานค้าบริการทางเพศในเยอรมนี นายหน้านี้ ปานเงิน ปริญญา ประรณนา และปภาดา เรียกว่า “แม่แท็กซ์” เป็นหญิงไทยที่เคยค้าบริการทางเพศในเยอรมนี

มาก่อน แล้วพัฒนาตนเองมาเป็นเจ้าของสถานบริการ เมื่อต้องการหญิงมาทำงาน จึงประสานกับญาติที่อยู่ในประเทศไทยให้ชักชวนผู้หญิงขึ้นมา

“แม่แท็กซี่”จะจัดการเตรียมเอกสารสำหรับเดินเรื่องขอวีซ่า รวมทั้งจัดหาผู้ชายเยอรมันให้แต่งงานเพื่อที่จะได้วีซ่าสามารถอยู่และทำงานในเยอรมนีอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ในกรณีของปรารณาและปภาดา ทั้งสองเดินทางขึ้นมาด้วยวีซ่าแต่งงาน และขึ้นมาแต่งงานที่เยอรมนี สำหรับปานเงิน“แม่แท็กซี่”ให้ผู้ชายเยอรมันเดินทางไปแต่งงานกับปานเงินที่ประเทศไทย แล้วเดินทางเข้ามาในฐานะภรรยา

ระบบแม่แท็กซี่นี้ต่างจากระบบนายหน้าที่จัดหาผู้หญิงไปทำงานในญี่ปุ่น การเดินทางด้วยนายหน้าแบบนี้ผู้หญิงต้องจ่ายเงินทันทีเมื่อตกลงที่จะมาทำงาน จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ ค่าแท็กซี่เมื่อปี 2007 ที่ปานเงินจ่ายคือ 20,000 ยูโร ในกรณีนี้ยังไม่รวมค่าจ้างผู้ชายแต่งงานเพื่อให้ได้วีซ่า

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์หญิงไทยในญี่ปุ่น พบว่า หญิงที่เดินทางมาทำงานอื่นที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศก็เดินทางผ่านระบบนายหน้าเช่นกัน จูลี ต้องการมาทำงานในประเทศญี่ปุ่น ด้วยหวังที่จะได้เงินก้อน พี่สาวของเธอที่เดินทางมาก่อน 8 เดือนได้ทำงานในโรงงานมีรายได้งาม ในความรู้สึกของจูลี พี่สาวแนะนำให้จูลีติดต่อนายหน้านี้ นายหน้านี้เป็นคนไทยในจังหวัดที่จูลีอยู่ ที่ทำงานร่วมกับนายหน้าชาวญี่ปุ่น มักจะเข้ามาชักชวนคนไทยที่ทำงานในโรงงานต่างๆให้เดินทางไปทำงานในญี่ปุ่น โดยใช้สถานภาพเป็นผู้ฝึกงาน เพราะนี่คือช่องว่างทางกฎหมายที่ประเทศญี่ปุ่นเปิดไว้รับแรงงานไร้ฝีมือชาวต่างประเทศ นายหน้าจะจัดการด้านเอกสารต่างๆ อันได้แก่สัญญาการจ้างงาน ลักษณะที่เป็นผู้ฝึกงานในโรงงานหรือบริษัทในญี่ปุ่น สำหรับบริการนี้ จูลี ต้องเสียค่านายหน้าทันที ทั้งสิ้นเป็นเงิน 250,000 บาท ซึ่งจูลีไปกู้มาจากธนาคาร เพราะต้องจ่ายรวดเดียว และเป็นหนี้ธนาคารที่ดอกเบี้ยสูงมาก

สภาพชีวิตในท้องถิ่นปลายทาง และปัญหาที่ประสบ

ส่วนนี้เป็นส่วนสุดท้ายของกระบวนการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ จากข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ทั้งในเยอรมนีและญี่ปุ่นมีกระบวนการเดินทางเข้าประเทศปลายทางต่างกัน นั่นคือ บ้างก็เดินทางเข้าไปโดยผ่านสำนักงานจัดหา หรือโดยขบวนการนายหน้าเพื่อค้าบริการทางเพศและทำงานอื่น ๆ เมื่อเดินทางด้วยช่องทางที่ต่างกัน สถานภาพของหญิงที่สัมภาษณ์เมื่อเดินทางถึงประเทศปลายทางจึงต่างกันไปด้วย จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ จะเห็นว่า สถานภาพหลักๆของหญิงที่สัมภาษณ์ในขณะที่ทำการสัมภาษณ์มีอยู่ 2 สถานะ คือ เป็นภรรยาของชายเยอรมัน 27 คน และชายญี่ปุ่น 8 คน และเป็นแรงงานทั้งที่ทำงานการค้าบริการทางเพศในเยอรมนี 5 คน และในญี่ปุ่น 7 คน และงานอื่นในเยอรมนีและญี่ปุ่นประเทศละ 1 คน ดังนั้นผลการ

วิเคราะห์ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะนำเสนอแยกตามกลุ่มสถานะ คือ ภรรยา และแรงงาน โดยจะเน้นกลุ่มที่เป็นแรงงานเป็นหลัก

กลุ่มแรงงาน

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนีที่เดินทางเข้ามาค้าบริการทางเพศ เดินทางเข้ามาเยอรมนีช่วงปลายทศวรรษที่ 90 ซึ่งเป็นช่วงที่ทางเยอรมันเข้มงวดกับการเดินทางเข้ามาของหญิงไทย และการทำงานบริการทางเพศ มีผลให้สถานประกอบการส่วนใหญ่ไม่รับหญิงที่ไม่มีวีซ่าทำงาน ดังนั้นหญิงที่ต้องการทำงานจึงต้องพยายามหาทางให้ได้วีซ่าและหนังสืออนุญาตทำงาน

สำหรับหญิงที่สัมภาษณ์ที่เดินทางไปทำงานค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่นนั้น จะเดินทางไปในช่วงปี 1989-1992 ซึ่งนับเป็นช่วงที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นกำลังรุ่งเรือง และเป็นช่วงที่คนไทยเดินทางเข้าไปทำงานในญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก

หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในเยอรมนี ซึ่งเดินทางผ่านระบบนายหน้าเข้ามาค้าบริการทางเพศ เมื่อมาถึงเยอรมนี คนที่จัดพามา จะนำมาส่งให้แก่เจ้าของสถานประกอบการ สำหรับค่าแท็กซี่ที่ตกลงกันไว้ ผู้หญิงจะต้องจ่ายผ่องส่งให้ โดยจะส่งไปให้ “บอส” ที่อยู่ประเทศไทย โดยจะมีคนมาเก็บไปให้ “บอส” อีกที หรือบางครั้งผู้หญิงก็จะเป็นคนส่งเอง การจ่ายแท็กซี่ลักษณะนี้ ดูเหมือนว่า “บอส” จะไว้ใจไม่กลัวผู้หญิงจะโกงหนี้แท็กซี่ไม่ยอมจ่าย แต่ปานจันทร์ บอกว่า ไม่ค่อยมีใครกล้าโกงเพราะว่า “บอส” รู้อะไรต่ออะไรทางบ้านของผู้หญิงดี ผู้หญิงมักจะยอมจ่ายแท็กซี่อย่างซื่อสัตย์เพราะเกรงว่าครอบครัวที่อยู่ข้างหลังจะเป็นอันตราย ปานจันทร์ต้องจ่ายแท็กซี่ตอนนั้นเมื่อปี 1997 เป็นเงิน 13,000 เยอรมันมาร์ค (คิดเป็นเงินไทยประมาณ 200,000 บาท)

กรณีหญิงที่มาทำงานค้าบริการในญี่ปุ่น เมื่อเดินทางถึงญี่ปุ่นนายหน้าจะพาไปให้เจ้าของร้านสแน็คคูตัว เพื่อเลือกไว้ทำงาน แล้วแต่เจ้าของร้านจะเลือกใคร หากผู้หญิงคนไหนไม่ถูกเลือกนายหน้าก็จะพาไปร้านต่อ ๆ ไป เมื่อเจ้าของร้านเลือกแล้วก็จะตกลงราคากับนายหน้า เมื่อตกลงกันได้เจ้าของร้านก็จะจ่ายเงินแก่นายหน้า เงินจำนวนนั้นก็คือนี้ หรือ แท็กซี่ที่ผู้หญิงต้องทำงานจ่ายคืนให้แก่เจ้าของร้าน จำนวนเงินค่าแท็กซี่จะแตกต่างกันไปตามระยะเวลาที่ผู้หญิงเดินทาง จิราภา เดินทางมาเมื่อปี 1988 เสียค่าแท็กซี่ 180 ใบ (ใบคือศัพท์ที่หญิงบริการทางเพศชาวไทยเรียกธนบัตรใบละ 10,000 เยน 180 ใบ จึงเท่ากับ 1,800,000 เยน) จิราภาเดินทางมาปี 2001 จ่ายค่าแท็กซี่ 450 ใบ ข้อมูลจากเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่นกล่าวว่า ค่าแท็กซี่ในปี 2008 ที่กลุ่มหญิงไทยที่ถูกจับเสียคือ 500-550 ใบ

ในขณะที่หญิงที่สัมภาษณ์ทุกคนรู้ว่าจะมาทำงานค้าบริการทางเพศในเยอรมนีและญี่ปุ่น มีเพียงจันทร์และจรรยาเท่านั้นที่ไม่รู้มาก่อน ตอนที่มิคนไปชักชวนนั้น เขาบอกจันทร์ว่าให้มาขายดื่ม

อย่างเดียว “ถามเขาว่าจะไปทำงานอะไร เขาว่าไปนั่งดื่ม ที่แรกเขาก็ยังไม่บอกว่าจะนั่งดื่มอย่างไร แล้วก็บอกว่าไปนั่งกับแขกนั่งดื่ม ก็เป็นคนดื่มอยู่แล้ว ก็ชอบ (จันทร์:1/8-12)” สำหรับจรรยาคนที่ไปชักชวนบอกว่าให้มาทำงานล้างจานในญี่ปุ่น รายได้ดีมาก ทั้งสองคนมารู้ความจริงว่าต้องมาทำอะไรเมื่อเดินทางถึงญี่ปุ่นแล้ว ดังนั้นการเดินทางมาค้าบริการทางเพศของจรรยาและจันทร์ จึงเป็นการหลอกลวง ในขณะที่หญิงที่สัมภาษณ์คนอื่นๆ มาค้าบริการทางเพศโดยสมัครใจ

ขณะที่ปานจันทร์เดินทางเข้ามาเยอรมนีครั้งแรกนั้นเป็นปี 1997 สถานประกอบการที่ปานจันทร์เข้าไปทำงานนั้นเป็นบาร์ กึ่งโรงแรม นั่นคือชั้นล่างจะเป็นบาร์สำหรับชายดื่ม ส่วนชั้นบนจะเป็นห้องไว้รับรองแขกที่ต้องการใช้บริการ ที่บาร์จะมีหญิงไทยเป็นคนคุมผู้หญิงที่ทำงาน ด้านหลังบาร์จะมีห้องพักให้กับหญิงที่ทำงานอาศัยด้วย โดยเสียค่าเช่ารายวัน นอกจากนี้สถานประกอบการอีกลักษณะหนึ่งซึ่งหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีทำงาน จะเป็นบ้านเรียกกันในหมู่หญิงทำงานว่า “บ้านทำงาน” ภายในอาจแบ่งเป็นอพาร์ทเมนต์ หลายชุด หรือ อาจมีชุดเดียว แต่ละชุดอาจมีห้องทำงานห้องเดียว หรือ สอง สามห้องแล้วแต่ขนาด ปานจันทร์ เริ่มต้นทำงานใน “บ้านทำงาน” ลักษณะนี้ที่ “แม่แท็กซี่” เป็นเจ้าของ แต่ปรารถนาและปริญญา เริ่มทำงานในบาร์แห่งเดียวกับที่ปานจันทร์เคยทำ

จากประสบการณ์ของจิราภาที่ทำงานค้าบริการทางเพศมาประมาณกว่า 10 ปี แสดงให้เห็นรูปแบบการค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่นที่หลากหลายกว่า ร้านสแน็คที่สังคมไทยรู้จัก จิราภาเล่าว่า เคยทำงานมาเกือบทุกประเภทแล้ว ตั้งแต่เป็น นางทางโทรศัพท์ ทำงานในห้องแบ่งเช่า อาบอบนวด ในสถานบริการที่มีบ่อน้ำแร่ จะขาดอยู่อย่างเดียวคือ ช่องบนเกาะในโอเชะ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้หญิงไม่ชอบที่จะไปทำงาน

รายได้จากการค้าบริการทางเพศนั้น หญิงที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีกล่าวว่า การทำงานในบาร์ผู้หญิงจะมีรายได้จากการขายดื่ม คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ สำหรับรายได้จากการค้าบริการทางเพศในบาร์จะต้องแบ่งกับเจ้าของคนละครึ่ง โดยแขกจะจ่ายกับหญิงที่คุมบาร์ก่อนที่จะขึ้นห้องกับผู้หญิง สำหรับการทำงานใน “บ้านทำงาน” ก็เช่นกันมักเป็นการทำงานแบ่งครึ่ง ในช่วงที่ยังอยู่ในแท็กซี่ เมื่อหมดแท็กซี่แล้วอาจตกลงราคากันใหม่ได้ แต่การทำงานในบาร์ไม่ว่าจะอยู่ในแท็กซี่หรือไม่ จะเป็นการทำงานแบ่งครึ่งเสมอ การทำงานในช่วงที่ยังต้องใช้แท็กซี่ ผู้หญิงมักไม่มีสิทธิเลือกแขก เจ้าของมักจะพยายามให้ทำงาน โดยอ้างว่าจะได้ใช้แท็กซี่หมดเร็ว ๆ แต่หากใช้แท็กซี่หมดแล้วผู้หญิงสามารถที่จะเลือกแขกได้

การทำงานในร้านสแน็คก็คล้ายๆกับการทำงานในบาร์ในเยอรมนี คือจะเป็นการทำงานแบ่งครึ่ง และในช่วงที่ยังอยู่ในแท็กซี่ ผู้หญิงจะต้องขายบริการทางเพศ เจ้าของสามารถบังคับให้

รับแขกได้ ต่อเมื่อใช้หนี้แท็กซี่หมดแล้ว ผู้หญิงจึงสามารถเลือกได้ว่าจะขายดื่มเพียงอย่างเดียวหรือจะขายบริการทางเพศด้วย

ปานจันทร์เปรียบเทียบสภาพการทำงานค้าบริการทางเพศ และชีวิตในประเทศญี่ปุ่นและเยอรมนีว่า “ญี่ปุ่นดีกว่า เหมือนไทย อยู่ใกล้ทะเล ที่นี้ก็น่าอยู่ แต่มันไม่เหมือนกัน อยู่เยอรมันเหมือนอยู่คนเดียว ในญี่ปุ่นคนไทยรักกันมากกว่าคนไทยที่นี้ ญี่ปุ่นดีกว่า แต่ที่นี้ก็ชอบเพราะหนูไม่ชอบอากาศร้อน อากาศที่นี้ดี พูดถึงการทำงานในเยอรมันจะโหดกว่า ในญี่ปุ่นไม่ต้องลงแรง ที่นี้ใช้แรงตัวเองจริงๆเลย หนูหมายถึงว่าทำงานแบบนั้น ที่ญี่ปุ่นแขกจะพาไปเที่ยว ไปกิน แล้วค่อยไปนอน บางทีก็ไม่มีอะไร แต่ที่นี้ใช้แรงงานจริงๆ เจอหน้ากันก็แบบนั้นแบบเดียว ใช้แรงงานจริงๆ ที่ญี่ปุ่นเจอกันก็ยิ้มให้กัน ที่นี้จริงๆ ใช้แรงงานจริงๆ ใช้แรงตัวเอง แล้วก็ทรมานจริงๆ แล้วแต่เขาจะทำ ญี่ปุ่นเขาจะให้เกียรติเรา (ปานจันทร์: 3/7-14)”

หญิงไทยที่มาค้าบริการทางเพศในเยอรมนีจะถูกพามาทำงานในเมืองที่นายหน้ามีเครือข่ายอยู่ ไม่สามารถที่จะเลือกเองได้ ปานจันทร์ ปริญญา และ ประรณนา เข้ามาทำงานในบาร์ ในเมืองเล็กๆ ในเขตเวสฟาเลนตะวันออก ส่วนปานเงิน มาทำงานใน “บ้านทำงาน” ในเขตเดียวกัน ส่วน ปภาดา มาทำงานในภาคใต้ของเยอรมนี ผู้หญิงจะไม่ได้รับอนุญาตให้ไปทำงานที่อื่นหากว่ายังใช้แท็กซี่ไม่หมด นอกเสียจากว่าแม่แท็กซี่ให้เดินทาง ปานจันทร์ และ ปภาดา สามารถทำงานใช้แท็กซี่หมดภายในเวลาไม่ถึงปี ปริญญา และประรณนา ยังใช้หนี้แท็กซี่ไม่หมดก็ต้องกลับประเทศไทย ปริญญาถูกตำรวจจับ เพราะไม่มีวีซ่า ประรณนาเกรงศาลตัดสินว่าจ้างผู้ขายแต่งงานซึ่งหนีกลับประเทศไทยก่อน หลังจากหมดแท็กซี่แล้ว ทั้งปานจันทร์และ ปภาดา ออกเดินทางไปทำงานในเมืองต่างๆ

การทำงานของหญิงค้าบริการทางเพศในญี่ปุ่นก็คล้ายคลึงกับในเยอรมนี ผู้หญิงจะไม่มีอิสระที่จะเดินทางไปทำงานตามที่ต้องการหากตราใบที่ยังใช้หนี้แท็กซี่ไม่หมด หญิงไทยที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะทำงานในร้านสเน็คใน Ibaraki (แฉ่มจันทร์ จุไร และจารุณี) Tokyo (จิราภา) หรือ Nagano (จันทร์) ซึ่งเป็นเขตเมือง แต่ปานจันทร์บอกว่าตอนที่เธอมาขึ้น ไปทำงานในเขตชนบทที่ Fugui หลายคนจะเปลี่ยนสถานที่ทำงานเปลี่ยนเมืองเมื่อใช้แท็กซี่หมด แต่ จริยา อยู่ใน Yokkaichi ตั้งแต่เดินทางมาจนถึงปัจจุบัน

หญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นที่ทำงานค้าบริการทางเพศ จะมีกลุ่มที่เดินทางด้วยวีซ่านักท่องเที่ยวเช่น แฉ่มจันทร์ เมื่อเดินทางมาถึงก็จะอยู่เกินกำหนดวีซ่า (overstay) สำหรับกลุ่มที่เดินทางด้วยหนังสือเดินทางผู้อื่น หรือ ใช้วิธีการอื่นเช่น transit ซึ่งเป็นวิธีการที่ผิดกฎหมายอยู่แล้วก็จำเป็นต้องอยู่อย่างไม่มีวีซ่า ณ ขณะที่ทำการสัมภาษณ์ จุไร จันทร์ และ จิราภา ยังคงพำนักอยู่ในญี่ปุ่นโดยไม่มีวีซ่า สำหรับจิราภานั้นนับเป็นปีที่ 20 แล้วที่อยู่อย่างผิดกฎหมายในญี่ปุ่น

ปานจันทร์ และ ปริญญา เมื่อเข้ามาทำงานค้าบริการทางเพศในเยอรมนีครั้งแรก ก็เข้ามาด้วยวีซ่านักท่องเที่ยวแล้วอยู่เกินกำหนดวีซ่า ปริญญาถูกตำรวจจับส่งกลับประเทศไทย ส่วนปานจันทร์อยู่ทำงานต่ออย่างไม่มีวีซ่า อีกปีกว่า เมื่อพบแฟนชาวเยอรมัน แฟนให้เงินเดินทางกลับประเทศไทยเพื่อไปเดินเรื่องด้านเอกสาร เพื่อที่จะเดินทางกลับเข้ามาใหม่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ในขณะที่ปานจันทร์และปริญญาทำงานโดยไม่มีวีซ่า “แม่แท็กซ์” ของปานเงิน และปราณารวมทั้งปาดา ช่วยจัดการให้หญิงทั้งสามสามารถอยู่ในเยอรมนีได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ด้วยการหาจ้างผู้ชายเยอรมันให้แต่งงาน จากข้อมูลที่ได้จากการให้คำปรึกษาหญิงไทย พบว่า การมาทำงานค้าบริการทางเพศโดยจ้างชายเยอรมันหรือชายที่มีวีซ่าถาวรสำหรับเยอรมนีแต่งงาน เป็นสิ่งที่หญิงไทยส่วนใหญ่ที่ค้าบริการทางเพศในเยอรมนีใช้เพื่อให้สามารถอยู่ทำงานได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

นอกจากจุไร จันทร์และจิราภาที่อยู่ในญี่ปุ่นโดยไม่มีวีซ่าแล้ว หญิงไทยที่สัมภาษณ์ซึ่งทำงานเช่นเดียวกันนี้ในญี่ปุ่นมีสิทธิพำนักรุ่นทุกคน แจ่มจันทร์ จรรยา ได้สิทธิพำนักรุ่นในฐานะภรรยาของชายญี่ปุ่น ในขณะที่จารุณี ได้เพียงสิทธิพำนักรุ่นในฐานะภรรยา เพราะ พังแต่งงานได้ไม่นาน ส่วนจรรยาได้สิทธิพำนักรุ่นเนื่องจากเป็นแม่ของลูกที่มีสัญชาติญี่ปุ่น เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สถานะทางกฎหมายของหญิงเหล่านี้เปลี่ยนไปก็คือ สถานะภาพการเป็นภรรยา และแม่ของชาวญี่ปุ่น หญิงเหล่านี้ เมื่อทำงานระยะหนึ่งอาจเป็นเวลาหลายปี จึงพบชายญี่ปุ่นที่เต็มใจจะแต่งงานด้วย หญิงเหล่านี้ก็จะมอบตัวต่อสำนักงานการตรวจคนเข้าเมือง และกลับประเทศไทยเพื่อจัดเตรียมเอกสารในการแต่งงานส่งให้แฟนเพื่อดำเนินการ แล้วเดินทางขึ้นมาอีกครั้งในฐานะภรรยา บ่อยครั้งที่การตัดสินใจแต่งงานของผู้หญิงก็มีเงื่อนไขของวีซ่าเข้ามาเกี่ยวข้อง “ตอนนั้นก็ตัดสินใจลำบาก โทไปหาแม่ๆก็บอกว่า สงสารแกอย่าทำแก ก็เลยตัดสินใจแต่งงาน และพอดีตอนนั้นมีปัญหากับตม. จะมาตรวจบ่อยๆ ก็เลยแต่งงานจะได้มีวีซ่าด้วย (จารุณี:2/4-5)”

ประเด็นเรื่องวีซ่านับเป็นปัญหาหนึ่งของหญิงไทยในญี่ปุ่น โดยเฉพาะหญิงที่ทำงานค้าบริการทางเพศ เพราะตำรวจตรวจคนเข้าเมืองมักจะเข้ามาตรวจที่ร้านสแน็คบอย การทำงานโดยไม่มีวีซ่าจึงเสี่ยงต่อการถูกจับและส่งกลับบ้าน นอกจากนี้หากมีลูกปัญหาก็จะตามมาอีก จรรยาอยู่กับชายญี่ปุ่น เมื่อมีลูกก็ไม่รู้จะจัดการอย่างไร ไม่รู้ว่าลูกจะได้สัญชาติอะไร รวมทั้งกลัวว่าแฟนที่เป็นยาгуซ่าจะใช้ประเด็นเรื่องวีซ่าเป็นเงื่อนไขที่เขาตัวลูกไป พอได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มที่ช่วยเหลือคนไทย ด้วยการขอให้แฟนยอมรับจดทะเบียนรับรองบุตร ทำให้ลูกของจรรยาได้สัญชาติญี่ปุ่น อันเป็นผลให้จรรยาได้สิทธิพำนักรุ่น จรียาก็กล่าวว่า ชีวิตดีขึ้นแต่นั้นมา

ในหญิงกลุ่มนี้ จะมีเพียงจุไรเท่านั้นที่ยังค้าบริการทางเพศอยู่ คนอื่นๆเลิกอาชีพนี้แล้ว เนื่องจากต้องการใช้ชีวิตครอบครัว และอีกประการหนึ่งสามีหรือชายที่อยู่กินด้วยไม่ต้องการให้ผู้หญิงทำงาน จิราภา และจารุณี ยังทำงานในร้านสแน็ค เพียงขายดื่มเท่านั้นไม่ได้ออกไปกับแขก จารุณี

ต้องการหางานอื่นทำแต่ยังหาไม่ได้ จันทรนั้นไม่ทำงานร้านสแน็คอีกแล้ว เธอใช้ชีวิตคู่อยู่กับคนงานไทยที่ไม่มีวีซ่าเช่นกัน และรับผักมามัดที่บ้าน จรรยาแต่งงานมีลูกเล็กๆสองคนต้องอยู่ดูแลที่บ้าน แจ่มจันทรรับจ้างตัดเสื้อผ้า และเปิดร้านสแน็ค เธอเล่าว่า การทำมาหากินจะลำบากมากขึ้น ตม. ตรวจจับทุกเดือน คนไทยที่อยู่ไม่มีวีซ่าหายหน้าไปเกือบหมด ผู้หญิงที่ทำงานร้านสแน็คปัจจุบันจึงเป็นแม่บ้านเป็นส่วนใหญ่ หญิงที่ไม่มีวีซ่าจะมาดึก ๆ จรรยาใช้ชีวิตอยู่กับลูกและมีเงินให้หญิงไทยคู่

ในขณะที่ดูเหมือนว่าหญิงที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ที่สามารถเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายจากอยู่อย่างผิดกฎหมายมาเป็นผู้ที่มีสิทธิพำนัถาวร และมีความลงตัวในชีวิตครอบครัวและการทำงานพอสมควร แต่สำหรับจิราภา และ จันทร ที่ยังไม่มีวีซ่านั้น ทั้งสองยังไม่รู้ว่าจะจัดการกับชีวิตตนเองอย่างไร จันทร อยู่ญี่ปุ่นอย่างไม่ว่าเมื่อไรจะถูกตม.จับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนี้ที่มีการตรวจจับกันอย่างสม่ำเสมอเกือบทุกเดือน ทางบ้านที่เมืองไทยต้องการให้กลับบ้าน เธออยากกลับ แต่ก็ยังไม่กลับไม่ได้ “อนาคตอยากกลับบ้าน แต่ต้องรอก็ไม่ว่าอะไร เคยคุยกับแฟน เขาบอกให้รอ กลับกลับพร้อมกัน (จันทร: 3/12)” อาจเป็นด้วยอนาคตที่ไม่อาจจะคาดเดาได้หรือไม่ จันทรจึงดื่มจัด และเมาเกือบทุกวัน จิราภาก็ยังสองจิตสองใจ “ตัวเองยังไม่รู้จะเอาอย่างไรกับชีวิต แฟนคนที่เลี้ยงดูปัจจุบันก็มีเมียมีลูกแล้ว คงจะแต่งงานด้วยไม่ได้ ครั้นจะหาคนแต่งงานก็คงไม่มีใครเอา เพราะแก่แล้ว แต่จะกลับเมืองไทยก็ไม่รู้จะไปทำอะไร อายุมากแล้ว และไม่มีวุฒิ แต่แฟนที่ เลี้ยงบอกว่า กลับไปอยู่เมืองไทยก็จะส่งเงินให้ใช้ แต่ก็ไม่แน่ใจ ว่าจะจริงแค่ไหน (จิราภา:3/28-31)” สำหรับจุนั้นคงจะได้เปลี่ยนสถานะจากคนต่างชาติที่อยู่อย่างผิดกฎหมายมาเป็นคนที่ไม่มีวีซ่าในไม่ช้า จุไรตัดสินใจจะแต่งงานกับแฟนชาวญี่ปุ่น เพียงแต่กำลังเดินเรื่องทางเอกสารอยู่เท่านั้น

กรณีของหญิงที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีก็เช่นเดียวกัน ปานจันทร ปริญญา ปาดา ปานเงิน และปรารณา อยู่ได้อย่างถูกกฎหมาย เพราะ แต่งงานกับชายเยอรมัน ปาดาพบรักระหว่างทำงาน จึงหย่ากับสามีที่จ้างแต่ง และแต่งงานใหม่ เธอเลิกค้าบริการมาทำงานรับจ้างแทน ปานจันทร ปริญญา ปานเงิน และปรารณา ยังคงทำงานอยู่ ปานจันทรต้องการเก็บเงินสักก้อนในขณะนี้ที่ลูกยังเล็กไม่รู้จัก และจะเลิกอาชีพนี้เมื่อลูกเข้าโรงเรียนอนุบาล สามีของปริญญาและปรารณาไม่ค่อยพอใจที่ทั้งสองทำงาน แต่ก็ห้ามไม่ได้เพราะไม่มีเงินที่จะส่งครอบครัวของภรรยา จึงได้แต่หวัง

การทำงานอีกรูปแบบหนึ่งของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในเยอรมนีและญี่ปุ่น คือ งานที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศ ปาน เดินทางเข้าเยอรมนีก็ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะหางานทำ แต่เนื่องจากว่า ปาน มิได้มีความรู้เฉพาะที่เข้าขายผู้เชี่ยวชาญหรือ มีความสามารถและประสบการณ์ในการทำงานเฉพาะด้านที่คนเยอรมันไม่สามารถทำได้ เช่น การเป็นพ่อครัวปรุงอาหารไทย ซึ่งแรงงานทั้งสองประเภทนี้กฎหมายคนเข้าเมืองของเยอรมัน อนุญาตให้เข้ามาทำงานได้ โดยจะได้วีซ่าทำงาน ดังนั้น ปาน จึงต้องหาวิธีการอื่นที่จะเข้าประเทศเยอรมนีและอยู่ในประเทศได้ และหนทางที่เปิดให้ดูเหมือน

จะมีทางเดียว และเป็นเส้นเดียวกับที่สามารถเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายมาเป็นคนต่างชาติที่อยู่
อย่างถูกกฎหมาย เหมือนเช่นหญิงค้าบริการทางเพศ นั่นคือ การแต่งงาน

วิธีการเข้าเยอรมนีของปานก็คล้ายๆกับวิธีการที่นายหน้าจัดหาคู่หรือเครือข่ายทางสังคมใช้
ในการหาคู่ให้กับเพื่อนหรือญาติ นั่นคือการลงหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นประกาศหาผู้สนใจที่จะแต่งงาน
หลังการแต่งงาน ปานได้วีซ่า 3 ปีในฐานะภรรยาของชาวเยอรมัน และเริ่มทำงานเป็นผู้ช่วยพ่อครัวใน
ร้านอาหารไทยที่น้องชาย ซึ่งเป็นผู้จัดการทุกอย่างให้ปานได้เดินทาง ทำงานเป็นพ่อครัว

การทำงานนั้นเป็นลักษณะผู้ช่วยที่ทางร้านจ้างชั่วคราว ไม่มีสัญญาการจ้างงานเป็นพนักงาน
ไม่ต้องเสียภาษีและไม่ต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคม (ประกันสุขภาพ ประกันการตกงาน ประกันค่าเลี้ยง
ชีพในวัยชรา) เพราะทางร้านแจ้งทางสรรพากรเพียงว่า ปานทำงานแบบผู้ช่วยทำงานในอัตราขั้นต่ำ
(รายได้ไม่เกิน 400 ยูโร) ซึ่งกฎหมายกำหนดว่ารายได้ระดับนี้ไม่ต้องเสียภาษี แต่ในความเป็นจริง
ปานทำงานเกือบเต็มวัน และได้รายได้มากกว่านี้ การจ้างงานลักษณะนี้เป็นการจ้างที่นิยมทำกันใน
หมู่ร้านอาหารไทย เพราะเจ้าของร้านจะได้ประหยัด เนื่องจากการจ้างแบบนี้เจ้าของร้านไม่ต้องจ่าย
เบี้ยประกันสังคมครึ่งหนึ่ง (ตามกฎหมายกำหนดว่า การจ้างงานลูกจ้างและนายจ้างต้องจ่ายเบี้ย
ประกันสังคมคนละครึ่ง) และลูกจ้างก็ได้รับเงินค่าจ้างเต็มที่ไม่ต้องหักค่าอะไรทั้งสิ้น แต่ลูกจ้างก็จะ
ไม่ได้รับสวัสดิการใด ๆ เช่น ในกรณีที่ไม่มีงานทำในภายหลังก็ไม่สามารถขอรับเงินช่วยเหลือคน
ว่างงานได้ เป็นต้น

เนื่องจากปานตั้งใจจะมาทำงาน จึงทุ่มเวลาทั้งหมดกับการทำงาน ไม่ได้สนใจเรียน
ภาษาเยอรมันอย่างจริงจัง ด้านเอกสารและการติดต่อกับทางราชการปานต้องพึ่งพาสามีและ
น้องสะใภ้ที่รู้ภาษาเยอรมันมากกว่า ปานใช้เวลาอยู่กับการทำงานมากกว่าอยู่กับครอบครัว แม้ว่า
เมื่อมีลูกกับสามี ปานก็ยังห่วงการทำงาน จึงทิ้งลูกไว้กับสามีและพ่อแม่สามี จนเกิดมีปัญหากับสามี
ปานตัดสินใจออกจากบ้านแต่สามีไม่ยอมให้ลูกไปด้วย และได้ไปร้องเรียนกับสำนักงานเยาวชนขอ
ดูแล และให้ลูกอยู่กับตนเอง โดยอ้างว่าปานพูดภาษาเยอรมันไม่ได้ และไม่มีเวลาเลี้ยงลูก ปานต้อง
ฟ้องขออำนาจศาลให้มีสิทธิเยี่ยมลูกเดินเรื่องอยู่เกือบปี ปัจจุบันปานได้สิทธิเยี่ยมลูกทุก ๆ 14 วัน
และได้หย่าขาดจาก สามีเรียบร้อยแล้ว

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า การเดินทางไปทำงานที่ไม่ใช่การค้าบริการทางเพศใน
ญี่ปุ่น ก็ผ่านขบวนการนายหน้าเช่นกัน ทั้งนี้โดยใช้ช่องโหว่ทางกฎหมายที่เปิดให้ ในกรณีของจูลี คือ
การไปเป็นผู้ฝึกงาน (trainees) นายหน้าจะจัดการให้จูลีเซ็นสัญญากับบริษัทในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งจะ
ระบุว่ารับจูลีไปเป็นผู้ฝึกงาน บริษัทที่จูลีเซ็นสัญญาด่วนนั้นจะเป็นบริษัทที่ทำงานในลักษณะเดียวกับ
บริษัทในประเทศไทยที่จูลีทำงานอยู่ การเซ็นสัญญานี้ทำขึ้นเพื่อขอวีซ่าเข้าและอยู่ทำงานในญี่ปุ่น จูลี
ได้วีซ่าในฐานะผู้ฝึกงานเป็นเวลา 3 ปี นายหน้าพาจูลีพร้อมกับคนงานไทยอื่น ๆ อีกกว่าสิบคนเดิน
ทางเข้าญี่ปุ่นพร้อมกัน เมื่อถึงญี่ปุ่นนายหน้าไม่ได้พาจูลี รวมทั้งคนอื่น ๆ ไปบริษัทที่เซ็นสัญญา แต่

พาไปให้เจ้าของโรงงาน และบริษัทต่าง ๆ ดูตัวแรงงาน เพื่อเลือกเอาแรงงานไทยไปทำงานในบริษัทตน บริษัทที่เลือกจลี้เป็นบริษัทที่ประกอบการเกษตรอย่างเป็นอุตสาหกรรม นั่นคือ ปลูกผักและผลไม้เพื่อส่งขาย ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการปลูกผักเหล่านี้ในเรือนกระจก ไม่ใช่บริษัทที่จลี้เซ็นสัญญาจะมาเป็นผู้ฝึกงาน นั่นคือ จลี้และคนงานอื่น ๆ ไม่มีโอกาสเลือกบริษัทที่ตนต้องการทำงาน แม้แต่กับบริษัทที่ตนเองเซ็นสัญญาด้วย ต้องทำงานในบริษัทที่เจ้าของเป็นผู้เลือก ต้องรับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทางบริษัทตั้ง ไม่มีสิทธิต่อรองค่าจ้าง จลี้ได้เงินเดือน ๆ ละ 9 ใบ ซึ่งจลี้ว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับพี่สาวซึ่งทำงานในเมืองอื่น ที่ได้เดือนละ 18 ใบ หากจลี้ต้องการเงินเพิ่มต้องทำงานล่วงเวลา ซึ่งก็ไม่ได้มีประจำ เพราะบางช่วงเจ้าของบริษัทก็จะกักตุนไม่ปลูกพืช เพื่อโก่งราคาในอนาคต

บริษัทให้จลี้พักอยู่ในบ้านที่มีสองห้อง ซึ่งมีแรงงานหญิงอยู่รวมกันทั้งหมด 11 คน ส่วนใหญ่เป็นคนจีน เนื่องจากได้เงินเดือนน้อย และมีภาระต้องใช้น้ำธนาคารและส่งเงินให้แม่ที่ดูแลลูก เนื่องจากสามีกำลังคอยที่จะเดินทางไปทำงานที่คานาดา ก็โดยผ่านนายหน้าเช่นกัน จลี้จึงกินอยู่อย่างประหยัด และมักเอาเวลาส่วนใหญ่ไปทำงานล่วงเวลาไม่ค่อยได้เรียนภาษาญี่ปุ่น ทำให้ยังพูดไม่ได้และไม่ค่อยเข้าใจภาษาญี่ปุ่นนัก ทั้ง ๆ ที่อยู่มานานกว่าหนึ่งปีแล้ว

แม้จลี้ จะไม่ค่อยพอใจกับสภาพการทำงานที่เป็นอยู่นัก แต่สภาพของจลี้ก็ดีกว่า แรงงานไทยอีก 4 คนใน Kawagoe⁵ แรงงานดังกล่าวมาจากจังหวัดเชียงราย เป็นหญิงสองชายสอง ซึ่งเป็นคู่สมรสกัน ทั้งหมดมีลูกเล็ก ๆ อยู่ประเทศไทย เดินทางเข้ามาด้วยระบบนายหน้า ซึ่งไม่ใช่คนเดียวกับจลี้ ทั้งหมดต้องการเดินทางเข้ามาทำงานในญี่ปุ่นโดยอาศัยสถานะผู้ฝึกงาน แต่ละคนเสียค่านายหน้าคนละ 250,000 บาท แรงงานทั้งหมดนี้เดินทางเข้ามาญี่ปุ่นด้วยวีซ่านักท่องเที่ยว ซึ่งสามารถอยู่ญี่ปุ่นได้ 3 เดือนเท่านั้น ทั้งหมดอยู่ญี่ปุ่นมานานกว่าสองเดือนแล้ว นายหน้ากล่าวว่า นายจ้างพยายามที่จะขอต่อวีซ่าในฐานะผู้ฝึกงานให้ แต่ไม่มีใครรู้ว่าผลจะออกมาอย่างไร

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงในกลุ่มแรงงานไม่ว่าจะเป็นงานค่าบริการทางเพศหรืองานอื่น จะส่งเงินให้ทางบ้านทั้งสิ้น นอกจากบางคนเท่านั้น อันได้แก่ ปานจันทร์ และจันทร์ ซึ่งไม่มีภาระทางเมืองไทยแล้ว เพราะได้ส่งเงินสร้างฐานะแก่ครอบครัวที่ประเทศไทยหมดแล้ว นอกจากว่าทางบ้านจะขอความช่วยเหลือเป็นครั้งคราว ทุกคนจะส่งเงินให้ครอบครัวที่เมืองไทย จริยา จรรยา และจิราภา แม้จะรู้ว่าครอบครัวทางเมืองไทยเอาเงินไปใช้ในสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ ก็ยังอดส่งเงินให้ไม่ได้เมื่อทางบ้านขอมา ครอบครัวของผู้หญิงเห็นผู้หญิงเป็นแค่ คนทำเงินส่งบ้าน “กลับไปเที่ยวบ้านไปดูความเจริญรุ่งเรืองของที่บ้าน พอลงไปเห็นก็เลยดั่ง ย่าหลอกก่อน พอขึ้นมาก็เลยหลอก ว่ายังไม่สบาย ต้องเอาเงินไปช่วยยา งานก่อสร้างไม่มีจะไปขั้บรดู้ ขอเงินไปซื้อรดู้ จากนั้นก็บอกขอเงินไปซื้อที่ดิน น้องไม่สบายเป็นมาเลเรีย ต้องเอาเข้าโรงพยาบาลเอกชน ต้องส่งให้ทั้งครอบครัว รวมทั้ง

⁵ แรงงานไทยทั้ง 4 คนนี้ผู้วิจัยได้พบและพูดคุยด้วยในงานฉลองวันสิ้นปีของสมาคมนานาชาติใน Kawagoe

ลูกชายด้วย (จรรยา:2/6-10)“ ครอบครัวของจิราภาก็ไม่ต่างกัน “ที่กรุงเทพฯ ต้องส่งให้ 4 ชีวิต คือแม่ น้องชาย และลูกของน้องชายอีกสองคน แม่อายุ 60 กว่าแล้ว ปลดเกษียณแล้ว น้องชายไม่ยอมทำงานอะไร บอกว่าหากไปทำงานก็ต้องจ้างคนมาดูแลแม่ดูแลหลาน เงินเดือนจ้างคนใช้ กับเงินที่เขาจะได้ก็พอกัน ถ้าไปทำงานแล้วเอาเงินไปจ้างคนใช้ก็พอด้วยกันส่งเงินให้ทางบ้านมาตลอด แม่คงรู้ระแคะระคายว่าทำงานอะไร แต่ทุกคนก็รอคอยเงินที่ส่งไป (จิราภา: 3/22-27)“

กลุ่มที่เป็นภรรยา

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ที่เดินทางมาแต่งงาน เดินทางมาช่วงหลังปี 2000 ซึ่งเป็นช่วงที่อัตราการแต่งงานระหว่างหญิงไทยกับชายเยอรมันมีปริมาณสูง สำหรับหญิงที่ทำการสัมภาษณ์ในประเทศญี่ปุ่นหญิงที่เดินทางมาแต่งงานจะเดินทางมาตั้งแต่ปี 1992 ซึ่งก็เป็นช่วงที่อัตราการแต่งงานของหญิงไทยและชายญี่ปุ่นเพิ่มจำนวนมากขึ้นเช่นกัน

หญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ที่แต่งงานกับชายเยอรมัน ส่วนใหญ่จะเดินทางขึ้นมาแต่งงานที่เยอรมนี และมีเพียงบางกลุ่มซึ่งรู้จักและแต่งงานกับสามีในประเทศไทย ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มอดีตหญิงค้าบริการทางเพศ หรือที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยวจะแต่งงานที่ประเทศไทย โดยเฉพาะช่วงหลังๆ ที่การเดินทางเข้าประเทศเริ่มเข้มงวดมากขึ้น สำหรับหญิงที่สัมภาษณ์ในญี่ปุ่นฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายเดินทางมาแต่งงานกับผู้หญิงในประเทศไทย แล้วเดินทางกลับมาญี่ปุ่นพร้อมกัน

หญิงไทยที่สัมภาษณ์ทั้งในเยอรมนีและญี่ปุ่น มักไม่ค่อยสนใจที่จะเรียนภาษาเพราะคิดว่าสื่อสารกับสามีก็เพียงพอ หรือต้องการที่จะหางานทำเป็นประเด็นหลัก หรือบางครั้งเพราะสามีไม่สนับสนุน (เช่น ปัทมา และ แจ่มจิต) ทำให้บ่อยครั้งที่สื่อสารกันไม่รู้เรื่อง รวมทั้งทำให้ผู้หญิงไม่สามารถสื่อสารกับสังคมรอบข้างได้ โดยเฉพาะเมื่อมาอยู่ใหม่ ๆ และในปัจจุบันหลายคนก็ยังมีปัญหาด้านภาษาอยู่ ได้แก่ จริญญา ปิยะ แจ่มจิต ปัทมา และ ประเพ็ญ เป็นต้น

หญิงไทยหลายคนปรับตัวไม่ได้ในช่วงแรกที่มาอยู่ในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น เช่น จริญญา ไม่เคยชินกับความเป็นอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมที่อยู่ห้องเช่า หรือแมนชั่น ที่มีคนอยู่ในตึกหลายครอบครัว ไม่ใช่บ้านหลังเดียว เป็นต้น แต่หลายคนก็ไม่มีปัญหาและสำหรับจิตติเมื่ออยู่นานเข้าก็เริ่มมองเห็นความสะดวกสบายกับชีวิตที่มีระเบียบวินัยที่มีในประเทศที่ตนมาอยู่

หญิงที่สัมภาษณ์หลายคนเมื่ออยู่ในเยอรมนีได้ระยะหนึ่งก็จะไปรับลูกมาอยู่ด้วย บางรายจะเดินทางมาพร้อมลูกเลย เช่น จันทรา เป็นต้น สำหรับหญิงไทยในญี่ปุ่นไม่ปรากฏปัญหาลูกเลี้ยงกับพ่อเลี้ยง ทั้งแจ่มจันทร์ และ จันทรา สามีญี่ปุ่นให้การสนับสนุนลูกเลี้ยงเป็นอย่างดี แต่จากการบอก

เล่าของจันทราที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาหญิงไทยอื่น ๆ ในญี่ปุ่นด้วยแล้วว่า มักมีคนโทรศัพท์มาถามเสมอ ๆ เรื่องลูกที่ตามมาจากประเทศไทย ส่วนมากจะเป็นปัญหาวิชา จะขอวีซ่าอย่างไร ทำอย่างไรให้ลูกได้วีซ่า รวมทั้งเรื่องการรับบุตรบุญธรรม ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับเรื่องวีซ่า เพราะการรับบุตรบุญธรรมคือหนทางที่จะได้วีซ่านั้นเอง

ในเยอรมนีจากข้อมูลที่สัมภาษณ์พบว่ามีปัญหานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณี พ่อเลี้ยงทำอาณาจารทางเพศต่อลูกเลี้ยง ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ ประณีแยกทางกับสามี นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาการไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน พ่อเลี้ยงเยอรมันไม่พอใจที่ลูกเลี้ยงมาอยู่ด้วย (ปราณีต) หรือ ลูกติดไทยไม่ยอมรับพ่อเลี้ยง (ปิ่นดาว)

ในขณะที่หญิงไทยในเยอรมนีส่วนใหญ่จะพำนักอยู่กับสามีตามลำพัง หญิงไทยในญี่ปุ่นมักจะพักอยู่กับครอบครัวสามี เจนจิราต้องพบกับแม่สามีที่จุกจิก และเข้มงวดชอบวางแผนชีวิตให้กับทุกคน พ่อแม่กันนั้นก็ต้องดูแลพ่อสามีที่ป่วยเป็นอัลไฮม์เมอร์ บางคนเช่น ใจดี ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่สะใภ้ญี่ปุ่น ที่ต้องบริการคนทั้งครอบครัว จอมใจ อึดอัดกับครอบครัวสามีที่ถูกเหยียดหยามหญิงไทย และคอยควบคุม รวมทั้งด่าว่า

ปัญหากับครอบครัวสามีสำหรับจอมใจ และใจดี รุกรามกลายเป็นปัญหากับสามี และตามมาด้วยการหย่าร้าง สำหรับเจนจิรานั้น ช่วยดูแลพ่อสามีด้วยความสงสาร และไม่มีปัญหากับสามีเพราะเขายังสนับสนุนเธอในทุก ๆ ด้าน

นอกจากปัญหากับครอบครัวสามีแล้ว สาเหตุแห่งการหย่าร้าง ที่สำคัญอีกประการ ก็คือ ตัวของสามีเอง เมื่อหญิงไทยพบว่าสามีไม่ได้เป็นอย่างที่คิดหรือที่วาดภาพไว้ เช่น ไม่รับผิดชอบ ปรางทอง และ ใจดี มองว่าสามีเป็นลูกแห่งขอแต่เงินแม่ และขี้เกียจไม่ยอมทำงาน หรือ ชอบกินเหล้า แล้วทำเจ้าชู้กับหญิงอื่น ในกรณีของปรีดา หรือในกรณีของ ปิ่น ที่สามีกินแต่เหล้าแต่ไม่เคยดูแลครอบครัว

การสื่อสารระหว่างกันก็เป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญระหว่างสามีเยอรมันกับหญิงไทย ส่วนหนึ่งเพราะสามีไม่ค่อยพูดจา หรือไม่บอกเล่าเรื่องสำคัญ ๆ เช่น การตกงาน ให้ภรรยารับรู้ ดังกรณีของ ปวีณา หรือ ปรางทอง และปิติ รวมทั้งประพริกบ่นแล้วว่าเข้ากันไม่ได้กับสามี เพราะเขาไม่เข้าใจวัฒนธรรมไทย ซึ่งประเด็นนี้อาจเชื่อมโยงกับความรู้ด้านภาษาของหญิงไทยที่อาจไม่ดีพอ ที่จะทำให้สามีเข้าใจ หรือที่จะเข้าใจสามี ทำให้สามีไม่อาจที่จะหาหรือหรือบอกเล่าอะไรให้ฟังได้ หรืออาจเป็นเพราะสามีไม่ได้มองว่าภรรยาอยู่ในฐานะที่จะรับรู้เรื่องราวใด ๆ ได้ ก็เป็นไปได้ นอกจากนี้การเข้ากันไม่ได้นี้ ก็อาจเนื่องมาจากลักษณะนิสัยส่วนตัว เช่น เห็นแก่ตัวในกรณีสามีคนแรกของปราณี

ประเด็นความรุนแรงในครอบครัว จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่ามีอยู่ในครอบครัวข้ามวัฒนธรรม โดยเฉพาะในเยอรมนี ปัทมา และ ปองจิตมีปัญหาที่สามีมักจะทุบตี และด่าทอ หรือการที่ปริมต้องทนในเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ที่เกินพอดี จนทนไม่ได้ ประพิมพ์ต้องประสบปัญหาถูกสามีบังคับให้ค้าบริการทางเพศเพื่อเอาเงินมาเลี้ยงครอบครัว

ปัญหาอีกประการหนึ่งของหญิงที่สัมภาษณ์กลุ่มที่เป็นภรรยาเมื่อมีปัญหาสามี ก็คือ ลูกในช่วงที่ผู้หญิงแยกตัวออกจากสามี ไปหาที่อยู่อาศัยใหม่ มักจะไปตัวคนเดียวไม่ได้พาลูกไปด้วย เพราะต้องการหนีปัญหา ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ การแย่งลูก ว่าลูกจะอยู่กับใคร ใครจะได้ใช้อำนาจปกครองบุตร ใจดี มีเรื่องกับพ่อสามีและหนีออกมาอาศัยคนรู้จัก เธอไม่ได้พบลูกระยะหนึ่งเพราะพ่อสามีไม่ยอมให้เข้าบ้าน แต่ใจดีก็ได้ติดต่อทนายความให้เดินเรื่องเกี่ยวกับอำนาจปกครองบุตรให้ เมื่อจะหย่าจากสามี ได้มีการตกลงกัน ทั้งใจดีและสามีใช้อำนาจปกครองบุตรร่วมกัน วันธรรมดาลูกจะมาอยู่กับใจดี ส่วนวันเสาร์และอาทิตย์ลูกจะไปอยู่กับพ่อ

หญิงไทยในเยอรมนีหลายคนหย่าและแต่งงานใหม่ ในขณะที่หญิงไทยในญี่ปุ่นที่หย่าแล้วยังไม่ต้องการแต่งงาน เพราะจากประสบการณ์ที่ถูกควบคุมจากครอบครัวสามี จึงยังต้องการความเป็นอิสระ แต่บางคน เช่น จอมใจ หรือ แจ่มจิต ก็ไม่ได้ปฏิเสธชีวิตคู่เสียทีเดียวเพียงแต่ยังไม่ได้พบคนที่ถูกใจจริง ๆ เท่านั้น

หญิงไทยในเยอรมนีบางคนที่เคยหย่าแล้ว จะใช้ชีวิตอยู่ในระหว่างสองประเทศ เช่น ประภาที่จะไปๆมาๆ ระหว่างประเทศไทยและเยอรมนี เพราะสามีเยอรมันก็ยังต้องการใช้ชีวิตในประเทศบ้านเกิดของตนเองบ้าง และในฐานะผู้ที่รับบำนาญก็ยังมีเหตุให้ต้องติดต่อกับทางการเป็นครั้งคราว เช่นต้องรายงานตนเป็นระยะว่ายังมีชีวิตอยู่ เป็นต้น

การเข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทยของคู่สมรสข้ามชาติ ในงานศึกษาวิจัยบางชิ้นในประเทศไทยในปัจจุบัน (เช่น บัวพันธ์ 2548, 2549) ถูกมองว่าเป็นการที่ “ฝรั่ง” ชาวต่างชาติมาเอาเปรียบประเทศไทย มองว่าชายเหล่านี้ต้องการแต่งงานกับสาวไทยเพื่อที่จะได้มาใช้บริการสาธารณสุขบ่อนอบบางอย่าง เช่น มาหาคนดูแลในยามแก่เฒ่า ความตั้งใจและการเดินทางกลับประเทศไทยของประภา ก็อาจถูกมองด้วยทัศนะเช่นนี้ด้วย แต่ทัศนะดังกล่าวเป็นทัศนะที่เป็นธรรมต่อหญิงไทยย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ที่ในที่สุดได้กลายมาเป็น การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน เพราะสมรสกับชาวต่างชาติหรือไม่ เมื่อมองตามความเป็นจริง หญิงเหล่านี้ไม่ว่าจะมาแต่งงานโดยตรง หรือ โดยอ้อมเพื่อทำงาน หญิงเหล่านี้ จากข้อมูลที่สัมภาษณ์เกือบจะทุกคนจะส่งเงินกลับบ้าน ให้พ่อแม่ หรือลูก เดือนละประมาณ 200-300 ยูโร โดยเฉลี่ย หรือในบางกรณีก็คือชายต่างชาติเหล่านี้ได้ส่งเงินกลับประเทศไทยเลี้ยงครอบครัวที่อยู่ข้างหลัง (หากภรรยาไทยไม่มีรายได้พอ) นำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทย มาหาศาล หญิงเหล่านี้ส่งเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทยมากกว่า 3 ทศวรรษ หากพิจารณาปีพ.ศ. ที่หญิงเหล่านี้เริ่มเดินทาง ซึ่งก็คือ ปลายทศวรรษที่ 70 การกลับมาใช้ชีวิตบั้นปลายในประเทศบ้านเกิด หลังจากได้ทำงานหนัก ส่งเสียเงินทองมามากมายนับสิบปี จะถือว่าเป็นการเอาเปรียบหรือหาผลประโยชน์ จากสังคมไทยหรือ ดังนั้นในการพิจารณาประเด็นเหล่านี้ ควรที่จะต้องพิจารณา

อย่างแยกแยะ โดยไม่ด่วนสรุปอย่างเหมารวม อันจะเป็นการสร้างตราบาป (stigma) แก่คู่สมรสข้ามชาติกลุ่มนี้

หญิงในเยอรมนี และในญี่ปุ่นส่วนใหญ่ จะดิ้นรนหางานทำ บางส่วนเพราะยังมีภาระทางบ้านในประเทศไทย แต่บางส่วนก็เพราะต้องการเป็นตัวของตัวเอง แต่งานที่ทำส่วนใหญ่ก็เป็นงานทำความสะอาด งานโรงงาน ผู้ช่วยพ่อครัว ลูกจ้างร้านซูปเปอร์มาร์เก็ต ทำสวน ซึ่งเป็นงานหนักแต่รายได้น้อย เป็นงานที่ไม่ต้องใช้ภาษามากนัก บางคนพยายามที่จะทำกิจการเป็นของตนเอง เช่นการเปิดร้านนวด ด้วยเห็นว่า สามารถที่จะมีอะไรเป็นของตนเอง “งานลูกจ้างทำให้มีรายได้แน่นอน แต่ไม่พอเก็บ (แจ่มจิต: 4/9-10)” แต่ปัญหาใหญ่ของหญิงไทยคือภาษา งานที่มีรายได้สูงขึ้น และอาจจะไม่หนักเท่านี้ โอกาสที่หญิงไทยจะได้ทำคงมีน้อย เพราะต้องใช้ภาษาในการสื่อสารทำงาน การที่มีความรู้ทางภาษานอกจากจะเป็นโอกาสในการที่จะได้ทำงานที่มีรายได้ดีขึ้นและไม่หนักเท่าที่เป็นอยู่ที่นี่แล้ว ยังเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ผู้หญิงสามารถต่อรอง และสามารถที่จะป้องกันตัวจากการถูกเอาเปรียบได้ด้วย เพราะบ่อยครั้งที่หญิงไทยถูกเพื่อนร่วมงานเอาเปรียบ หรือมีปัญหาเข้าใจผิดกับเพื่อนร่วมงาน เพราะไม่สามารถสื่อให้เข้าใจกันได้

จากข้อมูลดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่า ในที่สุดแม้ว่าหญิงไทยจะเดินทางเข้าเยอรมนีหรือญี่ปุ่น ด้วยการแต่งงาน แต่ก็ได้ **พัฒนาตนเองกลายเป็นแรงงานข้ามชาติ**เช่นเดียวกัน และในความเป็นจริงแล้ว หากพิจารณาจากสาเหตุแรงจูงใจที่แต่งงาน ก็พบว่าลึกๆแล้วการแต่งงานของหญิงไทยนั้นมีเป้าหมายบางอย่างแฝงอยู่ (ดูข้อ ข. ในขั้นตอนเริ่มต้นการตัดสินใจ) อันได้แก่ เหตุผลเชิงเศรษฐกิจ เช่นเพื่อหาโอกาสทำงาน เพื่อมีโอกาสส่งเสียทางบ้าน เป็นต้น การแต่งงานจึงอาจเป็นช่องทางหนึ่งของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติก็เป็นได้ เพียงแต่ในทัศนะของทางการไทยแล้ว จะจัด หรือยอมรับ หญิงกลุ่มนี้เป็นแรงงานไทยในต่างประเทศได้หรือไม่

4.2.6 สิทธิในฐานะแรงงานข้ามชาติ

ข้อมูลจากการวิจัย พบว่ามีแรงงานหญิงไทย อยู่ 3 ประเภท คือ แรงงานค่าบริการทางเพศในญี่ปุ่นและเยอรมนี แรงงานที่เป็นผู้ฝึกงานในญี่ปุ่นแต่ไม่ได้เดินทางผ่านกรมแรงงาน และแรงงานลักษณะจ้างชั่วคราวในเยอรมนี ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นแรงงานแอบแฝงเนื่องจากเดินทางเข้าประเทศด้วยการใช้การแต่งงาน หญิงเหล่านี้คือแรงงานข้ามชาติ ซึ่งตามมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิแรงงานข้ามชาติ และ สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International

Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) จะต้องได้รับการคุ้มครองในด้านต่าง ๆ⁶ ซึ่งหากพิจารณาตามประเด็นที่ตั้งไว้ในกรอบการศึกษา จะได้แก่

1. อิสรภาพจากการเป็นแรงงานบังคับ นั่นคือ การทำงานต้องเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ และด้วยสิ่งจูงใจมิใช่การบังคับ ช่มชู้ เช่น ถูกกดดัน บังคับ หรือ กักขัง เป็นต้น
2. อิสรภาพจากการเลือกปฏิบัติ นั่นคือ กฎเกณฑ์ในการทำงานจะต้องไม่ส่งผลให้มีการเลือกปฏิบัติ อันมีเหตุ มาจาก เชื้อชาติ สีผิว สัญชาติ และ เพศ เป็นต้น
3. สิทธิในการรับข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการทำงานและความเป็นอยู่
4. สิทธิการเข้าถึงบริการจัดหางานที่ถูกต้องและไม่เอาเปรียบ
5. สิทธิที่จะได้สัญญาการจ้างงานที่ไม่ละเมิดสิทธิ และที่แรงงานสามารถอ่านทำความเข้าใจได้
6. การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ทั้งก่อนออกเดินทาง และเมื่ออยู่ในประเทศปลายทาง รวมทั้งความปลอดภัยในระหว่างทำงาน
7. เสรีภาพในการเดินทาง ไปที่ต่าง ๆ ในเวลาว่างงาน หรือ เดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน
8. การเข้าถึงความช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น การหางานที่เหมาะสม การปรับตัว เป็นต้น
9. สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนในการทำงาน
10. สิทธิการเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมาย คือได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมาย ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับสภาพการทำงาน หรือ การประกันสังคม เป็นต้น

ในที่นี้จะพิจารณาว่า ในความเป็นจริงแล้ว แรงงานหญิงไทยที่ไปทำงานงานในเยอรมนี และญี่ปุ่น ได้รับสิทธิและการคุ้มครองหรือไม่ โดยจะพิจารณา แยกตามกลุ่มของแรงงานหญิงเหล่านี้ เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน จะนำเสนอเป็นกรณีศึกษาอีกครั้ง

ก. แรงงานหญิงที่เดินทางไปค้าบริการทางเพศ

จันทร์ ขณะที่ทำการสัมภาษณ์อายุ 36 ปี เกิดที่จังหวัดเชียงราย จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยของรัฐในจังหวัดบ้านเกิด ทำงานในบริษัทแห่งหนึ่งซึ่งเป็นสำนักงานสาขาในตัวจังหวัดเชียงราย แต่งงานเมื่ออายุ 25 ปี มีลูก 1 คน เมื่อลูกอายุได้ 4 ปี ก็มีปัญหากับสามีเนื่องจากสามีไปมีหญิงอื่น จันทร์ได้ยื่นเพื่อนพนักงานในแผนกขายคุยกันเรื่องที่ญาติของตนหาคน และเป็นคนพาผู้หญิงไปทำงานในประเทศญี่ปุ่น ในตอนแรกจันทร์รับฟังแต่ไม่ได้ใส่ใจนัก แต่เมื่อสภาพปัญหา

⁶ สนธิสัญญานี้ให้ความคุ้มครองทั้งแรงงานที่ถูกกฎหมายและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยระบุไว้ในตอนที่ 1 ขอบเขตและคำจำกัดความ มาตรา 5 ให้ความหมายของแรงงานข้ามชาติที่สนธิสัญญาคุ้มครอง ว่า ก.) เป็นแรงงานที่ถูกต้องมี “เอกสาร” (documented) หรืออยู่ในสถานภาพที่ถูกต้อง (regular situation) หากว่าเป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางเข้ามา หรือให้พำนักอาศัย หรือให้ดำเนินการต่าง ๆ ในประเทศที่จ้างงาน ตามกฎหมายของประเทศนั้น ๆ และตามข้อตกลงระหว่างประเทศที่ประเทศนั้นเป็นภาคี ข.) เป็นแรงงานที่ “ไม่มีเอกสาร” (undocumented) หรือ อยู่ในสภาพที่ไม่ถูกต้อง (irregular situation) หากว่าแรงงานนั้นไม่ได้เข้าเมือง หรือพำนักอยู่ หรือทำงาน ตามเงื่อนไขที่กล่าวมาตามข้อ ก.)

ครอบครัวรุนแรงมากขึ้น จนจันทร์ทนไม่ไหวและต้องการหนีให้พ้นสภาพ จึงสอบถามเพื่อนถึงญาติที่
หาคนไปทำงานในญี่ปุ่น เพื่อนจึงให้เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ จันทร์โทรศัพท์ไปคุยและสอบถามเรื่องราว
ว่าจะให้ไปทำงานอะไร ทางคนที่หาผู้หญิงไปทำงานบอกว่า ไปทำงานขายดี๊ม โดยตอนแรกก็ไม่ได้
บอกว่า ดี๊มอย่างไร เมื่อจันทร์ถามต่อก็ได้ความว่า เป็นงานที่ต้องไปนั่งดี๊มกับแขก ชวนแขกดี๊ม และ
เนื่องจากตัวจันทร์เองก็เป็นคนชอบดี๊มอยู่แล้ว จึงเห็นว่าน่าจะทำได้ จันทร์บอกว่าตอนที่ตัดสินใจ “คิด
สั้น ๆ มีปัญหาครอบครัวกับสามี” ขณะนั้นจันทร์อายุ 30 ปีเมื่อจันทร์ตกลงใจที่มาญี่ปุ่น นายหน้าที่เป็น
ญาติของเพื่อนพนักงานจึงพาไปพบ “บอส” ซึ่งเป็นคนจังหวัดในบริเวณของกรุงเทพฯ มีอาชีพ
เป็นทหาร ดำเนินกิจการนี้ร่วมกับภรรยา “บอส” จัดการเรื่องเอกสารต่าง ๆ ระหว่างที่รอ จันทร์ก็
กลับไปทำงานตามปกติ การเดินเรื่องต่าง ๆ ใช้เวลา 2 อาทิตย์ วันที่เดินทางจันทร์ไม่ได้บอกครอบครัว
ให้รู้ บอกเพียงว่าจะไปอบรม เมื่อเดินทางถึงประเทศญี่ปุ่นจึงโทรศัพท์ไปบอก จันทร์เดินทางด้วย
หนังสือเดินทางของตนเอง “บอส” สองสามีภรรยาพร้อมลูกอีก 2 คน เป็นคนพาไป เดินทางพร้อมกับ
หญิงสาวอีกหนึ่งคน การเดินทางเข้าญี่ปุ่นเป็นลักษณะเดินทางไปเที่ยวไต้หวัน แล้วแวะ transit ต่อ
เครื่องบินกลับประเทศไทย จันทร์เล่าว่า เมื่อถึงนาริตะขณะที่คอยเปลี่ยนเครื่องบิน “บอส” ให้ลูกคน
เล็กที่อายุประมาณ 8 ปี แกล้งทำเป็นไม่สบาย ไออย่างหนัก “บอส” เข้าไปขอความกรุณาจาก
เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองขอพาลูกไปหาหมอ เพราะเด็กป่วยหนัก เสร็จจากนั้นนางพอสสมควร เจ้า
หน้าที่จึงใจอ่อน ยอมให้พาเด็กไปหาหมอ โดยให้ทุกคนอยู่ในญี่ปุ่นได้ 3 วัน เมื่อออกมาจากสนามบิน
ได้ “บอส” ก็พาจันทร์และหญิงสาวอีกคนไปส่งที่ร้านสะดวกซื้อใน Nakano จันทร์และหญิงสาวอีกคน
จึงอยู่ในญี่ปุ่นอย่างไม่ต้องตามกฎหมายตั้งแต่บัดนั้น ใน Nakano มาม่าจ่ายค่าตัวของจันทร์ แก่
“บอส” 240 ใบ เพราะเป็นเด็ก „order“ นั่นคือ ก่อนที่จันทร์จะเดินทาง “บอส” ได้ส่งรูปให้ทาง
นายหน้าในญี่ปุ่นดู และมาม่าตัดสินใจเลือกจันทร์ หญิงสาวอีกคน มาม่าไม่รับไว้ทำงาน “บอส” ต้อง
พาไปทำงานร้านอื่น มาม่าบอกให้จันทร์ ทราบว่าต้องทำงานอะไร จันทร์ไม่ยอมออกไปกับแขก บอก
ว่าไม่เคยทำงานแบบนี้มาก่อน และ “บอส” ก็บอกแต่ว่าให้มาขายดี๊มเท่านั้น จันทร์บอกว่า มาม่าใจดี
ให้ทำใจก่อน 1 เดือน ยังไม่ต้องออกไปกับแขก ขึ้นเดือนที่สองจันทร์ก็ยังไม่ยอมไปกับแขก จนครบ
สองเดือน มาม่าบอกว่า หากจันทร์ไม่ยอม ก็ขายจันทร์ต่อไปให้กับยาคุซ่า จันทร์กลัวจึงยอม
ออกไปกับแขก จันทร์ทำงาน โดยต้องแบ่งครึ่งหนึ่งของรายได้เป็นการใช้นี้แท็กซี่ ครั้งหนึ่งจันทร์เก็บ
เป็นรายได้ของตนเอง แต่ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าอาหาร เป็นต้น แต่จันทร์ก็โชคดี ทำงานอยู่ได้
ไม่ถึงสองเดือนก็มีแขกมาตัดแท็กซี่ นั่นคือมาจ่ายค่าแท็กซี่ที่จันทร์เป็นหนี้มาม่าอยู่ จันทร์ไม่รู้อา
หมายของคำว่าตัดแท็กซี่ มาม่าบอกว่า ก็คือการที่แขกมาใช้หนี้แท็กซี่ให้ จันทร์หมดหนี้แต่ต้องไปเป็น
เมียแขก จันทร์ขอร้องแขกว่าจะขออยู่กับมาม่าต่อไป แต่จะทำงานเฉพาะขายดี๊มไม่ไปกับแขก ด้วย
อ้างว่าหากไม่ทำงานจะไม่มีเงินส่งให้ลูก ผู้ชายก็ยอม จันทร์จึงทำงานเฉพาะขายดี๊ม ทำงานได้เกือบปี
ก็เบื่อจึงมอมตัวกลับบ้าน ตอนที่ไปมอมตัวกับเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง มีชายไทยที่เปิดสำนักงาน
ขายตัวเครื่องบิน และช่วยเหลือเป็นล่ำมามาพูดคุยด้วย บอกจันทร์ว่าจะกลับทำไ้มยังอยู่ได้ไม่ถึงปี ยัง

ทำงานได้เงินไม่คุ้ม เพราะกลับไปเมืองไทยแล้วจะกลับมาอีกลำบาก ตอนที่มอบตัวต้องรอทำเรื่อง การส่งกลับเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองให้จันทร์ไปเที่ยวก่อนสองอาทิตย์ในช่วงที่รอ จันทร์จึงไปค้าง กับเพื่อน และคิดทบทวนเรื่องราวที่ชายไทยคนนั้นพูด จึงเปลี่ยนใจไม่กลับประเทศไทย และโทรศัพท์ ให้เพื่อนมารับไปอยู่ที่จังหวัด Ibaraki ที่นั่นจันทร์ก็กลับไปทำงานร้านสแน็คบาร์ตามเดิม แต่เป็นการ ไปทำงานเป็นลูกจ้าง ไม่ใช่เด็กแท็กซี่ แนนอนการทำงานก็ไม่ได้มีการเซ็นสัญญาเป็นเรื่องเป็นราว แต่สถานภาพจะต่างกับเด็กแท็กซี่ ที่ต้องทำงานแบ่งครึ่งใช้หนี้ จันทร์ทำงานเป็นลูกจ้างได้ค่าแรง ตามที่ตกลง ไม่ต้องแบ่งครึ่งกับใคร ทำได้ไม่นานก็พบแฟนชาวญี่ปุ่น จึงออกจากงานไปอยู่กับแฟน ปีกว่า ตั้งใจจะแต่งงานด้วย แต่แล้วก็เปลี่ยนใจเพราะไปด้วยกันไม่ได้ ด้วยความแตกต่างด้านวัฒนธรรม จันทร์กลับไปทำงานร้านสแน็ค อีกเกือบปีจึงพบแฟนคนไทยที่เป็นช่างเชื่อมในโรงงานแถวนั้น และเป็นแรงงานที่อยู่ทำงานโดยไม่มีวีซ่าเช่นกัน จันทร์เลิกทำงานในร้านสแน็ค มาอยู่กับแฟนคนไทย รับผักมาผัดอยู่ที่บ้าน ได้รายได้ประมาณเดือนละ 100,000 เยน งานผัดผัก เป็นงานอีกชนิดหนึ่งที่ แรงงานไทยที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายในญี่ปุ่นชอบทำ เพราะไม่ต้องเสี่ยงออกไปนอกบ้าน ให้ โดนตรวจจากตำรวจ จันทร์อยู่ในญี่ปุ่นอย่างไม่มีวีซ่ามากกว่า 6 ปี แล้ว ไม่รู้ว่าจะจัดการกับชีวิตตัวเอง อย่างไร อยากกลับบ้านแต่แฟนก็ยังไม่ว่างกลับบ้านให้รอกลับพร้อมกัน จันทร์ไม่รู้ว่าจะได้กลับประเทศ ไทยเมื่อไร งานผัดผักแน่นอนจะมีให้ทำทุกวันแต่รายได้ก็ไม่มากนัก และไหนจะต้องหวาดกลัวกับการถูก จับ อาจเป็นสาเหตุให้จันทร์ดื่มจัดเกือบทุกคืน

ชีวิตในประเทศญี่ปุ่นของจันทร์ เริ่มต้นด้วยการทำงานค้าบริการทางเพศอย่างไม่ถูกต้องตาม กฎหมาย ภายหลังจันทร์เลิกอาชีพค้าบริการมาทำงานรับจ้างผัดผัก จันทร์จึงเป็นแรงงานที่อยู่อย่าง ผิดกฎหมายแต่ทำงานอย่างอื่นที่ไม่ใช่ค้าบริการทางเพศ

จากชีวิตของจันทร์ ที่เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นโดยผ่านระบบนายหน้า และจะอยู่ในระบบ แท็กซี่ที่ต้องทำงานใช้หนี้ ในกรณีของจันทร์ ซึ่งถูกหลอกลวงว่าจะให้มาทำงานขายดื่ม การทำงานจึง เป็นการงานที่ถูกบังคับ และเป็นการทำงานโดยไม่ “สมัครใจ” อย่างชัดเจน ในกรณีของหญิงที่ สัมภาษณ์คนอื่น ๆ เช่น จูไร ปานจันทร์ เป็นต้น แม้ว่าจะเดินทางมาทำงานด้วย “ความสมัครใจ” ก็ตาม แต่การที่ต้องทำงานใช้หนี้แท็กซี่ ต้องรับแขก ก็คงจะไม่ได้ทำงานโดยอิสระแต่ก็คงเป็นแรงงาน บังคับ ที่อาจจะไม่ใช่การบังคับด้วยกำลัง แต่ก็เป็นการบีบคั้นด้วยระบบแท็กซี่ หรือ หนี้นั่นเอง

การค้าบริการทางเพศ อย่างกรณีจันทร์ ไม่มีการทำสัญญาจ้างงานเป็นลายลักษณ์อักษร จึง ไม่มีกฎเกณฑ์อะไรที่กำหนดแน่นอน แต่เงื่อนไขการทำงาน ในตัวของมันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ระหว่างที่ยังใช้แท็กซี่ไม่หมด การที่อยู่ในประเทศอย่างไม่มีวีซ่า (กรณีประเทศญี่ปุ่น) ก็อาจเป็นเหตุให้ ถูกเลือกปฏิบัติได้โดยง่ายดาย

ในช่วงหลังแม้ว่าจันทร์จะเป็นแรงงานไร้ฝีมือแต่ก็ยังมีสถานภาพที่ผิดกฎหมาย งานผัดผักที่ ทำ ก็เป็นงานที่รับมาทำโดยไม่มีการทำสัญญาจ้างงานอะไร ไม่มีข้อตกลงอะไร นอกจากตกลงราคา

ค่าแรงเท่านั้น กอปรกับสถานการณ์ที่อยู่อย่างผิดกฎหมายนี้ โอกาสที่จันทร์จะหางานได้อย่างเสรี หรือ เข้าติดต่อสำนักจัดหางานจึงไม่มี งานที่สามารถทำได้จึงมีอยู่จำกัดและมักเป็นงานที่ได้ค่าแรงต่ำ

ข้อมูลส่วนใหญ่เกี่ยวกับสภาพการทำงานและความเป็นอยู่ ที่ผู้หญิงได้รับรู้ เป็นเพียงข้อมูล ด้านเดียว จากเครือข่ายที่จัดหาผู้หญิงไปส่ง ซึ่งเป็นการเชิญชวนมากกว่าข้อเท็จจริง ดังเห็นได้ชัดใน กรณีจันทร์ ที่นายหน้าไม่ได้บอกความจริงว่างานที่จะไปทำเป็นงานอะไร

เนื่องจากเป็นแรงงานที่มักอยู่ในประเทศอย่างผิดกฎหมาย โดยเฉพาะในญี่ปุ่น การเข้าถึง บริการต่างๆ คือ ด้านสุขภาพ ความช่วยเหลือในการหางาน และการเข้าถึงกระบวนการกฎหมายจึงมี จำกัด ประการหนึ่งอาจเป็นเพราะไม่กล้าที่จะเปิดเผยตัวด้วยสถานภาพทางกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง ด้านสุขภาพอาจจะเข้าถึงได้บ้าง หากมีเงินจ่ายค่าใช้จ่ายเองซึ่งก็แพงมาก ในกรณีประเทศเยอรมนี ส่วนใหญ่สถานีนอนมัยจะมีบริการตรวจสุขภาพ โดยไม่มีเงื่อนไขว่าต้องมีวีซ่าหรือไม่ ซึ่งในกรณีนี้ ก็ มักจะเป็นการตรวจโรคทางเพศสัมพันธ์มากกว่า แต่บางครั้งก็อาจรักษาโรคอื่น ๆ ได้ด้วย

หญิงบริการทางเพศที่มาด้วยระบบแท็กซี่ จะไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระก็ต่อเมื่อหมดแท็กซี่ แล้ว เช่น จันทร์ และเมื่อหมดแท็กซี่ ก็ยังสามารถเลือกได้ว่าจะออกไปกับแขกหรือไม่ หรือจะไป ทำงานที่จังหวัดอื่น

หญิงบริการทางเพศแม้จะอยู่ในระบบแท็กซี่ ก็ได้รับค่าตอบแทน แต่อาจจะไม่เต็มที่ เพราะ มักเป็นการทำงานแบ่งครึ่งกับมาม่าเจ้าของร้าน จนกว่าจะหมดแท็กซี่แล้ว จึงจะได้ค่าจ้างเต็มที่ที่ไม่ ต้องหักใช้หนี้

ข. แรงงานที่ไปเป็นผู้ฝึกงาน

จุลี เป็นคนจังหวัดอุดรธานี ตอนที่ทำการสัมภาษณ์อายุ 31 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น เรียนจบแล้วเข้าทำงานโรงงานในจังหวัดอุดรธานี แต่งงานกับสามีซึ่งทำงานโรงงานเช่นกัน มี ลูกอายุ 2 ขวบ จุลีและสามีทำงานโรงงานรายได้รวมกันประมาณเกือบ 20,000 บาท จุลีบอกว่า รายได้ไม่ค่อยดี อยากได้เงินก้อนไว้ตั้งตัว และเพื่อให้ลูกได้เรียนสูง ๆ จุลีมีพี่สาวที่ทำงานโรงงาน เช่นกัน แต่เป็นคนละโรงงาน พี่สาวเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศญี่ปุ่นในฐานะผู้ฝึกงาน พี่สาว ของจุลีได้เงินเดือน ๆ ละ 18 ใบ หากทำงานล่วงเวลาก็จะได้มากขึ้น พี่สาวเดินทางมาก่อน 8 เดือน ส่งเงินมาให้ทางบ้านสมำเสมอ จุลีเห็นว่าการอยู่ทำงานในโรงงานที่ประเทศไทยต่อไป โอกาสที่จะได้ เงินก้อนคงไม่มีจึงต้องการไปทำงานที่ญี่ปุ่นบ้าง พี่สาวจึงแนะนำให้ติดต่อกับนายหน้าที่เป็นคนพา พี่สาวเดินทางเข้ามา จุลีเล่าว่า นายหน้ามักจะเข้าไปตามโรงงานต่าง ๆ หาคนที่สนใจจะไปทำงาน นายหน้าเป็นคนไทย แต่จะทำงานประสานกับนายหน้าที่เป็นคนญี่ปุ่น จุลีติดต่อกับนายหน้า เสียค่า นายหน้าไปทั้งสิ้น 200,000 บาท ต้องจ่ายรวดเดียวทั้งหมด จุลีไม่มีเงินก้อน จึงต้องไปกู้ธนาคารมาให้ นายหน้า เสียดอกเบี้ยให้นายธนาคารแพงมาก ต้องผ่อนส่งปีกว่าจึงหมด ตอนที่สัมภาษณ์จุลีส่งเงินผ่อน ใช้นี้ธนาคารหมดแล้ว ขณะนั้นจุลียู่ในประเทศญี่ปุ่นมาได้ 1 ปีกับ 8 เดือน จุลีเล่าว่า ตอนที่ทำเรื่อง

จะมาญี่ปุ่นนั้น นายหน้าให้เซ็นต์สัญญาฉบับบริษัทในประเทศญี่ปุ่นที่ตกลงรับจูลีเข้าเป็นผู้ฝึกงาน บริษัทดังกล่าวประกอบกิจการคล้าย ๆ กับโรงงานที่จูลีทำงานอยู่ นายหน้าจัดการติดต่อทำวีซ่าให้ในลักษณะผู้ฝึกงานกับบริษัทที่จูลีเซ็นต์สัญญาด้วย ค่าเดินทางจูลีต้องออกเอง จูลีได้วีซ่าในฐานะผู้ฝึกงานเป็นเวลา 3 ปี เดินทางเข้ามาพร้อม ๆ กับแรงงานอีกกว่าสิบคน โดยมีนายหน้าเป็นคนพาามาเมื่อมาถึงประเทศญี่ปุ่น จูลีและเพื่อน ๆ ได้เข้าพักในบ้านพักใกล้ ๆ โตเกียว จากนั้นนายหน้าจะพาแรงงานไปพบกับเจ้าของโรงงาน หรือบริษัทที่จะรับแรงงานไปทำงาน จูลีเล่าว่า ตอนนั้นจะมีเจ้าแห่งโรงงานต่าง ๆ มาดูตัวแรงงาน ชอบใจคนไหนก็จะรับแรงงานคนนั้นไป เจ้าแห่งบริษัททำเกษตรกรรมแบบเป็นอุตสาหกรรม ใน Saitama เลือกอเอาจูลีไปเป็นแรงงาน จูลีบอกว่า ตอนที่เซ็นต์สัญญานั้นไม่ใช่บริษัทนี้ และแรงงานทุกคนที่มาพร้อมจูลี ก็ไม่มีใครได้ทำงานในบริษัทที่ตนเซ็นต์สัญญาด้วย ดังนั้นการเซ็นต์สัญญาดังกล่าวจึงเป็นเพียงสัญญาหลอก ๆ เพื่อให้ได้วีซ่าเท่านั้น จูลีต้องทำงานปลูกผัก ผลไม้ รวมทั้งเก็บผักและผลไม้บรรจุหีบห่อ ซึ่งไม่ใช่งานที่จูลีชอบ เพราะอยู่อุดรธานีก็ไม่ได้ทำงานแบบนี้ จูลีได้เงินเดือนเพียงเดือนละ 9 ใบ ซึ่งน้อยกว่าพี่สาวเท่าตัว หากต้องการเงินมากขึ้นก็ต้องทำล่วงเวลาด้วยก็จะได้ประมาณ 11 ใบ ซึ่งก็มีไม่บ่อยนัก โรงงานมีที่พักให้อยู่ เป็นบ้านมีสองห้อง เป็นที่อยู่ของแรงงานหญิงอยู่รวมกันทั้งหมด 11 คน มีหญิงไทยอีกหนึ่งคน นอกนั้นเป็นแรงงานจากประเทศจีน จูลีได้เรียนภาษาญี่ปุ่นเพียงหนึ่งเดือน เนื่องจากมีหนี้สินต้องผ่อนส่งธนาคาร และต้องส่งเงินให้กับแม่สามีที่ดูแลลูก จูลีจึงต้องกินอยู่อย่างประหยัด และใช้เวลาว่างส่วนใหญ่กับการทำงานล่วงเวลา ไม่มีเวลาเรียนภาษาญี่ปุ่น ทำให้ยังไม่เข้าใจภาษาญี่ปุ่นเท่าใดนัก สามีของจูลีก็กำลังคอยที่จะเดินทางไปทำงานในประเทศคานาดา

จากเรื่องราวของจูลี แม้นจูลีจะได้วีซ่าอย่างถูกต้อง และเดินทางมาในฐานะผู้ฝึกงาน แต่เมื่อพิจารณาจากวิธีการที่นายหน้าให้เซ็นต์สัญญากับบริษัทหนึ่งเพียงเพื่อให้ได้วีซ่าเข้าและอยู่ในประเทศญี่ปุ่นได้อย่างถูกต้อง ก็เป็นวิธีการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และเป็นเล่ห์กลและการตบตาเจ้าหน้าที่ ดังนั้นการเดินทางในลักษณะของจูลี ก็อาจจะไม่ค่อยถูกต้องนัก แม้นจะทำให้จูลีได้เดินทางและได้วีซ่าอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็ยังคงอยู่ในลักษณะหลอกลวงในเรื่องเกี่ยวกับการทำงาน คำถาม ณ ที่นี้ก็คือ วิธีการแบบนี้ใช้ได้หรือไม่ หากไม่มีเจ้าหน้าที่รู้เห็นเป็นใจ

จากการที่ไม่ได้ทำงานในบริษัทที่ได้เซ็นต์สัญญาไว้นั้น แม้นว่าจะไม่ได้ถูกบังคับ ช่มชู้ ให้ทำงาน แต่ก็เป็งานที่ไม่ได้ตั้งใจมาทำ ประกอบกับการทำงานนั้นนายจ้างเป็นคนเลือกว่าจะเอาคนงานคนไหน ไม่ใช่ว่าเป็นการตกลงกันระหว่างสองฝ่ายว่าจะยินยอมหรือไม่ ดังนั้นการทำงานนี้จึงเป็นกึ่งบังคับ

ผู้ฝึกงานนี้ได้เซ็นต์สัญญาจริง และได้อ่านสัญญาอย่างเข้าใจ เพราะเซ็นต์สัญญาที่ประเทศไทยแต่เมื่อไปถึงญี่ปุ่นไม่ได้ทำงานในบริษัทที่ตนเซ็นต์สัญญาทุกเกณฑ์ต่างๆที่กำหนดไว้ในสัญญาก็คงไม่มีความหมายอะไร

ผู้ฝึกงานก็คงเหมือนหญิงค้าบริการทางเพศ ที่ไม่มีโอกาสได้ข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับสภาพการทำงานและความเป็นอยู่ เพราะไม่อาจทราบได้ล่วงหน้าว่าจะมาทำงานที่ไหน และงานอะไร แม้จะมีสัญญา แต่สัญญาก็คือเป็นเพียงกระดาษที่ทำให้ได้วีซ่าเท่านั้น

เนื่องจากเป็นผู้ฝึกงาน ฟ่านก้อยอยู่ในประเทศอย่างถูกต้องตามกฎหมาย จึงมีโอกาสเข้าถึงบริการต่างๆ ทั้งด้านสุขภาพ การขอความช่วยเหลือ รวมทั้งกระบวนการทางกฎหมาย รวมทั้งสามารถไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระ

ผู้ฝึกงานได้รับค่าตอบแทน แต่ก็ไม่มีสิทธิที่จะต่อรอง ตกลงกับนายจ้าง เรียกร้องค่าตอบแทนที่ต้องการ

เมื่อพิจารณาถึงแรงงานไทยในญี่ปุ่นอีก 4 ชีวิตที่เดินทางผ่านนายหน้าเช่นกัน โดยนายหน้ากล่าวว่า จะเดินเรื่องให้เข้ามาทำงานในฐานะผู้ฝึกงาน แต่ในการเดินทางเข้า กลับเดินทางเข้ามาด้วยวีซ่านักท่องเที่ยว ซึ่งอยู่ได้เพียง 3 เดือน ซึ่งในกรณีนี้จะชัดเจนมากว่าเป็นการหลอกลวง และแนวโน้มที่แรงงานทั้ง 4 จะกลายเป็นแรงงานที่อยู่และทำงานอย่างไม่มีวีซ่า คือไม่ถูกต้องตามกฎหมายจะค่อนข้างสูง และด้วยสถานทางกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง โอกาสที่แรงงานเหล่านี้จะได้สิทธิต่าง ๆ คงเป็นไปได้ยาก

ค. แรงงานหญิงไทยในเยอรมนี ที่เดินทางเข้ามาด้วยการแต่งงาน หรือที่พัฒนามาจากหญิงที่เป็นภรรยาชาวต่างชาติ

ปาน คือ ตัวอย่างในกรณีนี้ ปานเกิดและเติบโตในจังหวัดปทุมธานี เป็นลูกสาวคนโต ของครอบครัวชาวนา เรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อเรียนจบปานทำงานช่วยทางบ้านระยะหนึ่ง จึงออกไปทำงานเป็นผู้ช่วยในครัวอยู่ในร้านอาหารในกรุงเทพฯ จากนั้นอีกสองปีก็ไปทำงานโรงงานที่สมุทรปราการ ปานแต่งงานกับสามีที่ทำงานในโรงงานเดียวกัน เมื่อมีลูกคนที่สองสามีก็ทิ้งไปมีหญิงใหม่ ปานจึงพาลูกกลับมาอยู่บ้านกับพ่อแม่ ช่วยที่บ้านทำนา และหารับจ้างทั่วไป ได้น้องชายที่ทำงานเป็นพ่อครัวในเยอรมนีคอยช่วยเหลือส่งเสียลูก ๆ บ้าง ปานตัดสินใจที่จะมาหางานทำในเยอรมนีเมื่อลูกสาวคนโตเรียนชั้นมัธยมปีที่ 6 ลูกสาวต้องการเรียนต่อมหาวิทยาลัย ปานไม่มีเงินมากนักจึงขอให้น้องชายที่อยู่เยอรมนีช่วยเหลือพาตนเองไปทำงานที่เยอรมนีด้วย แต่เนื่องจากว่า ปานมิได้มีความรู้เฉพาะที่เข้าข่ายผู้เชี่ยวชาญหรือ มีความสามารถและประสบการณ์ในการทำงานเฉพาะด้านที่คนเยอรมันไม่สามารถทำได้ เช่น การเป็นพ่อครัวปรุงอาหารไทย ซึ่งแรงงานทั้งสองประเภทนี้กฎหมายคนเข้าเมืองของเยอรมัน อนุญาตให้เข้ามาทำงานได้ โดยจะได้วีซ่าทำงาน ดังนั้นปาน จึงต้องหาวิธีการอื่นที่จะเข้าประเทศเยอรมนีและอยู่ในประเทศได้ นั่นคือ การแต่งงาน ปานเดินทางเข้ามาด้วยวีซ่านักท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติ แต่ได้เตรียมเอกสารต่าง ๆ สำหรับแต่งงานมาพร้อมด้วยแล้ว เมื่อมาถึงน้องสะใภ้ของปานที่มีความรู้ภาษาเยอรมันค่อนข้างดี เป็นผู้ช่วยเหลือจัดการหาคู่ให้ ปานด้วยการลงหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นประกาศหาผู้สนใจที่จะแต่งงาน มีคนสนใจมาติดต่อ ปานเลือก

สามี หลังการแต่งงาน ป่านได้วีซ่า 3 ปีในฐานะภรรยาของชาวเยอรมัน และเริ่มทำงานเป็นผู้ช่วยพ่อครัวในร้านอาหารไทยที่น้องชาย ทำงานเป็นพ่อครัว การทำงานนั้นเป็นลักษณะผู้ช่วยที่ทางร้านจ้างชั่วคราว ไม่มีสัญญาการจ้างงานเป็นพนักงาน ไม่ต้องเสียภาษีและไม่ต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคม (ประกันสุขภาพ ประกันการตกงาน ประกันค่าเลี้ยงชีพในวัยชรา) เพราะทางร้านแจ้งทางสรรพากร เพียงว่า ป่านทำงานแบบผู้ช่วยทำงานในอัตราขั้นต่ำ (รายได้ไม่เกิน 400 ยูโร) ซึ่งกฎหมายกำหนดว่า รายได้ระดับนี้ไม่ต้องเสียภาษี แต่ในความเป็นจริงป่านทำงานเกือบเต็มวัน และได้รายได้มากกว่านี้ การจ้างงานลักษณะนี้เป็นการจ้างที่นิยมทำกันในหมู่ร้านอาหารไทย เพราะเจ้าของร้านจะได้ประหยัด เนื่องจากการจ้างแบบนี้เจ้าของร้านไม่ต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคมครึ่งหนึ่ง (ตามกฎหมายกำหนดว่า การจ้างงานลูกจ้างและนายจ้างต้องจ่ายเบี้ยประกันสังคมคนละครึ่ง) และลูกจ้างก็ได้รับเงินค่าจ้างเต็มที่ไม่ต้องหักค่าอะไรทั้งสิ้น แต่ลูกจ้างก็จะไม่ได้รับสวัสดิการใด ๆ เช่น ในกรณีที่ไม่มีงานทำในภายหลังก็ไม่สามารถขอรับเงินช่วยเหลือคนว่างงานได้ เป็นต้น เนื่องจากป่านตั้งใจจะมาทำงาน จึงทุ่มเวลาทั้งหมดกับการทำงาน ไม่ได้สนใจเรียนภาษาเยอรมันอย่างจริงจัง ด้านเอกสารและการติดต่อกับทางราชการป่านต้องพึ่งพาสามีและน้องสะใภ้ที่รู้ภาษาเยอรมันมากกว่า ป่านใช้เวลาอยู่กับการทำงานมากกว่าอยู่กับครอบครัว แม้ว่าเมื่อมีลูกกับสามี ป่านก็ยังห่วงการทำงาน จึงทิ้งลูกไว้กับสามีและพ่อแม่สามี จนเกิดมีปัญหากับสามี ป่านตัดสินใจออกจากบ้านแต่สามีไม่ยอมให้ลูกไปด้วย และได้ไปร้องเรียนกับสำนักงานเยาวชนขอดูแลลูก และให้ลูกอยู่กับตนเอง โดยอ้างว่าป่านพูดภาษาเยอรมันไม่ได้ และไม่มีเวลาเลี้ยงลูก ป่านต้องฟ้องขออำนาจศาลให้มีสิทธิเยี่ยมลูกเดินเรื่องอยู่เกือบปี ปัจจุบันป่านได้สิทธิเยี่ยมลูกทุก ๆ 14 วัน และได้หย่าขาดจาก สามีเรียบร้อยแล้ว

งานที่ป่านทำจะเป็นงานที่มีสถานะเป็นการจ้างเป็นผู้ช่วยชั่วคราว เช่น เป็นผู้ช่วยพ่อครัว ผู้ช่วยทำความสะอาด เป็นต้น ซึ่งจะไม่มีความผูกพันการจ้างงาน ไม่เสียภาษี และเบี้ยประกันสังคม

แรงงานดังกล่าวคงไม่ใช่แรงงานบังคับ เพราะเป็นการทำงานที่สมัครใจจริงๆ และการเป็นผู้ช่วยทำงานชั่วคราวนี้ ซึ่งก็ได้รับค่าตอบแทนตามใบเสร็จเพียงขั้นต่ำไม่เกิน 400 ยูโร ซึ่งตามกฎหมายไม่ต้องเสียภาษี แต่รับจริง "ได้โตะ" มากกว่า เป็นงานที่หญิงไทยในเยอรมนีชอบ เพราะได้เงินเต็มที่ไม่มีการหัก

การทำงานลักษณะนี้อาจจะไม่อิสระจากการเลือกปฏิบัติ เพราะงานที่ทำมักเป็นงานหนัก รายได้น้อยที่มีคนต่างชาติแย่งกันทำ(เพราะหางานอื่นไม่ได้) การเลือกปฏิบัติอาจมีได้หากพบหัวหน้างานที่เป็นชนชาติอื่น

การเข้าถึงบริการต่างๆสำหรับกลุ่มนี้คงไม่มีปัญหา แต่คงมีใช้ในฐานะแรงงาน หากแต่เป็นในฐานะภรรยาของชาวเยอรมัน เช่น การช่วยเหลือด้านการหางาน บริการสุขภาพซึ่งมีการประกันรวมกับสามี รวมถึงการเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมาย ด้วยสถานะภาพที่อยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ปัญหาหนึ่งของแรงงานชนิดนี้ที่แอบแฝงมากับการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน หรือที่พัฒนามาจากสถานภาพภรรยา หน่วยงานที่รับผิดชอบในประเทศไทยจะถือว่าเป็น แรงงาน หรือไม่ และจะมีมาตรการอย่างไรรองรับ

แรงงานหญิงไทยที่กล่าวถึงทั้งหมดข้างต้น เป็นแรงงานที่เข้ามาทำงานอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือเป็นแรงงานนอกระบบ และไม่ได้เดินทางผ่านกรมแรงงาน ดังนั้นจึงไม่ได้สิทธิตามที่ควรจะได้ในฐานะแรงงานข้ามชาติ ซึ่งจะต่างจากแรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น ผู้ฝึกงานที่เดินทางผ่านกรมแรงงาน หรือสำนักงานจัดหางานที่ถูกต้อง หรือผู้ช่วยแม่บ้าน หรือ ผู้ปรุงอาหาร เป็นต้น ที่จะมีสัญญาจ้างงาน มีสภาพความเป็นอยู่ดี มีสวัสดิการตามระดับ มีที่พัก มีการตรวจสุขภาพอย่างละเอียดก่อนเดินทาง มีสวัสดิการด้านรักษาพยาบาล มีวันหยุดและมีอิสระในการเดินทาง และสามารถกลับไปเยี่ยมบ้านได้ปีละครั้ง (กณณิกา อังศุณสมบัติ 2550:73-74)

ดังนั้นปัญหาเรื่องการละเมิดสิทธิ หรือ ไม่ได้สิทธิตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาของแรงงานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

อีกคำถามหนึ่งที่ควรยกมาพิจารณาในที่นี้ก็คือ แรงงานหญิงไทยข้ามชาติเหล่านี้ รู้ถึงสิทธิของตนเองในฐานะแรงงานเพียงใด เพราะดูเหมือนว่าแต่ละคนไม่ได้พยายามที่จะต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิใด ๆ หรือว่าแรงงานเหล่านี้ต้องการที่จะเดินทางไปทำงานหารายได้สูง ๆ จนไม่พิจารณาปัญหาอื่น ๆ ที่อาจจะ

4.2.7 ความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทย

จากการบอกเล่าเรื่องราวในชีวิต รวมทั้งปัญหาที่ประสบ ผู้หญิงมีความคาดหวังให้รัฐบาลไทยเข้ามาช่วยเหลืออย่างไรบ้าง ในที่นี้ได้แยกเป็นสองส่วนคือ ความช่วยเหลือแก่หญิงไทยที่พำนักอยู่ในต่างประเทศ และความช่วยเหลือที่รัฐควรให้แก่หญิงไทยที่อยู่ประเทศไทยที่เป็นกลุ่มที่อาจจะเป็

ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อหญิงไทยในต่างประเทศ

ก. ต่อคำถามในประเด็นนี้ หญิงที่สัมภาษณ์ในประเทศญี่ปุ่นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยออกความคิดเห็น จริยากล่าวว่า รัฐบาลไม่ต้องช่วยอะไร เพราะผู้หญิงที่นี้ทำตัวเอง “ผู้หญิงไทยส่วนใหญ่ เรื่อยเฉื่อย นัดกันแล้วพอถึงวันก็ไม่มา (นัดจะพาไปเดินเรื่องเกี่ยวกับเอกสาร – ผู้วิจัย) ไม่กระตือรือร้น ผู้หญิงบางคนไม่มีเงินทำพาสปอร์ต ให้เงินไปทำ ก็เอาไปเล่นปาลิงโกะ⁷หมด ... ผู้หญิงที่มีปัญหาก็คมีแต่นั้นทำตัวเอง (จริยา:4/7-12)” จริยาต้องการให้ไปช่วยหญิงไทยในประเทศไทยมากกว่า

⁷ ผู้เกมสแบบหยอดเหรียญ คล้าย ๆ สล็อตมาซัน ซึ่งหากได้แจ็คพ็อต ก็จะได้เงินจำนวนมาก

อีกเหตุผลหนึ่งที่หญิงที่สัมภาษณ์หลาย ๆ คนไม่มีความเห็น ก็คือ ความไม่แน่ใจต่อความจริงใจของรัฐบาลไทยในการให้ความช่วยเหลือแก่หญิงไทย บางส่วนเกิดจากประสบการณ์ของผู้หญิงเองในการไปขอความช่วยเหลือ “ที่เห็นมารัฐบาลจะช่วยอะไรได้ หนูมองไม่เห็นหรอก เพราะว่ากว่าที่รัฐจะรู้ส่วนมากก็คงจะเหลือแต่ชื่อมากกว่า หนูไม่เชื่อรัฐบาลหรอก ถ้าไม่มีอาสาสมัครอย่างคุณ ... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) ที่เธอทำเพื่อช่วยเหลือคนอื่น และไม่เคยเรียกร้องเงินทอง เฉพาะปัญหาของหนูต้องขึ้นโรงพัก ขึ้นศาลกว่า 20 ครั้ง ก็เห็นได้แต่เธอ ดังนั้นหนูไม่ต้องการรัฐบาลหรอก (ปริม: 5/29-32)”

หรือไม่คิดว่ารัฐบาลจะช่วยเหลือได้ “ช่วยสวดส่ง คุณที่มีปัญหาแถวบ้านหญิงบ้าง จริงๆ แล้ว หนูคิดว่ารัฐบาลไทยไม่มีความสามารถที่จะช่วยคนหลายคนได้หรอก เพราะเพื่อนหนูสามคนก็มีปัญหาบ้านแตกที่นี่ ก็เห็นมีแต่คุณ...(อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) และหน่วยงานช่วยเหลือคนเยอรมันเท่านั้นที่สนใจ (ปรางทอง:5/29-31)”

หรือจากประสบการณ์ด้านลบที่เคยประสบมา “ตอนหนูกลับไทย โทไปกระทรวงต่างประเทศก็โดนด่ากลับมา หน้าแตกเลย ไม่ต้องการให้รัฐช่วยหรอกค่ะ (ปรารมย์:5/29-30)”

ผสมกับประสบการณ์ด้านบวกที่ได้จากการช่วยเหลือของอาสาสมัครไทย ความเห็นในด้านนี้ก็คือ ให้น้ำหนักเป็นของอาสาสมัครไทย “ไม่ทราบว่าจะบอกอย่างไร ที่อยู่ของคนที่ช่วยเหลือหรือแม้แต่ทางกงสุล หนูเคยโทรไปเขาก็ตอบอย่างขอไปทีว่าไม่ใช่หน้าที่ และล่ำม ศูนย์อะไรเยอะแยะที่ฝรั่งผิดหนูก็ติดต่อจนหมด จนเกลียดพวกเขาหมด แต่มีอยู่วันหนึ่งเจอคนที่กลุ่มช่วยเหลือตนเองของคุณป้า....(อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) จึงลองเสี่ยงทายดูเป็นความหวังครั้งสุดท้าย ก็ปรากฏว่าได้รับความช่วยเหลือเกินความคาดหมาย (ปิติ:5/29-33)”

ข. ผ่อนปรนเรื่องเอกสาร ให้ความสะดวกในการติดต่อราชการ หญิงไทยที่สัมภาษณ์ ยังถือหนังสือเดินทางไทย นั่นก็คือนั่นยังคงเป็นคนสัญชาติไทย ดังนั้นจึงยังต้องมีเรื่องราวที่ต้องดำเนินการเกี่ยวกับเอกสาร เช่น บัตรประจำตัวประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน หนังสือรับรองต่างๆ เป็นต้น และต้องติดต่อกับหน่วยงานราชการไทย ดังนั้นจึงต้องการให้ทางราชการเข้าใจในภาวะของการเป็นหญิงไทยข้ามชาติ ให้มีการผ่อนปรนบ้าง เช่น ยอมให้ผู้หญิงสามารถมอบอำนาจให้ผู้อื่นทำการแทน เป็นต้น

ค. ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิด กลุ่มคนไทย ศูนย์ทำงาน หรือหน่วยงานคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในต่างประเทศ เพื่อ

-ให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน “สนับสนุนให้มีกลุ่มคนไทยที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไว้ใจ และปรึกษาปัญหา และช่วยคุยกับสามีให้เข้าใจภรรยาไทยบ้าง (ปรีดา: 5/29)”

- เพื่อช่วยเหลือแนะนำ ให้เกิดการแลกเปลี่ยน ความรู้ประสบการณ์ชีวิต “ให้มีบุคลากร ศูนย์ที่ทำงานเพื่อให้พวกเขามีเพื่อน และช่วยเหลือแนะนำ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้ ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและกฎหมายเยอรมัน เพื่อที่จะไม่ได้เดินทางผิด และเข้าใจแบบไม่ถูกต้อง (ปราณี:5/29-32)”

- เพื่อรับฟังปัญหา และให้ความช่วยเหลือคนไทย “อยากให้มีหน่วยงาน รับฟังและ ช่วยเหลือหญิงไทย ที่ประสบปัญหา อยากให้รัฐมีเงินเดือนให้หน่วยงาน เพราะน้องมีปัญหาและ รบกวนเธอมาก เข้าสี่ปีแล้ว (ปองจิต:5/29-30)”

นอกจากนี้รัฐบาลควรที่จะให้ความสนับสนุน กลุ่มคนไทย หรือหน่วยงานไทยเหล่านี้ในการ ทำกิจกรรมเพื่อคนไทย ส่งเสริมให้มีศูนย์เหล่านี้ตามเมืองต่างๆ ที่ทำงานตลอดเวลา รวมทั้งควรมี ค่าตอบแทน และค่าใช้จ่ายต่างๆในการทำงานของอาสาสมัคร “ช่วยสนับสนุนโครงการ และ หน่วยงานเพื่อช่วยเหลือหญิงไทยให้มีเพื่อน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปลอดภัย แนะนำ เพื่อแก้ไข ปัญหา (ปิ่น:5/29-31)” “คิดไม่ออก หรอกค่ะ แต่อยากให้มีหน่วยงานคนไทย อยู่ตามหัวเมืองต่างๆที่ ช่วยเหลือคนมีปัญหาจริง ๆ และสามารถติดต่อได้ 24 ชม.....ให้มีหน่วยงานรับช่วยเหลือปัญหาหญิง ตามหัวเมืองต่างๆ ให้มีสวัสดิการให้หน่วยงาน และมีสวัสดิการการเงินแก่ผู้ให้คำปรึกษา และผู้ขอ เข้ารับการปรึกษา(คนขอความช่วยเหลือ) (ประพิมพ์:5/29-35)”

ง. ให้ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในประเทศปลายทาง “ให้ความรู้เกี่ยวกับ วัฒนธรรม ของการอยู่ร่วมกับชาวเยอรมัน การนัดหมาย การต้อนรับแขก และวิธีการใช้ชีวิตร่วมกับ คนเยอรมัน มีศูนย์รับฟังปัญหาและแก้ปัญหาของหญิงไทย มีบ้านพักชั่วคราว ขณะที่มีปัญหา กับสามี (ประทีป:5/29-31)” “แนะนำให้ความรู้ด้านกฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง ให้การศึกษาเพื่อที่จะได้ไม่มี ปัญหาเรื่องการมีชีวิตอยู่ การไม่เข้าใจภาษา ที่สำคัญอย่าให้เข้าใจผิด ๆ ถูก ๆ เอาเอง (ประภา:5/29- 31)”

และความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต “ส่งเสริมเรียนภาษาพื้นฐาน อบรมคนไทยให้รู้จักกัน ช่วยเหลือกัน การแก้ปัญหาความเหงาในต่างแดน อบรมความรู้เกี่ยวกับชีวิต รู้กฎหมาย ทน เหตุการณ์ (ประเพ็ญ:5/29-30)”

รวมทั้งจัดทำคู่มือความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตคู่ข้ามวัฒนธรรม “ทำคู่มือให้ชายเยอรมันที่ แต่งงานกับสาวไทยให้เข้าใจถึงความคิด และสภาพเป็นอยู่ (ประพร:5/29-30)”

นอกจากนี้ยังต้องการให้รัฐบาลส่งเสริมด้านอาชีพ “อยากให้จัดกิจกรรมให้ความรู้ด้านต่าง ๆ หาวิทยากรให้ความรู้ มาอบรมอาชีพ และอื่นๆ (จิตติ:1/24-30)”

ฉ. ให้ความรู้เกี่ยวกับการเดินทางย้ายถิ่นกลับประเทศไทย พร้อมทั้งหามาตรการช่วยเหลือ ผ่านปรนในกรณีที่หญิงไทยจะย้ายกลับไปอยู่ประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่านปรนด้านวีซ่า

ให้กับสมาชิกชาวต่างชาติของหญิงแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติเหล่านี้ “ให้ความรู้เรื่องกฎหมายไทย เพื่อที่จะได้แนะนำสมาชิกได้ถูกต้อง เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในไทย การทำวีซ่า และเรื่องการซื้อทรัพย์สิน (ประภา:5/37-38)”

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในประเด็นนี้ ชี้ให้เห็นศักยภาพของอาสาสมัครหญิงไทย ซึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มให้ความช่วยเหลือแก่คนไทยที่ประสบปัญหา “ก็ส่งคนให้ไปช่วยคนที่มีปัญหา อย่าง.... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) ตอนที่โทรไปหนูร้องไห้เธอก็บอกว่าใจเย็นๆต้องมีทางออก ก็มีจริง ๆ หนูไม่รู้จากรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่หรอก และไม่รู้จะรู้จักไปทำไม เพราะที่หนูรู้จัก คนที่มีปัญหาเขาก็ไปหาคุณป้ากันหมด คุณป้าก็ช่วยทุกคน หนูถามคุณป้าได้เงินไหม แก่ส้นหน้า แต่ยิ้มอบอุ่น (ปวีณา:5/29-34)” (และดูความเห็นของปิติในข้อ ก. ด้านบน)

ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อหญิงไทยในประเทศไทย

ก. เช่นเดียวกับประเด็นความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยต่อผู้หญิงไทยในต่างประเทศ หญิงไทยที่สัมภาษณ์ไม่มั่นใจว่ารัฐบาลจะทำอะไรได้ หรือช่วยเหลืออะไรได้ บางคนจึงไม่ออกความคิดเห็น “ไม่ขอออกความเห็น เพราะรัฐบาลคงช่วยอะไรไม่ได้ พวกเราจะต้องดิ้นรน เลี้ยงชีพตนเองอยู่ดี ทางรัฐนะหรือ คงไม่มีทาง (ปัทมา:5/37-38)”

สำหรับบางคนด้วยประสบการณ์ที่เคยมี ทำให้ไม่มีความเชื่อถือว่ารัฐบาลจะช่วยเหลือ “ไม่ขอตอบ เพราะประสบกับตนเองแล้วไม่อยากจะหวังว่ารัฐจะช่วยอะไรได้ (ปิติ:5/37)”

ความไม่น่าเชื่อถือในความจริงใจของรัฐบาล ก็อยู่ที่ การทำงานของรัฐบาลที่ผู้หญิงเห็น ซึ่งก็คือ การตกเถียงอย่างไม่มีข้อยุติ และ คอร์รัปชัน “ไม่รู้ละ เพราะจากประสบการณ์ของหนู คิดว่าคนเราเลือกทำด้วยตัวเอง และรู้ตัวเองดีว่า ถูกหรือผิด ดังนั้นบอกไปรัฐบาลก็คงตกเถียงกัน หาผลลัพธ์ไม่เจอ หนูบอกได้เลยว่า หนูไม่ต้องการออกความเห็น (ปริม:5/37-39)” “ก็คงพูดยาก เพราะว่าคนที่ยังไม่เจอฝรั่งก็ยังไม่มีปัญหา แต่ถ้ารัฐบาลมีโรงงาน หรือมีที่ให้คนไทยทำงาน และมีความมั่นคง ก็คงคิดว่า คงตัดปัญหาได้เยอะ แต่ที่หนูเห็นมาคิดว่า รัฐบาลไม่เอาไหนเลย คอร์รัปชันมากเกินไป จนคนจนๆ ต้องดิ้นรน เพื่อตนเอง หนูไม่คิดหรอกว่ารัฐบาลไทย จะช่วยได้เยอะ แต่ถ้ามีคนแบบคุณพี่.... (อาสาสมัครไทยที่ช่วยเหลือคนไทย – ผู้วิจัย) หนูว่าคงจะเจริญมาก ๆ เลยแหละ (ปริญ:5/37-41)”

ข. สร้างโอกาสด้านการศึกษา “เน้นการศึกษาที่ดีแก่หญิงไทย (ปิ่น:5/37) “อยากให้รัฐช่วยคนรายได้น้อย ได้เรียนสูงขึ้น ส่งเสริมอาชีพในหมู่บ้าน (ปรีศนา:5/37-38)”

พร้อมทั้งปรับระบบการศึกษารวมทั้งเนื้อหา ให้สอดคล้องกับท้องถิ่น “ส่งเสริมการศึกษาด้านอาชีพ มีงานให้เขาทำ (ปวีณา:5/37)”

เสริมความรู้เกี่ยวกับการเดินทางไปต่างประเทศ เพื่อสร้างค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับเดินทางไปต่างประเทศ “ซัดเกลาเด็กๆ ให้มีการสอนเรื่องชีวิตในต่างประเทศ เปรียบเทียบกับการอยู่เมืองไทย มีความเข้าใจเรื่องเพศมากขึ้น เพื่อให้ค่านิยมคนไทยที่อยากมาอยู่ต่างประเทศลดลง (ปฐม: 5/37)“

ส่งเสริมให้คนชนบทเห็นคุณค่าของการศึกษา “ส่งเจ้าหน้าที่ไปดูแลให้ฝึกวิชาชีพ และให้การศึกษามากกว่านี้ ช่วยกล่อมเกลาคคนแก่ให้เห็นคุณค่าของการศึกษากระจายไปในชนบท (ปรีดา: 5/37-38)“

ค. สร้างอาชีพ และรายได้แก่คนชนบท “คิดว่าคนที่อยากมาญี่ปุ่น เพราะเห็นสภาพทางบ้านเดือดร้อน .. ก็คงต้องหางานทำให้เขามีอยู่มีกินดีขึ้น (จริยา: 4/17-18) “ปรับเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ช่วยให้มีงานทำ ไม่แบ่งชนชั้นรวย-จน เห็นใจผู้มีรายได้น้อย (ปฐม: 5/37)“

โดยเฉพาะผู้หญิงที่ด้อยโอกาส “หาอาชีพให้หญิงที่ด้อยความรู้ และพวกจบปริญญา (ปารัตติ: 5/37)“ เพื่อคนเหล่านี้จะได้พึ่งตนเองได้ และจะอยู่ในประเทศไทยได้ “ให้มีวิชาชีพประกอบอาชีพ มีรายได้เลี้ยงตัวไม่ต้องพึ่งพาสามี และมีนักจิตวิทยาอบรม ให้ภูมิใจในความเป็นคนไทย (ประทีป: 5/37-38)“ “ให้มีรายได้ มีงานทำในหมู่บ้าน จะได้ไม่ต้องมาต่างประเทศ (ปารัตติ: 5/37)“

ง. โอกาสในการเข้าถึงข้อมูล “ช่วยให้มีการศึกษาที่ดีกว่านี้ รวมทั้งให้มีโอกาสได้รู้ข้อมูลจากทางราชการมากกว่านี้ รวมทั้งการมาต่างประเทศ (ปรียา: 5/37)“ ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประเทศปลายทาง และความเป็นอยู่ในประเทศนั้นๆ “ให้ความรู้และข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับประเทศเยอรมัน แก่หญิงไทยก่อนที่จะเดินทางไปอาศัยอยู่ที่เยอรมนี เช่น การศึกษา ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น (บันดรา: 5/37-38)“

รวมทั้งที่เกี่ยวกับหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ โดยอาจติดต่อที่สถานทูตเยอรมัน “ควรมีรายชื่อหน่วยงานให้ความช่วยเหลือไว้ที่หน้าห้องวิชา เพื่อว่าคนที่มาเยอรมันหน้าใหม่ๆ จะได้ติดต่อขอความช่วยเหลือได้ทันที (ปองจิต: 5/37-38)

ความเห็นในประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นปัญหาในชนบทของไทย ที่ผลักดันให้ผู้หญิงเดินทางไปเป็นแรงงานข้ามชาติ อันได้แก่ ปัญหาการไม่มีงานทำ รายได้ที่ไม่มั่นคง รวมทั้งความสัมพันธ์ชายหญิงในประเทศไทย “ก็หางาน หาสามีดีๆ ให้หิเคะ แถวบ้านนอก ไม่มีอะไรให้เราหวัง แล้วใครจะอยู่เล่าคะ (ปรางทอง: 5/37-38)“

4.3 ภาพรวมการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

ในส่วนนี้จะได้นำข้อมูลที่วิเคราะห์ข้างต้นในส่วนที่หนึ่งและสอง มาประมวลรวมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ อันได้แก่นักวิชาการ และกลุ่ม คณะทำงานคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น โดยจะเริ่มจากประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติหญิงที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น สาเหตุปัจจัยการย้ายถิ่น กระบวนการเดินทาง สภาพชีวิตและปัญหาในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น รวมทั้งผลกระทบต่อประเทศไทยและประเทศปลายทางทั้งสองประเทศ สุดท้ายจะเป็นการสรุปถึงความเชื่อมโยงระหว่างการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงานและการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

4.3.1 ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ

จากผลงานการศึกษาวิจัยหลายๆชิ้น (Amara 1994, Komai 1995:191, สุริยา และพัฒนา 2539:13, ศิริพร และคณะ 1997) พอจะสรุปได้ว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติของคนไทยนั้น อาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้คือ

- ช่วงเวลาที่หนึ่ง เริ่มต้นตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 60 (ประมาณ พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา) ในช่วงนี้จะเป็นการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปยังเยอรมนี ฮอลแลนด์ สวิสเซอร์แลนด์ และประเทศในกลุ่มสแกนดิเนเวีย เพื่อทำงานเป็นคนรับใช้ หรือทำการค้าบริการทางเพศ

- ช่วงเวลาที่สอง มีจุดเริ่มต้นประมาณ ต้นทศวรรษที่ 70 (ประมาณ พ.ศ. 2516) ในช่วงนี้ประเทศปลายทางที่คนไทยเดินทางไปได้แก่ประเทศในตะวันออกกลาง คนไทยข้ามชาติในช่วงนี้จะเป็นผู้ชายเป็นส่วนใหญ่

- ช่วงเวลาที่ สาม เริ่มต้นตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 80 (พ.ศ. 2523-24) ประเทศปลายทางที่รับเข้าแรงงานไทยจะเปลี่ยนจากตะวันออกกลางมาเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NIC) ในภาคพื้นเอเชีย อันได้แก่ สิงคโปร์ ฮองกง เกาหลี ไต้หวัน และญี่ปุ่น

การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็น ช่วงเวลาเริ่มต้นของการย้ายถิ่นข้ามชาติไปท้องถิ่นปลายทางต่างๆ แต่ไม่ได้หมายความว่า การย้ายถิ่นในช่วงหนึ่งๆจะหยุดลงเมื่อเกิดพื้นที่ปลายทางแห่งใหม่หรือเริ่มช่วงการย้ายถิ่นช่วงต่อไป จริงๆแล้วการย้ายถิ่นไปยังประเทศปลายทางต่าง ๆ ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง และจากข้อมูลนี้อาจกล่าวได้ว่า **หญิงไทย น่าจะเป็นผู้ที่บุกเบิกการย้ายถิ่นข้ามชาติ** โดยมีจุดหมายปลายทางในช่วงแรกๆที่ทวีปยุโรป และประเทศหนึ่งที่เป็นประเทศปลายทางรับเข้าที่สำคัญ ก็คือเยอรมนี และนอกจากจะเป็นผู้บุกเบิกการย้ายถิ่นข้ามชาติแล้ว ในปัจจุบันหญิงไทยก็ยังคงเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่ยังคงย้ายถิ่นข้ามชาติอย่างต่อเนื่อง และประเทศปลายทางรับเข้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งก็คือญี่ปุ่น ความต่อเนื่องของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น สามารถยืนยันได้ด้วยตัวเลขสถิติของหญิงไทยที่

เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอในทั้งสองประเทศ นั่นคือ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติจากไทยไปเยอรมนี และญี่ปุ่นจึงเป็นการย้ายถิ่นของผู้หญิง(ดู 4.1)

หากพิจารณาการเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติของคนไทยไปยังประเทศในยุโรปอื่น ๆ เช่น ฮอลแลนด์ เดนมาร์ก ซึ่งเป็นประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นกัน เมื่อพิจารณาในด้านเพศภาวะจะพบว่า คนไทยที่เดินทางไป และพำนักอยู่ในประเทศเหล่านี้ จะเป็นหญิงมากกว่าชายเกือบสองเท่า (Panitee 2007, Lisborg 2002) และในประเทศทั้งสองนี้ หญิงไทยที่เข้าไปมักจะไปทำงานค้าบริการทางเพศ หรือแต่งงานกับชายในประเทศนั้นเพื่อ หรือพัฒนาตนเองเป็นแรงงานข้ามชาติในระยะเวลาต่อมา ดังนั้น อาจจะกล่าวได้หรือไม่ว่า การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของไทยไปยังประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมอย่างสูง เช่นในยุโรปและญี่ปุ่น จะเป็นการย้ายถิ่นของผู้หญิง (feminization of migration)

4.3.2 หญิงไทยผู้ย้ายถิ่นข้ามชาติ

หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่น ส่วนใหญ่จะเป็นหญิงที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือ และภาคอีสานของไทย ซึ่งถือว่าเป็นภาคที่ยากจนกว่าภาคอื่นๆ แต่ในช่วงหลัง เมื่อการท่องเที่ยวได้ขยายไปยังพื้นที่ภาคใต้ ก็มีหญิงจากภาคใต้เดินทางไปย้ายถิ่นข้ามชาติด้วย หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา แต่ก็มีระดับมัธยมศึกษา ปวช. ปวศ. และปริญญาตรีด้วย

ในด้านอาชีพของผู้หญิงก่อนที่จะเดินทางไปเยอรมนีนั้น จะแบ่งเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มที่ทำงานค้าบริการทางเพศ และกลุ่มที่ประกอบอาชีพอื่นๆ อันได้แก่ พนักงานในบริษัท ทำหน้าที่เสมียน ยาม และพนักงานขายในห้างสรรพสินค้า ลูกจ้างในโรงงาน ลูกจ้างในร้านอาหาร เป็นคนเสิร์ฟ ช่วยงานในครัว และรับจ้างทั่วไป ครุ รวมทั้ง ประกอบอาชีพส่วนตัว เช่น เปิดร้านซักรีด รับเหมา ทำอาหารส่งตามโรงเรียน และเสริมสวย เป็นต้น แต่ก็มีบางคนที่ยังไม่ได้ทำงานอะไร เพราะเพิ่งจบการศึกษา หรือยังศึกษาอยู่

หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นส่วนใหญ่เคยสมรส หรืออยู่กินฉันสามีภรรยา กับชายไทยมาก่อน แต่ได้หย่าร้างหรือแยกทางกันก่อนที่จะเดินทางไปย้ายถิ่นข้ามชาติมาเยอรมนีและญี่ปุ่น หญิงเหล่านี้จะมีบุตรกับสามีไทย และเป็นผู้ที่ต้องดูแลบุตรแต่เพียงผู้เดียว หญิงหลายคน นำบุตรมาอยู่ด้วยในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

หญิงไทยเหล่านี้มักจะเดินทางออกจากบ้านเกิดเมื่ออายุระหว่าง 15-25 ปี อายุเมื่อเดินทางไปย้ายถิ่นข้ามชาติจะมากกว่านั้น ประมาณ 21-40 ปี ในกรณีประเทศญี่ปุ่นหญิงส่วนหนึ่งที่เดินทางไปประเทศญี่ปุ่นจะมีอายุน้อยกว่า 20 ปี

จากการพิจารณาชีวประวัติของหญิงไทยที่ทำการสัมภาษณ์ และเมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยเดิม (เปรียบเทียบกับ พัทยา 2541 และ Pataya 2002,2003) สามารถที่จะ

จัดแยกกลุ่มของหญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่นได้ โดยใช้วิธีวิทยาว่าด้วย การจัดกลุ่มทางอุดมคติ (ideal type) ของ Gerhardt (1986, 1991) ได้ดังนี้

แม่ที่ต้องเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง (single mother) หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่น ส่วนใหญ่เคยแต่งงาน หรืออยู่กินกันฉันท์สามีภรรยากับชายไทยมาก่อน แต่เลิกรา หย่าร้าง หรือบางรายก็เป็นหม้าย และมักจะมีลูกที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูเพียงลำพัง เนื่องจากสามีไม่สนใจหรือละทิ้งให้เป็นภาระ บ้างจึงหนึ่งที่ผลักดันให้เดินทางไปทำงานในต่างประเทศก็คือ ปัญหาในครอบครัว และความต้องการที่จะปรับปรุงหรือสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคงขึ้น

แต่ก็มีหญิงบางส่วนที่แต่งงานแต่ชีวิตคู่ไม่ได้ล้มเหลว ก็เดินทางไปด้วย ส่วนหนึ่งจะเดินทางไปกับคู่ครอง อีกส่วนหนึ่งจะเดินทางไปคนเดียว เหตุผลที่ตัดสินใจมักจะเป็น ความคาดหวังที่จะเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น

หญิงบริการทางเพศ หญิงไทยอีกกลุ่มหนึ่งที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นได้แก่ หญิงที่ทำงานบริการทางเพศ ซึ่งส่วนมากมักจะให้บริการแก่ชาวต่างชาติ ส่วนมากจะทำงานในพัทยา บางส่วนจะทำงานที่พัมพ์พงษ์หรือบาร์เบียร์ในย่านถนนข้าวสาร หญิงกลุ่มนี้เมื่อเข้ามาทำงานบริการนี้ก็มีความหวังส่วนหนึ่งว่าอาจจะได้แต่งงานกับชายต่างชาติ เนื่องจากเห็นแบบอย่างจากเพื่อนหรือญาติที่เป็นคนชักชวน ซึ่งได้แต่งงานไปกับชายต่างชาติและกลับมาเยี่ยมบ้านอย่างผู้ที่ประสบความสำเร็จ การเดินทางมาเยอรมนี ก็คือการสร้างครอบครัวและเริ่มต้นใหม่ และเหตุผลที่สำคัญอีกประการ โดยเฉพาะกรณีที่เดินทางไปทำงานในญี่ปุ่นก็คือ รายได้ที่มากกว่า และหญิงบางส่วนก็เคยผ่านการทำงานขายบริการทางเพศในต่างประเทศ เช่น ฮองกง มาเก๊า หรือสิงคโปร์ มาแล้วก่อนที่จะเดินทางมาญี่ปุ่น หรือเยอรมนี

หญิงสาวโสด ซึ่งส่วนมากมักเป็นผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจที่แสวงหาโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคมและเศรษฐกิจ หญิงกลุ่มสุดท้ายนี้ จะเป็นหญิงสาวที่ยังไม่เคยแต่งงานหรือมีคู่ครอง มักจะเป็นชนชั้นกลางระดับล่าง ที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ามีความเดือดร้อนในด้านเศรษฐกิจ แต่ในความรู้สึกของผู้หญิงแล้ว เห็นว่าไม่มีโอกาสที่จะสร้างฐานะทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจให้เป็นไปตามที่ตนต้องการได้ และมองเห็นว่าการเดินทางย้ายถิ่นเข้ามาเยอรมนี หรือญี่ปุ่น คือหนทางที่อาจจะทำให้เธอมีโอกาสดังกล่าว

4.3.3 สาเหตุปัจจัยการย้ายถิ่น

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ และข้อมูลรวมทั้งข้อค้นพบอื่นๆ อาจวิเคราะห์สาเหตุของการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นได้ดังนี้คือ

ปัจจัยที่ผลักดันและเอื้อให้ผู้หญิงย้ายถิ่น (ปัจจัยในประเทศไทย)

1. แรงจูงใจด้านเศรษฐกิจ หญิงไทยเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นมีแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจหลักอยู่ 2 ประการคือ ความต้องการที่จะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคง หรือยกฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น และ ต้องการใช้นี้หนี้สินที่หนี้ไม่ได้เกิดเพราะความยากจนแต่เป็นเพราะการพนัน หรือเพราะการลงทุนเพื่อการเดินทางย้ายถิ่น หรือต้องการใช้นี้แทนพ่อแม่ นั่นคือการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นมิใช่ด้วยปัญหาความยากจน หากเป็นไปด้วยเห็นว่าจะเป็นโอกาสในการเพิ่มพูนรายได้ และสิ่งที่เธอขาด คือ โอกาสที่จะสร้างฐานะ โอกาสที่จะมีเงินเพียงพอที่จะช่วยเหลือพ่อแม่ หลายคนเห็นความจนของพ่อแม่จึงไม่ต้องการที่จะมีสภาพเศรษฐกิจเหมือนพ่อแม่ และต้องการหลักประกันที่มั่นคงที่ดูเหมือนจะหาไม่ได้ในประเทศไทย กอรปกับหญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีลูกที่ต้องส่งเสียเลี้ยงดูตามลำพัง ในหญิงหลาย ๆ ราย การย้ายถิ่นนี้ก็เพื่อไปเพื่อหาหลักประกันทางเศรษฐกิจที่มั่นคงให้ลูกด้วย เพื่อให้ลูกมีโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น สำหรับผู้หญิงบางส่วนสิ่งที่ล่อใจให้เธอเดินทางคือโอกาสที่จะหารายได้ก้อนโตในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ Phannee Chunjitkaruna (2000) มองว่าเป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้แรงงานไทยย้ายถิ่นไปขายแรงงานในญี่ปุ่น

อย่างไรก็ตามข้อค้นพบจากงานศึกษาวิจัยก่อนหน้านี้เกี่ยวกับการย้ายถิ่นไปเยอรมนีของหญิงไทย (Pataya 2003) พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจนมิใช่ปัจจัยที่ผลักดันให้ผู้หญิงย้ายถิ่น การที่จะตัดสินใจย้ายถิ่นนั้นยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆหลายประการอีกด้วย เช่น ปัญหาครอบครัว เครือข่ายทางสังคม เป็นต้น นั่นคือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ มิจำเป็นต้อง หมายถึงความเดือดร้อนด้านเงินทอง หรือ ความยากจน เท่านั้น แต่คงต้องพิจารณาเป็นรายๆไปว่า จุดเริ่มต้นคือ ความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ หรือ ว่า เป้าหมายอยู่ที่ การยกฐานะทางเศรษฐกิจ

2. ปัญหาทางครอบครัว หญิงไทยส่วนมากเป็นผู้ที่เคยมีครอบครัวแล้ว จากประวัติชีวิตจะพบว่าการเดินทางไปเยอรมนีหรือญี่ปุ่นเกิดขึ้นเมื่อความสัมพันธ์นั้นสิ้นสุดลง คือหย่าร้าง เลิกว่า หรือแยกกันอยู่กับสามี ความสัมพันธ์ที่แตกร้าวก่อให้เกิดปัญหาทางด้านจิตใจกับผู้หญิง การเดินทางไปต่างประเทศจึงเป็นทางออกของหญิงไทยจำนวนไม่น้อยที่ต้องการหนีปัญหานี้ หรือแม้แต่หนีสามีที่คอยตามรังควาญ นอกจากนั้นในบางรายการเดินทางไปเยอรมนีหรือญี่ปุ่นก็คือการพิสูจน์ตนเองให้สังคมเห็นว่าสามารถแก้ปัญหา และดำเนินการใด ๆ ให้บรรลุถึงเป้าหมายได้ด้วยตนเอง

3. สร้างครอบครัวและเริ่มต้นชีวิตใหม่ ซึ่งมักจะเป็นแรงจูงใจของหญิงบริการทางเพศที่ตัดสินใจแต่งงานกับชายเยอรมัน และหญิงที่เดินทางผ่านสำนักงานจัดหาคู่ไปเยอรมนีและญี่ปุ่น หญิงไทยที่ตัดสินใจเข้าสู่อาชีพค้าบริการทางเพศต่อชายชาวต่างชาติ ส่วนหนึ่งก็ด้วยความหวังที่จะได้แต่งงานกับ "ชายต่างชาติที่ดี ๆ มีฐานะ" (ยุพา และ คณะ 2531:58, Pataya 2003:153) ดังนั้นการ

ไปเยอรมนีของพวกเธอ จึงเป็นการสร้างครอบครัวและเริ่มต้นชีวิตใหม่

ในขณะเดียวกันหญิงเหล่านี้ก็คำนึงถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจด้วย นั่นคือโอกาสที่เธอจะสามารถจุนเจือครอบครัวทางเศรษฐกิจได้ ดังนั้นก่อนตัดสินใจ ผู้หญิงส่วนมากจึงตั้งเงื่อนไขต่อชายต่างชาติให้รับผิดชอบส่งเสียค่าเลี้ยงดูแก่ครอบครัว โดยเฉพาะต่อลูกด้วย

4. การเลียนแบบ และความคุ้นเคยกับการย้ายถิ่นข้ามชาติ จะเห็นว่าหญิงที่เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะมีญาติ หรือเพื่อน ที่อยู่ในประเทศเยอรมนีหรือญี่ปุ่น ที่เป็นตัวแทนภาพความร่ำรวย ความมีหน้ามีตา จากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ที่นำเงินร่อยตาม รวมทั้งในหมู่บ้านที่ผู้หญิงมีถิ่นกำเนิด หรือหมู่บ้านใกล้เคียงก็เดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นกันมาก ทั้งสองประการทำให้ผู้หญิงเกิดความคุ้นเคยกับการย้ายถิ่นข้ามชาติ ไม่หวาดระแวงต่อการชักชวน ทั้งนี้ส่วนหนึ่ง ภาพการย้ายถิ่นข้ามชาติที่มักปรากฏในหมู่บ้านที่คุ้นเคยมักเป็นภาพของความร่ำรวย ความมีหน้ามีตา

5. การไม่มีความรู้เกี่ยวกับท้องที่ปลายทาง ปัญหาในการปรับตัว หรือ ความอึดอัดกับสภาพที่อยู่อาศัย รวมทั้งการที่หญิงไทยบางคนถูกหลอกให้ไปทำงานบริการทางเพศ หรือการที่จ่ายค่านายหน้าเพื่อไปเป็นผู้ฝึกงาน แต่กลับเดินทางด้วยวีซ่านักท่องเที่ยววนั้น เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่รู้ เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ เงื่อนไขในการออกวีซ่า หรือ การทำงานต่างๆ ในประเทศปลายทาง หญิงไทยส่วนใหญ่ที่เดินทางไม่มีความรู้ และก็ดูเหมือนว่าไม่ได้ชวนขายที่จะหาความรู้ ทั้งนี้อาจจะด้วยความไว้วางใจต่อเครือข่ายที่จัดการในการเดินทาง และ อาจเป็นเพราะไม่มีการจัดเตรียมความพร้อมแก่ผู้ที่ต้องการเดินทางเหล่านี้

6. ค่านิยม โอกาส สถานภาพทางสังคมและชีวิตที่ดีกว่า ในสังคมไทยสำหรับคนชั้นกลางระดับล่างที่มีฐานะปานกลาง มีการศึกษาไม่สูงนัก โอกาสที่จะได้รับการยอมรับในสังคมหรือสถานภาพทางสังคมที่สูง มีไม่มากนัก ประกอบกับการด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ก็เป็นตัวจำกัดความสามารถทางการบริโภคด้วย อีกประการหนึ่งในสังคมไทยมีการให้คุณค่าหรือมีค่านิยมต่อ "เมืองนอก" อะไรที่เกี่ยวข้องกับ "เมืองนอก" เช่นการไป "เมืองนอก" จบการศึกษาจาก "เมืองนอก" ดูจะเป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคมอันหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากสำหรับชนชั้นกลางระดับล่าง ดังนั้นหญิงไทยหลายต่อหลายคนจึงมองว่าการเดินทางไปเยอรมนีและญี่ปุ่นก็คือโอกาสที่จะได้ไป "เมืองนอก" คือโอกาสที่จะได้เรียนต่อ หรือทำงาน หรือ ทำงานด้านศิลป หรือ เพียง"ต้องการให้สิ่งดีๆแก่ชีวิต" และอื่นๆ ที่ไม่สามารถที่จะมีได้ในประเทศ เนื่องจาก ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ

7. ผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่ล้มเหลว ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น หญิงไทยส่วนใหญ่

ที่เดินทางเป็นผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ อันสะท้อนให้เห็นการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจที่ยังไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทย ซึ่งยังทำให้ผู้ที่มีการศึกษาน้อย และคนในชนบทยังไม่มีโอกาสในการที่จะสร้างหลักฐานหรือสนองตอบต่อความต้องการของตน สิ่งเหล่านี้ก็คือผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ล้มเหลว จากการประเมินผลแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-6⁸ พบว่ายังมีการพัฒนาที่ไม่สมดุลอีกหลายด้าน ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างครัวเรือน ระหว่างชนบทและเมืองอย่างน่าเป็นห่วง อาชีพที่ยากจนที่สุดคือเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีความเหลื่อมล้ำระหว่างกรุงเทพมหานครและภูมิภาค หากพิจารณาอายุของหญิงที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่น จะพบว่าจะเป็นผู้ที่เกิดอยู่ในช่วงที่มีการดำเนินแผนการพัฒนาฉบับที่ 1-6 หญิงเหล่านี้เติบโตในครอบครัวเกษตรกรในชนบทย่อมได้รับผลกระทบจาก ความเหลื่อมล้ำทางรายได้แน่นอน อันเป็นผลผลักดันให้พวกเธอเดินทางย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ต่อเนื่องมาถึงการย้ายถิ่นข้ามชาติ

8. ความคาดหวังทางสังคมต่อผู้หญิงที่ทำให้ผู้หญิงต้องแบกรับภาระในการดูแลเลี้ยงดูลูกหญิงไทยที่ย้ายถิ่นข้ามชาติส่วนใหญ่เป็น “แม่ที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง” คำถามก็คือว่า ทำไมผู้หญิงต้องแบกรับภาระนี้ไว้เพียงคนเดียว ภาระนี้มีสาเหตุของผู้เป็นพ่อด้วยหรือ ที่เป็นดังนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าการควบคุมและคาดหวังของสังคมในเรื่องนี้มุ่งเน้นมาที่ผู้หญิง และละเลยไม่ได้ควบคุมผู้ชายอย่างจริงจัง การที่ผู้หญิงต้องส่งเสียค่าเลี้ยงดูให้ลูกทั้ง ๆ ที่ลูกอยู่กับพ่อ จึงเป็นสิ่งที่พบได้ในกลุ่มหญิงไทยที่ไปเยอรมนีและญี่ปุ่น

9. รัฐไม่มีมาตรการช่วยเหลือหญิงที่ต้องดูแลลูกเพียงลำพัง เมื่อสังคมมีความคาดหวังต่อบทบาทของหญิงในการเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูลูก แต่รัฐก็ไม่ได้มีมาตรการช่วยเหลือหรือสนับสนุนแต่อย่างใด แก่นหญิงที่ถูกทอดทิ้ง และต้องดูแลลูก การฟ้องร้องทางกฎหมายเพื่อให้ฝ่ายชายจ่ายค่าเลี้ยงดู ก็ดูเหมือนจะมีความเป็นไปได้น้อย

ปัจจัยที่ดึงดูดหรือเอื้อให้ผู้หญิงย้ายถิ่น (ปัจจัยในประเทศปลายทาง)

1. โอกาสทางเศรษฐกิจ จากการที่หญิงไทยมีญาติ หรือ เพื่อน หรือมีคนรอบข้างที่ไปทำงานหรือแต่งงานอยู่ต่างประเทศ ทำให้ได้เห็น ได้รับรู้ข้อมูล เกี่ยวกับการทำงานที่มีรายได้สูงในเยอรมนีและญี่ปุ่น รวมทั้งค่าของเงินเยอรมันมาร์ค หรือยูโรในปัจจุบัน และเงินเยน ที่สูงค่ากว่า เงินบาท ของไทย สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้ผู้หญิงมีความคาดหวังที่จะมีโอกาสได้รายได้เช่นนั้นบ้าง

⁸ ดู รายงานการประเมินผลการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-6 ในสรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ แผนที่ 7

2. เครือข่ายจัดหา และอำนวยความสะดวกในการเดินทาง หญิงไทยที่เดินทางไปเยอรมนี และญี่ปุ่น ต่างเดินทางโดยการจัดหา และช่วยเหลือของเครือข่าย ทั้งที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากมาย และที่เป็นการช่วยเหลืออย่างครือญาติคนรู้จักที่ไม่มีค่าตอบแทน เครือข่ายเหล่านี้ทำให้การเดินทาง ลดความยุ่งยาก และเกิดความเป็นไปได้

3. ผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรม และ"สังคมทันสมัย" ในเยอรมนีและญี่ปุ่น ที่ประกอบไปด้วยอุตสาหกรรมที่เร่งรัดทำให้เกิดผลกระทบต่อรูปแบบชีวิตผู้คน และปัญหาหนึ่งของสังคมทันสมัยก็คือ การโดดเดี่ยวของผู้คน การไม่มีความสัมพันธ์ติดต่อกันในสังคม สิ่งเหล่านี้มีผลทำให้ชายเยอรมันบางกลุ่มประสบปัญหาในตลาดการหาคู่ และต้องหันมาใช้วิธีการหาคู่ทางเลือกที่ต่างไปจากแบบดั้งเดิมที่เป็นมา นั่นคือเลือกใช้บริการสำนักงานจัดหาคู่ หรือ บางครั้งก็เดินทางท่องเที่ยวไปยังประเทศที่ได้ชื่อว่า เป็นแหล่งการท่องเที่ยวทางเพศเพื่อหาคู่ (ดู Pataya 2003) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ประสานงานเครือข่ายการต่อต้านการค้าหญิงในญี่ปุ่น กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ชายญี่ปุ่นบางกลุ่ม เช่น กลุ่มที่มีอาชีพเกษตรกร ก็มักจะมีปัญหา เรื่องการหาคู่เช่นกัน ซึ่งข้อมูลนี้ก็ตรงกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หญิงไทยในญี่ปุ่น ดังนั้นด้วยปัจจัยนี้จึงทำให้ ทั้งประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น มีชายที่มีปัญหาในการหาคู่ พร้อมทั้งจะหาคู่เป็นหญิงต่างชาติ อันเป็นปัจจัยดึงดูด และเชื้อต่อการย้ายถิ่นของหญิงไทยที่จะเดินทางเข้าไป ทั้งเพื่อแต่งงาน หรือ แต่งงานเพื่อเป้าหมายอื่น

4. การขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือในญี่ปุ่น ในช่วงปลายทศวรรษที่ 80 และต้น 90 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นรุ่งเรืองอย่างมาก ทำให้ญี่ปุ่นขาดแคลนแรงงานโดยเฉพาะอย่างยิ่ง แรงงานไร้ฝีมือ ทำให้เกิดตลาดแรงงานไร้ฝีมือในญี่ปุ่น แม้ช่องทางที่จะเข้าไปจะไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากญี่ปุ่นไม่มีนโยบายรับเข้าแรงงานไร้ฝีมือ เมื่อมีขบวนการจัดหา การเดินทางก็เป็นไปได้

5. ผลพวงของการแบ่งงานในสังคมทุนนิยม Truong (1995) มองว่า การย้ายถิ่นของหญิงต่างชาติเพื่อทำงานค้าบริการทางเพศ เป็นการนำเข้าผู้หญิงต่างชาติเพื่อที่จะให้บริการแก่ชายญี่ปุ่น ในสิ่งที่หญิงชาติเดียวกันไม่ต้องการทำ Truong (1995) กล่าวว่า ในสังคมที่เพศชายเป็นผู้ที่ทำงานหนักตามที่สังคมกำหนด ผู้ชายจึงต้องการพักผ่อน และการปรนนิบัติเพื่อชดเชยความเครียดจากการทำงานหนัก แต่ค่านิยมในสังคมนั้นเปลี่ยนไป ผู้หญิงชาติเดียวกันไม่ยอมปรนนิบัติอีกต่อไป จึงทำให้มีแนวโน้มที่เพศชายจะไปหาบริการดังกล่าวจากหญิงต่างชาติ ในอดีตก็เคยมีการนำหญิงเกาหลีเข้ามาบริการแก่ทหารญี่ปุ่น และบริษัทญี่ปุ่นก็มีการจัดเช็ททัวร์ให้เป็นรางวัลแก่พนักงานที่ทำงานหนัก เมื่อการเดินทางไปยังแหล่งพักผ่อนหย่อนใจไม่สะดวกจึงมีการจัดหาผู้หญิงต่างชาติเข้ามาบริการทางเพศและให้ความบันเทิงในประเทศ นั่นคือการที่มีขบวนการนายหน้าจัดหาหญิงไทยไปค้าบริการทางเพศหรือทำงานร้านสเน็ค ก็อาจเป็นด้วยเงื่อนไขนี้ ตามแนวคิดของ (Truong 1995) แต่แนวคิดนี้

ก็ยังมิได้มีการพิสูจน์ว่าเป็นจริงหรือไม่ และคงต้องรอพิสูจน์กันอีกครั้ง

4.3.4. กระบวนการเดินทาง

การเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย เป็นกระบวนการย้ายถิ่นหลายขั้นตอน ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ อันประกอบด้วย การย้ายถิ่นเพื่อหางานทำ การย้ายถิ่นเพื่อค่าบริการทางเพศ รวมทั้งการย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาต่อ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาตินี้เกิดขึ้นได้ด้วยเครือข่ายที่ช่วยเหลือจัดหา อันได้แก่ ระบบนายหน้าและแม่แท็กซี่ เครือข่ายทางสังคม สำนักงานจัดหาคู่ทั้งที่จดทะเบียนเป็นรูปบริษัทและที่ดำเนินงานโดยหญิงที่เคยเดินทางมาก่อน รวมทั้งชายเยอรมันและญี่ปุ่น ดังนั้นรูปแบบของการย้ายถิ่นข้ามชาติไปเยอรมนีและญี่ปุ่น อาจสรุปได้ดังนี้

1. การย้ายถิ่นเพื่อการค่าบริการทางเพศ ซึ่งในเยอรมนีจะเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (พ.ศ. 2516) และต้นทศวรรษที่ 80 และในญี่ปุ่นเริ่มประมาณ ปี 1980-1981 สำหรับการเดินทางไปเยอรมนี ในช่วงต้นทศวรรษที่ 70 ถึง ค.ศ. 1988 ในช่วงนี้คนไทยสามารถเดินทางเข้าเยอรมนีโดยไม่ต้องใช้วีซ่า เมื่อเข้ามาแล้วสามารถอยู่ได้ 90 วัน การทำงานจึงเป็นลักษณะ ไป ๆ มา ๆ (shuttle prositution) คือทำงานครบ 90 วัน ก็จะเดินทางออกนอกประเทศไปประเทศอื่น หรือกลับประเทศไทย แล้วจึงเดินทางเข้ามาทำงานอีก ช่วงตั้งแต่ ค.ศ. 1989 ถึง ปัจจุบัน ด้วยข้ออ้างด้านมาตรการป้องกันการค้าหญิง เยอรมนีบังคับใช้วีซ่ากับบุคคลบางสัญชาติ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ดังนั้น การเดินทางเข้ามาทำงานลักษณะไป ๆ มา ๆ จึงไม่อาจทำได้อีกต่อไป การเดินทางเปลี่ยนจาก การเดินทางด้วยตนเองมาเป็นการจัดหาอย่างชัดเจน ด้วย “ระบบแท็กซี่” หรือ “แม่แท็กซี่” คือ เพื่อนญาติ คนรู้จักที่เคยมีประสบการณ์การเดินทางมาก่อน และพำนักอยู่ในเยอรมนี ช่วยจัดเตรียมเอกสารในการขอวีซ่า รวมทั้งการหาผู้ชายเพื่อแต่งงาน

การเดินทางเข้ามาค่าบริการทางเพศในญี่ปุ่น มักจะเดินทางโดยผ่านระบบนายหน้า ที่มักทำงานประสานงานกับเครือข่ายอาชญากรรมข้ามชาติ ผู้หญิงจะถูกพาเข้าประเทศด้วยวิธีต่างๆ เพื่อทำงานในสแน็คบาร์ โดยต้องทำงานจ่ายค่าแท็กซี่กับเจ้าของร้าน

2. เดินทางเข้ามาแต่งงาน โดยผ่านสำนักงานจัดหา คู่ซึ่งในเยอรมนีเรียกกันในช่วงต้น ๆ ว่า “ธุรกิจเมียสั่งทางไปรษณีย์” เริ่มต้นประมาณปี 1978 นอกจากบริษัทจัดหาแล้ว บางสำนักงานเปิดบริการแอบแฝงในรูปบริษัทจัดหา ในปัจจุบันรูปแบบของสำนักงานจัดการหาคู่จะเป็นการดำเนินการผ่านอินเทอร์เน็ต อีกประเภทหนึ่งของบริการจัดหาคู่ที่มุ่งหวังกำไรเช่นกันแต่ไม่ได้ดำเนินการในรูปบริษัท คือ หญิงไทยที่แต่งงานกับชายเยอรมันเป็นนายหน้าชักชวนหญิงในท้องถิ่นของตนที่ประเทศไทย หรือทำงานประสานกับญาติหรือเพื่อนให้หาหญิงที่ต้องการแต่งงาน โดยคิดค่าหัวจากหญิงไทยและชายเยอรมัน แต่ก็มีอยู่บ้างเหมือนกันที่การเป็นแม่สื่อดังกล่าวเป็นไปโดยไม่หวังผลกำไร

สำหรับในญี่ปุ่นจากข้อมูลที่ได้มีการเดินทางลักษณะนี้ตั้งแต่ปี 1992

3. การเดินทางเข้ามาทำงานที่ไม่ใช่การค่าบริการทางเพศ ซึ่งเริ่มต้นประมาณปลายทศวรรษที่ 70 (ประมาณพ.ศ. 1977) ในเยอรมนี และประมาณ 1980 ในญี่ปุ่น ในเยอรมนี ในช่วงเริ่มต้นส่วนมากจะเข้ามาเป็นนักท่องเที่ยวแล้วหลบทำงาน ตั้งแต่ปี 1989 จะเป็นการเดินทางโดยการอำนวยความสะดวกของเครือข่ายทางสังคม งานที่ทำมักได้แก่ งานในร้านอาหาร ผู้ช่วยในครัว หรือคนเสิร์ฟ ช่วงหลังเมื่อมีการบังคับใช้วีซ่า หญิงไทยก็จะใช้การแต่งงานกับชายเยอรมันเพื่อให้ได้สิทธิพำนักรถาวร สำหรับในประเทศญี่ปุ่นการเดินทางเพื่อเข้ามาทำงาน ก็ผ่านระบบนายหน้า เช่นเดียวกับการเดินทางเข้ามาค่าบริการทางเพศ การเดินทางเข้ามามีทั้งที่ใช้วิธีต่าง ๆ ที่ผิดกฎหมาย และการเดินทางเข้ามาเป็นผู้ฝึกงาน

4. การเดินทางเข้ามาเพื่อสร้างครอบครัว หรือเพื่อแต่งงาน กรณีประเทศเยอรมนีหญิงที่เดินทางในรูปแบบนี้ มักจะเป็นหญิงที่ทำงานค่าบริการทางเพศที่ต้องการเลิกอาชีพ ได้พบปะชายเยอรมันที่ไปเที่ยวในประเทศไทย การพบปะมักเป็นในช่วงที่ผู้หญิงทำงาน รูปแบบนี้เกิดขึ้นหลังสงครามเวียดนามสิ้นสุดประมาณปี 1975-77 อีกกรณีหนึ่งคือ หญิงที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ทำงานในโรงแรม ร้านอาหาร แล้วพบกับสามีจึงแต่งงานและเดินทางไป กรณีประเทศญี่ปุ่นก็จะเป็นลักษณะคล้ายกัน แต่จะเริ่มต้นเมื่อไรไม่ทราบแน่

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติเพื่อค่าบริการทางเพศ ก่อให้เกิด การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน นั่นคือ เมื่อผู้หญิงทำงานได้ระยะหนึ่ง มักจะพบชายที่พอใจ และเต็มใจแต่งงาน ผู้หญิงมักจะเดินทางกลับประเทศไทยเพื่อเตรียมเอกสารสำหรับแต่งงาน และส่งไปให้ชายญี่ปุ่นจัดการจดทะเบียน หรือเดินทางไปแต่งงานในกรณีที่ไปเยอรมนี หรือชายญี่ปุ่นและเยอรมันเดินทางมาแต่งงานที่ประเทศไทยแล้วพาเจ้าสาวกลับประเทศไป

จากตัวเลขสถิติทั้งในญี่ปุ่นและเยอรมนีที่พบตัวเลขของเยาวชนไทย และจากข้อมูลที่ว่า เมื่อหญิงไทยแต่งงานกับชายญี่ปุ่นหรือเยอรมันแล้ว มักจะมารับลูกไปอยู่ด้วย หรือบางครั้งจะเดินทางขึ้นไปพร้อมกัน เมื่อตอนที่ผู้หญิงเดินทางไปแต่งงาน ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า การย้ายถิ่นแรงงานของหญิงไทยก่อให้เกิดการย้ายถิ่นของเยาวชนไทย ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นต่อเนื่องต่อการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย และการย้ายถิ่นนี้ก็มีมานานกว่าทศวรรษแล้ว

กระบวนการเดินทางและรูปแบบการเดินทางเข้าประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น กำหนดสถานภาพของผู้หญิงเมื่อผู้หญิงเดินทางมาถึงประเทศปลายทางแล้ว นั่นคือ เมื่อถึงเยอรมนีและญี่ปุ่น ผู้หญิงจะมีสถานภาพหลักๆ เป็น ภรรยา และ แรงงาน ในกลุ่มแรงงานนี้ สามารถแบ่งได้เป็นกลุ่มต่างๆดังนี้

- แรงงานค่าบริการทางเพศ แรงงานนี้ในประเทศญี่ปุ่นมักจะเป็นแรงงานที่พำนักอยู่อย่างไม่ต้องตามกฎหมาย นั่นคือไม่มีวีซ่า แรงงานหญิงไทยประเภทนี้ในเยอรมนีบางส่วนก็จะพำนักอยู่อย่างไม่ต้องตามกฎหมายเช่นกัน แต่จะมีบางส่วนที่ใช้การแต่งงานกับชายเยอรมันเป็นหนทางที่ได้สิทธิพำนัก และสามารถอยู่ทำงานได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

- แรงงานอื่นๆที่ไม่ใช่การค่าบริการทางเพศในญี่ปุ่น เช่น กรรมกรในโรงงานต่างๆ ในภาคเกษตรกรรม ซึ่งเดินทางผ่านระบบนายหน้า และแม่แท็กซี่ แรงงานเหล่านี้ก็มักพำนักอยู่ในญี่ปุ่นอย่างไม่ต้องตามกฎหมายเช่นกัน

- แรงงานที่พำนักอยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ในญี่ปุ่นส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้คือ ผู้ฝึกงาน ซึ่งในกลุ่มเหล่านี้บางส่วนก็ถูกหลอกลวงจากนายหน้าเช่นกัน

- แรงงานแอบแฝง กลุ่มนี้คือ กลุ่มที่เดินทางเข้าประเทศเยอรมนีโดยการแต่งงาน ซึ่งดูเหมือนเป็นหนทางเดียวที่ทำให้เดินทางเข้าประเทศและสามารถอยู่ทำงานในประเทศได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (ดู Pataya 2003:178) แต่มีเป้าหมายชัดเจนในการเดินทางนั่นคือการทำงาน แต่ไม่ใช่การค่าบริการทางเพศ หากเป็นงานไร้ฝีมือต่าง ๆ เท่าที่เครือข่ายจะช่วยจัดหาให้ได้

นอกจากแรงงานที่กล่าวข้างต้น ซึ่งสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นแรงงานโดยตรงนั้น ในกลุ่มของหญิงไทยที่มีสถานเป็นภรรยาในเบื้องต้น ณ ช่วงเวลาหนึ่งหญิงเหล่านี้ก็จะชวนขายแรงงานทำ เพราะยังมีภาระที่ต้องส่งเสียครอบครัว ดังนั้นเมื่อได้ทำงาน หญิงเหล่านี้ก็พัฒนาตนเองมาเป็นแรงงานข้ามชาติ แต่กลุ่มเหล่านี้ก็จะมีสถานภาพทางกฎหมายที่ถูกต้อง

4.3.5 สภาพปัญหาในประเทศปลายทาง

หญิงไทยส่วนใหญ่เดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติ ด้วยความมุ่งหวังที่จะไปทำงานระยะหนึ่งแล้วจะกลับเมื่อได้รายได้มากพอก็จะเดินทางกลับบ้านไม่ได้หวังจะตั้งรกราก จึงไม่ชวนขายที่จะหาความรู้ที่จะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีพ แต่ในความเป็นจริงผู้หญิงไม่ได้กลับมาในระยะเวลาสั้นหากพำนักอยู่ในประเทศนั้น ๆ เป็นเวลานาน จึงทำให้ประสบปัญหา ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาด้านภาษา หญิงไทยส่วนใหญ่ไม่ยอมเรียนภาษาหรือไม่มีโอกาสเรียนทำให้ไม่มีความรู้ อ่าน เขียนไม่ได้ และไม่เข้าใจภาษา ทำให้มีปัญหาในการสื่อสารกับสังคมรอบข้าง และยังเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมา

2. ปัญหาการขาดความรู้ในด้านต่างๆ อันได้แก่

- ด้านกฎหมาย ไม่มีความรู้กฎหมายกำหนดไว้ว่าอย่างไร และจะต้องดำเนินการอย่างไรจึงจะถูกต้องตามกฎหมาย

- ความรู้เกี่ยวกับระบบราชการ ระบบสวัสดิการ อื่นๆที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตในประเทศปลายทาง อันได้แก่ ระบบการศึกษา การทำงาน การประกันสังคม การติดต่อราชการ ไม่รู้ว่าในเรื่องใดต้องไปติดต่อใครที่ไหน

- ความรู้ในด้านสิทธิของตนเองในฐานะคนต่างชาติ รวมทั้งในฐานะคนงาน ฐานะคู่สมรส เมื่อไม่รู้จึงไม่มีโอกาสใช้สิทธิได้

3. ปัญหาการปรับตัว ด้วยความตั้งใจที่จะกลับบ้าน จึงไม่สนใจที่จะปรับตัว ที่จะเรียนรู้การใช้ชีวิต ที่จะหาความรู้ด้านต่าง ๆ รวมทั้งสมาคมกับคนอื่น ๆ ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมรอบข้าง

4. ปัญหาสุขภาพอนามัย ด้วยข้อจำกัดด้านภาษาทำให้ไม่มีความรู้ด้านสุขภาพ และมีปัญหาในการสื่อสารกับแพทย์ ไม่สบายก็ไม่สามารถไปหาแพทย์ตรวจ นอกจากนี้ยังมีหญิงไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิงไทยในญี่ปุ่นติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์ กันมาก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักสังคมสงเคราะห์ชาวไทยที่ทำงานในศูนย์อนามัยที่โตเกียวกล่าวว่า ประมาณ 50% ของผู้ที่ติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์ จะเป็นคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประมาณ 80% ของจำนวนนี้จะเป็นคนไทย นั่นก็คือมีคนไทยติดเชื้อนี้มาก และเนื่องจากคนไทยไม่มีความรู้ ทำให้การติดเชื้อในหมู่คนไทยมีโอกาสที่เป็นไปได้สูง โดยเฉพาะในหมู่ผู้做工าน ซึ่งมักจะมีเพศสัมพันธ์กันเอง โดยไม่ได้ป้องกัน (ข้อมูลจากกลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัดไอจิ)"

5. ปัญหาในการทำงาน หญิงไทยไม่มีความรู้ในระบบการทำงาน ไม่รู้ถึงบริการหางาน การส่งเสริมการศึกษาต่อ (ในกรณีประเทศเยอรมนี) ทำให้เสียโอกาสในการทำงาน และด้วยปัญหาด้านภาษา งานที่หาได้จึงเป็นเพียงงานที่ใช้แรงงานหนักและมีรายได้น้อยเพราะเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ภาษา เช่น งานในครัว งานทำความสะอาด งานในโรงงาน เป็นต้น และด้วยปัญหาภาษาเช่นกันที่ทำให้มีปัญหาเพื่อนร่วมงาน หรือโดนเพื่อน และนายจ้างเอาเปรียบ

6. ปัญหาครอบครัว ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับหญิงที่แต่งงาน ปัญหาครอบครัวได้แก่

- ปัญหาเกี่ยวกับพ่อแม่พี่น้องของสามี ซึ่งมักจะมีปัญหาเรื่องการไม่ยอมรับสะกัไทย ในกรณีประเทศญี่ปุ่น คือ การคาดหวัง ให้ทำหน้าที่สะกัญี่ปุ่น ที่จะมารับช่วงหน้าที่จากแม่สามี หรือการถูกควบคุมโดยพ่อแม่สามีจนไม่มีอิสระ

- ปัญหาเกี่ยวกับสามี เริ่มตั้งแต่ ความไม่รับผิดชอบ ปัญหาความรุนแรงสามีทุบตี ด่าทอ สามีบังคับให้ทำงานค่าบริการทางเพศ

- ปัญหาการแย่งลูก ว่าลูกจะได้อยู่กับใคร ใครจะเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองบุตร เพราะผู้ชายมักเอาปัญหาด้านภาษาของภรรยามาอ้างเพื่อที่จะเอาลูกไว้กับตน ส่วนหนึ่งก็เพราะไม่ต้องการจ่ายค่าเลี้ยงดู เพราะเมื่อลูกอยู่กับตนเองแล้วก็ไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูลูกแก่ผู้หญิง

- ปัญหาเกี่ยวกับลูกที่เกิดจากสามีเยอรมันหรือญี่ปุ่น เนื่องจากแม่ไทยมักไม่ค่อยพูดไทยกับลูกทั้งๆที่ตนเองก็ไม่มีความรู้ภาษาเยอรมัน หรือญี่ปุ่น เด็กจึงมักพูดไทยและฟังภาษาไทยไม่เข้าใจ

เมื่อแม่เองก็ไม่มีความรู้ภาษาเยอรมันหรือญี่ปุ่น ทำให้การสื่อสารระหว่างแม่และลูกเป็นไปได้ไม่ดี เกิดช่องว่าง ลูกขาดความเคารพต่อแม่ และมีไม่น้อยที่ลูกดูถูกแม่และวัฒนธรรมของแม่

7. ปัญหาในส่วนที่เกี่ยวกับลูกที่เกิดจากสามีไทย เนื่องจากหญิงไทยจำนวนไม่น้อยนำลูกที่เกิดจากสามีไทยติดตามมาอยู่ด้วย ส่วนใหญ่โดยไม่ได้มีการเตรียมตัวมาก่อน จึงมักมีปัญหา อันได้แก่

- การนำลูกเข้ามา เนื่องจากหญิงไทยไม่มีความรู้ในด้านนี้มักสอบถามจากเพื่อนหญิงไทยด้วยกันที่ก็ไม่ได้รู้จริง ทำให้เกิดปัญหายุ่งยาก เช่น ขอวีซ่าผิดชนิด ต้องเดินทางกลับไปเดินเรื่องใหม่

- เพื่อให้เด็กสามารถอยู่ได้ หญิงไทยมักให้สามีเยอรมันหรือญี่ปุ่นรับลูกเป็นลูกบุญธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและใช้เวลานาน หลายคนไม่อาจจะอธิบายให้สามีเข้าใจได้

- ปัญหาเรื่องการศึกษาของลูก เนื่องจากแม่ไม่มีความรู้ในเรื่องต่างๆ ไม่สามารถที่จะช่วยเหลือลูกในเรื่องการเรียนได้ รวมทั้งไม่สามารถแนะแนวทางการศึกษาแก่เด็กได้ ทำให้เด็กจำนวนไม่น้อยไม่ได้เรียนต่อในชั้นสูง พลาดโอกาสในการแสวงหาความก้าวหน้า

- เมื่อเด็กย่างเข้าวัยรุ่นปัญหาจะเริ่มมากขึ้น หากแม่ไม่สามารถเป็นที่พึ่งแก่เด็กได้ และเด็กไปอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี ก็อาจกลายเป็นปัญหาสังคม ดังเช่น อาสาสมัครไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่นสังเกตเห็น เด็กเหล่านี้ รวมกันเป็นแก๊ง เสพยาเสพติด บางครั้งก็เป็นผู้ขายเอง หรือเด็กผู้หญิงก็ไปทำงานในร้านสแน็ค

8. ปัญหาการอยู่อย่างผิดกฎหมาย

- ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงบริการต่างๆของรัฐ โดยเฉพาะ การประกันสุขภาพ เจ็บป่วยก็ไปหาแพทย์ไม่ได้ เนื่องจากค่ารักษาพยาบาลที่ค่อนข้างสูง

- ทำให้เป็นเงื่อนไขที่นายหน้า หรือนายจ้าง อาจเอารัดเอาเปรียบได้ หรือแม้แต่เป็นเงื่อนไขแย่งชิงลูกไป

- ต้องอยู่อย่างหวาดระแวงว่าเมื่อไรจะถูกตำรวจจับส่งกลับประเทศ ทำให้ไม่สามารถตัดสินใจวางแผนชีวิตตนเองได้

9. ปัญหาการถูกหลอกจากนายหน้าจัดงาน จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ เห็นว่า การหลอกลวงให้คนงานเดินทางไปทำงานในรูปแบบผู้ฝึกงานยังมีอยู่ และมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การเซ็นสัญญาที่ไม่ถูกต้อง การหลอกให้เดินทางด้วยวีซ่าผิดประเภท ซึ่งในที่สุดอาจลงเอยด้วยการอยู่ทำงานอย่างไม่มีวีซ่า

10. ปัญหาเด็กไร้สัญชาติ ที่เกิดจากหญิงไทยที่พำนักอยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งที่เกิดกับชายไทยที่อยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือที่เกิดกับชายญี่ปุ่นก็ตาม หญิงไทยจำนวนไม่น้อยไม่รู้ว่าตนเองสามารถขอสัญชาติไทยให้ลูกได้ หรือไม่รู้ว่าจะดำเนินการอย่างไร หรือบ่อยครั้งเป็นผู้ที่ไม่มีเอกสารใด ๆ ที่แสดงตนเป็นคนไทย ทำให้ไม่สามารถขอสัญชาติไทยให้ลูกได้ และหากว่าพ่อ

ชาวญี่ปุ่นไม่ยอมจดทะเบียนรับรองบุตร เด็กก็จะไม่ได้สัญชาติญี่ปุ่น เมื่อสัญชาติไทยแม่ก็ไม่รู้จะขออย่างไร เด็กก็กลายเป็นเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งก็คือปัญหาสังคมของประเทศญี่ปุ่นในอนาคต

11. ปัญหาด้านการค้ามนุษย์ การเดินทางไปค้าบริการทางเพศของหญิงไทยในประเทศญี่ปุ่น โดยขบวนการนายหน้า ซึ่งจะพาผู้หญิงไปให้เจ้าของร้านสแน็คเลือกตัว พร้อมทั้งมีการต่อรองราคา เมื่อมีการจ่ายเงินแก่นายหน้าแล้ว ผู้หญิงก็ต้องทำงานตามที่เจ้าของร้านต้องการ รูปแบบการไปทำงานลักษณะนี้เป็นการง่ายที่จะพิจารณาว่าเป็นการค้าหญิงหรือการค้ามนุษย์ แม้ว่าผู้หญิงส่วนหนึ่งจะรู้ว่าจะทำอะไร แต่วิธีการที่นายหน้านำมาส่งและมีการเลือกสรร รวมทั้งต่อรองราคา และหลังจากนั้นดูเหมือนว่าผู้หญิงจะกลายเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของร้านไปเลย ก็เป็นตัวชี้ที่ชัดเจน ในทำนองเดียวกัน ในกรณีของการย้ายถิ่นแรงงานไปทำงานอย่างอื่น แม้แต่เป็นผู้ฝึกงาน โดยขบวนการนายหน้า ซึ่งนายหน้าก็จะพาคนงานเข้าประเทศญี่ปุ่นแล้วก็นำไปให้เจ้าของโรงงานเลือกว่าจะรับเอาคนงานคนไหน โดยที่แรงงานไม่มีสิทธิโต้แย้งทั้งสิ้น ทั้ง ๆ ที่มีการทำสัญญากันมาแล้ว ซึ่งตรงนี้ก็เข้าข่ายการหลอกลวง ลักษณะเช่นนี้จะถือว่าเป็นการค้าหญิง หรือการค้ามนุษย์ เพราะก็มีแรงงานชายที่ถูกกระทำเช่นเดียวกัน ได้หรือไม่

4.3.6. ผลกระทบ

ผลกระทบจากการย้ายถิ่นไปเยอรมนีและญี่ปุ่นของหญิงไทยอาจสรุปได้ดังนี้

ผลกระทบต่อประเทศไทย

ก. ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรม หญิงไทยส่วนใหญ่ที่เดินทางมักจะไม่เล่าเรื่องราวความเดือดร้อน หรือปัญหาที่เกิดขึ้นให้แก่ครอบครัว หรือเพื่อนในชุมชนได้ทราบ หลายคนไม่ยอมแม้แต่จะบอกว่าไปทำงานอะไร แม้แต่การส่งเงินกลับบ้านทั้ง ๆ ที่รู้ว่าทางบ้านเอาไปลงทุนหมด ไม่ได้เอาไปใช้ประโยชน์ ก็ยังไม่เลิกส่งให้ การกระทำดังกล่าวได้สร้างนิสัยและความเคยชินที่ไม่ดีให้เกิดแก่ครอบครัว นั่นคือ ครอบครัวของหญิงเหล่านี้จะรอคอยแต่เงินที่ส่งกลับมาจากต่างประเทศ โดยไม่ยอมรับรู้ความเป็นจริงว่า ผู้หญิงไปทำอะไร เงินมาจากไหน ครอบครัวที่อยู่ข้างหลังมักจะอมืออมเท้า ไม่ชวนขวยที่จะช่วยตัวเอง นอกจากนี้ยังทำให้ทางครอบครัวไม่ได้รับรู้ และไม่สามารถถ่ายทอดความเป็นจริงของความเป็นอยู่ การทำงาน ในประเทศปลายทาง ไปให้คนอื่นได้รับทราบ ทำให้ภาพมายาของความสำเร็จ และความมั่งมีจากการย้ายถิ่นข้ามชาติ ที่มีมายังคงดำรงอยู่ต่อไป เป็นแรงจูงใจและดึงดูดให้คนรุ่นต่อไปเดินทาง

ภาพมายานี้ยังสนับสนุนให้เกิดค่านิยมของการย้ายถิ่นข้ามชาติ เพราะนำมาซึ่งหน้าตาของครอบครัว เพราะสามารถมีปัจจัยที่ทำให้บริโภคทางวัตถุได้ นั่นคือ มีบ้านใหญ่โตขึ้น มีเงินใช้จ่ายฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่ เกียรติยศสามารถวัดกันได้ด้วยเงิน

นอกจากนี้อาจจะก่อให้เกิดเครือข่ายด้านข้อมูล การช่วยเหลือในการเดินทาง ที่หญิงที่เดินทางอาจเป็นผู้ริเริ่ม ทำให้เกิด **วัฒนธรรมการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ** (Massey 1994) ขึ้นในชุมชน ทำให้การเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติในชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

การเดินทางติดตามแม่ของเยาวชนไทย ไปอยู่ในประเทศญี่ปุ่น หรือเยอรมนี มีจำนวนไม่น้อยที่อยู่ไม่ได้ต้องเดินทางกลับ ทั้ง ๆ ที่เรียนยังไม่จบ หรือเยาวชนไทยที่เดินทางไปด้วยความไม่พร้อมของแม่ ทำให้ไม่ได้เรียนในระดับที่สูง ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ สิ่งเหล่านี้คือการสูญเสียทรัพยากรบุคคล

ข. **ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ** หญิงไทยส่วนใหญ่ส่งเงินกลับบ้าน ให้พ่อแม่หรือ/และให้ลูก บ่อยครั้งที่ส่งเสียน้อง หรืออาจให้ญาติคนอื่นที่ขอความช่วยเหลือ จำนวนจะมากน้อยเท่าไรนั้นแล้วแต่รายได้ของแต่ละคน บางกรณีหากผู้หญิงไม่มีรายได้สามีชาวเยอรมันหรือญี่ปุ่นจะเป็นผู้ส่งเสียทางบ้านของผู้หญิงเอง หญิงที่แต่งงานเป็นแม่บ้านมักจะส่งเงินเป็นประจำรายเดือน แต่หญิงที่ทำงานค้าบริการอาจส่งเงินแต่ละที่เป็นก้อนใหญ่ ทำให้ครอบครัวมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ทั้งนี้รวมทั้งเศรษฐกิจของประเทศด้วย ทำให้มีเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศไทย

นอกจากจะทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้นแล้ว การส่งเงินกลับบ้าน ยังก่อให้เกิดภาพที่ดีแก่ตัวผู้หญิง และเป็นการสนับสนุนภาพมาหาของความสำเร็จจากการย้ายถิ่นอีกด้วย

ผลกระทบต่อประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

ก. **ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรม** จากการที่หญิงไทยเดินทางไปทำงานค้าบริการทางเพศ และเดินทางไปแต่งงานผ่านสำนักงานจัดหา ทำให้เกิดภาพตายตัวของหญิงไทยในสังคมเยอรมันว่า เป็น “เมียสังทางไปรษณีย์” และในสังคมเยอรมันและญี่ปุ่นว่าเป็น “หญิงบริการทางเพศ” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมประเทศปลายทาง ไม่ได้ยอมรับหญิงไทยเท่าใดนัก อันอาจจะพิจารณาได้จาก ปัญหาที่หญิงไทยประสบกับพ่อแม่และญาติพี่น้องสามีที่มักถูกเหยียดหยาม กับความเป็นหญิงไทย เพราะตราประทับ

หญิงไทยจำนวนไม่น้อยประสบปัญหาหลาย ๆ ด้าน เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาสุขภาพจิต เนื่องจากไม่รู้ว่าจะทำอะไรในชีวิต หรือสุขภาพกาย โดยเฉพาะการติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์ ก่อให้เกิดภาระแก่ประเทศปลายทางที่ต้องมารับผิดชอบด้วยหลักมนุษยธรรม

ปัญหาเด็กลูกติดตามแม่ที่ตั้งเป็นแก๊ง หรือเสพและขายยาเสพติด จะเป็นอีกภาระหนึ่งของสังคมปลายทาง รวมทั้งเด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากแม่ไทยในญี่ปุ่น อาจกลายเป็นคนที่มีปัญหาในสังคมญี่ปุ่นก็เป็นได้

ข. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผู้หญิงไทยส่วนใหญ่จะพยายามหาทำงาน แต่เนื่องจากไม่มีความรู้ด้านภาษา งานที่ทำจึงอยู่ในประเภทกรรมกร ซึ่งคนในชาตินั้นไม่ต้องการที่จะทำ เช่นงานทำความสะอาด เป็นผู้ช่วยในร้านอาหาร หรืองานโรงงาน เป็นต้น ซึ่งนับว่าได้เข้ามาอุดช่องโหว่ของการขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศญี่ปุ่น ช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศปลายทางพัฒนาต่อไปได้ แต่งานเหล่านี้มักจะต้องแข่งขันกับ คนงานต่างชาติอื่นๆ เพราะคนเหล่านี้ก็คล้ายกับหญิงไทยที่ไม่มีโอกาสได้เลือกทำงานอื่น ด้วยข้อจำกัดด้านภาษาเช่นกัน

นอกจากนี้การที่หญิงไทยเข้ามาทำงานไม่ว่าจะเป็นการค้าบริการทางเพศ หรืองานทำความสะอาด ก็จะจ่ายเบี้ยประกันสังคม และภาษีแก่รัฐบาลเยอรมันด้วย ทำให้กองทุนประกันสังคมมีทุนเพิ่มขึ้น และรัฐได้ภาษีเพิ่มขึ้นด้วย

แต่ในทางกลับกัน หญิงไทยจำนวนไม่น้อยที่ประสบปัญหา สามีไม่เลี้ยงดู หรือเมื่อหย่าร้าง และมีลูก ไม่สามารถที่จะหางานเลี้ยงตนเองและลูกได้ ก็จะกลายเป็นภาระให้แก่ประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น เพราะหญิงไทยในฐานะของแม่ของเด็กเยอรมันและญี่ปุ่น มีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือ

4.3.7 กลุ่มหญิงไทยและคนไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่น

ในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น จะมีองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานให้ความช่วยเหลือหญิงไทย แต่ก็มีอยู่เป็นจำนวนจำกัด และจะมีในเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่เนื่องจากความเป็นจริงที่ว่าในเมืองต่าง ๆ จะมีหญิงไทยที่ประสบปัญหาเป็นจำนวนไม่น้อย เมื่อมีปัญหา ก็จะมีการขอความช่วยเหลือโดยผู้ที่มีปัญหามักจะขอคำปรึกษาหรือความช่วยเหลือจากคนที่ตนคิดว่ามีความรู้มากกว่า หรือที่คิดว่าน่าจะช่วยตนได้ การบอกกล่าวว่าจะขอความช่วยเหลือจากใครได้มักจะเป็นการบอกปากต่อปาก หญิงไทยที่มีความรู้ทางภาษาหรือมีความรู้เกี่ยวกับระบบต่างๆในประเทศปลายทางจึงกลายเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่คนไทยที่มีปัญหา และกลายมาเป็นอาสาสมัครให้ความช่วยเหลือคนไทยในที่สุด “เป็น volunteer ช่วยคนอื่น มีคนโทรมาหารือ เป็นไปโดยปริยาย เพราะเรารู้มากกว่าเขา เราแนะนำเขาได้ ก็ทำ อะไรที่ไม่รู้ก็จะถามสามี เพราะเขารู้มากกว่าเรา คนไทยจะบอกต่อ ๆ กันไป ให้เบอร์โทรต่อ ๆ กันไป (จันทรา:2/19-21, 25-26)”

จากอาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือคนไทยที่ทำงานเป็นลักษณะปัจเจกบุคคล จะพัฒนาเป็นกลุ่มหญิงไทย หลายต่อหลายคนกลายมาเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือคนอื่น เพราะตนเองเคยประสบปัญหามาก่อน และเคยได้รับความช่วยเหลือ เมื่อสามารถแก้ปัญหาได้จึงเห็นความจำเป็นว่าคนไทยควรรู้จักกัน จะได้ช่วยเหลือกันได้

วัตถุประสงค์หลักของกลุ่มหญิงไทยเหล่านี้ก็คือต้องการให้หญิงไทยรวมตัวกันทำกิจกรรมที่มีประโยชน์ ได้มาแลกเปลี่ยนปัญหา เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการช่วยเหลือคนไทยอื่น ๆ เพราะเห็นว่า การทำงานเป็นกลุ่มน่าจะให้ผลมากกว่า

บางกลุ่มที่ตั้งขึ้นก็เพราะได้แรงบันดาลใจจากการรวมตัวของกลุ่มอื่น การทำงานของกลุ่มเหล่านี้จะเป็นลักษณะอาสาสมัครทั้งสิ้น คือทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สมาชิกกลุ่มมักจะช่วยกันออกค่าใช้จ่าย ในช่วงหลัง ๆ บางกลุ่มก็ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมจากสถานเอกอัครราชทูตไทย หรือสถานกงสุลใหญ่ หรือองค์กรในประเทศญี่ปุ่น และเยอรมนี

ในปี 2005 กลุ่มหญิงไทยในเมืองต่างๆในเยอรมนีได้รวมตัวกัน ภายใต้การประสานงานของสมาคมธารา (Thai Women Articulate Their Rights Abroad Association) เป็นเครือข่ายอาสาสมัครสมาคมธาราทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการหาทุนสนับสนุนกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือหญิงไทย และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมทั้งการสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานช่วยเหลือคนไทย โดยสมาคมธารา เป็นผู้ดำเนินการอบรมลักษณะ training for the trainers ให้ความรู้อย่างเข้มข้นแก่อาสาสมัคร และจัดหาทุนดำเนินกิจกรรม สมาชิกในเครือข่ายได้แก่ กลุ่มรักษ์ไทย กลุ่มไทยเพื่อการช่วยเหลือคนไทย Würzburg โรงเรียนภาษาและนาฏศิลป์ไทย Stuttgart ชมรมไทยเพื่อเพื่อนไทย Erlangen ธาราเครือข่าย Mannheim ธารา Ruhrgebiet ธาราเครือข่าย Berlin ธาราเครือข่าย Gießen-Marburg ธาราเครือข่าย Hannover กลุ่มแม่บ้าน Oldenwald กลุ่มแม่บ้านและหัตถกรรมไทย Nürnberg สมาคมศิลปวัฒนธรรม Hegau-Bodensee นอกจากเครือข่ายนี้แล้วยังมีกลุ่มหญิงไทยอื่น ๆ อีก ได้แก่ สมาคมไทยอาสา กลุ่มโรงเรียนทางไกล Würzburg เป็นต้น

ในญี่ปุ่น ณ ช่วงเวลาที่ทำการสัมภาษณ์ ก็ได้มีความพยายามก่อตั้งเครือข่ายอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่นเช่นกัน โดย การนำของ เจ้าหน้าที่หญิงไทยของ Ibaraki International Association ที่ทำงานเป็นอาสาสมัครด้วย กลุ่มคนไทยที่มารวมตัวกันได้แก่ กลุ่มตะวัน ซึ่งทำงานให้ความรู้เรื่อง HIV/AIDS กลุ่มคนไทยใน Saitama กลุ่มเพื่อนหญิงไทยในจังหวัด Aichi กลุ่มคนดีสี่ภาค กลุ่มคนไทยใน Hokkaido เป็นต้น

กลุ่มดังกล่าวเหล่านี้ บางกลุ่มก็จะจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมด้วย เช่นจัดงานไทยตามเทศกาลต่าง ๆ หรืองานเผยแพร่ วัฒนธรรมไทย เป็นต้น นอกจากกลุ่มคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยแล้ว ยังมีกลุ่มคนไทยที่รวมตัวกันเพื่อทำงานด้านศิลปวัฒนธรรม กลุ่มเหล่านี้จะเน้นการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมเป็นหลัก ไม่ได้เน้นการช่วยเหลือคนไทย

กลุ่มต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้นเป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้าน หรือหญิงไทยที่ประกอบวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ หรือล่ำม เป็นต้น ที่พำนักอยู่ในประเทศนั้น ๆ อย่างถาวร รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือคนไทยที่ประสบปัญหา เพราะสมาชิกของกลุ่มเหล่านี้อยู่ในสถานภาพที่ดีกว่า มีความรู้ทางภาษา และระบบต่าง ๆ ในเยอรมนี และญี่ปุ่นดี กลุ่มหญิงไทยที่เป็นแรงงานโดยเฉพาะในญี่ปุ่นทั้งที่ทำงานค้าบริการทางเพศ และเป็นแรงงานอื่น ๆ มักอยู่อย่างผิดกฎหมาย หรือมีวีซ่าพำนักชั่วคราว และเป็นกลุ่มที่ยังต้องพึ่งพาคนไทยอื่น ๆ ที่มีความรู้ดีกว่า กลุ่มเหล่านี้มักหวาดกลัวที่จะถูกทางการ

ตรวจพบ ดังนั้นจึงไม่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่จะสร้างกิจกรรม หรือช่วย เหลือกันและกัน หรือผู้อื่น นอกจากบางครั้ง เมื่อมีแรงงานเสียชีวิต หรือต้องการเดินทางกลับบ้าน อาจมีการรวมลงขันเป็น ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ การช่วยเหลือ หรือดำเนินกิจกรรมจึงเป็นจากกลุ่มหญิงไทยที่มีสถานภาพที่ดีกว่า ไปสู่กลุ่มที่มีสถานภาพด้อยกว่า

4.3.8 การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ: ความเชื่อมโยง

การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยไปเยอรมนีและญี่ปุ่น ประกอบด้วยการย้ายถิ่นสองรูปแบบ ได้แก่ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงานข้ามชาติ และการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ ในกรณีประเทศ ญี่ปุ่น การย้ายถิ่นทั้งสองรูปแบบนี้จะแยกกันค่อนข้างชัดเจน เพราะจะมีหญิงกลุ่มหนึ่งที่เดินทางไป แต่งงานโดยเฉพาะ และผ่านสำนักงานจัดหาคู่ กับอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเดินทางไปทำงานทั้งที่เป็นการค้า บริการทางเพศ และงานอื่น ๆ ซึ่งเป็นการเดินทางโดยผ่านขบวนการนายหน้า กลุ่มแรกเมื่อเดินทางเข้าไปจะเป็นภรรยาที่มีสิทธิพำนักร้อยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย กลุ่มที่สอง เมื่อเดินทางเข้าไปจะเข้าไปทำงาน และมักจะอยู่ในประเทศอย่างไม่ถูกกฎหมาย เมื่อระยะเวลาผ่านไป หญิงกลุ่มที่หนึ่ง พยายามชวนขายหางานทำ งานที่ได้อาจจะเป็นงานหนักที่รายได้น้อย หรืองานอื่น ๆ แล้วแต่ระดับ การศึกษาและความรู้ด้านภาษา ณ จุดหนึ่ง กลุ่มที่หนึ่งได้พัฒนาตนเองกลายมาเป็นแรงงานข้ามชาติ เพราะได้ทำงาน นอกจากจะเป็นภรรยาชาวต่างชาติแล้ว มาดูกลุ่มที่สองบ้าง หญิงที่เป็นแรงงานไม่ว่าจะเป็นงานค้าบริการทางเพศ หรืองานอื่น ๆ ณ ช่วงเวลาหนึ่ง หญิงเหล่านี้จะพบชายญี่ปุ่นที่เต็มใจ แต่งงานด้วย และด้วยความหวังที่ต้องการจะมีสิทธิพำนักและอยู่ในญี่ปุ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย หญิงเหล่านี้ก็จะแต่งงาน และเปลี่ยนสถานะจากแรงงานต่างชาติ ที่อยู่อย่างผิดกฎหมายมาเป็น ภรรยาชาวต่างชาติที่มีสิทธิพำนักร้อยอย่างถูกต้อง ณ จุดนี้ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติได้กลายมาเป็น การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน แต่หญิงเหล่านี้ก็ยังคงเป็นแรงงานอยู่ ดังนั้น สถานภาพของทั้งสองกลุ่ม ณ ช่วงเวลาที่ผ่านไป ก็เหมือนกัน คือเป็นทั้งภรรยาต่างชาติ และแรงงานต่างชาติคู่กันไป

กรณีประเทศเยอรมนี เนื่องจากนโยบายด้านคนเข้าเมือง หญิงไทยที่มีความรู้แน่น้อย ไม่มีทักษะความเชี่ยวชาญด้านอาชีพ มีโอกาสเข้าประเทศได้เพียงสองสถานะ คือเป็นนักท่องเที่ยวและ ภรรยาของชายเยอรมัน แต่นักท่องเที่ยวไม่มีสิทธิทำงาน ดังนั้นเพื่อให้สามารถพำนักร้อย และ ทำงานในเยอรมนีได้ หนทางเดียวที่เหลืออยู่คือ การแต่งงาน ดังนั้นหญิงไทยที่เดินทางเข้าเยอรมนีจึง มักจะเดินทางในฐานะเจ้าสาว หรือภรรยา ซึ่งก็คือ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน ไม่ว่าจะเป็นด้วย เป้าหมายที่จะสร้างครอบครัวจริงๆ หรือแอบแฝงเพื่อที่จะหาโอกาสทำงาน เมื่อแต่งงานได้สิทธิพำนักร้อยแล้ว ผู้หญิงมักจะชวนขายหางานทำ หรือในกรณีที่เป็นการแต่งงานแอบแฝง ก็จะทำางานตั้งแต่แรก อยู่แล้ว ณ จุดนี้ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน ก็จะกลายมาเป็นการย้ายถิ่นแรงงาน เพราะหญิงเหล่านี้ ได้พัฒนาตนเองมาเป็นแรงงานข้ามชาติ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ในการย้ายถิ่นแรงงานเข้าไปทั้งเยอรมนีและญี่ปุ่น การแต่งงาน มักจะเป็นทางเลือก หรือหนทางที่จะทำให้ได้มาซึ่ง สิทธิพำนักร์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย อันหมายถึงสิทธิอันชอบธรรมที่จะได้งานทำด้วย การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน กับการย้ายถิ่นแรงงานจึงมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และในความหมายนี้ การย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน ถูกนำมาใช้ เป็นหนทางให้หญิงไทยเดินทางเข้าไปทำงานในประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีนโยบายปิดกั้นไม่รับแรงงานไร้ฝีมือ แต่เป็นประเทศที่มีเงื่อนไขปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาด้านตลาดคู่ครองของชายในประเทศ เป็นต้น อันเป็นช่องทางที่เปิดให้สำหรับผู้หญิง ซึ่งแม้แต่ในญี่ปุ่นเองก็มีปัญหาด้านนี้ และข้อมูลจากอาสาสมัครไทยในญี่ปุ่น กล่าวว่าในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา หญิงไทยเริ่มจ้างชายญี่ปุ่นแต่งงานเพื่อให้ได้วีซ่า เพื่อที่จะได้ทำงานในญี่ปุ่นมากขึ้น ดังนั้น อาจกล่าวได้หรือไม่ว่า การย้ายถิ่นโดยการแต่งงาน อาจถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์เฉพาะของผู้หญิงเพื่อการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ และหากเป็นเช่นนั้น หญิงเหล่านั้นที่เดินทางย้ายถิ่นโดยการแต่งงาน ก็คือ แรงงานข้ามชาติรูปแบบหนึ่ง ด้วย ดังนั้นรัฐบาลก็ควรที่จะสร้างนโยบายหรือมาตรการเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือกลุ่มหญิงกลุ่มนี้ด้วย

บทที่ 5

บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปข้อค้นพบที่สำคัญ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษากระบวนการย้ายถิ่นเพื่อขยายแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งสะท้อนจากความคิดเห็น และเป็นการมองจากสายตาของหญิงไทยผู้ย้ายถิ่นเอง โดยเน้นที่สาเหตุปัจจัยทั้งในประเทศต้นทางและปลายทาง รวมทั้งความต้องการ แรงจูงใจ ตลอด จนทางเลือกในการเดินทางของผู้หญิง วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงบรรยาย และสัมภาษณ์เจาะลึกผู้หญิงผู้ย้ายถิ่นใน 2 พื้นที่คือ ในเยอรมนีและญี่ปุ่น แล้วนำมาวิเคราะห์ในภาพรวม เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการป้องกันการค้าหญิง ปัญหาอันเกิดจากการย้ายถิ่นแรงงาน โดยให้ความเคารพในสิทธิของผู้หญิง และเป็นสิ่งที่ผู้หญิงยอมรับได้ การดำเนินงานเริ่มตั้งแต่ เดือนกันยายน 2551 – กุมภาพันธ์ 2552 ผลการศึกษานี้สามารถสรุปได้ดังนี้

5.1.1 สาเหตุของการย้ายถิ่น

ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญในที่นี้มิใช่ความยากจนแต่เป็นความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ที่เป็นผลพวงจากการพัฒนาชนบทที่ล้มเหลว ตั้งแต่ระยะแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนที่ 1-5 ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างครัวเรือน ระหว่างชนบทกับเมือง ระหว่างมหานครกับภูมิภาค ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ปิดกั้นโอกาสที่จะหาความมั่นคง หรือสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของหญิงจากชนบท หญิงเหล่านี้มองเห็นการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติเป็นโอกาสที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ด้วยมีความคาดหวังในรายได้ที่สูงกว่าหรือเศรษฐกิจที่ดีกว่าในประเทศอุตสาหกรรมปลายทาง ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจจึงเป็นตัวผลักดัน กอปรกับความคาดหวังในรายได้ที่สูงกว่า และเศรษฐกิจที่ดีกว่าของประเทศปลายทางเป็นแรงดึงดูด จึงทำให้หญิงไทยตัดสินใจเดินทาง ความมุ่งหวังในการเดินทางคือการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวและการใช้หนี้

ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ปัญหาครอบครัว วิกฤตในชีวิตคู่ ภาวะที่ต้องดูแลลูกเพียงลำพัง ซึ่งสังคมตั้งความคาดหวังไว้กับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ประกอบกับ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการย้ายถิ่น ซึ่งก็คือค่านิยมในการย้ายถิ่น ด้วยผู้หญิงเห็นว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติเป็นหนทางไปสู่โอกาสทางสังคม ที่จะให้สิ่งที่ดีแก่ชีวิต ที่ในความรู้สึกของผู้หญิงอาจจะหาไม่ได้ในประเทศไทย เมื่อมีผู้มาชักชวน และช่วยเหลือในการเดินทาง กอปรกับการขาดความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นปลายทาง หญิงไทยจึงตัดสินใจเดินทาง

สภาพเศรษฐกิจที่ดีกว่า และองค์ประกอบเงื่อนไขบางอย่างทางสังคมในประเทศปลายทาง อันได้แก่ ปัญหา การขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือ ปัญหาด้านตลาดคู่ครองผู้ชายในเยอรมนีและญี่ปุ่น เป็นปัจจัยที่เอื้อและเปิดช่องทางการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทยเป็นไปได้

ปัจจัยที่สำคัญที่เป็นตัวการอำนวยความสะดวก และเป็นเหมือนหนทางในการย้ายถิ่นคือ เครือข่ายทั้งหลาย ทั้งที่เชื่อมโยงกับขบวนการอาชญากรรม ข้ามชาติ ที่เอารัดเอาเปรียบผู้หญิง เช่น ระบบนายหน้า และ แม่แท็กซี่ หรือ ญาติ พี่น้อง เพื่อนสนิท เป็นตัวจักรสำคัญที่หนุนให้การย้ายถิ่น ข้ามชาติดำเนินไป

5.1.2 กระบวนการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ เป็นกระบวนการหลายขั้นตอนที่ต่อเนื่อง และมีจุดเริ่มต้นจากการย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศ ที่รวมถึงการย้ายถิ่นเพื่อค่าบริการทางเพศด้วย การย้ายถิ่นของ หญิงไทยเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเครือข่ายที่อำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นขบวนการนายหน้า แม่แท็กซี่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง สำนักงานจัดหาคู่ หรือแม้แต่ชายเยอรมันและญี่ปุ่นเองที่เดินทางมาท่องเที่ยว และพบปะชอบพอกับหญิงไทย รูปแบบการย้ายถิ่นข้ามชาติอาจแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบคือ

1. การย้ายถิ่นเพื่อการค่าบริการทางเพศ ผ่าน ขบวนการนายหน้า และ แม่แท็กซี่ รวมทั้ง ผ่าน ญาติ และ เพื่อนฝูง ในกรณีประเทศเยอรมนี
2. เดินทางเข้ามาแต่งงาน โดยผ่านสำนักงานจัดหา คู่ ทั้งที่จดทะเบียนเป็นรูปบริษัท และที่ ดำเนินการโดยหญิงที่ย้ายถิ่นแต่มุ่งหากำไร
3. การเดินทางเข้ามาทำงานที่ไม่ใช่การค่าบริการทางเพศ ในญี่ปุ่นโดยผ่านระบบนายหน้า แต่ในเยอรมนีมักผ่านการช่วยเหลือจาก เพื่อน ญาติ พี่น้อง
4. การเดินทางเข้ามาเพื่อสร้างครอบครัว หรือเพื่อแต่งงาน มักเป็นกรณีหญิงบริการทางเพศ ที่ทำงานกับชายต่างชาติ หรือหญิงที่ทำงานในแหล่งท่องเที่ยว

5.1.3 ปัญหา

ปัญหาที่สำคัญที่หญิงไทยเผชิญได้แก่

- ปัญหาด้านภาษา หญิงไทยส่วนใหญ่ไม่สนใจเรียนภาษา ทำให้ไม่เข้าใจภาษาในประเทศ ปลายทาง อ่านและเขียนไม่ได้ ทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมา เช่น ความไม่รู้กฎหมาย ระบบต่างๆในประเทศ ดูเอารัดเอาเปรียบ และ หลอกลวง เป็นต้น
- ปัญหาครอบครัว คือ ความขัดแย้งกับครอบครัวสามี ความขัดแย้งกับสามี ด้วยสื่อสารกัน ไม่ได้ มีการกระทำรุนแรงในครอบครัว ปัญหาความไม่เคารพและถูกดูถูกจากลูกที่เกิดกับสามี ต่างชาติ

- ปัญหาลูกติดที่หญิงไทยนำไปอยู่ด้วยในประเทศปลายทาง อันได้แก่ ปัญหายาเสพติด การปรับตัวกับระบบการศึกษาไม่ได้ เป็นต้น
- ปัญหาเด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากหญิงไทยที่อยู่อย่างไม่มีสิทธิพำนักร
- ปัญหาการล่อหลอกในการเดินทางเพื่อทำงาน การถูกบังคับให้ทำงาน การไร้สิทธิที่จะเลือกงาน หรือได้งานที่ตนเองได้เซ็นสัญญาไว้

5.1.4 30 ปีการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติหญิงไทย อะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลง

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยเกิดขึ้นมากกว่า 3 ทศวรรษ แล้ว ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นพัฒนาการในเรื่องนี้ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ก. จำนวนหญิงไทยที่เดินทางยังคงเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เพิ่มมากขึ้นกว่าการเดินทางของผู้ชาย โดยเฉพาะที่เดินทางไปประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศในยุโรปหลายประเทศ อันอาจกล่าวได้ว่า การย้ายถิ่นแรงงานของไทยไปยังประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว กลายเป็นการย้ายถิ่นแรงงานหญิง (feminization of labour migration)

ข. ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของหญิงผู้ย้ายถิ่น

- ภูมิลำเนา ส่วนใหญ่ยังเป็นภาคเหนือ และ อีสาน ในช่วงหลังๆ จะมีภาคกลาง และ ภาคใต้บ้าง โดยเฉพาะพื้นที่แหล่งหารท่องเที่ยว
- การศึกษา หญิงที่ย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ส่วนใหญ่ยังจบการศึกษาภาคบังคับ คือ ประถมศึกษา ช่วงหลังๆ จะมี ระดับมัธยมศึกษา ปวช. ปวส. หรือแม้แต่ปริญญาตรี เพิ่มมากขึ้น
- ด้านอาชีพ หญิงที่ย้ายถิ่นแรงงาน เป็นหญิงที่ประกอบวิชาชีพมาก ขึ้น เช่น พนักงานบริษัท ครู เป็นต้น มีใช้หญิงที่มีอาชีพเกษตรกรรมเท่านั้น ซึ่งก็สอดคล้องกับระดับการศึกษา
- จากประวัติชีวิต ก็ยังคงเป็นหญิง 3 กลุ่ม คือ แม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง หญิงบริการทางเพศกับชายต่างชาติ และหญิงสาวโสเภณีที่ต้องการยกฐานะทางเศรษฐกิจ และกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดก็คือ แม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพัง
- และที่สำคัญ คือ หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็คือ หญิงที่เคยย้ายถิ่นแรงงานภายในประเทศมาก่อน

ค. สาเหตุปัจจัยหลักที่ทำให้หญิงตัดสินใจ ก็คือ ความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ซึ่งก็คือผลพวงของการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ล้มเหลว ตั้งแต่แผน 1 จนถึงแผน 9 และสิ่งที่สนับสนุนและมีส่วนช่วยทำให้การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ดำรงอยู่และดำเนินไป ก็คือ การเกิด

“วัฒนธรรมการย้ายถิ่น” ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติที่เกิดขึ้นนับสิบ ๆ ปี (Massey 1994)

ง. กระบวนการการย้ายถิ่น ยังคงเป็นโดยผ่านระบบนายหน้า แม่แท็กซี่ สำนักงานจัดหาผู้ ในช่วงเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา เริ่มมีการจัดหาจัดหา โดย ญาติ เพื่อน พี่น้อง ที่มีประสบการณ์การย้ายถิ่น หรือ ที่ยังเป็นแรงงานย้ายถิ่นอยู่ ทั้งนี้เพราะ การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ มีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นแบบลูกโซ่ (chain migration ดู Macdonald/ Macdonald 1964) เมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นในชุมชน ก็จะเป็นที่คาดเดาได้ว่า จะมีการย้ายถิ่นต่อเนื่องไปยังปลายทางเดียว กันอีก

จ. ปัญหาต่างๆที่ผู้หญิงประสบในต่างประเทศ อันได้แก่ ปัญหามารยาท การถูกเอาเปรียบ การเข้าไม่ถึงระบบบริการต่างๆ ที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่ แสดงให้เห็นถึง การขาดข้อมูล การขาดการเตรียมตัวในการเดินทาง

ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในระดับบุคคล คือ ตัวหญิงไทยที่เดินทาง ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงใดๆมากนัก หากจะมีก็เพียงในส่วนรายละเอียด เช่น ระดับการศึกษาที่ยังคงเป็นภาคบังคับ แต่ก็มีระดับที่สูงขึ้นเพิ่มมาด้วย เป็นต้น

สิ่งที่ดูเหมือนไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงก็คือ ปัจจัยเชิงโครงสร้าง ที่เป็นตัวจักรสำคัญซึ่งผลักดันให้ผู้หญิงเดินทาง นั่นคือ ผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เคยก่อให้เกิดช่องว่างและความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ ในแผนที่ 1-5 และจนถึงแผนที่ 9 ก็ยังแก้ปัญหาไม่ได้⁹ และจากข้อเท็จจริงที่ว่า หญิงที่ย้ายถิ่นเป็น แม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง รัฐก็ยังไม่มีความมาตรการที่จะเกื้อหนุนคนที่ด้อยโอกาสกลุ่มนี้ รวมทั้งสังคมก็ยังคาดหวังให้เธอต้องรับผิดชอบต่อลูกและครอบครัวต่อไป

ณ จุดนี้อาจจะพิจารณาได้ว่า เมื่อปัจจัยในระดับโครงสร้างยังมิได้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่สร้างโอกาสแก่ผู้หญิงมากขึ้น ทางเลือกในการที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือยกฐานะทางสังคม ของผู้หญิงก็ยิ่งเหมือนเดิม ผู้หญิง ทั้งที่มีการศึกษาค่อนข้างดี และการศึกษาน้อย(ดู ข้อ ก. ข้างต้น) จึงมองไม่เห็นโอกาสที่ดีขึ้น และยังคงพิจารณาว่า การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ยังคงเป็นทางเลือก ที่อาจจะให้ผลที่ดีกว่า การอยู่ทำมาหากินในประเทศไทย

ในทำนองเดียวกัน ปัจจัยระดับโครงสร้างในประเทศปลายทางเอง ก็ยังคงไม่ได้เปลี่ยนแปลง ในส่วนรวม แม่นอาจจะมีความเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด เช่น เศรษฐกิจของญี่ปุ่นอาจจะไม่ดีเท่าเมื่อสิบปีก่อน แต่อย่างไรเสียก็ยิ่งดีกว่าประเทศไทยหลายเท่าตัว เป็นต้น และที่สำคัญ ที่เป็นตัวจักรใหญ่ ที่กำหนดช่องทางในการเดินทางเข้าประเทศ ที่ก่อปัญหาแก่หญิงไทย ก็คือ นโยบายการไม่

⁹ เปรียบเทียบการประเมินผลการพัฒนาที่ผ่านมา ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผนที่ 10

รับเข้าแรงงานหญิงไร้ฝีมือ อันทำให้หญิงไทยต้องใช้ช่องทางที่บ่อยครั้ง ก็ผิดกฎ หมาย หรือ การเดินทางเข้าไปในลักษณะอื่น เช่น การแต่งงาน หรือ เป็นนักศึกษาเรียนภาษา เป็นต้น

5.1.5 ผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ

- การปรับเปลี่ยน หรือพัฒนาสถานะจากการเป็นภรรยาชาวต่างชาติ มาเป็นแรงงานต่างชาติ
- การย้ายถิ่นข้ามชาติของเยาวชนไทย ประเด็นที่ควรคิดเกี่ยวกับการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์
- เด็กไทยไร้สัญชาติในประเทศปลายทางโดยเฉพาะในญี่ปุ่น ประเด็นที่อาจกลายเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทาง
- การเดินทางย้ายถิ่นกลับประเทศไทย ของแรงงานข้ามชาติในวัยเกษียณ มาตรการรองรับมีหรือไม่

5.2 อภิปรายเชิงแนวคิดทฤษฎี

ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นแรงจูงใจในการย้ายถิ่น ให้ภาพที่ค่อนข้างซับซ้อน

- ความขาดแคลนในด้านสาธารณูปโภคในชนบทก่อให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาต่อ
- ความขาดแคลนตลาดแรงงานในชนบททำให้เกิดการย้ายถิ่นแรงงาน และ/หรือ การย้ายถิ่นเพื่อค้าบริการทางเพศ
- ความล้มเหลวในชีวิตคู่ผลักดันให้ผู้หญิงไปค้าบริการทางเพศ
- ความไม่เท่าเทียมในสังคม และปัญหาบางอย่าง ผลักดันให้ผู้หญิงก้าวเข้าสู่ชีวิตการค้าบริการทางเพศ เมื่อประสบกับวิกฤตในชีวิต
- ความสิ้นหวังที่จะสร้างชีวิตครอบครัวให้มีสุข มีสถานทางสังคมที่ดีกว่า ผลักดันให้ผู้หญิงเดินทางข้ามชาติ
- เครือข่ายที่อำนวยความสะดวกในการย้ายถิ่นข้ามชาติ เป็นตัวช่วยทำให้การย้ายถิ่นข้ามชาติมีความเป็นไปได้

แรงจูงใจดังกล่าวข้างต้น ซึ่งบางส่วนก็เกิดขึ้นขนานกันไป บางส่วนก็มีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน รวมทั้งปัจจัยทางโครงสร้างบางประการ ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ด้วยแนวคิดสำนักนีโอคลาสสิก ว่าด้วยดุลยภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นแนวคิดที่อธิบายปัจจัยเพียงระดับเดียว ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดนี้จะละเลยที่จะพิจารณาปัจจัยทางสังคม และมองความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม เป็นเพียงแค่ความแตกต่างทางเศรษฐกิจเท่านั้น

แนวคิดสำนักโครงสร้างประวัติศาสตร์ พิจารณาถึงประเด็นทางสังคม แต่ด้วยความที่แนวคิดนี้เน้นประเด็นอยู่ที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทำให้การอธิบายแรงจูงใจนี้เป็นไปอย่างไม่ครอบคลุม ทั้งนี้

เพราะแนวคิดนี้พิจารณาการย้ายถิ่นข้ามชาติในตรรกทางด้านทุนเท่านั้น และละเลยไม่ให้ความสนใจปัจจัยหลาย ๆ ประการที่การศึกษาวิจัยนี้ค้นพบ ในประเด็นนี้แนวคิดที่ว่าด้วยการย้ายถิ่นข้ามชาติของผู้หญิง ซึ่งอิงกับแนวคิดโครงสร้างประวัติศาสตร์ (Phizackles 1983, Morokvasic 1984, Sassen-Koop 1984, และ Truong 1995) ก็เช่นกัน แนวคิดนี้มองว่า ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เลวร้ายในประเทศต้นทาง ผลักดันให้หญิงจาก “โลกที่สาม” เข้ามาเป็นแรงงานราคาถูกในภาคบริการงานในส่วนที่ถูกจัดว่าเป็นการผลิตซ้ำ (reproductive works) ในประเทศสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งหญิงในประเทศปลายทางเหล่านี้ไม่ต้องการที่จะทำ ข้อค้นพบของงานศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่า การอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติของผู้หญิงสามารถ อธิบายได้ดี ด้วยแนวคิดทฤษฎีที่ปราศจากอคติ และดีกว่าการอธิบายโดยใช้ทฤษฎีซึ่งมองผู้หญิงเป็นเพียงแค່เหยื่อ หรือผู้กระทำเท่านั้น

นอกจากนี้ข้อค้นพบยังสะท้อนให้เห็นว่า ทฤษฎี Rational-Choice อาจจะไม่สามารถอธิบายการตัดสินใจในการย้ายถิ่นของผู้หญิงไทยได้ดั่งนัก ทั้งนี้เนื่องจากในการวิเคราะห์ขั้นตอนกระบวนการตัดสินใจ ชี้ให้เห็นปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่ต่างไปจากคำอธิบายของแนวคิดนี้ ข้อมูลพื้นฐานที่ผู้หญิงใช้ในการตัดสินใจนั้นมักจะไม่สมบูรณ์ และเป็นการหยิบยกมาเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่ใช่ข้อมูลทั้งหมด ข้อมูลที่ผู้หญิงใช้ในการตัดสินใจ มักมีเพียงภาพมายาของผู้ประสบความสำเร็จในการย้ายถิ่นรุ่นก่อนๆ ซึ่งก่อให้เกิดการลอกเลียนแบบ การหยั่งผลประโยชน์ที่จะคาดว่าจะได้รับ เพื่อใช้เป็นหลักในการตัดสินใจ ไม่ได้วางอยู่บนภาพที่เป็นจริง แต่เป็นภาพมายาของสิ่งที่คาดหวังมากกว่า สำหรับหญิงบางคนจะเห็นได้อย่างชัดเจน ว่าการตัดสินใจจะไม่เป็นไปตามแบบแผนของแนวคิด RC ทั้งนี้เพราะเธอตกอยู่ในภาวะวิกฤต เธอต้องการที่จะหนีไปให้พ้นจากวิกฤตนี้ ดังนั้นไม่ว่าใครเสนอทางเลือกอะไรมาให้อาจจะรับไว้ทันที (เช่น กรณี จันทร) และบางครั้งก็ดูเหมือนว่า ผู้หญิงไม่ได้คิดถึงผลดีและผลเสียจากการย้ายถิ่นข้ามชาติสักเท่าไร เธอค่อนข้างมีความมั่นใจว่าจะได้รับแต่ผลในทางบวกจากการย้ายถิ่น จนไม่ยอมหรือไม่ต้องการที่จะพิจารณาถึงทางเลือกอื่นๆเลย ถึงแม้ว่าจะเห็นได้ชัดเจนว่า ผู้หญิงอาจจะมีทางเลือกต่าง ๆ และตัวผู้หญิงเองเป็นผู้ตัดสินใจ แต่ RC ก็อธิบายการตัดสินใจย้ายถิ่นข้ามชาติได้บางส่วนเท่านั้น

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นข้ามชาติ คือ เครือข่ายทางสังคม ทั้งนี้เพราะการย้ายถิ่นมีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นแบบลูกโซ่ เพราะการย้ายถิ่นมีทิศทางที่กำหนดไว้แน่นอน และเกิดขึ้นในเครือข่าย นั่นคือการทำพว่กันหญิงจากอำเภอหรือจังหวัดหนึ่งเดินทางไปยังเมืองหนึ่ง ในประเทศหนึ่ง หรือ ประเทศปลายทางหนึ่ง ๆ จึงเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ข้อค้นพบนี้แย้งต่อทฤษฎี RC ที่พิจารณาว่าทิศทาง หรือจุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นจะกระจายตัวอย่างบังเอิญ (by chance) แต่จริง ๆ แล้วการจะย้ายถิ่นไปที่ไหนนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือโดยบังเอิญแต่การที่จะย้ายถิ่นไปที่ใดนั้นขึ้นอยู่กับ ช่องทางของแต่ละบุคคล ซึ่ง

มักเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจย้ายถิ่นที่สำคัญ ผู้หญิงมักมีญาติ หรือ เพื่อน หรือคนรู้จัก ที่เคยเดินทางย้ายถิ่นข้ามชาติ หรืออยู่ในวงการ และเป็นผู้ชักชวน ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจให้ผู้หญิงเดินทางเครือข่าย มีอยู่ทั้งในประเทศไทยและประเทศปลายทาง แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (เช่น Boyd 1989, Fawcett 1989, Gurak/Cases 1992) ซึ่งให้ความสำคัญต่อพลวัตภายในของการย้ายถิ่น น่าจะอธิบายกระบวนการย้ายถิ่นได้ดีกว่า ด้วยเครือข่ายทางสังคมทำให้หญิงที่ย้ายถิ่นยังคงดำรงความผูกพันกับสังคมต้นกำเนิด ทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างหญิงที่ย้ายถิ่น และผู้ที่อยู่ข้างหลัง และทำให้เกิดการสะสมความสมเหตุสมผลของการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ อันมีผลต่อการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล และโครงสร้างทางสังคม ที่มีผลให้เกิดการย้ายถิ่น ที่อาจเรียกว่า “วัฒนธรรมการย้ายถิ่น” (Massey 1994) ซึ่งข้อค้นพบชี้ให้เห็นประเด็นนี้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงทำให้เกิด “เครือข่ายข้ามชาติ” ซึ่งส่งเสริมสนับสนุนให้เกิด ความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นข้ามชาติ

ในด้านปัจจัยส่วนบุคคล จะพบว่าข้อค้นพบสนับสนุน สมมุติฐานของ Lee (1966:52,54) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ว่า การย้ายถิ่นมักจะเกิดขึ้นในช่วงการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงชีวิต นั่นคือ เมื่อจบการศึกษาต้องการหางานทำ หรือ เมื่อชีวิตคู่สิ้นสุดต้องการหนีสภาพปัญหา นอกจากนี้ สมมุติฐานเหล่านี้ก็ได้รับการสนับสนุนโดยแนวคิดที่ว่าด้วย “การย้ายถิ่น กับ ช่วงจังหวะชีวิต” (Migration und Lebensverlauf) ของนักวิชาการเยอรมัน (Wagner 1990, Flöthmann 1993) เช่นกัน แต่ผู้วิจัยเลือกที่จะใช้สมมุติฐานของ Lee มากกว่า เพราะในงานวิจัย หรือแนวคิดในแนวนี้นั้นมักจะพัฒนามาจาก หรือสนับสนุนสมมุติฐานของ Lee อีกประการหนึ่งสมมุติฐานของ Lee นั้นเขียนไว้ค่อนข้างง่าย และเปิดโอกาสให้พัฒนาสมมุติฐานต่อไปได้อีก

5.3 อภิปรายปัญหาประเด็นสิทธิ

การวิเคราะห์ข้อมูลด้านสิทธิแรงงานในบทที่ 4.2.6 ให้ภาพด้านสิทธิแรงงานข้ามชาติของหญิงไทยในเยอรมนีและญี่ปุ่นดังนี้

แรงงานค่าบริการทางเพศ มักจะไม่มีโอกาสล่วงรู้เกี่ยวกับสภาพและเงื่อนไขการทำงานในประเทศปลายทาง และไม่รู้ด้วยซ้ำว่าจะไปทำงานที่เมืองใด หลายคนถูกล่อลวงให้เดินทาง เนื่องจากเป็นงานค่าบริการทางเพศซึ่งยังไม่เคยมีที่ไหนทำสัญญาว่าจ้าง การทำงานจึงเป็นงานที่ไม่มีสัญญาจ้างงาน การทำงานเป็นลักษณะกึ่งบังคับด้วยระบบแท็กซ์ หรือระบบหนี้ จึงได้ค่าจ้างไม่เต็มที่เพราะต้องแบ่งครึ่งเป็นการใช้นี้แท็กซ์ รวมทั้งไม่สามารถที่จะไปไหนมาไหนได้อย่างเสรีนัก ตราบใดที่ยังอยู่ในแท็กซ์ นอกจากนี้ด้วยสภาพที่พำนักอยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย จึงไม่มีโอกาสเข้าถึงบริการต่าง ๆ ทั้งทางสาธารณสุข และอื่น ๆ

แรงงานที่เป็นผู้ฝึกงาน ที่ไม่ได้เดินทางผ่านกรมแรงงาน แต่เดินทางผ่านนายหน้าที่มีลักษณะการทำงานที่ไม่ถูกต้องนัก แรงงานเหล่านี้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพ และเงื่อนไขการทำงานในประเทศปลายทางรวมทั้งไม่รู้ว่าจะไปทำงานที่ใด แรงงานเหล่านี้แม้จะมีสัญญาจ้างงาน แต่ก็ยังเป็นเพียงกระดาษเบิกทางให้ได้วีซ่าเท่านั้น การทำงานอาจจะไม่ใช่การบังคับ แต่ก็ใช่ว่าเป็นงานที่ไม่ได้สมัครใจ เพราะนายจ้างเป็นคนเลือกแรงงานไปทำงาน โดยแรงงานไม่มีโอกาสต่อรองหรือเลือกว่าจะทำงานอะไร แรงงานได้ค่าแรงตอบแทนแต่ก็ไม่มีโอกาสต่อรอง เนื่องจากเป็นแรงงานที่อยู่อย่างถูกต้องจึงมีเสรีในการเดินทาง และสามารถเข้าถึงสวัสดิการและบริการต่าง ๆ

แรงงานแอบแฝงที่เดินทางเข้ามาในรูปแบบอื่น เช่น การแต่งงาน เป็นต้น หรือที่พัฒนาตนเองจากสถานภาพภรรยาต่างชาติ มาเป็นแรงงานข้ามชาติ แรงงานเหล่านี้ก็ไม่ได้มีความรู้เกี่ยวกับการทำงาน หรือรู้จักอยู่ในขอบเขตที่จำกัดเท่าที่เครือข่ายของตนรู้ หรือ เพราะไม่เข้าใจภาษาดีพอ การทำงานเป็นการทำงานด้วยความสมัครใจ แต่ด้วยปัญหาด้านภาษาและการที่ไม่มีทักษะด้านอาชีพ ทำให้งานที่ได้ทำจำกัดอยู่ในขอบข่ายแรงงานไร้ฝีมือ การทำงานในลักษณะผู้ช่วย ที่ไม่มีสัญญาจ้าง ไม่ต้องเสียภาษีและเบี้ยประกันสังคม เป็นงานที่แรงงานเองก็เลือกเอง แม้ว่าจะทำให้หญิงไทยไม่ได้รับสวัสดิการในอนาคต ตรงนี้อาจชี้ให้เห็นหรือไม่ว่า หญิงไทยไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการทำงานและสวัสดิการของประเทศปลายทาง หรือเป็นเพราะหญิงไทยต้องการเพียงรายได้ที่มากในขณะนั้น โดยไม่คำนึงถึงผลพวงที่จะตามมา

ด้วยสถานภาพที่พำนักอยู่อย่างถูกกฎหมาย ทำให้แรงงานเหล่านี้สามารถเข้าถึงสวัสดิการต่าง ๆ ซึ่งในกรณีของหลาย ๆ คนก็เป็นเพราะฐานะอื่นที่ไม่ใช่ฐานะแรงงาน

กรณีของแรงงานข้ามชาติที่พัฒนาตนเองมาจากฐานะภรรยา ซึ่งได้ทำงานเป็นแรงงานเต็มตัวไม่ใช่เป็นเพียงผู้ช่วยชั่วคราว แรงงานเหล่านี้จะเป็นแรงงานที่ได้รับสัญญาจ้างงาน และทำงานโดยเสียภาษีและเบี้ยประกันสังคม แรงงานเหล่านี้จึงได้รับสิทธิทุกประการเท่ากับแรงงานทั่วไปในประเทศปลายทาง

จากภาพข้างต้นชี้ให้เห็นว่า แรงงานที่มักจะเข้าไม่ถึงสิทธิต่าง ๆ ในฐานะแรงงานข้ามชาติ คือกลุ่มที่เดินทางเข้าประเทศปลายทาง พำนักและทำงานอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องด้วยสถานภาพที่ไม่ถูกต้อง จึงไม่กล้าที่จะต่อสู้เรียกร้อง มักยอมจำนนต่อเงื่อนไขต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่พบ ทั้งในแรงงานในระบบ นอกกระบบ และแรงงานแอบแฝง ก็คือความไม่รู้เกี่ยวกับสภาพต่าง ๆ รวมทั้งสภาพและเงื่อนไขการทำงานในพื้นที่ปลายทาง อันชี้ให้เห็นว่าแรงงานเหล่านี้ไม่มีความพร้อมที่จะเดินทาง หรือไม่ได้รับการเตรียมตัวที่เหมาะสม ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะแรงงานเองก็ไม่ได้ชวนช่วยที่จะหาความรู้ใส่ตัว ฝากความหวังไว้กับนายหน้าและเครือข่ายที่จัดหาเข้าประเทศปลายทางเท่านั้น

นอกจากนี้ภาพดังกล่าวข้างต้นยังชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ต้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศยังเข้าไม่ถึงบริการจัดหางานที่ถูกต้องและไม่เอาเปรียบ การหลอกลวงแรงงานโดยนายหน้าจัดหางานที่ไม่ถูกต้องและหลอกลวงยังมีอยู่

ภาพดังกล่าวนี้ และการเดินทางของแรงงานแอบแฝง สะท้อนให้เห็นทางเลือกในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงไม่น่าที่จะแปลกใจแต่อย่างใดที่หญิงไทยจำนวนมากน้อยยอมเดินทางผ่านขบวนการอาชญากรรมข้ามชาติ ซึ่งทำให้การเดินทางของเธอถูกพิจารณาว่าเป็น “การค้ามนุษย์” ทั้งนี้เพราะไม่มีทางเลือกในการที่จะไปเป็นแรงงานข้ามชาติ

แนวคิดในปัจจุบันถือว่า สิทธิในการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่ง (มาลี 2550: 197) คำถาม ณ ที่นี้ก็คือ

ก.) หญิงที่ต้องการเดินทางไปเป็นแรงงานข้ามชาติ รู้และเข้าใจถึงสิทธิของตนเอง รวมทั้งการใช้สิทธิต่าง ๆ ของตนเอง หรือไม่ เพราะจากข้อมูลที่สัมภาษณ์ดูเหมือนว่า เธอไม่ได้พยายามต่อสู้หรือเรียกร้องในสิทธิต่าง ๆ ที่ควรจะได้

ข.) รัฐมีนโยบายและมาตรการใด ๆ หรือไม่ที่จะสร้างความเข้าใจในเรื่องสิทธิประการนี้รวมทั้งในการที่จะให้ความคุ้มครองและช่วยเหลือ แก่หญิงไทยที่ต้องการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ เพราะดูเหมือนว่า หญิงไทยที่ต้องการไปเป็นแรงงานข้ามชาติมิได้รับการเตรียมความพร้อมในการเดินทาง การเตรียมความพร้อมที่ดำเนินการโดย กรมการจัดหางานจะจำกัดอยู่เฉพาะแรงงานที่เดินทางผ่านกรมแรงงานและสำนักงานจัดหางานที่ถูกต้อง แต่สำหรับแรงงานแอบแฝง และอื่น ๆ ทำอย่างไรที่จะให้แรงงานเหล่านี้เข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ และมีความพร้อมในการเดินทาง

บางทีรัฐอาจจะต้องยอมรับ และตระหนักถึงรูปแบบต่าง ๆ ของแรงงานข้ามชาติที่ดำรงอยู่ เพื่อเปิดขอบเขตของนโยบายและมาตรการการช่วยเหลือให้กว้างและครอบคลุมมากขึ้น

ค.) สิทธิความคุ้มครองต่าง ๆ ในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว เป็นการให้ความคุ้มครองที่ค่อนข้างจะครอบคลุม และให้ความคุ้มครองทั้งแรงงานข้ามชาติที่อยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และไม่ถูกต้อง แต่ทำไมดูเหมือนว่า แรงงานที่เข้าเมือง และอยู่อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายจึงเข้าไม่ถึงสิทธิความคุ้มครองต่าง ๆ ในประเด็นนี้จะสามารถเรียกร้องใด ๆ ได้หรือไม่

สนธิสัญญาดังกล่าว เป็นสนธิสัญญาที่ให้ความคุ้มครองที่ดีจริง แต่พันธะผูกพันต่อสนธิสัญญาก็คงจะมีต่อประเทศภาคีเป็นหลัก และเมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า สนธิสัญญาฉบับนี้มีประเทศที่ลงนามเป็นภาคีอยู่เพียง 25 ประเทศ¹⁰ ซึ่งเป็นประเทศต้นทางของแรงงานข้ามชาติเกือบ

¹⁰ ประเทศที่ลงนามในสนธิสัญญานี้ได้แก่ Azerbaijan Bangladesh Belize Bolivia Bosnia and Herzegovina Burkina Faso Cape Verde Chile Colombia Comoros Ecuador Egypt El Salvador Ghana Guatemala Guinea Guinea-Bissau Kyrgyzstan Mali Mexico Morocco Paraguay Philippines Sao Tome and Principe Senegal Seychelles Sierra Leone Sri Lanka Tajikistan Timor-Leste Togo Turkey Uganda Uruguay

ทั้งสิ้น ประเทศอุตสาหกรรมและที่เป็นประเทศปลายทางรับเข้าแรงงานข้ามชาติที่สำคัญ ๆ เช่น ญี่ปุ่น เยอรมนี ประเทศในยุโรป และ อเมริกาเหนือ หรือแม้แต่ประเทศไทยเอง มิได้ลงนามรับรองสนธิสัญญานี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จะทำอย่างไร ที่จะให้มีการใช้ความคุ้มครองตามสนธิสัญญานี้ต่อแรงงานข้ามชาติไทย

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากข้อมูลและสภาพปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น แรงงานหญิงไทยที่จะมีปัญหาจะเป็นแรงงานหญิงไทยที่เข้าไปทำงานอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย รวมทั้งแรงงานที่อาจจะเรียกว่าแอบแฝง เพราะไม่ได้มีสถานภาพเป็นแรงงานตั้งแต่ต้นในขณะเดินทาง (ด้วยการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงาน) แต่พัฒนาตนเองเป็นแรงงานข้ามชาติในภายหลัง ซึ่งเท่าที่ผ่านมานหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับแรงงาน อาจจะยังไม่ตระหนักถึง การดำรงอยู่ของกลุ่มแรงงานทั้งสองกลุ่มนี้ หรือว่า ปัญหาของกลุ่มทั้งสองดังกล่าวนี้ ถูกจัดเข้าไปอยู่ในหมวดหมู่อื่น เช่น ปัญหาการค้าหญิง เป็นต้น

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Convention on Civil and Political Rights (ICCPR) ให้การรับรองสิทธิของผู้หญิงในการเลือกสถานที่อยู่อาศัย และในการเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ของตนเอง ดังนั้น การย้ายถิ่นจึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้หญิง สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) สนธิสัญญานี้มิได้ให้ความคุ้มครองเฉพาะแรงงานย้ายถิ่นในระบบเท่านั้น แต่ยังให้ความคุ้มครองแก่แรงงานนอกระบบ หรือ แรงงานย้ายถิ่นที่เข้าประเทศ หรือพำนักอยู่อย่างผิดกฎหมายด้วย (ดูบทที่ 4.2.6) เช่น แรงงานหญิงไทยจำนวนมากในประเทศญี่ปุ่น และในเยอรมนี เป็นต้น

เมื่อการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ ไม่ว่าจะโดยถูกต้องตามกฎหมาย หรือไม่ (แรงงานในระบบและนอกระบบ) เป็นสิทธิโดยชอบของหญิงไทยข้ามชาติ รัฐทั้งที่ส่งออกและที่รับเข้าแรงงานข้ามชาติ จึงมีหน้าที่ตามสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติและครอบครัว ที่จะต้องให้ความคุ้มครองช่วยเหลือ ป้องกันไม่ให้ผู้หญิงต้องถูกละเมิดสิทธิดังกล่าว

ในตอนที่ 6 การส่งเสริมให้เกิดเงื่อนไขที่สมบูรณ์ในด้านความเท่าเทียม มนุษยธรรม และกฎหมาย แก่แรงงานข้ามชาติและครอบครัว มาตราที่ 64-71 กล่าวไว้ว่า

- รัฐที่ส่งออกและรับเข้าแรงงานข้ามชาติ ต้องประสานความร่วมมือกัน ในการส่งเสริมให้เกิดเงื่อนไขที่สมบูรณ์ในด้านความเท่าเทียม มนุษยธรรม และกฎหมาย แก่แรงงานข้ามชาติและครอบครัว โดยจะต้องคำนึงถึงความต้องการด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของแรงงานข้ามชาติและครอบครัว มิใช่คำนึงถึงแต่เพียงความต้องการแรงงาน และแหล่งแรงงานเท่านั้น

- รัฐจะต้องรักษาไว้หรือดำเนินการให้บริการที่เหมาะสมแก่แรงงานข้ามชาติ โดยการอนุญาตให้มีการจัดตั้งสถานกงสุล หรือบริการอื่น ๆ ซึ่งให้ความช่วยเหลือแก่แรงงานข้ามชาติและครอบครัว

- รัฐที่ส่งออกและรับเข้าแรงงานข้ามชาติ ต้องประสานความร่วมมือกัน ในการช่วยเหลือการเดินทางกลับภูมิลำเนาในถิ่นกำเนิดของแรงงานข้ามชาติและครอบครัว และสนับสนุนปัจจัยด้านเศรษฐกิจสำหรับการเริ่มต้นตั้งรกราก

- การจัดหาแรงงานจะต้องกระทำโดยองค์กรหรือหน่วยงานสาธารณะของประเทศต้นทาง หรือองค์กรหรือหน่วยงานสาธารณะของประเทศปลายทางในกรณีที่มีการตกลงแบบทวิภาคี หรือหลายภาคี หรืออาจกระทำโดยสำนักงานที่ได้รับอนุญาต และตรวจสอบแล้วจากเจ้าหน้าที่

- รัฐภาคีจะต้องประสานความร่วมมือในการป้องกัน และจัดการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ หรือจ้างงานแรงงานข้ามชาติที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือที่แอบแฝง รวมทั้งมีการลงโทษบุคคล หรือกลุ่ม หรือขบวนการที่จัดการ กระทำ หรือสนับสนุนช่วยเหลือให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานดังกล่าว

ดังนั้นจึงขอเสนอแนะด้านนโยบายดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

1. รัฐพึงตระหนักถึงการดำรงอยู่ของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ รวมทั้งความหลากหลายของแรงงานดังกล่าว ทั้งที่ถูกกฎหมาย ผิดกฎหมาย หรือที่เป็นแรงงานแอบแฝง ตลอดจนให้ความหมายใหม่อย่างถูกต้อง

2. รัฐพึงปกป้อง ให้ความคุ้มครอง และช่วยเหลือ แก่แรงงานหญิงไทยข้ามชาติทุกกลุ่ม และรูปแบบ รวมทั้งหญิงไทย และคนไทยกลุ่มอื่นๆ เพราะว่า ณ ช่วงเวลาหนึ่งคนเหล่านี้ก็อาจจะพัฒนาตนไปเป็นแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ

3. รัฐต้องส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงตลาดแรงงานต่างชาติที่ไม่เลือกปฏิบัติ และให้ความเป็นธรรมแก่หญิงไทย รวมทั้งต้องจัดการจัดหาแรงงานไปทำงานต่างประเทศที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่หลอกลวง และเอาเปรียบ

4. รัฐต้องส่งเสริมให้ผู้หญิงตระหนักถึง รับรู้และเข้าใจในสิทธิของตนเอง รวมทั้งการใช้สิทธิ และปกป้องสิทธิของตนเองอย่างถูกต้อง

5. รัฐต้องให้โอกาสในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการสร้างมาตรการป้องกัน แก้ไขปัญหา และการช่วยเหลือแก่ แรงงานหญิงไทยข้ามชาติ และหญิงไทยในต่างแดน เพราะในบางครั้งก็เป็นการยากที่จะแบ่งกลุ่มสองกลุ่มนี้ออกจากกัน

6. รัฐต้องพึงตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ในอนาคตอันใกล้ อาจจะมีการย้ายถิ่นกลับบ้านเกิดของแรงงานหญิงไทยข้ามชาติ เพราะ การย้ายถิ่นนี้ดังกล่าวนี้มีมานานกว่า 3 ทศวรรษแล้ว และขณะนี้ แรงงานส่วนหนึ่งถึงวัยเกษียณแล้ว และต้องเตรียมมาตรการรองรับ

5.3.2 ข้อเสนอแนะด้านมาตรการ

ความคิดเห็นของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ ในประเด็นเกี่ยวกับความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทยเพื่อการช่วยเหลือหญิงไทยในเยอรมนีและช่วยเหลือหญิงไทยในประเทศไทย ที่นำเสนอในบทที่ 4.2.7 อาจสรุปความช่วยเหลือที่หญิงไทยต้องการจากรัฐบาลไทย และขมวดโยงให้เห็นแนวทางแก้ไขเชิงมาตรการได้ดังนี้คือ

- การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ และสังคมแก่คนชนบท ให้หญิงไทยมีการศึกษาสูงขึ้น มีงานทำมีรายได้ที่เลี้ยงตัวเองได้ในชนบท อันหมายถึงการปรับหรือหาแบบแผนในการพัฒนาชนบทใหม่ที่สามารถสร้างโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีประสิทธิผลแก่คนในชนบท ซึ่งจะต้องเป็นแผนงานเชิงป้องกันในระยะยาว

- การเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับประเทศปลายทาง การเดินทางไปขายแรงงาน และความเป็นอยู่ของแรงงานไทย อันอาจถือเป็นแนวทางป้องกันในระยะเร่งด่วน ซึ่งอาจจะออกมาในรูปของการเตรียมความพร้อมของแรงงานไทยก่อนไปต่างประเทศ

- ผ่อนปรนด้านระเบียบราชการ และเอกสาร รวมทั้งการติดต่อราชการ ทั้งนี้เนื่องจากความไม่รู้ ไม่เข้าใจของหน่วยงานเกี่ยวกับสภาพของแรงงานข้ามชาติ ดังนั้นอาจจะต้องสร้างความตระหนักและเข้าใจในประเด็นปัญหานี้อย่างถูกต้องให้เกิดขึ้นในหน่วยงานราชการ

- สนับสนุนกลุ่มคนไทย หน่วยงานไทย และอาสาสมัครไทย ในการทำกิจกรรมเพื่อคนไทย และในการช่วยเหลือคนไทย อันถือได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าขณะนี้ และเป็นการป้องกันระยะยาว เพราะหากกลุ่มเหล่านี้มีความเข้มแข็งก็จะเป็นตัวจักรสำคัญในการดูแลหญิงไทยและคนไทยในต่างประเทศต่อไป

- มาตรการรองรับแรงงานข้ามชาติกลับท้องถิ่น อันถือเป็นแนวทางการแก้ไขระยะสั้น นั่นคือความช่วยเหลือในการปรับตัวเข้าสู่สังคมท้องถิ่น (social reintegration) และเป็นการป้องกันในระยะยาว เพราะ ประสพการณ์ของแรงงานย้ายถิ่นเหล่านี้ คือ สิ่งที่มีค่าที่รัฐบาลสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำแผนรองรับการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งใช้ในการเตรียมความพร้อมในการเดินทาง อันถือเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าของรัฐอย่างหนึ่ง

ความคิดเห็นของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในประเด็นความต้องการความช่วยเหลือจากรัฐ สะท้อนให้เห็นว่า หญิงที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งไม่มีความเชื่อมั่นในความจริงใจของรัฐบาลในการที่จะเข้ามาช่วยเหลือแก้ไขปัญหาดังกล่าว เหตุเพราะประสบการณ์ที่ผ่านมาของหญิงไทยเหล่านี้ที่เห็นว่าปัญหาเหล่านี้ถูกละเลยทอดทิ้งมาเป็นเวลานาน นั่นคือ ประเด็นหญิงไทยในต่างแดน หรือ แรงงาน

ข้ามชาติหญิงไทย หรือ การค้าหญิงไทยไปต่างประเทศ กลายเป็นประเด็น “แพชั่น” คือ มีปรากฏอยู่ หรือถูกนำมาเสนอเป็นช่วงๆ แล้วก็หายไป เช่น ในทศวรรษที่ 80 เป็นเรื่องของหญิงไทยไปยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยอรมนี จากนั้นในช่วงทศวรรษที่ 90 ประเด็นก็กลายเป็นเรื่องของหญิงไทยในญี่ปุ่น ปัจจุบันเปลี่ยนไปเน้นหนักอยู่ที่การค้าหญิง และแรงงานต่างชาติจากกลุ่มแม่น้ำโขง การทำงานแก้ไข ปัญหาหรือการช่วยเหลือก็เป็นช่วง ๆ ช่วงระยะเวลาหนึ่งด้วยเช่นกัน ทั้ง ๆ ที่ปัญหายังคงดำรงอยู่ **ดังนั้นถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลจะต้องพิสูจน์ตนเองด้วยการเข้ามารับผิดชอบโดยการวางมาตรการการแก้ไขปัญหาและให้ความช่วยเหลือหญิงไทยข้ามชาติ ทั้งที่เป็นแรงงานในระบบและนอกระบบอย่างจริงจัง ชัดเจนและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะ:**

การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติเป็นสิทธิของผู้หญิง และ เป็นการลงทุนของรัฐเพื่อให้ได้ผลกำไรเข้าประเทศ

หากพิจารณาจากตัวเลขรายได้ส่งกลับบ้านของคนไทยที่อยู่ในต่างประเทศ ในปี 2007 มีรายได้ที่แรงงานไทยส่งกลับจากประเทศผ่านระบบธนาคารเป็นจำนวนเงิน 56,273 ล้านบาท¹¹ แต่ในความเป็นจริงแล้วตัวเลขเงินส่งกลับนี้น่าจะมากกว่านี้ เพราะแรงงานบางส่วน โดยเฉพาะที่เป็นแรงงานนอกระบบ (ที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย) จะส่งเงินกลับบ้านโดยใช้ช่องทางอื่น เช่น ฝากเพื่อนถือมา หรือ ผ่านระบบนายหน้า รูปแบบหนึ่ง ก็คือ เมื่อแรงงานฝากนายหน้าส่งเงิน นายหน้าในต่างประเทศจะติดต่อญาติของตนในประเทศไทย นำเงินไทยส่งให้ครอบครัวของแรงงาน เป็นต้น รายได้ที่ส่งกลับบ้านนี้ ในแผนคุ้มครองและส่งเสริมแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ ในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 9 กล่าวว่า รายได้ส่งกลับเฉพาะที่ผ่านระบบธนาคารเหล่านี้ ในปี 2000 (พ.ศ. 2543) จัดเป็นรายได้อันดับที่ 8 ของประเทศ มากกว่ารายได้จากอัญมณี และเครื่องประดับ ข้าว และยางพารา นั่นคือ แรงงานข้ามชาติเหล่านี้เป็นผู้ทำรายได้มหาศาลแก่ประเทศ การเตรียมความพร้อมแก่แรงงานที่ถูกต้อง รวมทั้งการคุ้มครองต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกให้แรงงานเหล่านี้สามารถทำงานในต่างประเทศได้อย่างถูกต้อง ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือหลอกลวง จึงเป็นลงทุนที่คุ้มค่า เพราะเมื่อแรงงานสามารถทำงานได้เต็มทีก็จะสามารถส่งรายได้กลับเข้าประเทศมากขึ้น ประเทศชาติก็จะมีเงินตราต่างประเทศ เพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจให้พัฒนาและคล่องตัว

ดังนั้นจึงขอเสนอแนะด้านมาตรการดังนี้

1. ตั้งเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง เท่าที่ผ่านมา การป้องกัน แก้ไข ปัญหา และช่วยเหลือหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ยังไม่มีเจ้าภาพที่แน่นอนชัดเจน การทำงานเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ หรืออาจจะมีโครงการบูรณาการบ้าง แต่ก็มีลักษณะเป็นโครงการมิใช่นโยบาย ดังนั้นควรที่จะหาเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ประสานงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง

¹¹ กองวิจัยตลาดแรงงาน กรมจัดหางาน วารสารข่าวสารตลาดแรงงานปี 2550 หน้า 18

หน่วยงานที่รับผิดชอบประเด็นหญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน หรือที่ทำงานเกี่ยวข้องกับที่ผ่านมา ได้แก่ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ รับผิดชอบกรณีคนไทยในต่างแดน กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รับผิด ชอบกรณีคนไทยที่มีปัญหา กลับมาจากต่างประเทศ และทำงานเชิงป้องกันในพื้นที่ รวมทั้งกรม การจัดหางาน กระทรวงแรงงาน ทำหน้าที่ดูแลคนงานไทยในต่างแดน และ ส่งเสริมการเข้าสู่ตลาด แรงงานต่างชาติของคนไทย

เจ้าภาพในเรื่องนี้ ควรจะเป็นคณะทำงาน อาจใช้ชื่อว่า คณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ที่มีเจ้าหน้าที่ทำงานรับผิดชอบประจำ เป็นคณะทำงานที่ตั้งขึ้นใหม่ อาจสังกัดกรมการกงสุลก็ได้ เนื่องจากว่ากรมนี้มีหน้าที่ดูแลคนไทยในต่างประเทศอยู่แล้ว โดยให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ อันได้แก่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ กรมจัดหางาน กระทรวงแรงงาน และ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

หน้าที่หลักของคณะทำงานนี้คือ

1.1. ประสานให้เกิด และสร้างนโยบาย มาตรการ ในการปกป้อง ค้ำครอง ให้ความช่วยเหลือแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แรงงานนอกระบบ หรือ แรงงานที่เข้าไปทำงาน และพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงใน สถานภาพอื่นๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

ในการวางนโยบายต้องให้หญิงไทย และแรงงานหญิงไทยในต่างแดน มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งในการปฏิบัติงาน หรือดำเนินมาตรการที่เกี่ยวข้องกับหญิงไทย หรือแรงงานหญิงไทยในต่างแดน ควรให้หญิงไทยและแรงงานหญิงไทยในต่างแดนมีส่วนร่วมเป็นหุ้น ส่วน

1.2. เพื่อการสร้างนโยบาย ควรมีการประมวลประเมินการทำงานเพื่อการแก้ไขและป้องกันปัญหานี้อย่างเป็นระบบ เพื่อสรุปหาบทเรียนที่ผ่านมาของการทำงาน และประเมินสถานการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย ร่วมกับชุมชนและอาสาสมัครไทยในต่างประเทศ

1.3. ผลักดัน ดูแล ให้มีการนำมาตรการดังกล่าว และมาตรการการคุ้มครองช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ ไปใช้ในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งประเมินผลการนำมาตรการต่างๆไปปฏิบัติเพื่อการปรับและพัฒนามาตรการให้เหมาะสมอยู่เสมอ

1.4. จัดทำฐานข้อมูลแรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ เพื่อการปกป้อง ค้ำครองสิทธิแรงงานเหล่านี้ (ทั้งในและนอกระบบ) และให้ความช่วยเหลือ

1.5. สร้างความตระหนัก และรับรู้ ถึงการดำรงอยู่ของรูปแบบที่หลากหลายของแรงงานข้ามชาติหญิงไทย และหญิงไทยในต่างแดน รวมทั้งสร้างทัศนคติด้านบวกเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติและหญิงไทยกลุ่มนี้ ว่าการให้บริการแก่คนไทยกลุ่มนี้ คือ การลงทุนเพื่อผลกำไรของชาติ ให้แก่เจ้าหน้าที่ข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง ที่ทำงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ กรมการกงสุล กรมการ

ปกครอง กรมแรงงาน การตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น โดยอาจจัดการอบรมให้ความรู้ และจัดพิมพ์เอกสารให้ข้อมูลในการทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

1.6. เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการสร้างความตระหนักข้างต้น ควรที่จะมีการสรุปประมวลภาพรวมของปัญหาการย้ายถิ่นข้ามชาติของหญิงไทย

1.7. ดำเนินงานในการปกป้อง คัดกรอง และช่วยเหลือ แรงงานข้ามชาตินอกระบบ หรือแรงงานที่เข้าไปทำงาน และพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย และแรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่นๆ ที่ไม่มีหน่วยงานใดสามารถรับผิดชอบได้

2. ในเชิงป้องกัน ปัจจุบันสาเหตุ ปัจจัย ของการย้ายถิ่นข้ามชาติมิใช่อยู่ที่ความยากจน แต่มีเรื่องค่านิยมบริโภคนิยม ความต้องการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถจะแก้ไขในระยะสั้นได้ นั่นคือการจะห้ามมิให้คนเดินทางนั้นเป็นไปไม่ได้ ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการระยะสั้น และระยะยาวที่จะป้องกันมิให้ผู้ที่จะเดินทางเกิดปัญหา

ระยะสั้น หรือเร่งด่วน นั่นคือ **การเตรียมความพร้อม ในการเดินทาง** กลุ่มเป้าหมายที่จะจัดเตรียมความพร้อมต้องครอบคลุมแรงงานทุกรูปแบบ ในการดำเนินงานควรเป็นประสานงานและประสานความร่วมมือ ของคณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ร่วมกับกรมการกงสุล และ กรมพัฒนาสังคม รวมทั้งกรมการจัดหางาน เช่น การให้ข้อมูลในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นปลายทาง เช่น สิทธิ หน้าที่ กฎหมาย ความเป็นอยู่ และสภาพการทำงานในพื้นที่นั้นๆ เป็นต้น รวมทั้งรายชื่อหน่วยงานที่สามารถติดต่อได้ในกรณีที่มีปัญหา

อันที่จริง กรมการจัดหางาน มีภารกิจที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีงานทำ และคัดกรองคนหางานอยู่แล้ว และก็มีโครงการในเชิงการเตรียมความพร้อมอยู่แล้ว เช่น การอบรมคน งานก่อนเดินทาง หรือมีเอกสารขอแนะนำแก่ผู้ต้องการเดินทาง อยู่แล้ว แต่จากปัญหาที่สะท้อนจากข้อมูลที่สัมภาษณ์ แสดงให้เห็นว่ายังมีแรงงานที่ไม่รู้ ไม่มีความพร้อมออกเดินทาง กรมการจัดหางาน อาจต้องสรุปบทเรียน ทบทวนนโยบาย ประเมินโครงการที่ผ่านมา เพื่อปรับเปลี่ยนการทำงานให้งานเกิดประสิทธิผลมากขึ้นก็เป็นได้ ทั้งนี้รวมทั้งในการประสานงานกับหน่วยงานข้างต้น เพื่อดำเนิน การเตรียมความพร้อม โดยขยายกลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมแรงงานนอกระบบ (แรงงานแอบแฝงในสถานภาพอื่น และแรงงานที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย) ควรคำนึงว่า จะสามารถปรับ นโยบาย แผนงานและการปฏิบัติได้อย่างไรบ้าง

ทั้งนี้อาจจะจัดเป็นรูปแบบการอบรมเตรียมความพร้อมแก่แรงงานที่ต้องการเดินทางไปทำงานในประเทศต่าง ๆ และเพื่อให้ครอบคลุมแรงงานแอบแฝง อาจจะจัดโครงการเตรียมความพร้อมในการเดินทางไปตั้งรกรากอยู่ต่างประเทศให้แก่ กลุ่มเสี่ยงที่จะไปเป็นแรงงานข้ามชาติตามข้อมูลที่ทำการศึกษา อันได้แก่ หญิงที่จะเดินทางไปแต่งงาน หรือเดินทางในฐานะภรรยา หรือ นักเรียน นักศึกษา หรือเยาวชนติดตามมารดา เป็นต้น

นอกจากนี้ ควรที่จะอบรมให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการทำงานของแรงงานข้ามชาติไทย ให้แก่ครอบครัว ญาติพี่น้อง ของแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในประเทศไทย ให้รู้ถึงความยากลำบากในการหาเงินส่งกลับบ้าน เพื่อที่คนอยู่ข้างหลังเหล่านี้จะได้รู้คุณค่าของเงินส่งกลับจากต่างประเทศ นอกจากนี้ควรให้ความรู้ในการคิดบัญชี การใช้จ่ายเงินที่เป็นประโยชน์ และการเก็บออม เพื่อให้เงินที่ส่งกลับเหล่านี้ได้สร้างประโยชน์แก่ผู้อยู่ข้างหลัง และแรงงานข้ามชาติเอง เมื่อเดินทางกลับมา

ในระยะยาว อาจต้องหาแนวนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ที่สามารถลดความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ และให้ความรู้ในท้องถิ่นต้นทาง ในหมู่บ้าน ในโรงงาน ในเมือง ศูนย์กลางการท่องเที่ยว ซึ่งกรมพัฒนาสังคมน่าที่จะรับผิดชอบได้ เพราะส่วนหนึ่งก็ดำเนินการอยู่แล้ว เพียงแต่อาจจะต้องประเมินประสิทธิผลที่ผ่านมา รวมทั้งศึกษาความต้องการของท้องถิ่น เพื่อปรับเปลี่ยนแนวทางให้ทันสมัย และตรงกับความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น

อนึ่ง ที่ผ่านมาการทำงานพัฒนาประเทศมักประสบปัญหาในระดับโครงสร้างที่ไม่เอื้อต่อการลดความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบการเมือง การบริหารที่คอรัปชั่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สิ่งนี้คืออุปสรรคใหญ่ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งควรที่จะคำนึงถึงไว้ด้วยว่าจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ การรับรู้ และเข้าใจในสิทธิของผู้หญิง และการใช้สิทธิและปกป้องสิทธิของตนเองในฐานะแรงงานข้ามชาติ จากข้อมูลที่ศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงบางส่วนไม่รู้ถึงสิทธิของตนเอง ในประเด็นนี้ อาจต้องเป็นหน้าที่ของ คณะทำงานเพื่อการดูแลแรงงานข้ามชาติ ที่อาจจะต้องร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ความรู้แก่ผู้หญิงในเรื่องสิทธิการใช้สิทธิและปกป้องสิทธิของตนเอง ในระยะยาว อาจจะต้องสอดแทรกประเด็นเรื่องสิทธินี้เข้าไปในบทเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา สร้างหลักสูตรเกี่ยวกับประเด็นนี้ ให้ผู้หญิงได้รู้และเข้าใจถึงสิทธิของตนเองมิใช่เพียงรู้เฉพาะหน้าที่เท่านั้น ซึ่งต้องเป็นภาระของกระทรวงศึกษาธิการ

3. ในเชิงแก้ไข ภาครัฐควรจัดสรรเงินทุน และวางนโยบายสร้างมาตรการเพื่อการช่วยเหลือคนไทย ในที่นี้ขอเสนอแนะสอดคล้องตามนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่ที่มีแนวนโยบายในประเด็นนี้ ดังนี้

3.1. ส่งเสริมให้แรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศอย่างมีศักดิ์ศรี และมีคุณภาพชีวิตที่ดี กรมการจัดหางาน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ ควรที่จะประเมินการทำงานที่ผ่านมา ว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไมจึงยังมีคนงานที่เดินทางอย่างผิดกฎหมายอยู่ ทำไมจึงยังมีสำนักงานจัดหางานที่หลอกลวง ทั้งนี้อาจจัดทำกรวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มเสี่ยงและแรงงานที่เคยไปต่างประเทศ เพื่อร่วมกันหาแนวทาง

ในการป้องกัน รวมทั้งทดลองปฏิบัติในท้องถิ่นหนึ่ง เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการสร้างมาตรการใช้ทั่วประเทศ

การให้ความรู้จะต้องลงไปถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น นั่นคือ ในหมู่บ้าน ในโรงงานต่างๆ และสถานที่ประกอบการ เช่น บาร์ โรงแรม ร้านอาหาร เป็นต้น ที่อาจจะมีกลุ่มเสี่ยงที่จะเดินทางทำงานอยู่ การลงพิมพ์ข้อแนะนำในวารสาร ข่าวสารแรงงาน อย่างเดียวอาจจะน้อยไป ทั้งนี้อาจจะเป็นการเดินทางไปบรรยาย เป็นครั้งคราว ทำใบปลิวแผ่นพับ ไปแจกจ่าย เป็นต้น

กรมจัดหางานควรที่จะปรับ หรือสร้างนโยบายในการสร้างแรงงานมีฝีมือ หรือมีทักษะความชำนาญให้มากขึ้น ให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งแรงงานที่มีทักษะ มีความรู้ด้านประกอบวิชาชีพ เพราะในปัจจุบันไทยประเทศที่ส่งแรงงานไร้ฝีมือ มีอยู่เป็นจำนวนมาก และไทยเองก็ยังเป็นประเทศหนึ่งที่รับเข้าแรงงานไร้ฝีมือจากประเทศเพื่อนบ้าน ก็ควรที่จะพัฒนาแรงงานส่งออกของตนให้มีคุณภาพมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถมั่นใจได้ว่า แรงงานไทยจะมีตลาดแรงงานในต่างประเทศ

การทำงานอาจจะต้องเร่งเชิงรุกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการส่งเสริมการมีงานทำ โดยประเมินความต้องการของตลาด เช่น ในขณะนี้ประเทศญี่ปุ่น และแม้แต่ประเทศในทวีปยุโรป กำลังต้องการแรงงานด้านอนุบาลผู้สูงอายุ อาจต้องเพิ่มมาตรการในการสร้างทักษะความเชี่ยวชาญ ในสาขาอาชีพดังกล่าว รวมทั้งสอนภาษา ทั้งนี้อาจร่วมมือกับหน่วยงานอื่นที่มีความชำนาญงาน และมีกำลังความสามารถในสาขาอาชีพนี้ เช่น กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น เพื่อที่แรงงานไทยจะได้เข้าถึงตลาดแรงงานนี้ เพราะหากไทยไม่เร่ง อาจพลาดโอกาสนี้ไป ซึ่งในขณะนี้แรงงานจากอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ได้เริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงานด้านนี้ในญี่ปุ่นแล้ว

ในด้านการคุ้มครองแรงงานไทยในต่างแดน ควรที่จะประสานงานกับอาสาสมัครคนไทย ในการวางแผนงาน นโยบาย รวมทั้งจัดสรรเงินทุนสนับสนุนการทำงาน และกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือคนไทย อาจด้วยการตั้งกองทุนอาสาสมัครเพื่อให้อาสาสมัครได้รับค่าใช้จ่ายในการทำ งาน รวมทั้งการสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานแก่อาสาสมัครไทยด้วย เช่น การฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านที่จำเป็นแก่การทำงาน เป็นต้น

ในกรณีของแรงงานแอบแฝง หรือที่ พัฒนาดตนเองจากสถานภาพอื่นมาเป็นแรงงานข้ามชาตินั้น เท่าที่เป็นอยู่มักเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ดังนั้นควรที่จะมีมาตรการส่งเสริมให้แรงงานเหล่านี้สามารถยกระดับทักษะ ความรู้ ความสามารถในการทำงาน จากแรงงานไร้ฝีมือ เป็นแรงงานที่มีทักษะความรู้ หรืออาจจะเป็นผู้ประกอบการ โดยอาจจัดการอบรมส่งเสริมให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่แรงงานต้องการ

3.2 คุ้มครองและส่งเสริมสิทธิและผลประโยชน์ของคนไทย แรงงานไทย และภาคธุรกิจเอกชนไทยในต่างประเทศ และสนับสนุนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนไทยในต่างประเทศ ซึ่งจะมีกรมการกงสุลเป็นผู้รับผิดชอบ ในการวางแผนเพื่อสนับสนุนการสร้าง ความเข้มแข็งนี้ ควรที่จะให้

ชุมชนไทยในต่างแดนเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะแนวทาง และดำเนินโครงการ ชุมชนไทยในที่นี้อาจจะเป็นอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทยในต่างแดน ซึ่งเป็นผู้ที่รู้ปัญหาค่อนข้างดี และจากความคิดเห็นของหญิงไทยที่สัมภาษณ์ในประเด็น ความต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล ใน 4.2.7 จะเห็นถึงศักยภาพการทำงานของชุมชนไทยและกลุ่มคนไทย เหล่านี้

ในระดับการวางแผนงานรายปีหรือในระยะยาว อาจจะมีจัดประชุมระดมความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องต่างๆ โดยมีกรมการกงสุล ผ่านสถานเอกอัครราชทูตไทยเป็นเจ้าภาพ มีอาสาสมัครและชุมชนไทยในต่างประเทศเป็นผู้เข้าร่วม ร่วมกันหารือ หาแนวทางในการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างชุมชนไทยให้เข้มแข็ง เช่น ในแต่ละปี ก่อนที่จะมีการเสนอโครงการต่างๆ มายังกระทรวงการต่างประเทศ หรือ ก่อนที่จะมีการจัดทำโครงการบูรณาการเพื่อชุมชนไทยไปยังต่างประเทศ ควรที่จะมีการประชุมระดมความคิดเห็น ความต้องการของชุมชน ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านสถานเอกอัครราชทูต และชุมชนไทย (อาสาสมัครไทย และหน่วยงานที่ทำงานกับชุมชนไทย)

แต่สิ่งที่เร่งด่วนที่สุด คือการสร้างฐานข้อมูลชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนงานและโครงการให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน โดยอาจมีวิธีการ คือ

ก. การจัดเก็บข้อมูลสถิติตัวเลขและสภาพปัญหาคนไทย ทุกๆ 2 ปี เพื่อเกาะติดและรู้เท่าทัน สถานการณ์คนไทย และพัฒนาการ เพื่อการวางแผนโครงการที่มีประสิทธิภาพ

ข. จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ร่วมกับชุมชนไทย เพื่อทดลองหาวิธีการ โครงการ และกิจกรรมที่สร้างเสริม ความเข้มแข็งของชุมชน

ในที่นี้กรมการกงสุลควรมอบให้สถานเอกอัครราชทูต หน่วยงานในสังกัดที่อยู่ประเทศปลายทาง เป็นผู้ดำเนินงานร่วมกับอาสาสมัครคนไทยที่ทำงานให้ความช่วยเหลือคนไทย

นอกจากนี้ในด้านการคุ้มครองป้องกัน คนไทยมิให้ตกเป็นเหยื่อของการค้าหญิง หรือ ในส่วนการให้ความช่วยเหลือคนไทยที่ประสบปัญหา ควรที่จะใช้ประโยชน์จากเครือข่ายอาสาสมัครคนไทยที่มีอยู่ ในการช่วยเหลือดูแล เพราะกำลังราชการอย่างเดียวยังคงไม่พอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีคนไทยจำนวนมากเช่น เยอรมนี หรือญี่ปุ่น โดยอาจหารือร่วมกันวางแผนทาง และสร้างโครงการกับอาสาสมัคร และจัดสรรเงินทุนในการทำงานแก่อาสาสมัครด้วย

แต่การทำงานต้องเป็นการทำงานร่วมกัน ในฐานะหุ้นส่วนที่เท่าเทียม มิใช่การสั่งงานจากเบื้องบน (top down)

นอกจากนี้ควรที่จะสร้างเสริมศักยภาพในการทำงานของอาสาสมัคร ด้วยการจัดการอบรมแบบเข้มข้น และการจัดตั้งกองทุนอาสาสมัคร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการทำงานของอาสาสมัคร เช่น ค่าเดินทาง ค่าอาหาร ค่าโทรศัพท์ เป็นต้น

และควรมีทุนสนับสนุนให้กลุ่มอาสาสมัครจัดกิจกรรมเพื่อการรวมตัว การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เสริมทักษะความรู้ เสริมอาชีพอย่างครบวงจร แก่คนไทยในต่างแดน

โครงการบูรณาการต่างๆ ที่จะลงไปดำเนินการควรที่จะได้รับการหารือกับชุมชนไทย หรืออาสาสมัครคนไทยก่อน เพื่อดูความเหมาะสมว่า เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการจริงหรือไม่ หรือว่าจะก่อประโยชน์ แก่ชุมชนหรือไม่ มิใช่ตั้งโครงการไว้แล้ว จึงเข้าไปหารือกับชุมชนเพียงเพื่อให้ช่วยหาผู้ร่วมโครงการ หรือเข้าร่วมอบรม เท่านั้น การหารือ อาจเป็นการส่งแบบสอบถามความคิดเห็น หรือการประชุมร่วมกันก็เป็นได้

3.3 จากผลพวงที่เกิดจากการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของหญิงไทย ซึ่งได้แก่ การย้ายถิ่นของเยาวชนไทย (ลูกติด) ซึ่งบางส่วนไปประสบปัญหาในต่างแดน และ ปัญหาเด็กไทยไร้สัญชาติที่เกิดในประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งการย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาในวัยเกษียณของแรงงานข้ามชาติหญิงไทย ในประเด็นเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว สมควรที่จะมีมาตรการมารองรับ

- กรณีเด็กลูกติด ควรที่จะมีการทำการศึกษาอย่างจริงจังถึงสภาพปัญหา แท้ที่ผ่านมามากเป็นการสรุปจาก กรณีปัญหาเดียวๆของ อาสาสมัคร หรือกลุ่มที่ทำงานให้ความช่วยเหลือ เพื่อที่จะหาแนวทางในการป้องกัน และแก้ไขได้อย่างถูกต้องจำเป็นต้องมีการศึกษา ในที่นี้ กรมการกงสุลอาจร่วมกับกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการย้ายถิ่นในพื้นที่ปลายทาง (ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น) จัดทำการวิจัยเชิงปฏิบัติ (action research) ค้นหาความเป็นจริง พร้อมทดลองหาทางแก้ไขด้วย และอาจนำผลการค้นพบมาวางแผนป้องกันปัญหาการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ ต่อไป

- กรณีเด็กไร้สัญชาติ ก็ควรที่จะมีการศึกษาอย่างจริงจังเช่นกัน ในเรื่องนี้ เจ้าภาพน่าจะเป็นกรมการกงสุล และกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งรับผิดชอบงานทะเบียนราษฎร และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องสัญชาติของบุคคล เพื่อหาแนวทางในการที่จะทำให้เด็กเหล่านี้ที่กำลังจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ได้ใช้ชีวิต ที่ตนเองเลือกได้ และดีกว่า ต้องกลายเป็นบุคคลที่ไม่มีใครต้องการ และเป็นปัญหาสังคมในประเทศปลายทางต่อไป ในการนี้อาจต้องประสานทำความเข้าใจกับหน่วยราชการญี่ปุ่นที่รับผิดชอบเพื่อหาช่องทางความเป็นไปได้ด้านกฎหมายของญี่ปุ่น

- กรณีย้ายกลับถิ่นฐานของแรงงานข้ามชาติ เมื่อเกษียณอายุ คนเหล่านี้ทำงานมากกว่าสิบปี ส่งเงินตราต่างประเทศกลับประเทศไทยเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว อันเป็นผลทางอ้อมให้ประเทศชาติ มีเงินตราต่างประเทศ (ดู การอภิปรายตอนต้นของข้อเสนอแนะด้านมาตรการ) เมื่อคนเหล่านี้ต้องการกลับบ้านในวัยอันอ่อนล้ำ การกลับมานี้มิใช่มาเพื่อหาประโยชน์จากระบบสาธารณสุข ปลูกพืชของไทย คนเหล่านี้มาพร้อมกับเงินบำนาญ ซึ่งก็คือเงินตราต่างชาติ มาพร้อมกำลังซื้อ ซึ่งจะเป็นผลกระทบให้เกิดการผลิต ดังนั้นรัฐควรที่จะมีมาตรการรองรับบ้าง

ในเบื้องต้นอาจเป็นการให้ข้อมูลในเรื่องสิทธิพำนักระยะยาว เพราะบางรายสามีชายชาวต่างชาติจะตามมาอยู่ด้วย บางคนก็แปลงสัญชาติแล้ว ในประเด็นนี้อาจจัดทำโทรศัพท์ฮอตไลน์ในกรมการกงสุล หรือสถานเอกอัครราชทูต หรือสถานกงสุลใหญ่ เพื่อตอบปัญหาดังกล่าว ซึ่งขณะนี้เป็นการถามยอดฮิตที่อาสาสมัครไทยพบ รวมทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ข้อมูลด้านสิทธิ กฎระเบียบต่าง ๆ พร้อมทั้งสวัสดิการที่อาจขอรับได้

นอกจากข้อมูล อาจจะต้องมีการหารือระหว่างหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยกรมการกงสุลอาจเป็นเจ้าภาพ หารือกับกระทรวงยุติธรรมเจ้าของเรื่องสิทธิพำนักร เพื่อหามาตรการผ่อนปรนสำหรับการพำนักรอยู่ในประเทศไทยของคนเหล่านี้

รวมทั้งประสานกับกรมพัฒนาสังคมฯ ในการที่จะนำประสบการณ์การย้ายถิ่นแรงงานของคนเหล่านี้ ซึ่งถือว่าเป็น resource persons มาใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือเชิญมาเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับ การใช้ชีวิตในต่างประเทศ ในโครงการเตรียมความพร้อม เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ชุมชน ที่มีกลุ่มเสี่ยง ที่จะเดินทาง

ข้อเรียกร้องต่อประเทศปลายทาง

3.4. รัฐบาลต้องเรียกร้องให้ประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือแรงงานไทยข้ามชาติ ทุกรูปแบบ โดยเฉพาะแรงงานนอกระบบ

การเรียกร้องนี้มีเหตุผลหลักสองประการคือ

ก. สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว (International Convention on the Protection of All Migrant Workers and Members of Their Families) พิจารณาว่าหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองสิทธิด้านต่างๆของแรงงานข้ามชาติและครอบครัว มิใช่เป็นเพียงหน้าที่ของประเทศต้นทางเท่านั้น หากเป็นหน้าที่รับผิดชอบของประเทศปลายทาง ด้วยเช่นกัน (ดูคำอธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐ ในตอนต้นของบทที่ 5.3) ซึ่งในสนธิสัญญานี้ได้ระบุอย่างชัดเจน

ข. ประเทศปลายทางรับเข้าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ รวมทั้งญี่ปุ่น และ เยอรมนี มิได้ลงนามในสนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว และมองเห็นว่า ปัญหาแรงงานไทย หรือชุมชนไทย ในประเทศของตนมิใช่ปัญหาสำคัญ โดยยังอาจมิได้ตระหนักถึงความสำคัญหรือผลพวงของปัญหาในระยะยาว ที่อาจจะก่อให้เกิดปัญหาสังคมในประเทศของตนในอนาคต ซึ่ง ณ ขณะนี้ก็ได้เริ่มส่อแววแล้ว เช่น ปัญหาเด็กไร้สัญชาติ ปัญหาเด็กเยาวชนลถูกติด เป็นต้น การที่จะให้แรงงานไทย หรือชุมชนไทยเรียกร้องต่อรัฐบาลของประเทศปลายทางแต่เพียงผู้เดียว อาจจะไม่มีประสิทธิภาพใดๆ มากเท่ากับ การหารือ ประสานงานในระดับระหว่างประเทศ

หน่วยงานที่รับผิดชอบน่าจะเป็น กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ โดยอาจร่วมมือกับกรมพัฒนาสังคม เท่าที่ผ่านมามีความร่วมมือกับหลาย ๆ ประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์และเด็ก ในที่นี้ควรขยายประเทศปลายทางออกไปยังประเทศ

ศูนย์สารสนเทศสิทธิมนุษยชน
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ในภูมิภาคอื่นที่มีแรงงานข้ามชาติไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญี่ปุ่น และ เยอรมนี การประสานความร่วมมือนี้อาจจะกระทำในระดับ ทวิภาคี (bilateral) กับประเทศปลายทางหนึ่ง ๆ อาจเริ่มจาก ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น

ข้อเรียนร้องมีดังนี้

- เรียกร้อง ทำความเข้าใจ ให้ประเทศปลายทางตระหนักถึงการดำรงอยู่ และความต่อเนื่องของการย้ายถิ่นแรงงานจากประเทศไทยไปยังประเทศปลายทาง รวมทั้งพัฒนาการของชุมชนไทยในประเทศปลายทางที่จะเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และชี้ให้เห็นปัญหาสังคมที่อาจจะตามมาหากไม่มีมาตรการใดรองรับ
- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทางหันมาให้ความคุ้มครอง ช่วยเหลือแรงงานหญิงไทย อย่างจริงจัง ตามกฎบัตร สนธิสัญญาคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ และครอบครัว
- เรียกร้องให้รัฐบาลประเทศปลายทาง ศึกษาถึงสาเหตุปัจจัยที่เอื้อต่อการเดินทางย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติของไทย เพื่อการสร้างนโยบาย และมาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุอย่างถูกต้อง และป้องกันการมิให้เกิดขบวนการจัดพาที่ผิดกฎหมาย
- เรียกร้องให้ประเทศปลายทาง ให้ความสนับสนุน กลุ่มคนไทย และชุมชนไทยในการดำเนินโครงการเพื่อชุมชนไทยเข้มแข็งและโครงการเพื่อช่วยเหลือหญิงไทยที่ประสบปัญหาทั้งในด้านทุน และอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

กองวิจัยตลาดแรงงาน กรมการจัดหางาน (2550)

วารสาร ข่าวสารตลาดแรงงานปี 2550

กัณณิกา อังศุณสมบัติ (2550)

“แรงงานไทย” วันนี้ในญี่ปุ่น ใน ทรายแก้ว ทิพากร (บรรณาธิการ) ญี่ปุ่นศึกษา กรุงเทพฯ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 69-80

บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ (2548, 2549)

การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมในชนบทอีสาน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2548, 2549

พัทธยา เรือนแก้ว (2541)

หญิงไทยในเยอรมนี : ศึกษากรณีการย้ายถิ่นโดยการใช้การแต่งงานเป็นเครื่องมือ ใน สตรีศึกษา โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ , 142-183.

วิจิตร ระวีวงศ์ และ ภาวนา พัฒนศรี (2540)

การศึกษาคุณภาพชีวิตการทำงานของสตรีไทยในญี่ปุ่น กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มาลี พฤษพงษ์สาวลี (2550)

สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง: พันธกรณีระหว่างประเทศ กฎหมาย และข้อถกเถียง กรุงเทพฯ: สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ยุพา วงศ์ไชย, เล็ก สมบัติ, นที จิตสง่า, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และ สายจิตร์ สิงห์เสนี (2532)

ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการไปประกอบอาชีพค้าประเวณีของสตรีไทยในต่างประเทศ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศิริพร สะโครบานค, ณัฐยา บุญภักดี และชุติมา จันทโร (2540)

การค้าหญิง : ภาวะเสี่ยงของไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้หญิง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี (2546)

แผนคุ้มครองและส่งเสริมแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี

แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10

การติดตามประเมินผลการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนา
ฉบับที่ 8

สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8, 7, 6, 5

ทั้งหมดดูจาก <http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p10/plan10/data/web/2.1.pdf>

เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2552

สุภางศ์ จันทวานิช , ประไพรัตน์ รัตนโอฬาร-มิกซ์, พัทยา เรือนแก้ว, สุธีรา นิตยานันทะ และ อัญชลี เข้มครุฑ
(2542)

การย้ายถิ่นของหญิงไทยไปเยอรมนี สาเหตุ ชีวิตความเป็นอยู่ และผลกระทบในประเทศไทยและเยอรมนี สถาบัน
เอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุริยา สมุทคุปต์, พมณา กิติอาษา (2539)

คนชายขอบ: มานุษยวิทยาในสังคมโลกาภิวัตน์ นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษาบัณฑิต สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) (2551)

มาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ ว่าด้วยสิทธิแรงงานข้ามชาติ กรุงเทพฯ : สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ

Amara Pongsapich (1994)

International Migrant Workers in Asia: The Case of Thailand. S. 47-66 in: Proceeding of
the International Conference on Transnational Migration in the Asia-Pacific: Problems
and Prospects, 1-2 December 1994. Bangkok: Chulalongkorn University.

Arnold, Fred; Cochrane, Susan (1980)

Economic Motivation Versus City Lights: Testing Hypotheses About Inter-Changwat
Migration in Thailand. Washington, D.C.: The World Bank.

Arnold, Fred; Suwanlee Piampiti (1984)

Female Migration in Thailand. S. 143-164 in: Fawcett, James; Khoo, Siew-Ean; Smith,
Peter C. (ed.): Women in the Cities of Asia. Migration and Urban Migration. Boulder,
Colorado: Westview Press.

Anderson, Benedict (1991)

Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationallism. London
and New York: Verso.

Becker, Gary (1986)

The Economics Approach to Human Behavior. In: Elster, Jon (ed.): Rational Choice.
Oxford.

Bjerén, Gunilla (1997)

Gender and Reproduction. In: Hammer, Tomas; Brochmann, Grete; Tomas, Kristof;
Faist, Thomas (ed.): International Migration, Immobility and Development.
Multidisciplinary Perspectives. Oxford, New York: Berg, pp. 219-246.

Bös, Mathias 1997

Migration als problem offener Gesellschaften: Globalisierung und sozialer Wandel im Westeuropa und in Noerdamerika. Opladen: Leske & Budrich.

Boyd, Monica 1989

Family and Personal Networks in International Migration: Recent Development and New Agendas. in: International Migration Review 23, pp. 638-670

Brummelhuis, Han ten. (1998)

Marriage, and Prostitution: Sexul Risk among Thais in the Netherlands. In: Gilbert Herdt (ed): Sexual Cultures and Migration in the Era of AIDS. Anthropological and Demographic Perspectives. Oxford: Claredon Press, pp 167-184.

Caoette, Therese; Saito, Yuriko (1999)

To Japan and Back: Thai Women Recount Their Experiences. Geneva: IOM.

Castles, Stephen; Miller, Mark 1993

Age of migration, International Population Movements in the Modern World. London: Macmillan Press Ltd.

Castles, Stephen (1994)

Causes and Consequences of Asia's New Migrations. in: Proceeding of the International Conference on Transnational Migration in the Asia-Pacific: Problems and Prospects, 1-2 December 1994. Bangkok: Chulalongkorn University, pp. 1-22

Char, Walter F. (1977)

Motivation for Intercultural Marriages. in: Tseng, Wen-Shing et. al. (ed.): Adjustment in Intercultural Marriage. Honolulu: University of Hawaii Press, pp. 33-40.

Chant, Sylvia; Radcliffe, Sarah A. (1992)

Migration and Development: the Importance of Gender. In Chant, Sylvia (ed.): Gender and Migration in developing Countries. London; New York: Behaven, pp 1-29.

Char, Walter F. (1977)

Motivation for Intercultural Marriages. S. 33-40 in: Tseng, Wen-Shing et. al. (ed.): Adjustment in Intercultural Marriage. Honolulu: University of Hawaii Press.

Connell, John; Dasgupta, Biplab; Laishley, Roy; Lipton, Michael (1976)

Migration from Rural Areas. The Evidence from Village Studies. Oxford University Press: India.

Elster, Jon (ed.) (1986)

Rational Choice. Oxford.

Faist, Thomas (1997)

The Crucial Meso-Level. in: Hammar, Tomas; Brochmann, Grete; Tamas, Kristof; Faist, Thomas (ed.): International Migration, Immobility and Development. Multidisciplinary Perspectives. Oxford, New York: Berg, pp.187-217

Fawcett, James T.; Arnold, Fred (1987)

Explaining Diversity: Asian and Pacific Immigration Systems. In: Fawcett, James T.; Carino, Benjamin V. (ed.): Pacific Bridges: The New Immigration from Asia and the Pacific Islands. Ney York: Center for Migration Studies, pp. 453-473.

- Fawcett, James T. (1989)
 Networks, Linkages, and Migration Systems. *International Migration Review*, Bd. 23, pp. 671-680
- Flöthmann, E.-Jürgen (1993)
 Migration und Lebenslauf. in: Bernhard Schäfers (ed.) im Auftrag der Deutschen Gesellschaft für Soziologie: Lebensverhältnisse und soziale Konflikte im neuen Europa: Verhandlungen des 26. Deutschen Soziologentages in Düsseldorf 1992, Frankfurt/Main; New York: Campus Verlag. pp. 145-158
- Gerhardt, Uta (1986):
 Verstehende Strukturanalyse: Die Konstruktion von Idealtypen als Analyseschritt bei der Auswertung qualitativer Forschungsmaterialien. In: Soeffner, Hans-Georg (ed.): Sozialstruktur und soziale Typik. Frankfurt: Campus, pp. 31-83.
- Gerhardt, Uta (1991)
 Typenbildung. In: Flick, U. et al. (ed.): Handbuch Qualitative Sozialforschung: Grundlagen, Konzepte, Methoden und Anwendungen. München: Psychologie Verlags Union, pp. 435-439.
- Glaser, Barney G. (1978)
 Theoretical Sensitivity. *Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley, Cal.: The Sociology Press.
- Glaser, Barney G.; Strauss, Anselm L. (1979)
 The Discovery of Grounded Theory. New York: Aldine Publishing Company.
- Gurak, Douglas T.; Caces, Fe (1992)
 Migration Networks and the Shaping of Migration System. in: Kritz, Mary M. et al. (ed.): *International Migration System: A Global Approach*. Oxford: Clarendon Press. pp. 150-176
- Heyzer, N.; Wee, V. (1994)
 Domestic Workers in Transient Overseas Employment: Who Benefits, Who Profits? The Trade in Domestic Workers: Causes, Mechanisms and Consequences of International Migration. In N. Heyzer (ed.) *Regional Policy Dialogue on Foreign Woman Domestic Workers: International Migration, Employment and National Policies*. Kuala Lumpur: Asian and Pacific Development Center.
- Hoffmann-Riem, Christa (1980)
 Die Sozialforschung einer interpretativen Soziologie: der Datengewinn. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Bd. 32, H. 2, pp. 339-372.
- Hugo, Graeme J. (1981)
 Village-Community Ties, Village Norms, and Ethnic and Social Networks: A Review of Evidence from the Third World. S. 186-225 in: De Jong, Gordon F.; Fawcett, James T. (Hg.): *Migration Decision Making*. New York: Pergamon Press.
- Human Rights Watch. (2000)
 Owed Justice: Thai Women Trafficked into Debt Bondage in Japan. New York/ Washington/ London/Brussels: Human Rights Watch.

Japan Immigration Association (2001-2007)
Statistics on the Foreigners Registered in Japan (2001-2007)

Kannika Angsuthanasombat (2007)
Reintegration Program for Thai Returnees: A Case Study of Thai Migrants in Japan and Comparison with Filipino Experience. In: Reflections on the Human Condition: Change, Conflict and Modernity. The Work of the 2004-2005 API Fellows. The Nippon Foundation.

Komai, Hiroshi (1995)
Migrant Workers in Japan. Translated by Jens Wikinson. London, New York: Kegan Paul International.

Kritz, Mary M.; Zlotnik, Hania (1992):
Global Interactions: Migration Systems, Processes, and Policies. In: Kritz, Mary M. et al. (ed.): International Migration System: A Global Approach. Oxford: Clarendon Press, pp. 1-16.

Kritz, Mary M.; Lim, Lin Lean; Zlotnik, Hania (ed.) (1992)
International Migration System: A Global Approach. Oxford: Clarendon Press.

Lee, Everett S. (1966)
A Theory of Migration. Demography, Bd. 3, pp. 47-57.

Lisborg, Anders (2002)
Bodies Across Borders: Prostitution-related-Migration in: in Susanne Thorbek/ Bandana Pattanaik (ed.) Transnational Prostitution. Changing Patterns in a Global Context, London/ New York: Zed Books, pp. 139-155

Massey, Douglas S; Alarcon, Rafael; González, Humberto; Durand, Jorge (1987)
Return to Aztlan: The Social Process of International Migration from Western Mexico. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Massey, Douglas S. et al. (1994)
An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case. In Population and Development Review 20 No 4.

Migration und Bevölkerung Dezember 2008
Zur Umsetzung der Selbstverpflichtungen der Migrantenselbstorganisationen im Nationalen Integrationsplan. : in Migration und Bevölkerung Dezember 2008 (10/08)
www.bagiv.de/integrationsplan.html downloaded 15. December 2008

Minister of Justice (2001-2008)
Annual Report of Statistics on Legal Migrants (2001-2008)

Morokvasic, Mirjana (1983)
Women in Migration: Beyond the Reductionist Outlook. in: Phizacklea, Annie (ed.): One Way Ticket: Migration and Female Labour. London: Routledge and Kegan Paul, pp. 13-52

- Morokvasic, Mirjana (1984)
Migrant Women in Europe: a Comparative Perspective. in: Women on the Move. Paris: UNESCO, pp. 111-132
- Nauck, Bernhard (1989)
Individualistische Erklärungsansätze in der Familienforschung: Die rational-choice-Basis von Familienökonomie, Ressourcen- und Austauschtheorien. In: Nave-Herz, Rosemarie; Markefka, Manfred (ed.): Handbuch der Familien- und Jugendforschung, Band 1: Familienforschung. Frankfurt, pp. 45-61.
- Nye, Ivan F. (1979):
Choice, Exchange and the Family. In: Burr, W. et al. (ed): Contemporary Theories about the Family, Vol. 2: General Theories/Theoretical Orientations. New York: The Free Press, pp. 1-41.
- Panithee Suksomboon (2007)
Remittances and 'Social Remittances': Their Impact on Lived Experiences of Thai Women in the Netherlands and Non-Migrants in Thailand. Paper presented at The International Conference on International Migration, Multi-local Livelihoods and Human Security: Perspectives from Europe, Asia and Africa. 30 and 31 August 2007 at The Institute of Social Studies, The Netherlands
- Parnwell, Mike (1993)
Population Movement and the Third World. London, New York: Routledge.
- Pataya Ruenkaew (1989)
Heiratsmigration: zur Soziologie der Einwanderung thailändischer Frauen nach Deutschland (Marriage Migration: toward the Sociology of the Migration of Thai Women to Germany), research report, Faculty of Sociology, University of Bielefeld.
- Pataya Ruenkaew (2002)
Female Thai Migrants in Japan. in Journal for Gender Studies, Ochanomizu University, Tokyo, No. 5, pp.47-70.
- Pataya Ruenkaew (2002)
Transnational Prostitution of Thai Women to Germany: a Variety of Trans- national Labour Migration. In: Susanne Thorbek/ Bandana Pattanaik (ed.) Transnational Prostitution. Changing Patterns in a Global Context, London/ New York: Zed Books, pp.69-85.
- Pataya Ruenkaew (2003)
Heirat nach Deutschland: Motive und Hintergründe thailändisch-deutscher Eheschließungen“ (Marriage to Germany: Motive and Background of Thai-German marriages), Frankfurt/ New York: Campus Verlag.
- Pataya Ruenkaew (2004)
Toward The Formation of a Community :Thai Migrants in Japan. in Ricardo G. Abad, (ed.) The Asian Face of Globalisation: Reconstructing Identities, Institution and Recources. The Papers of the 2001-2002 API Fellows. Tokyo: Partner Institution of the Asian Public Intellectuals Program 2001/2002, pp. 36-47

- Patterson, Orlando (1987):
The Emerging West Atlantic System: Migration, Culture and Underdevelopment in the United States and the Circum-Caribbean Region. In: W. Alonso (ed.): Population in an Interacting World. Cambridge, Mass: Harvard University Press, pp. 227-262.
- Phanee Chunjitkaruna (2000)
Pitfalls and Problems in the Search for a Better Life: Thai Migrant Workers in Japan. In Supang Chantavanich et al (ed.): Thai Migrant Workers in East and Southeast Asia 1996-1997, Bangkok: ARCM Publication Nr. 019, Bangkok, pp. 246-271.
- Phizacklea, Annie (ed.) (1983)
One Way Ticket: Migration and Female Labour. London: Routledge and Kegan Paul.
- Pedraza, Silvia (1991)
Women and Migration: The Social Consequences of Gender. in: Scott, W. R. (ed.): Annual Review of Sociology, Palo Alto, CA. Annual Reviews Inc. Vol.17, pp. 303-325
- Ravenstein, Ernest G. (1885)
The Laws of Migration. New York: Arno Press.
- Sassen-Koob, Saskia (1984)
Notes on the Incorporation of Third World Women into Wage Labour through Immigration and Off-Shore Production. International Migration Review, Special Issue on Women and Migration, Bd. 18, H. 4, pp. 1144-1167.
- Schütze, Fritz (1977):
Die Technik des narrativen Interviews in Interaktionsfeldstudien- dargestellt an einem Projekt zur Erforschung von kommunalen Machtstrukturen. Arbeitsberichte und Forschungsmaterialien Nr. 1 der Universität Bielefeld, Fakultät für Soziologie.
- Siriporn Skrobanek (1983)
The Transnational Sex-exploitation of Thai Women. MA. Thesi, Den Haag: Institute of social Studies.
- Siriporn Skrobanek; Nataya Boonpakdee; Chutima Jantateero (1997)
The Traffic in Women, Human Realities of the International Sex Trade. London, New York: Zed Book Ltd.
- Statistisches Bundesamt (2007)
Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Fachserie 1, Reihe 1.3 : Bevölkerungsfortschreibung 2006, Wiesbaden.
- Statistisches Bundesamt (2007)
Bevölkerung und Erwerbstätigkeit Fachserie 1, Reihe 2: Ausländische Bevölkerung, Ergebnisse des Ausländerzentralregisters 2006, Wiesbaden.
- Statistisches Bundesamt (2006)
Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Fachserie 1, Reihe 2.1: Einbürgerungen 2005, Wiesbaden.

- Statistisches Bundesamt (2006)
Strukturdaten und Integrationsindikatoren über die ausländische Bevölkerung in Deutschland 2004, Wiesbaden.
- Sudarat Sereewat (1983)
Prostitution: Thai-European Connection: An Action Oriented Study. World Council of Churches: Geneva.
- Suzuki, Yoko (2003)
The quiet encroachment of globalization in Japan : the increasing number of Thai women in Japan In Chulalongkorn journal of economics, Vol. 15, No. 2 (5. 2003), p. 162-181
- Thadani, Veena N.; Todaro, Michael P. (1984)
Female Migration: A Conceptual Framework. in: Fawcett, James; Khoo, Siew-Ean; Smith, Peter C. (ed.): Women in the Cities of Asia: Migration and Urban Adaptation. Boulder, Co., pp. 36-59
- Truong, Thanh-Dam (1995)
Gender, International Migration and Social Reproduction: Implications for Theory, Policy, Research and Networking. In: International Peace Research Institute,
- Wagner, Michael (1990)
Wanderungen im Lebensverlauf. in: Mayer, Karl Ulrich (ed.) Lebensverläufe und sozialer Wandel, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie Sonderheft 31, Opladen: Westdeutscher Verlag. Pp. 212-238
- Wathinee Boonchalaksi; Guest, Philip (1994)
Prostitution in Thailand. Institute of Population and Social Research, Mahidol University, IPSR Publikation No. 171.
- Wiedemann, Peter (1991):
Gegenstandsnahe Theoriebildung. In: Flick, U. et al (ed.): Handbuch Qualitative Sozialforschung: Grundlagen, Konzepte, Methoden und Anwendungen. München: Psychologie Verlags Union, pp. 440-445.
- Wiesenthal, Helmut (1987)
Ein Überblick über Grundlinien, Theoriefelder und neuere Themenakquisition eines sozialwissenschaftlichen Paradigmas. Zeitschrift für Soziologie, Jg. 16, Heft 6, Dezember, pp. 434-449.
- Witzel, Andreas (1982):
Verfahren der qualitativen Sozialforschung: Überblick und Alternative. Frankfurt Verlag.
- Yap, Lorence Y.L. (1977)
The Attraction of the Cities: A Review of the Migration Literature. Journal of Development Economies, Bd. 4, H. September, pp. 239-264.
- Zlotnik, Hania (1992)

Empirical Identification of International Migration Systems. in: Kritz, Mary M. et al. (ed.): International Migration Systems. A Global Approach. Oxford: Clarendon Press, pp 19-40

Zlotnik, Hania (1995)

Migration and the Family: The Female Perspective. Asian and Pacific Migration Journal, Vol.4, No. 2-3, pp. 253-271

